K. VAN DER M.

EEN BOEK TEN DIENSTE
VAN DEN JONGEN OFFICIER.

245 Hal.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

VI : -
82
no. 1

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

DE INDISCHE OORLOGEN.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

VI - 82
no. - 1

DE INDISCHE OORLOGEN.

EEN BOEK

TEN DIENSTE VAN

DEN JONGEN OFFICIER

EN

HET MILITAIR ONDERWIJS

DOOR

K. VAN DER MAATEN,

Kapitein der Infanterie O.I. Leger,.
Leeraar aan den Hoofdcursus te Kampen.

EERSTE DEEL:

De inlandsche vijand, zijn karakter, strijdbenden, bewapening, aanvoering, verpleging, versterkingen, enz.

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.

HAARLEM,
DE ERVEN LOOSJES.

BAT. GENOOTSCHAP VAN KENW.

PERPUSTAKAAN NASIONAL R.I.

Tanggal : 30-06-2010
Nomor Induk : 617/PTN-Museum/2010
BIB - ID : 02777760
ITEM - ID : 0000380 7034
Asal : Museum Pusat

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

VOORBERICHT.

Moge het tegenwoordig ook al geen gewoonte meer zijn, werken van algemeen krijgskundigen aard door een uitvoerige voorrede te doen voorafgaan, in het onderhavig geval heb ik gemeend, eenige opheldering en toelichtingen te moeten geven.

Toen mij de eervolle taak werd opgedragen als leeraar in de tactiek aan den Hoofdcursus den a.s. Indischen officier als zoodanig tot leidsman te strekken, trad bij mij de studie dier krijgswetenschap natuurlijk op den voorgrond, terwijl ik in mijn vrijen tijd gelegenheid vond, ook van de Indische krijgsgeschiedenis speciaal werk te maken.

De wijze, waarop ik als jong officier vaak door ouderen, waar het onze Indische oorlogen betrof, hoorde spreken over hetgeen zij „Europeesche tactiek" noemden, deed vóór eenige jaren bij mij den lust ontwaken, om een boek te schrijven, dat de toepassing der algemeen erkende tactische regels toetste aan de feiten, welke de krijgsgeschiedenis onzer koloniën heeft geboekstaafd, en aldus een handleiding samen te stellen, ten dienste van den jongen wapenbroeder en van het Militair Onderwijs.

Bovendien vleide ik mij een werk te kunnen geven, waarin ook de oudere kameraden, die te velde hun sporen reeds verdiend hebben, het een en ander vinden, wat van hun gading is, want — ik zeide het ook reeds in den tekst — eigen ervaring, hoe groot ook, blijft altijd betrekkelijk klein, en de lessen der krijgsgeschiedenis komen iedereen op zijn tijd te pas en zijn nimmer overbodig.

Ziedaar dus de aanleiding tot het schrijven van dit boek.

Zeer zeker zal de opmerking gemaakt worden, dat het eerste deel al zeer weinig op een tactiekboek gelijkt. Dat is waar; daarom betitelde ik het werk ook met den naam: „De Indische oorlogen". Een boek, dat de toepassing van de regels en grondbeginselen der tactiek tegenover den inlandschen vijand in beschouwing neemt, moet per sé zaken bespreken, welke eigenlijk niet tot het gebied dier wetenschap behooren.

Een schrijver, die een boek over tactiek met betrekking tot de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Europeesche oorlogen samenstelt, kan zich uitsluitend tot dat onderwerp bepalen, omdat de bestaande werken over de verschillende hulpkrijgswetenschappen het voor hem onnoodig maken, zich op het gebied van wapenleer, versterkingskunst, legervorming, legerverpleging, terreinleer, oorlogsrecht, enz. enz. te begeven. Hij kan dat alles als bekend veronderstellen of, waar 't het onderwijs betreft, aannemen, dat die wetenschappen geleidelijk en tegelijkertijd met de leerlingen behandeld worden. Voorts loopen de Europeesche legers, wat het gehalte der aanvoerders en het karakter der strijdkrachten aangaat, zoo weinig of niet uiteen, dat hij daarover niet behoeft uit te weiden.

Geheel anders is het gesteld met dengenen, die een boek schrijft, dat de tactiek in verband met de oorlogen tegenover half- of onbeschaafde volken bespreekt. Hij is verplicht zich zelf het pad te effenen, zoolang er geen werken bestaan, welke handelen over het karakter, de samenstelling, de bewapening, de geoefendheid, de aanvoering, de verpleging, enz. hunner strijdbenden, de wijze waarop zij hun versterkingen maken en wat dies meer zij. Bovendien is hij genoodzaakt aan te geven, hoe die strijdbenden gewoon zijn den oorlog te voeren en hoe zij strijden.

Dit alles is nu door mij in de eerste twee deelen van mijn boek geschied, ten aanzien van den inlandschen vijand in onzen Indischen Archipel. Het derde deel, dat de toepassing van de tactische regels en grondbeginselen tegenover dien vijand behandelt, is in bewerking.

Bij de samenstelling van dat laatste deel wordt de toepassing van die grondbeginselen en regels tegenover een Europeeschen vijand als bekend ondersteld. Het zal daarom aansluiten bij het werk van de heeren Hoogeboom en Pop — beiden kapiteins van het Nederlandsche leger, eerstgenoemde werkzaam als Hoofd van Onderwijs bij de Kon. Mil. Academie, laatstgenoemde bij den generalen staf van dat leger — welk boek bij het onderwijs op de Militaire Academie en op den Hoofdcursus wordt gebruikt en dus met de jonge officieren van het Nederlandsch-Indische leger is behandeld.

Door mijn arbeid aldus op te vatten, meen ik mij bovendien op eenvoudige wijze den weg geopend te hebben tot het tevens door mij beoogde doel, n.l. aan te toonen, *dat de grondbeginselen en regels der tactiek tegenover elken vijand en overal dezelfde blijven en alleen hun toepassing wijziging ondergaat.*

In den titel staat aangegeven, dat ik het werk ook ten dienste van het Militair Onderwijs heb geschreven.

In verband met het leerplan aan de Militaire Academie was ik aan zekere grenzen gebonden. Volgens den betrokken leeraar zou het werk niet meer dan ± 300 bladzijden (± 20 vel) druk mogen bevatten, daar het anders te uitgebreid zou worden.

Aan dien eisch is voldaan. Het eerste deel bevat niet meer dan 84, het tweede niet meer dan 56 bladzijden druk, zonder de voorbeelden en geschiedkundige aanteekeningen. Het derde deel zal, zonder de voorbeelden en aanteekeningen, hoogstens 180 pagina's groot zijn.

Genoemde grens heb ik evenwel meer beschouwd als iets, om de gedachten te bepalen, zonder daaraan al te veel te moeten vasthouden.

Aan de Militaire Academie toch wordt het beginsel voorgestaan, dat de leeraar voordraagt en de leerlingen aanteekeningen maken. Een leidraad, waarnaar de leeraar gemakshalve verwijzen kan en dien de leerlingen zoo noodig kunnen naslaan, is m. i. niet zoozeer aan bepaalde grenzen gebonden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Daarom en om onderstaande redenen heb ik dan ook gemeend, tal van geschiedkundige aanteekeningen en voorbeelden — *met kleinere letters gedrukt* — aan het werk te kunnen toevoegen, en zoodoende een boek te leveren, dat den leerlingen, eenmaal officier geworden, bij hun verdere studiën van dienst kan zijn. Bovendien heeft de jonge officier in Indië in verreweg de meeste gevallen geen bibliotheek ter zijner beschikking, zoodat hij dan, bij gebrek aan geschiedkundige bronnen, ten allen tijde tal van voorbeelden onder zijn bereik heeft. Dit voordeel is te grooter, daar zeer veel werken over vroegere expeditiën niet meer in den handel en niet dan met zeer veel moeite te krijgen zijn.

Daar aan den Hoofdcursus — zoolang deze inrichting niet in een driejarigen cursus wordt veranderd, of zoolang de niet-militaire vakken bij een tweejarige regeling niet naar de cursussen der regimenten en naar de Militaire School te Mr. Cornelis worden overgebracht — in verband met de te behandelen en *bezwaarlijk in te krimpen* leerstof en den daarvoor beschikbaren tijd, geen gelegenheid bestaat, de tactiek met betrekking tot de Indische oorlogen aan de élèves te doceeren, wordt door die voorbeelden eenigszins in het gemis aan voorlichting door een leeraar tegemoet gekomen, welk gemis de van deze inrichting afkomstige jonge officieren zullen gevoelen, wanneer zij later door eigen studie trachten te vergoeden, wat hun nu in dit opzicht onthouden is.

Het is ook om die reden, dat hier en daar wenken en beschouwingen in het werk opgenomen zijn, welke anders meer op den weg van den betrokken leeraar zouden gelegen hebben.

Het is natuurlijk aan dezen, om uit al die voorbeelden een keuze te doen, of wel desnoods andere uit te werken en daaraan toe te voegen of daarvoor in de plaats te stellen.

De bewering, dat men tegen bijna elken volksstam van den Archipel een andere tactiek zou moeten toepassen, omdat hun vechtwijzen onderling zeer verschillen, en men daardoor bezwaarlijk een tactischen leercursus zou kunnen schrijven, die voor den oorlog tegen elken volksstam waarde zou hebben, is m. i. ten eenen male onjuist.

Hoeveel soorten tactiek zou men dan al niet krijgen?

Onwillekeurig schiet mij het opstel in het Ind. Mil. Tijdschrift van 1890 No. 11 te binnen, getiteld: „Nachttactiek."

Op die wijze zou men hebben:

een tactiek tegenover een Europeeschen vijand;

een tactiek tegenover een inlandschen vijand, volgens sommigen tegenover elken volksstam; en

een nachttactiek.

Zoo voortgaande krijgt men over eenigen tijd ook nog een morgen-, middag- en avond-, wie weet, misschien wel een *afterdinner*-tactiek.

Mais revenons à nos moutons!

Volgens mijn meening is de samenstelling van zoo'n leercursus wel degelijk mogelijk en ik hoop in dit boek het bewijs daarvoor te leveren.

Een leerboek over tactiek is toch geen receptenboek; het bespreekt de toepassing van de tactische grondbeginselen en regels, welke overal en altijd van kracht blijven. Die toepassing is immers in elk geval verschillend. Het is juist de kunst om in elk voorkomend geval naar omstandigheden zoo goed mogelijk volgens die grondbeginselen en regels op te treden. Dit geldt niet alleen in Europa doch ook in Indië.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Werd dus bovenbedoelde redeneering consequent doorgevoerd, dan zou een leerboek over tactiek nimmer recht van bestaan hebben.

Men beschouwt over het algemeen een tactiekcursus te veel als iets kunstmatigs. Men vergeet, dat daarin niets anders dan de lessen der krijgsgeschiedenis en de ervaring van mannen, die den oorlog van nabij en onder verschillende omstandigheden hebben leeren kennen, vermeld zijn, voorzoover zij op de wijze van strijden, d. w. z. op de gevechten betrekking hebben.

Wanneer de Indische volken niet alle eenzelfde vechtwijze hebben, dan kan dat alleen van invloed zijn op den omvang van zoo'n leercursus: de grondslagen der tactiek kunnen daardoor nimmer aangetast worden.

Doch er is meer.

Zeer zeker valt het niet te ontkennen, dat die volken niet overal en altijd op dezelfde wijze optraden; de oorlogen dezer eeuw hebben dat bewezen.

Toch hebben de expeditiën zooveel punten van overeenkomst, dat daaraan wel degelijk algemeene beschouwingen zijn vast te knoopen.

Bij alle volken bestonden de strijdbenden uit de gewapende, weerbare mannen en bij geen hunner was een goed georganiseerd, bewapend en geoefend leger voorhanden; waar de bewapening voor een inlandschen vijand goed te noemen was, ontbraken de oefening en de kennis, om er een in alle opzichten behoorlijk en oordeelkundig gebruik van te maken. De aanwezigheid van min of meer geregelde benden had alleen invloed op het gehalte des vijands, geen noemenswaardigen invloed op zijn vechtwijze.

Bij alle volken ontbrak een behoorlijke artillerie; slechts enkele beschikten over een ruiterij, die in gehalte ver beneden onze cavalerie stond.

In den regel zochten de inlandsche strijdbenden in meer of mindere mate haar kracht in den strijd van nabij, in aanvallen met de blanke wapenen, waarbij zij van het element *verrassing* zooveel mogelijk trachtten partij te trekken.

Bijna zonder uitzondering waren bij alle volken de strijdbenden, ten gevolge van haar gebrek aan opstelling in de diepte, door het bedreigen van haar terugtochtsweg, zelfs uit de sterkste stellingen, tot den aftocht te bewegen.

Overal beschikten zij over een groote vrijheid van beweging. Aan een basis en bepaalde communicatiën waren zij in den regel niet gebonden; vandaar dat bij geen der volken het voortrukken onzer troepen in het vijandelijk land het optreden van aanzienlijke benden in den rug uitsloot. Steeds kon men den vijand van iederen kant verwachten.

Alle volken wisten op een uitstekende wijze met de moeilijkheden, welke het Indisch terrein voor onze troepen veelal opleverde, hun voordeel te doen en den strijd in voor ons moeilijke terreinen over te brengen.

Alle hadden in het voeren van den kleinen oorlog een aangeboren bedrevenheid, al was zulks niet in dezelfde mate het geval.

Bij alle had de verpleging op een vrij primitieve wijze plaats, enz. enz.

Er werden slechts enkele grepen gedaan. Al deze punten van overeenkomst zouden nog met tal van andere vermeerderd, en als bewijs voor de zooeven door mij geuite meening aangevoerd kunnen worden.

Bovendien zou men verkeerd doen, zich uitsluitend naar de vechtwijze des vijands te regelen en zich door hem in alles de wet te

laten stellen. Wij hebben ook rekening te houden met de organisatie, bewapening en oefening van ons eigen leger.

Waar zou het b. v. heen met de oefening onzer troepen, wanneer men uitging van het denkbeeld, dat de verschillende volksstammen elk op eene bijzondere wijze moesten bestreden worden, dat de tactiek tegenover elk hunner een andere was?

Men zou dan o. a. gevechts- en velddienstoefeningen in soorten krijgen, b. v. tegen de Atjehers, tegen de Bonieren, tegen de Dajaks, tegen de Javanen, enz. enz.

Ik zou die verschillende schakeeringen van oefeningen wel eens willen zien, want ik kan mij er geen voorstelling van maken: de dragers van die denkbeelden, geloof ik, evenmin.

De vraag zou kunnen rijzen, waarom ik, zulk een meening voorstaande, er toch toe overgegaan ben, verschillende onderwerpen, zooals: de bewapening, verpleging en versterkingskunst, voor elk volk afzonderlijk te bespreken. Mijn antwoord daarop zou zijn: „juist om de overeenkomst daarvan bij de verschillende volken in het oog te laten springen." Had ik de ruimte daarvoor gehad, dan had ik dezelfde methode ook toegepast, waar ik de tactiek van den inlandschen vijand behandelde. Ik heb daarbij echter mijn beweringen zooveel mogelijk gestaafd door het aanhalen van voorbeelden uit verschillende expeditiën en mij in dat opzicht nimmer tot een enkel voorbeeld of een enkele expeditie of oorlog bepaald.

De bronnen over onze Indische krijgsgeschiedenis zijn in vele opzichten onvolledig en dat is te betreuren, omdat daardoor veel voor het nageslacht verborgen blijft of verloren gaat, waarmede het ongetwijfeld zijn voordeel had kunnen doen.

Standaardwerken als van den kapitein P. J. F. Louw over den Java-oorlog van 1825 tot 1830 — door den majoor E. B. Kielstra, een bevoegde autoriteit op dat gebied, in de vergadering van de Vereeniging tot beoefening van de Krijgswetenschap van 26 April 1896, zeer terecht een volledig en degelijk werk genoemd — behooren, helaas! tot de uitzonderingen. Jammer genoeg, is tot heden nog maar het eerste deel daarvan verschenen.

Maar hoe het ook zij, wat die bronnen over de verschillende expeditiën dezer eeuw, zoowel de grootere als de kleinere, gaven, heb ik nageplozen en gebruikt.

Waar ik misgetast mocht hebben, houd ik mij ten zeerste voor terechtwijzing aanbevolen. Voor op- en aanmerkingen, welke uit belangstelling in de goede zaak voortspruiten, zal ik steeds erkentelijk zijn.

Wanneer ik zelf een aanmerking op het boek zou moeten maken, dan zou het wezen, dat de errata, vooral wat het eerste deel betreft, wel wat talrijk zijn. Ik heb, door gebrek aan tijd daartoe genoodzaakt, te veel op mijn corrector moeten vertrouwen.

Aangaande de bewapening van den inl. vijand moet ik opmerken, dat ik eerst van plan was de §§ 20 tot 32 niet in het boek op te nemen, doch bij nader inzien heb ik zulks toch gedaan, omdat die geschiedkundige aanteekeningen een helder licht werpen op het karakter der bewapening en zij kunnen leeren, wat wij in de naaste toekomst in dit opzicht hebben te verwachten. De §§ 33 en 34, handelende over de bewapening der Atjehers en Balineezen op Lombok, heb ik, evenals § 35, welke de bewapening in de naaste toekomst bespreekt, om de actualiteit van het onderwerp met groote drukletters, de §§ 20 tot 32, uitsluitend geschiedkundige aanteekeningen

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

bevattende en als zoodanig als een toelichting op § 19 te beschouwen, met kleine letters laten drukken.

Verder zij nog medegedeeld, dat ik gebroken heb met het verkeerde gebruik, dat men in Indië gewoon is te maken van de benamingen „colonne" en „patrouille". De kolonel H. F. Meijer wees reeds daarop in zijn „Atjeh van 26 December 1875 tot 4 September 1876". Ik heb dan ook de meer juiste benamingen „brigade" en „detachement" gebezigd.

Nog dient vermeld te worden, dat ik de aardrijkskundige namen tot zekere grenzen in overeenstemming heb gebracht met die, zooals zij in de nieuwe uitgave van het werk van prof. J. J. De Hollander voorkomen. Daar van deze uitgave nog slechts het eerste deel verscheen, heb ik dit niet overal kunnen doen. Zoo spreek ik nog van Urouw (op Seram), Kloenkoeng (op Bali), enz.. omdat ik mij niet gerechtigd gevoelde te spreken van „Oerau", van „Keloenkoeng", enz., niet wetende, of zulks, in verband met de taal des lands, te verdedigen was. Ik volgde dan de schrijfwijze van de door mij geraadpleegde bron.

Voor de Maleische woorden en benamingen volgde ik verder zooveel mogelijk het woordenboek van H. C. Klinkert. Vandaar dat ik schreef „Soengai" in stede van „Soengei", zooals in de nieuwste uitgave van De Hollander geschied is. Evenwel hield ik aan het bij het N. I. Leger algemeen gebruikelijke „randjoe" vast, terwijl de heer Klinkert het woord „randjau" geeft.

Hoewel de majoor E. B. Kielstra in zijn werk over den Atjehoorlog spreekt van „Langkroek", meende ik de schrijfwijze „Langkeroeq" beter. De nieuwste kaart van Atjeh geeft echter de benaming „Langkroet". Ik kreeg haar te laat onder de oogen, om zulks nog te veranderen.

Ook meende ik „Goegoeq Malintang" (goegoeq = hoog gelegen land) beter dan „Goegoer Malintang" of „Goegoer Melintang" (goegoer = ontijdig afvallen van bladeren, vruchten, enz., melintang = dwars over heengaan, dwars in den weg staan). De Hollander's werk spreekt van „Goegoe Malintang".

Voorts schreef ik „Soengai Poea", daar ik niet wist, of het „Soengai Poewar" beteekent (poewar = een aromatische plant). Het was mij ontgaan, dat laatstbedoeld werk wel de benaming „Soengei Poewar" geeft. Enz. enz.

Mocht ik met betrekking tot de schrijfwijze van namen hier en daar gefaald hebben, dan houd ik mij eveneens voor rectificatie aanbevolen.

Voorts zij hier nog opgemerkt, dat men bij het N. I. Leger gewoon is, de woonplaatsen der inlandsche bevolking met den algemeenen naam van „kampoeng" aan te duiden, hoewel daartegen uit een ethnographisch oogpunt veel zou in te brengen zijn. Gemakshalve heb ik mij, waar ik de woonplaatsen in het algemeen op het oog had, aan dat spraakgebruik gehouden.

Wat betreft de kaarten, zijn deze langs autographischen weg vervaardigd, om den prijs van het werk niet te hoog te maken.

Ten slotte is het mij een behoefte hier openlijk mijn hartelijken dank te brengen aan allen, die mij door het verschaffen van inlichtingen en gegevens, alsmede door het welwillend ter mijner beschikking stellen van bronnen, aanteekeningen en kaarten als anderszins de uitvoering der taak, welke ik mij gesteld had, hebben vergemakkelijkt. Slechts noode voldoe ik hierbij aan den uitdrukkelijk

PERPUSTAKAAN NASIONAL

uitgesproken wensch van eenigen hunner, om hun namen niet te vermelden, doch meen, in verband daarmede, ook in den geest der anderen te handelen, door zulks, voor zooveel hen betreft, eveneens na te laten.

En hiermede zend ik mijn boek de wereld in. Dat er een welwillende ontvangst aan moge te beurt vallen!

K. v. d. M.

Kampen, 30 September 1896.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

INHOUD.

INLEIDING.

§		Blz.
1.	Ontstaan en oorzaken van de Indische oorlogen	1
2.	De krijgswetenschappen met betrekking tot de Indische oorlogen.	2
3.	De Indische terreinen	5
4.	Het Indisch klimaat	6

HOOFDSTUK I.

DE INLANDSCHE STRIJDBENDEN.

A. HET TEN STRIJDE ROEPEN DER BEVOLKING.

5.	Het ten strijde roepen der bevolking bij het uitbreken van een oorlog	10
6.	De godsdienst en de heilige oorlog	11
7.	Verplichting tot en contrôle op het onder de wapenen komen	13
8.	Het onder de wapenen roepen der bevolking bij een opstand	15
9.	Rooverbenden	17

B. KARAKTER EN EENIGE ANDERE EIGENSCHAPPEN DER INDISCHE VOLKEN.

10.	Eenige algemeene opmerkingen	18
11.	Bevolking van Java.	
	Javanen	18
	Soendaneezen	19
	Madoereezen	19

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

§ Blz.
12. Bevolking van Bali en Lombok.
Balineezen ... 19
Sesaks ... 21
13. Bevolking van Zuid-Selebes.
Boegineezen en Mangkasaren ... 21
14. Bevolking van Soematra.
Maleiers van Soematra's Westkust ... 22
Pasoëmahs ... 23
Redjangs ... 23
Maleiers van Palembang en Soematra's Oostkust ... 24
Bataks ... 24
Niassers ... 24
Atjehers ... 24
15. Bevolking van Borneo.
Maleiers ... 25
Dajaks ... 25
Chineezen ... 26
16. Bevolking van Noord-Selebes, de Molukken, Timor en Flores 26

C. ORGANISATIE.

17. Wapensoorten ... 27
18. Tactische indeeling ... 28

D. WAPENEN, MUNITIËN, UITRUSTING EN KLEEDING.

19. Algemeene opmerkingen ... 32
1°. *de draagbare vuurwapenen als: geweren, donderbussen, pistolen en revolvers* ... 34
2°. *de primitieve schiet- en slingerwapenen, als: bogen, blaasroeren en slingers* ... 35
3°. *de vuurmonden, als: kanonnen, lila's, rantaka's en tjonto's* ... 35
4°. *de blanke wapenen, als krissen, dolkmessen, kelewangs, mandau's, sabels, parangs, lansen en werpsperen of werpspiesen* ... 36
20. Bewapening der Javanen ... 37
21. „ „ Maleiers op Soematra's Westkust ... 39
22. „ „ Balineezen ... 41
23. „ „ Lampongers ... 43
24. „ „ Maleiers van Palembang en Soematra's Oostkust ... 43
25. „ „ Chineezen van Borneo's Westkust ... 46
26. „ „ bewoners van Timor, Roti en Sawoe ... 47
27. „ „ Maleiers van Borneo ... 48
28. „ „ Dajaks ... 49
29. „ „ bewoners van Zuid-Selebes ... 50
30. „ „ Seramsche Alfoeren ... 51
31. „ „ Niassers ... 52
32. „ „ Bataks ... 52
33. „ „ Atjehers ... 52
34. „ „ Balineezen op Lombok ... 59

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

§ Blz.
35. Bewapening van den inlandschen vijand in de naaste toekomst ... 61
36. Kleeding en uniform ... 64

E. GEHALTE VAN DE AANVOERDERS EN STRIJDBENDEN

37. Gehalte der aanvoerders ... 66
38. Oefeningen en geoefendheid der inlandsche strijdbenden ... 69
39. Discipline ... 71

F. VERPLEGING LEGERING, AANVULLING DER STRIJDERS, STERKTE DER STRIJDBENDEN.

40. Algemeene beschouwingen ... 75
41. Verpleging en legering bij de Javanen ... 77
42. „ „ „ bij de Maleiers op Soematra's Westkust ... 80
43. Verpleging en legering bij de Atjehers ... 81
44. „ „ „ der Maleiers op Soematra's Oostkust en in Palembang ... 84
45. Verpleging en legering bij de Pasoemahs en Redjangs ... 85
46. „ „ „ bij de Maleiers van Borneo ... 87
47. „ „ „ bij de Boegineezen en Mangkasaren. 89
48. „ „ „ bij de Balineezen ... 90
49. „ „ „ bij de overige Indische volken ... 91
50. „ „ „ bij de Chineezen op Borneo's Westkust 92
51. Aanvulling der strijders ... 92
52. Sterkte der strijdbenden ... 93
53. Treinwezen bij den inlandschen vijand ... 97

G. VERDERE BIJZONDERHEDEN EN EIGENAARDIGHEDEN VAN DEN INLANDSCHEN VIJAND.

54. Voorvechters ... 99
55. Medevoeren van dooden en gewonden ... 99
56. Maken van krijgsgevangenen ... 101
57. Verraad ... 103
58. Eerbiedigen van parlementairs of soeroehans. Wapenstilstanden ... 121
59. Bijgeloof der inlanders in verband met hun oorlogs- en gevechtsvoering ... 126
60. Vergiftigen van wapenen ... 131
61. Bijzondere strijdmiddelen ... 132

HOOFDSTUK II.

DE INLANDSCHE VERSTERKINGEN.

A. ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

62. Algemeen karakter ... 139
63. Materialen ... 140
64. De verschillende soorten van versterkingen ... 141
65. Strategisch en tactisch doel der versterkingen ... 141

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

§ Blz.
66. Natuurlijke sterkte der inlandsche versterkingen 143
67. Hindernissen.
1. Bamboe-doeriversperringen of aöer-aöer 144
2. Verhakkingen 145
3. Randjoe's of borangs 145
4. Buikrandjoe's 146
5. Voetangels 147
6. Grachten 147
7. Wolfskuilen 147
8. Palissadeeringen 147
9. Fraiseeringen en Friesche ruiters 148
10. Staketsels 148
11. Mijnen en trapgranaten 149
68. Opruiming van het voorterrein 150

B. LOOPGRAVEN EN SCHUTTERSKUILEN.

69. Gebruik der loopgraven 151
70. Algemeene beschrijving.
1. Profiel 152
2. Tracé 152
3. Maskeeren 152
4. Hindernissen 153
5. Voorterrein 153
71. De loopgraven der Atjehers 153
72. Loopgraven der Chineezen op Borneo (1850—1854) 157
73. Loopgraven bij de overige Indische volken 157
74. Natuurlijke dekkingen 157

C. BENTENGS EN VERSCHANSTE LINIËN.

I. Algemeene beschrijving.

75. Algemeene opmerkingen 158
76. Tracé 158
77. Profielen en inrichting der borstweringen 159
78. Traversen. Schuilplaatsen. Smoorkuilen 162
79. Logies. Wachthuizen. Terre-plein 163
80. Munitiemagazijnen. Reduits 164
81. Ingangen 164
82. Drinkwater. Maatregelen tegen brandgevaar 165

II. Eenige typen en voorbeelden.

83. Bentengs en verschanste liniën der Javanen 165
84. Bentengs en verschanste liniën der Maleiers op Soematra's Westkust 166
85. Bentengs der Niassers 171
86. Bentengs der Atjehers 172
87. Verschanste liniën der Atjehers 180
88. De verschanste liniën der Maleiers van Palembang in 1819 en 1821 184
89. Bentengs der Maleiers van de Palembangsche Bovenlanden en Grensgewesten (Pasoemahs, Redjangs, enz.) 187

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

§ Blz.
90. Bentengs en verschanste liniën der Maleiers en Dajaks van Borneo 188
91. Bentengs der Boegineezen en Mangkasaren 192
92. Verschanste liniën der Boegineezen en Mangkasaren 193
93. Verschanste liniën der Balineezen 196

D. VERSTERKTE KRATONS.

94. Algemeene beschrijving 203
95. De kraton van Plered en Jogjakarta (1825—1830) 204
96. De kraton van Groot-Atjeh 205

E. VERSTERKTE MESIGITS (MASDJIDS) EN TEMPELS.

97. Algemeene beschrijving 209
98. Mesigits op Groot-Atjeh 210
99. Versterkte kongsihuizen der Chineezen in de Wester-Afdeeling van Borneo 213

F. VERSERKTE KAMPOENGS.

100. Algemeene beschrijving 215
1. Algemeen aanzien 215
2. De woningen 215
3. De erven 215
4. Gemeenschap binnen de kampoengs 216
5. Aloen-aloen 216
6. De kampoengrand 217
7. De ligging der kampoengs 217
8. Het versterken der kampoengs 217
101. Versterkte desa's der Javanen 219
102. Versterkte kampoengs der Maleiers op Soematra's Westkust 220
103. Versterkte hoeta's der Bataks 224
104. Versterkte kampoengs der Niassers 226
105. Versterkte kampoengs (gampongs) der Atjehers 227
106. Versterkte doesoens der Maleiers in de Palembangsche Bovenlanden en Grensgewesten 228
107. Versterkte kampoengs der Dajaks 232
108. Versterkte kampoengs der Boegineezen en Mangkasaren ... 233
109. Versterkte kampoengs der Balineezen 234

G. VERSTERKTE HUIZEN.

110. Algemeene beschrijving 234

H. VERSPERREN EN VERNIELEN VAN GEMEENSCHAPPEN.

111. Algemeene beschouwingen 235
112 Het onbruikbaar maken van wegen 235
113. Het vernielen van bruggen en versperren van waadbare plaatsen 236

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

§ Blz.
114. Het vernielen en versperren van spoorwegen, telegraaf- (telefoon-) leidingen 237
115. Het versperren van waterwegen 237

I. OORLOGSVAARTUIGEN EN VERSTERKTE VLOTTEN.

116. Algemeene beschouwingen 238
117. Gewapende perahoe's en andere vaartuigen 239
118. Versterkte vlotten (kota-mara's) op Borneo 243

KAARTEN EN PLATEN.

Nos. Blad No:
I, II, V, VIII 1
III, IV, VI 2
VII 3
IX, X, XI, XII, XIII, XV 4
XIV, XVI, XVII 5
XVIII 6
XIX, XX 7
XXII, XXIII 8
XXI, XXV 9
XXIV 10
XXVI, XXVII, XXVII*bis*, XXVIII, XXIX 11
XXX, XXXI, XXXII, XXXIII 12

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ERRATA. *)

Blz.								Lees:
Blz.	1.	In	regel	11	v. o.	staat:	dankt.	Lees: is..... verschuldigd.
„	2.	„	„	7	v. b.	„ :	evezoo.	„ : evenzoo.
„	2.	„	„	23	v. b.	„ :	dat karakter.	„ : dat.
„	3.	„	„	9	v. b.	„ :	dan die.	„ : dan van die.
„	3.	„	„	24	v. o.	„ :	die zelfde.	„ : diezelfde.
„	3.	„	„	4	v. o.	„	worden gebracht.	„ : moeten worden gebracht.
„	4.	„	„	15	v. b.	„ :	ondergeschikten zoo.	„ : ondergeschikten zonder noodzaak zoo.
„	4.	„	„	22	v. b.	„ :	vooruitgang.	„ : vooruitgang in bewapening.
„	4.	„	„	15	v. o.	„ :	werken.	„ : werken dienaangaande.
„	4.	„	„	10	v. o.	„ :	echter voorzichtig.	„ : voorzichtig.
„	4.	„	„	5	v. o.	„ :	gehalte.	„ : gehalte als strijder.
„	5.	„	„	20	v. o.	„ :	ondervonden.	„ : veroorzaakt.
„	5.	„	„	9	v. o.	„ :	en aanvoering.	„ : en de aanvoering.
„	9.	„	„	6	v. o.	„ :	[2])	„ : [1]).
„	12.	„	„	3	v. b.	„ :	en tot het.	„ : en haar tot het.
„	13.	„	„	2	v. b.	„ :	verhoogden.	„ : verhoogde.
„	15.	„	„	18	v. b.	„ :	aan gedaan.	„ : aangedaan.
„	16.	„	„	25	v. o.	„ :	Boven en Benedenlanden.	„ : Boven- en Benedenlanden.
„	16.	„	„	20	v. o.	„ :	oorlog.	„ : oorlogen.
„	16.	„	„	1	v. o.	„ :	te straffen.	„ : gestraft.
„	16.	„	„	1	v. o.	„ :	zij soms.	„ : zij ons soms.
„	17.	„	„	1	v. b.	„ :	waren.	„ : was.
„	17.	„	„	7	v. b.	„ :	werden.	„ : werd.
„	17.	„	„	14	v. b.	„ :	zorgen.	„ : zorg.
„	20.	„	„	7	v. b.	„ :	beveiliging en, in.	„ : beveiliging, zijn zij, in.
„	20.	„	„	4	v. o.	„ :	van den Ned. gen. staf.	„ : der genie Ned.leger.
„	21.	„	„	4	v. b.	„ :	vroeger.	„ : toenmaals.
„	22.	„	„	6	v. b.	„ :	groote.	„ : grooten.
„	23.	„	„	6	v. b.	„ :	sterk.	„ : sterk ontwikkeld.
„	23.	„	„	22	v. o.	„ :	recht hadden.	„ : recht hebben.
„	23.	„	„	18	v. o.	„ :	geschreven was.	„ : geschreven is.
„	24.	„	„	14	v. b.	„ :	daarover.	„ : daarvan.
„	24.	„	„	3	v. o.	„ :	Atjehers.	„ : Atjehers over het algemeen.
„	25.	„	„	5	v. b.	„ :	moge hij ook al zijn.	„ : al mogen zij ook hun.
„	25.	„	„	6	v. b.	„ :	hem gunstig.	„ : hun gunstig.
„	26.	„	„	17	v. o.	„ :	Moge de Alfoeren.	„ : Mogen de Alfoeren.
„	28.	„	„	13	v. b.	„ :	met hun tjonto's.	„ : hun tjonto's.
„	30.	„	„	2	v. b.	„ :	ressorteerden.	„ : ressorteerde.
„	30.	„	„	16	v. b.	„ :	waren.	„ : was.

*) Bij de opgave der regels v. o. zijn die der nooten medegeteld.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Blz.	30.	In regel	2 v. o.	staat	: Waic' ia.	Lees	: Wachia.
„	33.	„	„ 20 en 21 v. b.	„	: Sjah Djohan (1781—1795) in zijn jeugd bij een tocht naar Mekka, na een.	„	: Sjah Djohan (1781—1795), in zijn jeugd bij een tocht naar Mekka na een.
„	33.	„	„ 28 v. b.	„	: Marden.	„	: Marsden.
„	35.	„	„ 4 v. o.	„	: onze troepen.	„	: de troepen.
„	36.	„	„ 3 v. b.	„	: ontbrak.	„	: ontbraken.
„	36.	„	„ 10 en 11 v. b.	„	: de inrichting, waarop de-ze.... berustten.	„	: hetbeginsel, waarop de inrichting dezer .... berustte.
„	37.	„	„ 22 v. o.	„	: historistische.	„	: historische.
„	38.	„	„ 19 v. b.	„	: buskruit, waartoe.	„	: buskruit — waartoe.
„	38.	„	„ 21 en 22 v. b.	„	: droog, goed, maar ongelijk gekorreld, doch de trefkans.	„	: droog, maar ongelijk gekorreld; de trefkans.
„	38.	„	„ 26 v. b.	„	: werden.	„	: werd.
„	39.	„	„ 1 v. b.	„	: een derden.	„	: een der den.
„	39.	„	„ 22 v. o.	„	: uit de g wapende desalieden waren.	„	: uit desalieden, waren.
„	39.	„	„ 3 v. o.	„	: lontgeweren.	„	: lontslotgeweren.
„	39.	„	„ 3 v. o	„	: ontlaadstok.	„	: laadstok.
„	40.	„	„ 18 v. b.	„	: Bondjol evenzoo in Agam hun buskruit.	„	: Bondjol het evenzoo in Agam.
„	41.	„	„ 6 v. b.	„	: Bondjol [1]) bestond.	„	: Bondjol [1]), bestond.
„	41.	„	„ 8 v. b.	„	: vuurmonden, van.	„	: vuurmonden van.
„	41.	„	„ 22 v. o.	„	: die wel even.	„	: die even.
„	42.	„	„ 24 v. o.	„	: vermoedt.	„	: vermoedde.
„	43.	„	„ 11 v. b.	„	: ook met pijl.	„	: met pijl.
„	44.	„	„ 20 v. b.	„	: alle van.	„	: van.
„	44.	„	„ 22 v. b.	„	: De vuurmonden werden.	„	: Zij werden.
„	44.	„	„ 24 v. b.	„	: bevestigd werd.	„	: bevestigd wordt.
„	44.	„	„ 26 v. o.	„	: 18584 bronzen.	„	: 1858 4 bronzen.
„	44.	„	„ 19 v. o.	„	: Op Djambi.	„	: In Djambi.
„	44.	„	„ 10 v. o.	„	: zouden deze.	„	: zouden ze.
„	46.	„	„ 7 v. o.	„	: gestatio-.	„	: gestation-.
„	46.	„	„ 4 v. o.	„	: Ook op die.	„	: Ook het op die.
„	47.	„	„ 5 v. b.	„	: schoten zij.	„	: schoten de Chineezen.
„	48.	De tweede alinea van § 27 lezen, als volgt: De *geweren* en *buksen* waren van goede qualiteit en werden voor een deel op Borneo zelf vervaardigd, evenals de lila's.						
„	49.	In regel	5 v. b.	staat	: Hij.	Lees	: Deze.
„	49.	„	„ 10 v. o	„	: beerenvel.	„	: berenvel.
„	50.	„	„ 11 v. o.	„	: vielden.	„	: vielen.
„	50.	„	„ 7 v. o.	„	: De versterkingen van Badjowa strekten.	„	: De stelling van Badjowa strekte.
„	51.	„	„ 2 v. o.	„	: boog worden.	„	: boog werden.
„	54.	„	„ 6 v. b.	„	: de groote en kleine.	„	: de groote en de kleine.
„	55.	„	„ 10 v. o.	„	: zijn vuurwapenen.		: hun vuurwapenen.
„	59.	„	„ 17 v. o.	„	: 25 patronen.	„	: 25 stuks.
„	62.	„	„ 10 v. b.	„	: aan den zooeven.	„	: aan de zooeven.
„	63.	„	„ 12 v. b.	„	: die voordeelen.	„	: al de voordeelen.
„	65.	„	„ 18 v. o.	„	: Op Borneo; in.	„	: Op Borneo, in.
„	65.	„	„ 7 v. o.	„	: hebhen.	„	: hebben.
„	66.	„	„ 23 v. o.	„	: onbetwistbaren.	„	: onbetwistbare.
„	66.	„	„ 21 en 20 v. o.	„	: Madioen [1]) en dus een kleinzoon van Sulthan Sepoeh, was hij pas 17 jaar.	„	: Madioen [1]), dus een kleinzoon van Sulthan Sepoeh, en pas 17 jaar.
„	66.	„	„ 13 en 12 v. o.	„	: onderaanvoerders slechts.	„	: onderaanvoerders, slechts.
„	67.	„	„ 17 v. b.	„	: Ook de Prins van Serang.	„	: Ook den Prins van Serang.
„	67.	„	„ 5 v. o.	„	: volhardorden.	„	: volhardenden.
„	68.	„	„ 9 v. b.	„	: de hoeloebalang.	„	: den hoeloebalang.
„	68.	„	„ 10 v. b.	„	: de Imam.	„	: den imam.
„	69.	„	„ 18 v. o.	„	: volken waar zulks.	„	: volken, waarbij zulks.
„	70.	„	„ 5 en 6 v. b.	„	: elkander weinig.	„	: weinig.
„	70.	„	„ 22 v. o.	„	: de invoerders.	„	: de aanvoerders.
„	71.	„	„ 2 en 1 v. o.	„	: velo Indische volken, vooral die.	„	: velen Indischen volken, vooral dien.
„	72.	„	„ 6 v. b.	„	: en, in-.	„	: en in-.
„	74.	„	„ 4 v. o.	„	: bekwaamste.	„	: bekwaamsten.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Blz.	77.	In regel	26	v.b.	staat: (padjag).	Lees:	(padjeg).
„	78.	„ „	1	v.o.	„ : blz. 446, 238, enz.	„ :	blz. 446.
„	79.	„ „	17	v.o.	„ : troepen zorgde.	„ :	troepen zorgden.
„	79.	„ „	14 en 13	v.o.	„ : was, (zie boven) en.	„ :	was (zie boven), en.
„	82.	„ „	4 en 10	v.b.	„ : de Glé-Loedapas.	„ :	den Glé-Loedapas.
„	84.	„ „	4	v.b.	„ : troepen, vele.	„ :	troepen vele.
„	84.	„ „	11	v.b.	„ : Kali een kamp.	„ :	Kali, een kamp.
„	84.	„ „	17	v.b.	„ : de vijandelijke benden.	„ :	den vijandelijken benden.
„	86.	„ „	11	v.b.	„ : waar nog.	„ :	waartoe nog.
„	87.	„ „	14	v.b.	„ : kasernes.	„ :	kazernes.
„	87.	„ „	6	v.o.	„ : waren geworden.	„ :	was geworden.
„	88.	„ „	20	v.o.	„ : Hidagat.	„ :	Hidajat.
„	89.	„ „	17	v.o.	„ : konden zij die niet.	„ :	konden zij dien niet.
„	91.	„ „	16	v.b.	„ : waren, terwijl.	„ :	was, terwijl.
„	93.	„ „	1	v.b.	„ : Zelf deed hij.	„ :	Zelfs deed hij.
„	94.	„ „	23	v.b.	„ : telde, dat.	„ :	telde, en dat.
„	95.	„ „	9	v.b.	„ : strijders strijders.	„ :	strijders.
„	97.	„ „	16	v.b.	„ : de onzen o. m.	„ :	de onzen te Kemadoe o. m.
„	97.	„ „	21	v.b.	„ : (Buskens).	„ :	(Buschkens).
„	101.	„ „	15	v.b.	„ : Het zelfde lot.	„ :	Hetzelfde lot.
„	104.	„ „	5 en 6	v.b.	„ : Kennis en ervaring van.	„ :	Kennis van en ervaring omtrent.
„	111.	„ „	14	v.o.	„ : de 2e luit. Kress den.	„ :	de 2e luit. Kress, den.
„	113.	„ „	9	v.b.	„ : door hooge.	„ :	met hooge.
„	122.	„ „	5	v.b.	„ : Sarif Kasim waren.	„ :	Sarif Kasim, was.
„	123.	„ „	19	v.b.	„ : gelaten konden.	„ :	gelaten, konden.
„	126.	„ „	12	v.b.	„ : moord van.	„ :	moord op.
„	128.	„ „	4	v.b.	„ : Toen na.	„ :	Toen, na.
„	128.	„ „	5	v.b.	„ : Kota's tegen.	„ :	Kota's, tegen.
„	128.	„ „	11	v.b.	„ : in één.	„ :	in een.
„	130.	„ „	4	v.b.	„ : en naar Java.	„ :	en werd hij naar Java.
„	131.	„ „	3	v.b.	„ : de sulthan.	„ :	den sulthan.
„	133.	„ „	17	v.b.	„ : Borewoe.	„ :	Bo Rewoe..
„	133.	„ „	19	v.b.	„ : drrink-.	„ :	drink-.
„	135.	„ „	16	v.o.	„ : Tjot Basetoel.	„ :	Montasik.
„	156.	„ „	5	v.o.	„ : schaps loopgraaf.	„ :	schapsloopgraaf.
„	164.	„ „	6	v.o.	„ : bortwering.	„ :	borstwering.
„	165.	„ „	18	v.b.	„ : lodonqs.	„ :	lodongs.
„	169.	„ „	4	v.b.	„ : de majoor De Quay.	„ :	den majoor De Quay.
„	169.	„ „	13	v.o.	„ : afgescheiden.	„ :	gescheiden.
„	173.	„ „	6	v.b.	„ : *a. De bentengs.*	„ :	*a De benteng.*
„	177.	„ „	24	v.o.	„ : *Lam Boeroe.*	„ :	*Lam Baroe.*
„	196.	„ „	19	v.b.	„ : De pongée.	„ :	De plongée.
„	204.	„ „	9 en 10	v.b.	„ : (dalem of dalam) van zijn vrouwen zijn naaste.	„ :	(dalem of dalam), van zijn vrouwen, zijn naaste.
„	209.	De 2e alinea van § 97 lezen: De gebouwen, waar alleen de dagelijksche gebeden gehouden worden, ... enz.					
„	211.	In regel	12 en 13	v.b.	staat: ongeveer.	Lees:	omgeven.
„	212.	„ „	8	v.b.	„ : in het O.- en L.-.	„ :	in het O. en Z.
„	215.	De 4e alinea lezen als volgt: Op Oost- en Midden-Java, Bali en Lombok o.a. staan zij op den grond, op West-Java, Soematra ..... enz.					
„	217.	In regel	10	v.b.	staat: tijd zijn op.	Lees:	tijd is op.
„	219.	„ „	21	v.o.	„ : gereed leggen.	„ :	gereed liggen.
„	219.	„ „	8	v.o.	„ : Toen het.	„ :	Toen.
„	220.	„ „	10	v.o.	„ : onverwachts tegen.	„ :	onverwachts op.
„	221.	„ „	2	v.b.	„ : natuurlijc.	„ :	natuurlijk.
„	222.	„ „	6	v.o.	„ : dezelfde welke.	„ :	denzelfden die.
„	224.	„ „	7	v.b.	„ : zoon'n.	„ :	zoo'n.
„	224.	„ „	17	v.b.	„ : corp.	„ :	carp.
„	224.	„ „	28	v.b.	„ : aangetroffen.	„ :	aangetroffen."
„	224.	„ „	7	v.o.	„ : haar dikte bedroeg.	„ :	ter dikte van.
„	226.	„ „	13	v.o.	„ : der muur.	„ :	van den muur.
„	227.	„ „	10	v.b.	„ : op haar.	„ :	op zijn.
„	227.	„ „	12	v.o.	„ : de toegang.	„ :	den toegang.
„	228.	„ „	24	v.o.	„ : moest opgeruimd.	„ :	kon opgeruimd.
„	229.	„ „	16	v.b.	„ : doesan.	„ :	doesoen.
„	230.	„ „	14	v.o.	„ : Gelong Saktie.	„ :	Gelong Sakti.
„	231.	„ „	25	v.b.	„ : boeboe-doeripagar.	„ :	bamboe-doeripagar.
„	231.	„ „	8	v.o.	„ : en was door een natte grach tomgeven.	„ :	en door een natte gracht omgeven.
„	233.	„ „	1	v.b.	„ : zijn nog van.	„ :	zijn nog door.
„	234.	„ „	4	v.b.	„ sawahs.	„ :	sawah.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Blz. 240.	In regel	7 v.b.	staat:	schijnen.	Lees: schijnt.
„ 240.	„ „	8 v.b.	„ :	althans de.	„ : althans bij de.
„ 240.	„ „	15 v.b.	„ :	ander.	„ : andere.
„ 240.	„ „	12 v.o.	„ :	uitstekenden.	„ : uitstekende.
„ 243.	„ „	7 v.o.	„ :	granaatvrij waren.	„ : granaatvrij was.
„ 244.	„ „	4 v.o.	„ :	den buitenpalissaden.	„ : de buitenpalissaden.

Plaat IV. De troepenafdeeling en de troepenafdeeling met vuurmond, welke op resp. links van den weg van Pantar naar Matoewa zijn geteekend, laten vervallen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

INLEIDING.

§ 1. **Ontstaan en oorzaken van de Indische oorlogen.** Iedere koloniale Mogendheid heeft, wil zij haar gezag in het door haar bezette of gekoloniseerde gebied tegenover de minder of half beschaafde vorsten en volken handhaven, herhaaldelijk naar de wapenen te grijpen. Maar bovendien ziet men elke koloniale Mogendheid zwichten voor den onweerstaanbaren drang, haar gezag en daarmede haar koloniaal gebied uit te breiden, zelfs al wordt een dergelijke uitbreiding door haar niet gewenscht. Schending van gesloten tractaten, rooftochten op haar grondgebied, zee-, strand- en menschenroof, gevaar voor internationale verwikkelingen, enz., enz., zijn als zoovele oorzaken daarvan te beschouwen. Zoo ging en gaat het nog met Engeland, Frankrijk en, hoewel in eenigszins andere verhouding, met Rusland, zoo ging en gaat het ook met Nederland in den Oost-Indischen Archipel.

Daaraan dankt ons klein Vaderland sedert het herstel zijner souvereiniteit zijn oorlogen in de Molukken, Bangka, Palembang, Riau, Selebes, Java, Soematra's Westkust, Bali, Borneo's Westkust, de Lampongs, Timor, Borneo's Zuider- en Ooster-Afdeeling, Soematra's Oostkust, Atjeh, Flores en Lombok, om van de vele en herhaalde oorlogen niet te spreken, welke de O.I. Compagnie in vorige eeuwen moest voeren.

Natuurlijk zullen ook in de toekomst diezelfde oorzaken de aanleiding zijn tot nog menigen strijd, en evenals tot heden rust dan, behalve op de Marine, in de eerste en voornaamste plaats op het Nederlandsch-Indische Leger de schoone taak,

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

Nederlands bezittingen en Nederlands driekleur in gindsche gewesten voor Koningin en Vaderland tegenover de inlandsche vorsten en volken te verdedigen, Nederlands gezag te handhaven en zoo noodig uit te breiden.

Gewoonlijk betitelt men onze in Indië gevoerde oorlogen, met het oog op hun omvang en duur, met den naam van „Expeditiën", welke naam evezoo gegeven wordt aan de voor den veldtocht bestemde troepenmacht. De expeditiën van langeren duur noemt men daarentegen weer „Oorlogen". Zoo spreekt men van den Java-oorlog, den oorlog op Soematra's Westkust, den Bandjermasinschen oorlog en den Atjeh-oorlog, doch van de expeditiën naar Palembang, Boni, Bali, Pasoemah, Deli, enz. Evenwel gaat men met de benamingen „Oorlog" en „Expeditie" vrij willekeurig te werk.

Daar ons veldleger grootendeels op Java garnizoen houdt, en verreweg de meeste onzer oorlogen op de Buitenbezittingen plaats hebben, hebben wij meerendeels overzeesche expeditiën te maken, hetgeen onder meer een eigenaardig karakter aan die oorlogen geeft.

§ 2. **De krijgswetenschappen met betrekking tot de Indische oorlogen.** Onze Indische oorlogen hebben een eigendommelijk karakter en vele zijn de oorzaken, waaraan zij dat karakter ontleenen.

Tot die oorzaken kunnen o. a. gerekend worden:

1°. het wezen en eigenaardig karakter der inlandsche strijdbenden, haar gebrekkige organisatie, haar bewapening, haar mate van geoefendheid en haar wijze van krijgvoeren;

2°. de moeilijkheden, die de Indische oorlogsterreinen veelal opleveren en het dikwijls zoo goed als totale gemis aan gebaande wegen, althans voor zoover die terreinen niet behooren tot streken, welke aan het Nederlandsch gezag rechtstreeks onderworpen zijn;

3°. de onbekendheid, waarin wij noodzakelijkerwijze dikwijls ten opzichte van het vijandelijk land verkeeren;

4°. de moeilijkheden, die wij meestal ondervinden met de verpleging, en welke ons verplichten tot de magazijns-verpleging met al haar nadeelen; enz.

Het spreekt van zelve, dat al die factoren invloed uitoefenen op de toepassing van de grondbeginselen en regels der strategie en taktiek, ZE WIJZIGEN DOEN ZIJ ECHTER NIET. Dat beweren moge op het eerste gezicht velen vreemd toeschijnen, vooral dengenen, die o. a. meenen, dat de taktiek tegenover onze inlandsche vijanden een andere is dan die, welke de legers van de beschaafde natiën tegenover elkaar in toepassing brengen. doch de Strategie en de Taktiek zijn twee krijgswetenschappen, berustende op een samenstel van grondbeginselen en regels, welker toepassing wij ook steeds in onze Indische oorlogen terugvinden, al werd die toepassing ook min of meer gewijzigd.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Zoo dikwijls tegen die beginselen en regels gezondigd werd, bleef de straf niet uit.

Behalve de in § 1 genoemde, rust ook nog op het N. I. leger de taak, Nederlands bezittingen in den O.-I. Archipel tegen een eventueelen buitenlandschen aanrander te verdedigen.

Het is waar, tot deze taak werd ons leger sedert 1811 niet meer geroepen, doch de kans daartoe blijft bestaan en dan zal de vervulling daarvan nog omvattender, nog moeilijker blijken te zijn, dan die welke het te vervullen had bij onze Indische oorlogen, omdat wij dan te strijden zullen hebben met een tegenstander van gelijk gehalte, van gelijke beweging en grooter sterkte dan wij.

Het is dan ook een logisch beginsel, het N. I. leger in de eerste plaats geschikt te maken voor de vervulling van die meer moeilijke taak; van zelf zal het dan, wanneer althans ook bij de organisatie, bewapening, uitrusting en oefening, rekening wordt gehouden met de eigenaardigheden en bezwaren, aan onze Indische oorlogen verbonden, in staat zijn de minder moeilijke taak te verrichten. Het omgekeerde te willen doen, zou tot de grootste teleurstellingen, tot een catastrophe aanleiding kunnen geven.

Bij de bestudeering der hoofdkrijgswetenschappen is het daarom evenzoo een logisch beginsel, om in de eerste plaats de toepassing van haar grondbeginselen en regels bij de oorlogen tusschen Westersche Mogendheden na te gaan, vervolgens de verschillen in de toepassing van die zelfde beginselen en diezelfde regels tegenover een inlandschen vijand.

Daarom zal dit boek, dat alleen de Tactiek in zijn beschouwingen opneemt, de toepassing van de grondbeginselen en regels dier krijgswetenschap tegenover een Europeesche strijdmacht als bekend onderstellen, en alleen de bovenbedoelde verschillen in hun toepassing tegenover een inlandschen vijand bespreken.

Er wordt wel eens beweerd, dat de volken in de verschillende deelen van den O. I. Archipel niet alle op dezelfde wijze krijg voeren, en dat hun bewapening, karakter en gehalte te zeer uiteen loopen, om algemeen geldende beginselen tegenover hen in toepassing te kunnen brengen.

Al moge het eerste gedeelte van dit beweren tot zekere grenzen juist zijn, zoo zijn die verschillen toch niet van zoo'n overwegend belang en hebben die volken, vooral de Mahomedaansche, in hun optreden, enz. zooveel punten van overeenkomst, dat het wel degelijk mogelijk is zulke algemeene beginselen aan te geven. Daar het voorts ons doel is om na te gaan, op welke bijzondere wijze de overal geldende grondbeginselen en regels der Tactiek tegenover den inlandschen vijand in toepassing worden gebracht, geven die verschilpunten, voor zoover zij bestaan, alleen aanleiding tot grootere uitbreiding dier beschouwingen.

Ook bij de bestudeering der Tactiek met betrekking tot de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Indische oorlogen, treedt de Krijgsgeschiedenis als hulpwetenschap op den voorgrond. Haar bestudeering maakt niet alleen die van de Tactiek belangwekkender, doch men leert daardoor ook partij trekken van de ondervinding van anderen. Al is het een groot voordeel, zelf één of meer oorlogen te hebben meegemaakt, zelf ervaring te hebben opgedaan, zoo maakt dat toch de studie der Krijgsgeschiedenis niet overbodig, daar die ervaring, al moge zij relatief groot zijn, absoluut toch altijd klein blijft, omdat men nu eenmaal niet alles kan mede maken, niet alles kan beleven. De studie der Tactiek, getoetst aan de ervaring ook van anderen, blijft dus voor ieder officier een dure plicht, want van zijn kunde en practische geschiktheid in dat opzicht hangt dikwijls het leven zijner ondergeschikten, zoo officieren als minderen, af; zijn onwetendheid, zijn onbekwaamheid kan oorzaak zijn, dat de gezinnen dier ondergeschikten zoo al niet broodeloos gemaakt, dan toch veelal tot een leven van kommer en zorgen veroordeeld worden. Het is niet voldoende een succes te behalen, doch dit moet geschieden op de meest zuinige wijze, met de minste verliezen; daar waar een échec wordt geleden, moeten de verliezen evenzoo tot een minimum beperkt worden. De oude stormtactiek behoort dan ook naar de musea verwezen te worden; de vooruitgang, welke in de laatste decennia bij onze inlandsche tegenstanders is waar te nemen, noodzaakt ons daartoe.

Daar waar men de Tactiek beschouwt met betrekking tot onze Indische oorlogen, komt natuurlijk de studie van die oorlogen in de eerste plaats in aanmerking. Ook de studie der oorlogen door andere koloniale Mogendheden, zooals Frankrijk, Engeland, Duitschland en Italië, tegen halfbeschaafde of onbeschaafde volken gevoerd, levert haar nut op, mits men daarbij rekening houdt met de verschillen in toestanden, zeden, bewapening, terreinen, enz. ginds en in onze Bezittingen.

Bij de bestudeering van de geschiedenis der door ons in Indië gevoerde oorlogen stuit men echter op het groote bezwaar, dat tot nog toe slechts weinig werken geschreven zijn uit een zuiver strategisch of tactisch oogpunt.

Toch kunnen zij alleen een goeden grondslag vormen voor de studie der Tactiek. Waar echter de zekerheid ontbreekt, of de tactische handelingen wel volledig of juist zijn weergegeven, zij men echter voorzichtig bij het trekken van conclusiën.

Waar wij de Tactiek in haar toepassingen tegenover de inlandsche volken van onzen Indischen Archipel gaan beschouwen, is het natuurlijk van belang eerst zooveel mogelijk die vijanden te leeren kennen, het wezen en karakter hunner strijdbenden, hun gehalte, bewapening, versterkingen en wijze van optreden (tactiek).

Daar de verschillende bronnen over dat onderwerp verre van volledig zijn, hebben wij ons moeten bepalen tot datgene, wat wij daarin opgeteekend vonden of wat die bronnen ons

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

daaromtrent leerden en dat, zooveel mogelijk tot één geheel omgewerkt, als Ie en IIe Deel in ons werk opgenomen.

§ 3. **De Indische terreinen.** In eenige bladzijden een juist en volledig denkbeeld te geven van de Indische terreinen en hun karakter, is niet doenlijk. Wel werden in enkele der door ons geraadpleegde bronnen daartoe pogingen aangewend, maar die beschrijvingen waren meestal vol pathos, doch zeiden weinig. Voor de beschrijving van de verschillende Indische terreinen en hun invloed op de beweging, den strijd, de legering en verpleging in het algemeen, verwijzen wij naar de „Terreinleer", samengesteld bij de VIIe Afdeeling van het Departement van Oorlog (onderafdeeling: Topographische Dienst), 2e herziene druk, meer speciaal naar het Ie en IIIe Hoofdstuk.

Zooals wij reeds in § 1 zeiden, ontleenen de Indische oorlogen hun eigendommelijk karakter o. a. ook aan de Indische terreinen. Wij voegen hieraan toe, dat zulks zelfs in zeer sterke mate het geval is, niet alleen door den vorm en hydrografischen toestand, doch vooral ook door den plantengroei. Deze is in den O. I. Archipel zoo weelderig, dat zulks alle beschrijving te boven gaat en men in Indië zelve moet geweest zijn, om zich in alle opzichten daarvan een goed denkbeeld te kunnen vormen.

Voorts worden de moeilijkheden, die de Indische terreinen opleveren, in de streken, waar Nederland geen rechtstreeksch gezag uitoefent, nog aanzienlijk vermeerderd door het gebrek aan en de soms totale afwezigheid van goede en bruikbare wegen. Zeer dikwijls zijn dan de voet- en karbaupaden de eenige communicatiën.

Zijn de bezwaren en moeilijkheden, door den plantengroei, het gebrek aan of de afwezigheid van goede wegen ondervonden, in de vlakten reeds groot, zij nemen in nog sterker mate toe in de vele bergstreken en in de vele terreinen, die door hun moerassige of drassige gesteldheid reeds belemmering genoeg veroorzaken.

Wel heeft men in Indië ook open, vlakke terreinen, zeer zeker, doch ook deze leveren dikwijls groote moeilijkheden op. Wij wijzen b.v. op de drassigheid der sawahs, vooral in het natte jaargetijde, zoomede op die der tegals in laatstbedoeld seizoen.

Suikerriet, djagoeng, tabak en andere bebouwingen belemmeren vaak het uitzicht, de beweging, de leiding en aanvoering.

In niet mindere mate is dat dikwijls het geval met de alang-alang en gelagah-velden, door de groote hoogte (resp. 1 à 1.5 M. en 4 à 5 M.), welke deze grove grassoorten kunnen bereiken.

Het zal wel onnoodig zijn te zeggen, hoe al de hinderpalen, die de Indische terreinen ons in den weg leggen, in het natte jaargetijde nog toenemen en dan de dikwijls toch al gebrekkige wegen totaal onbruikbaar worden, de veelal toch niet groote begaanbaarheid van vele terreinen geheel en al ophoudt.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Dat is dan ook de oorzaak, dat men de militaire expeditiën in den O. I. Archipel bij voorkeur doet plaats hebben in het droge jaargetijde en, bij langdurige oorlogen, de operatiën in het natte seizoen zoo al niet geheel staakt, dan toch tot een minimum beperkt.

§ 4. **Het Indisch klimaat.** Een beschrijving te geven van het Indisch klimaat ligt eveneens buiten het bestek van dit boek. Toch mogen wij den invloed van het tropisch klimaat op de oorlogshandelingen niet onvermeld laten. In Europa hebben de oorlogen (behalve die van 1870/71 aan Duitsche zijde) door ziekten, vermoeienissen en ontberingen steeds meer slachtoffers geëischt dan door de vijandelijke wapenen, doch in onze Indische oorlogen was dat dikwijls in nog sterkere mate het geval. Dit laatste is hoofdzakelijk toe te schrijven aan het tropisch klimaat.

De voortdurende warmte en haar afmattende invloed werken natuurlijk belemmerend op de verschillende oorlogshandelingen. Over het algemeen kan men in de tropen van de troepen minder vergen dan in een koel klimaat, en is men verplicht buitengewone inspanning van hen te eischen, dan werkt dat dadelijk op den gezondheidstoestand terug en in sterker mate dan gewoonlijk in een gematigde luchtstreek het geval is.

In bergstreken hebben de troepen wel minder te lijden van de warmte dan in de laagvlakten, doch ook daar heeft men zelfs op vele hoog gelegen plaatsen nog een vrij hooge gemiddelde temperatuur, terwijl de nachten koel, in de zeer hooge streken zelfs koud zijn, de atmosfeer er in den regel zeer vochtig is.

Deze nadeelige factoren doen zich te sterker gevoelen, naarmate men minder voor de legering en verpleging heeft kunnen zorgen en de troepen minder aan een bergklimaat gewend zijn.

Een andere belangrijke oorzaak van allerlei ziekten is gelegen in het opruimen van den plantengroei en het werken in den bodem, waartoe men soms op groote schaal bij onze expeditiën verplicht is. Koortsen, dysenterie, beri-beri en dergelijke ziekten, waarbij zich soms nog de cholera kwam voegen, dunden dikwijls op vreeselijke wijze onze gelederen, en dat het cijfer onzer verliezen bij langdurige oorlogen in het natte jaargetijde met zijn vele en aanhoudende tropische regens aanmerkelijk steeg, is steeds evenzoo de reden geweest, waarom men onze expeditiën bij voorkeur in het droge jaargetijde deed afloopen, en, waar zulks niet mogelijk was, de operatiën in den regentijd zooveel doenlijk beperkte.

De volgende cijfers mogen, zonder een volledige statistiek te leveren, een denkbeeld geven van de groote verliezen, waaraan de troepen menigmaal door ziekten en klimaatsinvloeden bij onze expeditiën blootstonden.

Tijdens den Java-oorlog (1825—1830) telde het leger te velde op 1 April 1828: 330 officieren, 6167 Europeesche en 3640 in-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

landsche minderen, benevens 6685 man hulptroepen. Op dien datum werden van het leger in de hospitalen verpleegd: 15 officieren, 1574 Europeesche en 249 inlandsche militairen, terwijl in het eerste halfjaar van 1828 het totaal aantal in de hospitalen behandelde zieken bedroeg 20365, waarvan er 12085 herstelden en 1854 stierven. Onder deze cijfers zijn niet begrepen de gesneuvelden en zij, die in de kampementen of bivaks overleden waren.

De sterkte op 1 April 1829 bedroeg: 348 officieren, 4994 Europeanen, 4682 inlanders en 13213 man hulptroepen. In de hospitalen werden dien dag verpleegd: 19 officieren, 937 Europeanen en 278 inlanders van het leger, terwijl in de eerste helft van 1829 in de hospitalen het totaal aantal behandelde zieken beliep 14728, waarvan 11359 herstelden en 1354 stierven. Onder dit getal dooden waren evenzoo de gesneuvelden en de in de kampementen of bivaks overledenen niet begrepen. [1])

In den oorlog op Soematra's Westkust bedroeg de sterkte onzer troepen den 17en Januari 1836 vóór Bondjol 20 Europeesche en 13 inlandsche officieren, 194 Europeesche en 1135 inlandsche onderofficieren en manschappen, benevens 1500 à 1600 man Maleische hulptroepen. Hiervan waren ziek: 12 Europeesche en 6 inlandsche officieren, 86 Europeesche en 433 inlandsche militairen, de gewonden er onder begrepen. [2])

Gedurende de 3e Balische Expeditie waren tot den 23en Mei 1849, nadat de expeditie 7 weken geduurd had, op een sterkte van 116 officieren en 3768 onderofficieren en manschappen, de verliezen 33 gesneuvelden, 148 gewonden en ruim 1200 man door ziekten (deels overleden, deels geëvacueerd of onder behandeling). Bij de koeli's van den transporttrein telde men dien dag 500 à 600 zieken en kon men met moeite 1000 koeli's bijeen krijgen. [3]) Het 13e Bataljon telde, toen het naar Bali ging, 32 officieren en 1008 minderen. Bij terugkeer naar Java was het nog slechts 20 officieren en nauwelijks 300 minderen sterk. [4])

Tijdens de 1e Bonische Expeditie in 1859 was het ziektecijfer te Badjowa verontrustend groot. Wij beschikken niet over genoegzaam volledige cijfers, doch vermelden alleen, dat, toen den 27en November 1859 de eerste troepen van de 2e Expeditie tegen Boni te Badjowa aankwamen, de bezetting van de daar door ons opgerichte versterking in den meest deerniswaardigen toestand verkeerde. Het grootste gedeelte lag in de ziekenzaal en het overige gedeelte was zóó zwak, dat daags te voren stroopende benden Bonieren het weidende slachtvee van het glacis hadden weggehaald, zonder dat men zich daartegen had kunnen verzetten. [5])

Een dergelijk sterk voorbeeld vinden wij in het detachement van kapitein De Bode, dat ter sterkte van 4 officieren, 100

---

[1]) A. W. P. Weitzel: „De oorlog op Java van 1825 tot 1830." 2e Deel, blz. 193, 350—352.
[2]) H. M. Lange: „Het Ned. O. I. Leger ter Westkust van Sumatra van 1819 tot 1845". 2e Druk. 2e Deel, blz. 70—71.
[3]) A. W. P. Weitzel: „De derde Militaire Expeditie naar het eiland Bali in 1849."
[4]) Militaire Spectator 1859. Blz. 377.
[5]) M. T. H. Perelaer: „De Bonische Expeditiën in 1859 en 1860."

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

geweren, 1 Coehoornmortier met bediening en 1 officier van gezondheid met eenig hospitaalpersoneel den 6en Augustus 1861 te Bandjermasin naar Koetei scheep ging, om den sulthan van Koetei te ondersteunen bij zijn tocht naar Doesoen (Bandjermasinsche oorlog 1859—1863). Na te Pelarang een klein detachement, bestaande uit de minst zieke manschappen, onder een officier, te hebben achtergelaten, kwam het detachement van kapt. De Bode 29 Januari 1862 te Bandjermasin terug, ter sterkte van: 3 officieren, 31 Europeanen en 44 inlanders; zonder een schot te hebben gelost, telde het detachement 9 dooden. Van de teruggekeerden werden 3 officieren en 60 onderofficieren en manschappen dadelijk met koortsen en beri-beri in het hospitaal opgenomen.

Nog grooter verliezen leed het garnizoen van onze versterking te Toeboewali op Bangka tijdens de Expeditie van 1819 tot 1821. De kolonel Du Perron, toentertijd kapitein en aldaar postcommandant, deelde mede, dat hij een oogenblik had gehad, dat van het 300 man sterke garnizoen slechts 8 man werkelijk gezond waren en de wachten met volk van de laadschouwen en van de perahoe's van Radja Akil moesten bezet worden. In de 7 maanden, dat genoemd officier te Toeboewali was, is daar ⅔ van de compagnie, waarmede hij in Mei 1820 van Semarang naar Bangka was vertrokken en welke 151 man sterk was, gestorven, terwijl het bijna geheele detachement artillerie (± 30 man) was overleden.

Geheel Bangka was toen zeer ongezond. [1])

De verliezen in de jaren 1873—1876 op Atjeh geleden waren evenzoo ontzagwekkend.

Tijdens de 2e Expeditie, van af haar vertrek van Java (14—21 Nov. 1873) tot den terugkeer van de hoofdmacht (26 April 1874), waren overleden: 28 officieren, 1024 onderofficieren en manschappen, waarvan gesneuveld of tengevolge van verwondingen gestorven: 14 officieren en 134 onderofficieren en manschappen. Het getal geëvacueerden bedroeg gedurende dat tijdvak 52 officieren en 1181 minderen, waarvan wegens verwonding 13 officieren en 354 onderofficieren en manschappen. Al deze cijfers spreken des te duidelijker, wanneer men bedenkt, dat de sterkte der geheele expeditionaire macht, de aanvankelijk te Padang achtergelaten 1e brigade daaronder begrepen, hoogsten heeft bedragen 385 officieren en 7889 minderen. Voor een groot deel moeten die ongunstige cijfers worden toegeschreven aan de cholera, die reeds op Java, vóór het vertrek der expeditie, onder de troepen van de 2e en 3e brigade was uitgebroken.

Om die aanzienlijke verliezen eenigszins te dekken, werden bij verschillende gelegenheden aanvullingen van Java en Padang aangevoerd, tot een gezamenlijk cijfer van: 55 officieren en 1553 onderofficieren en manschappen.

Ook in de jaren 1874 en 1875 bleef de gezondheidstoestand te Atjeh zeer ongunstig. De cholera woedde ook gedurende die jaren, nu eens in minder, dan weer in sterker mate voort.

Zoo bedroeg b.v. de sterkte op 1 December 1875: 238 offi-

[1]) Mil. Spectator 1841. Blz. 158.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

cieren en 5418 onderofficieren en manschappen. De in het hospitaal verpleegden telden dien dag 5 officieren en 601 onderofficieren en manschappen; de kwartierzieken waren op dien datum 218 in getal. De transporttrein telde 1 December 1875: 13 onderofficieren en opzichters, 62 mandoers en 1061 dwangarbeiders. In 1875 stierven te Atjeh 957 en werden geëvacueerd 5151 personen.

In 1876 kwam er allengs verbetering en begon de cholera ons te verlaten. Toch was de toestand in dat jaar nog ver van rooskleurig.

De totale sterkte der krijgsmacht te Atjeh kon gedurende het jaar 1876 gemiddeld — behalve de officieren — gesteld worden op 3000 Europeanen en 5180 inlanders. Van deze macht werden geëvacueerd en door andere militairen vervangen: 3994 Europeanen en 3629 inlanders. Door Atjeh overleden 708 Europeanen en 702 inlanders, terwijl 143 Europeanen en 179 inlanders voor den dienst werden afgekeurd. [2])

Uit den aard der zaak konden wij slechts eenige grepen doen, doch de Indische krijgsgeschiedenis geeft nog vele dergelijke voorbeelden.

Bij bovenstaande cijfers zijn onder de inlanders alle niet-Europeesche militairen begrepen.

---

[1]) E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog".
H. F. Meijer: „Atjeh van 26 December 1874 tot 4 September 1876."

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

HOOFDSTUK I.

DE INLANDSCHE STRIJDBENDEN.

A. HET TEN STRIJDE ROEPEN DER BEVOLKING.

§ 5. **Het ten strijde roepen der bevolking bij het uitbreken van een oorlog.** Een reeds in vredestijd behoorlijk georganiseerde, bewapende, uitgeruste en geoefende krijgsmacht zoekt men bij den inlandschen vijand tevergeefs. Zijn strijdbenden bestaan uit de gewapende weerbare mannelijke bevolking. Door wien en hoe die weerbare mannen ten strijde worden geroepen, is verschillend. Het zou ons te ver voeren, om tot in details na te gaan, hoe in de verschillende streken van den O. I. Archipel door de volken tot den oorlog wordt overgegaan en de vrede wordt gesloten. Zulks behoort ook meer tot het gebied der Land- en Volkenkunde, en hangt grootendeels af van den vorm van het bestuur, van de verschillende volksgebruiken en instellingen.

Daar waar de vorsten een min of meer despotisch gezag uitoefenden, waren het dezen, die tot den oorlog of den vrede besloten.

Waar zij echter het land in overleg met rijksgrooten of een rijksraad moesten regeeren, ging zulks natuurlijk in meerdere of mindere mate in overeenstemming met dezen, al naar den vorm van het bestuur.

Bevelen, hetzij mondeling, hetzij geschreven, werden dan met inachtneming van de onderscheiden gebruiken of de adat des lands, door gezanten of zendelingen naar de verschillende deelen van het gebied aan de ondergeschikte hoofden en c. q. vasallen overgebracht, die dan zorgden dat hun onderhebbende lagere hoofden en de bevolking aan de roepstem van den vorst, of c. q. van dezen en de rijksgrooten of rijksraad, gehoor gaven, tot een aantal, als in die bevelen of volgens landsgebruiken was aangegeven.

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI

Bij onze oorlogen in Palembang, Soepa, Tanette, Boni, Bali, Djambi, Timor, Nias, Deli, Langkat, Lombok, enz. werden o. a in dien geest de strijdbenden bijeengebracht.

Op Borneo's Westkust geschiedde het door de Chineesche kongsi-besturen, die daar het gezag over hun landgenooten uitoefenden.

In Atjeh, waar de sulthans slechts rechtstreeks macht hadden over een klein gedeelte des lands en feitelijk niet meer waren dan havenkoningen, brachten de hoeloebalangs en de panglima-sagi of hoofden der federatiën, de eigenlijke vorsten des lands, de bevolking in strijdbenden bijeen. Later nam de Arabier Said Abdoerrahman Zahir de leiding van den oorlog tegen ons op zich, wist bij de Atjehers het verzet levendig te houden en meer eenheid te brengen in hun handelingen.

Na hem verzamelden Atjehers, van min of meer aanzienlijke geboorte, vol wilskracht en ondernemingsgeest, zooals Toekoe Oemar, Njaq Hasan, e. a., benden om zich heen, waarmede zij den strijd tegen ons aanbonden, in welken zij, vrijwillig of gedwongen, ondersteund werden door de bevolking van de streek, waar zij zich ophielden. In de laatste 10 à 12 jaren wisten echter voornamelijk de tengkoe's of oelama's, waaronder Tengkoe di Tiroe, Habib Samalanga en Tengkoe Kota Karang, doch vooral de eerstgenoemden, op den voorgrond traden, nu eens een grooter dan een kleiner deel der bevolking tot voortzetting van den *heiligen oorlog* tegen de ongeloovigen op te wekken, bij welken strijd hun vaste benden als 't ware de kern der vijandelijke krijgsmacht vormden.

Bij de volken, zooals die van West- en Midden-Soematra, met een min of meer veelhoofdig gezag of met een meer republikeinschen regeeringsvorm, bij welken laatsten de lagere hoofden en het volk invloed uitoefenden op het bestuur, was ook de beslissing van oorlog en vrede aan dat veelhoofdig bestuur of aan de volksvergaderingen overgelaten, en zorgden dan de hoofden van de gewesten, districten en kampoengs voor de uitvoering der genomen beslissing en het bijeenbrengen der strijders.

Bij onze oorlogen tegen de Paderi's van Soematra's Westkust, tegen Ampat-Lawang, Pasoemah en vele der overige Palembangsche Bovenlanden, zoomede in de Bataklanden werden dienovereenkomstig de strijdbenden bijeen geroepen.

§ 6. **De godsdienst en de heilige oorlog.** Wij spraken zooeven van den „heiligen oorlog tegen de ongeloovigen" op Atjeh.

Hoewel het N. I. Gouvernement, vroeger ook de O. I. Compagnie, nimmer op de vrijheid van godsdienst der Indische volken inbreuk heeft gemaakt, speelde toch bij de meeste oorlogen en de hieronder bedoelde opstanden, de godsdienst een groote rol, vooral bij de volken, die de Mahomedaansche leer heetten te belijden.

Al zijn die volken meer in naam dan inderdaad volgelingen van den Grooten Profeet, zoo gelukte het den priesters in hun

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

blinden godsdienstijver, onkunde, heerschzucht en haat tegen de Europeesche ongeloovigen, toch maar al te dikwijls de dweepzucht bij de eenvoudige bevolking op te wekken en tot het voeren van den z. g. *heiligen oorlog* aan te zetten.

De vorsten en hoofden waren er dan ook niet wars van, den godsdienst en den invloed der priesters aan te wenden, om de strijdlust en doodsverachting hunner strijders wakker te schudden of te vermeerderen.

> Op Atjeh werd de godsdienst aldus geëxploiteerd. Op Soematra hadden de oorlogen der Paderi's, althans hunnerzijds, een godsdienstigen grondslag. De Paderi's stonden dan ook, evenals de Atjehers nu nog, bekend als zeer fanatiek. Het prediken van den *heiligen oorlog* heeft, zeer ten onzen nadeele, niet nagelaten invloed uit te oefenen op den geest van verzet, het aantal, de sterkte, moed en doodsverachting der krijgsbenden, die de hoofden der Paderi's en de hoeloebalangs en tengkoe's in Atjeh tegen ons in den strijd brachten.

Ook de hoofden van de hieronder te bespreken opstanden wendden dikwijls den invloed der priesters en den godsdienst aan, als middel om hun aanhang en de sterkte hunner strijdbenden te vermeerderen of deze opnieuw aan te vullen.

> Wij herinneren b.v. aan Pangeran Dipa Negara in den Javaoorlog, aan de Pangerans Hidajat Oelah en Antasari in den Bandjermasinschen krijg.

Om hun invloed nog te vermeerderen maakten de priesters zich tevens de lichtgeloovigheid en het bijgeloof van de eenvoudige bevolking ten nutte. De wijze, waarop het mindere volk bewerkt werd, kwam in den regel op het volgende neer:

Zij begonnen met redevoeringen, voorspellingen, enz. in de moskeëen of tempels; verzen en voorschriften uit den Koran op hun manier te pas te brengen en tot het beoogde doel uit te leggen en te verklaren. Door godsdienstige feestmaaltijden, buitengewone vervulling der godsdienstplichten, dagen lang voorgaan in het gemeenschappelijk en aanhoudend gebed werd dan de eenvoudige man in een staat van opwinding gebracht, waartoe het overmatig gebruik van opium of bedwelmende volksdranken nog het zijne bijdroeg.

Door de lichtgeloovigheid van de inlanders gelukte het maar al te dikwijls hen aan de heiligheid van bijzondere personen te doen gelooven. Droomgezichten, geestverschijningen, langdurige afzonderingen, vasten, verhalen van den geest van een of anderen voorvader die weer in zoo iemand gevaren was, waren dan de middelen daartoe, en strekten tevens om de opgewondenheid van het volk nog te vergrooten.

Het verstrekken van djimats of talismans, welke onkwetsbaarheid aan den eigenaar moesten verzekeren, diende meestal tot opwekking van den moed en de doodsverachting. Ook het

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

geloof aan de onkwetsbaarheid van de zooeven bedoelde heilige personen, sommige hoofden en priesters verhoogden meermalen het fanatisme.

§ 7. **Verplichting tot en contrôle op het onder de wapenen komen.** In zijn „Waarheid over onze vestiging in Atjeh" [1]) zegt generaal Van Swieten met betrekking tot de Indische volken in het algemeen, dat het onder de wapenen komen der weerbare mannen, om aan de landsverdediging deel te nemen, ofschoon in beginsel verplichtend, geheel afhangt van den goeden wil der individuen, op wier komen of wegblijven geen contrôle bestaat.

Wij hebben dan ook niet veel gevonden, dat daaromtrent licht verspreidt. Alleen bij de beschrijving van de Pasoemah-expeditie in 1866 [2]) vonden wij vermeld, dat in een der veroverde doesoens een soort appellijst van de verdedigers, op gewoon papier geschreven, ons in handen was gevallen.

Ook mag men aannemen, dat ter Westkust van Borneo, waar door de Chineesche kongsibesturen aanteekening werd gehouden van het aantal en de namen van de leden der kongsi, een dergelijke contrôle werd gehouden.

Majoor La Gordt Dillié [3]) beweert, dat op Soematra's Westkust, tijdens de Paderi-oorlogen, degenen, die onwillig waren op te komen, onmiddellijk gekrist werden, en dat vooral het Paderi-hoofd Toewankoe Imam van Bondjol op deze wijze pressie uitoefende op de bevolking.

Op Seram werd ongehoorzaamheid aan de bevelen van de hoofden van het Kakihan-verbond gestraft met den dood van het weerspannige lid.

Een enkele maal lazen wij van bestraffingen, wanneer geheele kampoengs of districten zich onzijdig gehouden of geweigerd hadden aan den strijd deel te nemen. Zoo werden daarvoor b.v. de bewoners van Merasa met verbranding van een gedeelte hunner kampoengs gestraft, na het terugtrekken der 1e Atjeh-expeditie, en ook later, na het vertrek der 2e Expeditie, stonden zij aan invallen van onze tegenstanders bloot.

De vorst van Samalanga had de mannelijke bevolking van zijn land op een andere wijze genoodzaakt aan den strijd tegen de Nederlanders in Groot-Atjeh deel te nemen.

Op zijn last waren in 1876 en 1877 de sawahs niet bebouwd en daardoor in grasvlakten herschapen. Aan ieder, die dezen last niet opvolgde, doch zich aan den landbouw bleef wijden, werd de hand afgekapt. De bijzondere vruchtbaarheid der rijstvelden in Samalanga was oorzaak, dat niet spoedig voor hongersnood behoefde gevreesd te worden. [4])

Overigens konden wij omtrent de contrôle en den dwang op het ten strijde komen der mannelijke bevolking geen nadere gegevens vinden.

---

[1]) Blz. 94.
[2]) Ind. Mil. Tijdschrift 1870.
[3]) Bijdrage tot de kennis der oorlogvoering in de Nederlandsch Oost-Indische gewesten. Blz. 12.
[4]) E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog."

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Men kan echter aannemen, dat, waar die contrôle en dwang niet bestonden, het onder de wapenen komen grootendeels afhing van de verwekte geestdrift (godsdiensthaat, fanatisme, enz.), den invloed en het gezag der vorsten of hoofden, van de meerdere of mindere nabijheid van het oorlogstooneel en veelal ook van den vóór- en tegenspoed in den krijg. Ook het karakter en de geest der bevolking waren daarop van invloed.

Zoo waren de bewoners van Pasoemah, Ampat Lawang, Redjang, Kikim, Kisam, Makakau, enz., en vooral die der drie eerstgenoemde gewesten in de Palembangsche Bovenlanden, bekend om hun woelzieken geest en roofzucht. Herhaalde onderlinge twisten en oorlogen, strooptochten op elkanders en Gouvernements grondgebied hadden de strijdlust bij hen levendig gehouden. Dat men bij zulke volken op een trouwe opkomst der strijders kon rekenen, spreekt van zelf. Zelfs voerden de bewoners van Ampat Lawang en Pasoemah in 1851 en 1852, en meermalen ook vroeger, met ons oorlog tegen den zin der hoofden, die voor het meerendeel tot den vrede geneigd waren, en de Pasoemahs rekenden het in 1866 zelfs een schande, zonder strijd hun land aan het N. I. Gouvernement over te geven.

Gelijke toestanden bestonden ook indertijd op Atjeh. Ook dáár was de strijdlust der bevolking, althans in den aanvang, zeer groot en zouden zich o. a. de bewoners van de XXV Moekim evenzoo geschandvlekt geacht hebben, wanneer zij zich zonder strijd onderworpen hadden (1876). Eveneens weigerde de bevolking van de IV Moekim in die Sagi zich zonder strijd aan het N. I. Gouvernement te onderwerpen, in weerwil van haar hoofd Toekoe Lampasai, dat zich reeds bij ons had aangesloten (1876).

Al bestaan de inlandsche krijgsscharen, zooals wij reeds opmerkten, uit de gewapende mannelijke bevolking, zoo spreekt het van zelf, dat, waar niet alle doch slechts een gedeelte der weerbare mannen moesten opkomen, daarvoor in de eerste plaats in aanmerking kwamen zij, die reeds vroeger aan den een of anderen strijd hadden deelgenomen.

Wij vonden dit uitdrukkelijk vermeld door M. T. H. Perelaer. [1]) Volgens dien schrijver bestonden de strijdbenden der Bonieren in de eerste plaats uit hen, die reeds vroeger gevechten hadden bijgewoond of in het N. I. Leger gediend hadden, en voorts bij voorkeur uit hen, die, ongehuwd zijnde, den leeftijd van 14 jaar bereikt en van 40 jaar niet overschreden hadden.

Generaal Van Swieten [2]) beweert ook, op gezag van anderen, dat de Balische strijdbenden zelden uit jonge lieden bestonden, doch daarentegen vele oude krijgslieden telden, die menigen strijd medegemaakt hadden.

Het ligt voor de hand, dat dit laatste beginsel ook bij meerdere, zoo niet de meeste volken werd toegepast. Trouwens

[1]) De Bonische Expeditiën. Krijgsgebeurtenissen op Celebes in 1859 en 1860. 1e Deel, bl. 21.

[2]) Krijgsverrigtingen tegen het eiland Balie in 1848.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

de later te bespreken geregelde benden van Dipa Negara (§ 18) bestonden ook voor een groot deel uit gewezen soldaten van het N. I. Leger en deserteurs van onze geregelde hulptroepen (legioenen en barisans).

Op Bali vormt de kaste der Satria's die der vorsten en eigenlijke krijgslieden. Zulks nam niet weg, dat de geheele weerbare bevolking, dus ook die der 3 overige kasten en zelfs die der Tjendala's of uitgeworpenen, ten strijde werd opgeroepen. Volgens sommigen werden bij de Balineesche strijdbenden jongens van 10 à 12 jaar aangetroffen. Ook op Atjeh en elders namen dikwijls nog kinderen aan den strijd deel en werden soms vrouwen met de wapenen in de hand onder de gevallenen gevonden.

§ 8. **Het onder de wapenen roepen der bevolking bij een opstand.** Wat nu de opstanden tegen het N. I. Gouvernement of den vorst betreft, waren het doorgaans vorstelijke familieleden of prinsen, die, door hun meer of minder gegronde grieven, tengevolge van aan gedaan onrecht, misslagen of willekeurige handelingen onzer ambtenaren, redenen meenden te hebben de wapenen op te vatten en dan een min of meer aanzienlijk gedeelte der bevolking, soms geheele districten of gewesten, tot den strijd wisten te bewegen. Hun aanhang was afhankelijk van hun naam, geboorte, aanzien en invloed bij de bevolking. Zooals wij reeds boven vermeldden, trachtten zij meestal dien aanhang nog te vermeerderen door den invloed der priesters, het verbinden hunner belangen aan die van den godsdienst (het voeren van den heiligen oorlog), of het exploiteeren van het bijgeloof en de lichtgeloovigheid der inlanders.

Wij citeerden reeds den Pangeran Dipa Negara (Java-oorlog, 1825—1830) en de Pangerans Hidajat Oelah en Antasari (Bandjermasinsche krijg, 1859—1863).

Dikwijls waren het ook kleinere vorsten of hoofden van minderen rang en priesters, die om dezelfde redenen of op macht en grootheid belust, de mindere bevolking tot opstand tegen het N. I. Gouvernement of den vorst van het land wisten op te zetten.

Bagoes Djabin in Krawang (1816), Thomas Matulesia en de hoofden van Honimoa en omliggende eilanden (1817), Bagoes Serit in Tjeribon (1818), Raden Intan, Raden Imba Kesoema en Raden Intan (kleinzoon) in de Lampongsche Districten, Amir in Bangka (1850), Hadji Wachia, Mas Derik, Mas Diad en To Bagoes Iskaq in Bantam (1850), Pembekel Njoman Gempol (1858) en Ida Madé Rahi (1868), beiden in Boeleleng op Bali, enz.

Hun strijdbenden bestonden dan in den regel niet alleen uit de misleide of ontevreden bevolking, doch veelal ook voor een groot deel uit de slechte elementen van het gewest of district van den opstand, alsmede uit die van de nabijgelegen landen of landstreken.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Was de opstand genoegzaam voorbereid — door geheime bijeenkomsten en besprekingen der hoofden of aanleggers van het verzet; door het in stilte zenden van vertrouwde familieleden of zendelingen naar die hoofden of personen van gewicht, bij wie om een of andere reden op steun of deelneming kon gerekend worden, dan wel naar die streken, waar een opstand in den ontevreden of woelzieken geest der bewoners een vruchtbaren bodem vond; door den invloed der priesters op de bevolking (zie boven) — dan werden door die oproerige vorsten, hoofden of priesters, persoonlijk of door zendelingen, maatregelen genomen of bevelen gegeven, tot het bijeenbrengen der benden, en de opstand brak uit.

De gave van de meeste Indische volken, om hun ware gezindheid en plannen te verbergen, maakte het maar al te dikwijls mogelijk, dat de voorbereiding tot den opstand tot het laatste toe verborgen bleef.

Dat zulks ook tegenwoordig nog mogelijk is, zelfs in de gewesten, waar wij een meer rechtstreeksch en daadwerkelijk gezag uitoefenen, bleek vóór eenige jaren in Bantam (1888).

Wel is er in den regel uit allerlei verschijnselen af te leiden, dat er iets broeit, doch verkeerde inzichten en opvatting van zaken en toestanden van minder bekwame of minder actieve ambtenaren, gebrek aan trouw van onze inlandsche hoofden of beambten (de Ferdana Manteri van Palembang, Pangeran Krama Djaja, in de Palembangsche Boven en Benedenlanden, 1823—1851) of geheime deelname van dezen aan het verzet (Raden Bagoes Djaja Kerta in Bantam, 1850), gebrek aan vertrouwde spionnen, vormen even zoo vele oorzaken, dat een opstand onverwachts kan uitbreken.

De Java- en Bandjermasinsche oorlog hebben bewezen, dat zulke opstanden soms een grooten omvang konden krijgen; hetzelfde, hoewel in mindere mate, was het geval met den opstand in Honimoa (1817) en dien van de Boegineezen op Riau (1820). Waar echter de hoofden van den opstand niet, zooals toen op Java en de Zuid-oostkust van Borneo, bestonden uit voorname vorstelijke personen of prinsen, dan wel de opstand niet zijn oorsprong uitsluitend in de ontevredenheid der bevolking vond, daar waren de strijdbenden spoedig uiteen geslagen en verstrooid. Het gevaar was dan niet groot.

De Pangeran Dipa Negara, benevens de Pangerans Hidajat Oelah en Antasari hadden aan hun rang en aanzien, zoomede aan den invloed der priesters, hun grooten aanhang te danken. Ook zij deden door vertrouwde zendelingen of ondergeschikte aanvoerders naar alle oorden van het land te zenden, de bevolking in opstand brengen en krijgsbenden vormen.

Dikwijls hebben zij of hun aanvoerders zich echter van geweld moeten bedienen, om de bevolking van sommige districten of kampoengs aan den strijd tegen ons te doen deelnemen, of haar zelfs zwaar te straffen, wanneer zij soms in het een

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

of ander behulpzaam waren geweest [1]). Vrees was dan ook meermalen oorzaak, dat overigens vredelievende inlanders zich bij den opstand aansloten en hun krijgsscharen hielpen versterken.

Volgens Majoor La Gordt Dillié — en generaal Weitzel bevestigt zulks hier en daar in zijn „De oorlog op Java" — werden aan vrouwen, kinderen en andere aanverwanten van hen, die zich bij de opstandelingen hadden aangesloten, in het gebergte of andere schuilhoeken een veilige schuilplaats aangewezen, onder toezicht van eenige vertrouwde hoofden, en met de belofte van in hun onderhoud te zullen voorzien. Op deze wijze meenden Dipa Negara en zijn aanvoerders een middel te hebben gevonden, om de weerbare mannen met gerustheid en zonder zorgen voor de hunnen, onder de wapenen te doen komen en beter aan zich te binden, daar het verlaten der gelederen hen dan tevens van hun betrekkingen zou scheiden. La Gordt Dillié deelt verder mede, dat deze maatregel, om de strijdbenden op sterkte te houden, bij de meeste Indische volken zou worden toegepast. Wij hebben dit nergens bevestigd gevonden; natuurlijk wel, dat de vrouwen, grijsaards en kinderen in veiligheid werden gebracht, doch zulks meer als veiligheidsmaatregel.

Nog moet hier vermeld worden, dat Hidajat en Antasari van den oorlogszuchtigen aard der Dajakstammen gebruik maakten, om ook deze tegen ons in het veld te brengen.

§ 9. **Rooverbenden.** Eindelijk dienen wij nog melding te maken van de rooverbenden, die wij meermalen in den O. I. Archipel bestrijden moesten. Die benden werden dan door ondernemende en onverschrokken hoofden of inlanders, uit de woelzieke of roofzuchtige bewoners van sommige gewesten of landstreken bijeengebracht. Soms werd ook door hen ingewerkt op het bijgeloof en de lichtgeloovigheid der inlanders, om hun benden zooveel mogelijk te versterken.

Tiang Alam in Ampat Lawang en daarbuiten (1851 en later) en Dragam in Moesi Oeloe (1851 en 1852) verzamelden b.v. op deze wijze eenige honderden om zich heen en deden daarmede invallen en rooftochten in naburige districten en op het Gouvernementsgrondgebied in de Palembangsche Bovenlanden, zoomede in Bengkoelen. De Atjehsche benden, die vroeger en later herhaaldelijk invallen deden en zich soms tijdelijk vestigden op Soematra's West- en Oostkust en op de naburige eilanden, kan men ook geheel en al als roofbenden beschouwen. De benden, die bij herhaling ons grondgebied op Selebes kwamen verontrusten, droegen veeltijds hetzelfde karakter; evenzoo die uit de onafhankelijke Bataklanden op Soematra's Westkust.

Bij langdurige oorlogen, zooals den Java-, Bandjermasinschen en Atjeh-oorlog, vormden zich menigmaal benden, die van den

[1]) Men leze hierover b.v. P. J. F. Louw: „De Java-oorlog van 1825—1830", 1e Deel blz. 203 e. v.; en A. W. P. Weitzel: „De oorlog op Java van 1825—1830", 1e Deel blz. 180 en 218.

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

ontredderden toestand des lands partij trokken, om de ons bevriende kampoengs of gewesten, dikwijls zelfs die hunner *ons vijandige* landgenooten te brandschatten en te plunderen.

B. KARAKTER EN EENIGE ANDERE EIGENSCHAPPEN DER INDISCHE VOLKEN.

§ 10. **Eenige algemeene opmerkingen.** Het spreekt van zelf, dat de aard en het karakter van de verschillende volken van den O. I. Archipel, zoomede hun gebruiken, gewoonten en leefwijzen alleen reeds genoeg stof opleveren om een geheel boek te vullen. Wij zullen ons daarom beperken tot de volken, met welke wij na 1816 in oorlog zijn geweest of die ons daarin bijstonden, en verder tot hun voornaamste eigenschappen, om daaruit eenigszins een denkbeeld te doen vormen van hun karakter en van de waarde, welke den inlanders uit de verschillende streken van den Archipel als strijders moeten toegekend worden.

De kennis van hun godsdienst, gebruiken, zeden en gewoonten is van zeer groot gewicht, niet alleen voor de hoogere aanvoerders, maar zelfs voor den jongsten officier, want zij doet ons den vijand in al zijn doen en laten kennen, en natuurlijk zijn daaruit voor ons niet anders dan voordeelen, en soms zelfs zeer groote voordeelen te trekken. Onwetendheid in dat opzicht kan van de grootste verzuimen of fouten oorzaak wezen [1]).

Wij kunnen den jongen officier dan ook niet genoeg de studie van de ethnographie en ethologie der Indische volken aanbevelen.

Dit werk kan zich slechts tot de vermelding van de meest in het oog springende karaktertrekken bepalen, zonder dat zou het onvolledig wezen.

§ 11. **Bevolking van Java.** *Javanen.* La Gordt Dillié [2]) noemt de Javanen en vooral die der binnenlanden: stil, eenvoudig, arbeidzaam, vreedzaam, rustig en godsdienstig; vervuld van diepen eerbied voor hun instellingen, voorvaderlijke gewoonten en gebruiken, en slaafs onderworpen aan hun vorsten, regenten en hoofden; voorts vol blind geloof in hun priesters. Niet oorlogzuchtig, doch eenmaal de wapenen opgevat hebbende, om hun godsdienstige en volksinstellingen, gewoonten en gebruiken, of hun grondgebied te verdedigen, kan men hun een zekere opgewektheid en geestdrift voor den krijg, standvastigheid en volharding, vaak ook moedbetoon, niet ontzeggen, doch zij zijn wreed voor den overwonnen vijand. Jhr. F. V. A. Ridder de Stuers beweert in zijn „Mémoires sur la guerre de l'île de Java de 1825 à 1830", dat de Javanen

---

[1]) Wij geven den jongen officier den raad om telkens, wanneer hij naar een ander gewest wordt overgeplaatst, de land- en volkenkunde over dat voor hem nieuwe gewest te raadplegen. In zoo'n landstreek zijnde, wordt die studie meer actueel en daardoor niet alleen nuttig doch hoogst belangwekkend.

[2]) Bijdrage tot de kennis der oorlogvoering in de Ned. Oost-Indische Gewesten.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

niet dapper zijn, doch hun hoofden bij alle ondernemingen blindelings volgen.

In het werk van den kapitein P. J. F. Louw, „den Java-oorlog van 1825—1830", wordt de Javaan op blz. 209 e. v., overeenkomstig het oordeel van tijdgenooten uit den Java-oorlog, afgeschilderd als een echte guerila [1]), die op uitmuntende wijze wist te profiteeren van de voordeelen, welke het terrein van Midden-Java hem, en van de moeilijkheden, welke het onzen troepen opleverde, en die uitstekend bestand was tegen de vermoeienissen en ontberingen van den oorlog.

Wanneer zooeven de Javanen godsdienstig genoemd werden, wil zulks niet zeggen, dat zij goede Mahomedanen zijn. Zij vatten dien godsdienst volgens hun eigen begrippen op, maar wat in de vorige §§ omtrent de Mahomedaansche volken van onze bezittingen en den invloed hunner priesters gezegd is, geldt ook voor de bewoners van Java.

Dit laatste komt overeen, met hetgeen daaromtrent gezegd wordt door Prof. J. J. De Hollander [2]), die bovendien naast de matigheid, welke de Javanen in hun dagelijksche levenswijze betrachten, de zucht tot het spel en het opium vermeldt, die aan velen eigen is en hen dan verdierlijkt.

Soendaneezen. De Soendaneezen staan in ontwikkeling en beschaving beneden de Javanen, zijn over het algemeen nog bijgelooviger, doch nemen, hoewel zij evenzoo meer in naam dan inderdaad Mahomedaan zijn, nauwgezetter hun uiterlijke godsdienstplichten waar. Vol eerbied voor hun hoofden, zijn zij niet zoo slaafs aan deze onderworpen als de Javanen. Ook maken zij minder misbruik van opium. De priesters oefenen over hen een groot gezag uit [2]).

De *Madoereezen.* Volgens Prof. Veth's beschrijving, in zijn „Java" gegeven, onderscheiden de Madoereezen zich door meerdere energie, grootere zelfstandigheid van karakter, onafhankelijkheid en zelfgevoel tegenover hun meerderen dan de Javanen. Over het algemeen zijn zij stoute visschers en zeevaarders. Zeeroof komt bij hen veel voor. Kortom, zij zijn flinker en ook moediger dan de Javanen.

§ 12. **Bevolking van Bali en Lombok.** *Balineezen.* Deze worden ons door de generaals Van Swieten [3]) en Weitzel [4]) afgeschilderd als een krachtig ras, grooter en sterker van bouw dan de Javanen, met mannelijker houding en forsche, gespierde ledematen; vlug en levendig van geest en vrijpostig van aard. Zij ondergaan liever den dood dan lichamelijke kastijding. Zij

[1]) Op de beteekenis van het woord „guerila", hier verkeerd gebruikt, komen wij later terug.
[2]) Handleiding bij de beoefening der Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië. Zie ook: „Nederlandsch Oost-Indië", door Prof. P. A. V. d. Lith.
[3]) Krijgsverrigtingen tegen het eiland Balie in 1848.
[4]) De derde Militaire Expeditie naar het eiland Bali in 1849.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

achten zichzelf in veel opzichten zeer hoog. Hun gebieders zijn zij zeer onderdanig, gehoorzaam en trouw; echter zijn er voorbeelden, dat een al te groote onderdrukking een volksopstand verwekte, waarbij de dwingeland het slachtoffer van de wraakzucht zijner onderdanen werd.

In het algemeen dapper, doch evenals alle Indische volken zorgeloos in hun beveiliging en, in geval van verrassing, zeer ontvankelijk voor een paniek. De dapperste Balineezen zijn die van Bangli, vervolgens die van Karang Asam en Boeleleng. Hun hoofden zijn zij in het gevecht zeer getrouw; zoo lang deze staan, wijkt geen Balinees, en honderden malen heeft men hen hun leven zien opofferen om dat hunner hoofden te redden of hun terugtocht te dekken. De vorsten, in den regel slechts aanschouwers van den strijd, nemen in geval van verrassing daaraan deel en dan met volharding; het is onteerend voor de hoofden om te vluchten, wanneer zij eenmaal handgemeen zijn geworden.

De geschiedenissen van Bali en Lombok, zoozeer aan elkaar verwant, leveren vele voorbeelden op van bloedige oorlogen, dapper bevochten overwinningen of lang bestreden nederlagen.

Deze beschrijving komt ook overeen. met hetgeen Prof. De Hollander van dit volk geeft.

De Balineezen zijn Hindoe's. In geestelijk opzicht is de invloed der padanda's of priesters zeer groot [1]); toch zijn deze over het algemeen goedhartig, verdraagzaam en meestal vrij van heerschzucht. Zijn de Balineezen evenals hun priesters doorgaans vrij van godsdiensthaat, toch kunnen deze laatsten hen tot zulk een dweepzucht opvoeren, dat zij gaarne, om hun hemel met al zijn heerlijkheden te verwerven, den dood ingaan [2]). Dan heeft die wanhopige strijd plaats, *poepotan* genaamd, waarbij de hoofden, in het wit gekleed, de stelen der lansen gedeeltelijk afgesneden, om ze beter te kunnen hanteeren, woedend op den vijand instormen, vaak na vooraf vrouwen en kinderen te hebben gedood. Pardon wordt dan niet gegeven, noch gevraagd. Onversaagd loopen zij op den tegenstander in. Het is dan de kwestie van overwinnen of sterven, zoowel voor de hoofden als voor hen, welke eerstgenoemden in den poepotan volgen. Zelfs de Balineesche vrouwen schromen dan niet, om, waar haar echtgenooten vielen, op die wijze den dood te zoeken.

Generaal Weitzel rangschikt de Balineezen onder de dapperste volken van den O. I. Archipel. Evenwel moet niet uit het oog verloren worden, dat zij, zoowel lichamelijk als geestelijk, door spel, ongebonden hartstochten en opium achteruit gegaan zijn, en de kapt. van den Ned. gen. staf W. Cool [2]) waarschuwt dan ook zich te groote voorstelling van den moed

---

[1]) Zie ook: Prof. P. A. V. d. Lith: „Nederlandsch Oost-Indië."
[2]) „De Lombok-expeditie," door W. Cool.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

en de krijgshaftigheid der Balineezen in normale omstandigheden te maken. Den hardnekkigen tegenstand, bij onze vroegere Bali-expeditiën ondervonden, beschouwt hij als een gevolg van onze eigen vroeger begane fouten.

Sesaks. Hoewel wij zeer weinig vermeld vonden omtrent het karakter van dezen volksstam, noemen wij hem met het oog op de geschiedenis der laatste tijden.

De Sesaks worden afgeschilderd als arbeidzaam en vlijtig, lijdzaam, gedwee van natuur en niet oorlogzuchtig van aard [1]).

Als strijders schijnen zij niet hoog te staan.

§ 13. **Bevolking van Zuid-Selebes.** *Boegineezen en Mangkasaren.* Deze worden beschreven als redelijk lang van gestalte, lichamelijk goed ontwikkeld en gespierd. Voorts als eergierig doch belust op wraak, nooit een aangedane beleediging ongestraft latende; een moord wordt veelal met een moord vergolden, hetzij op den dader, hetzij op een zijner familieleden. Zij zijn zeer verslaafd aan opium, hanengevechten en dobbelspel, en maken dikwijls overmatig gebruik van sagoewêr.

Jagen, paardrijden, zwemmen, worstelen, dansen en allerlei lichaamsoefeningen en oefeningen in den wapenhandel zijn voor hen de grootste uitspanningen. Bovendien zijn zij stoute zeelieden, die met hun perahoe's den geheelen Archipel doorkruisen; vooral de Boegineezen munten als zoodanig uit. Deze en vooral die van Wadjo zijn uitnemende kolonisten.

De Boegineezen en Mangkasaren worden verder afgeschilderd, als in schranderheid en verstandelijke ontwikkeling verheven boven de andere Indische volken. Toch zijn ook zij zeer bijgeloovig en slechts in naam Mahomedaan.

Volgens Prof. De Hollander en Prof. Van der Lith zijn zij dapper en oorlogzuchtig. Ook Majoor La Gordt-Dillié beschrijft hen als zoodanig Ook hij noemt de Mangkasaren getrouw doch daarentegen de Boegiñeezen verraderlijk.

Dit laatste oordeel omtrent de Boegineezen wordt gestaafd door Majoor Van Staden ten Brink [2]), doch hij ontzegt, in strijd met het algemeen gevoelen, den Boegineezen de hun toegekende dapperheid. Volgens hem zijn zij, vooral in het open veld, laf, terwijl hun z. g. oorlogzuchtigheid als roofzucht moet gequalificeerd worden. Volgens dien schrijver volgt de Boeginees zeer gewillig den last van zijn hoofd of heer op, om een moord op den een of ander te begaan, en ziet daarin niets. Ook is hij, volgens dien hoofdofficier, er volstrekt niet afkeerig van, iemand van achteren aan te grijpen en af te maken, evenmin om met velen één persoon aan te vallen en te dooden.

Een paniek onder hen, zegt die schrijver, is niet zeldzaam;

---

[1]) H. P. Willemstijn: „Militair Aardrijkskundige beschrijving van het eiland Lombok". I. M. T. 1891, Nos. 4—7.

[2]) Zuid-Celebes

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

het rollen van den donder, bij nacht het z. g. verschieten van een ster en meer dergelijke zaken zijn daartoe voldoende.

Hij erkent, dat zij uitstekend partij weten te trekken van het terrein.

Hun volgens hem onverdiende reputatie van dapperheid, moed, groote strijdlust en energie, zouden zij door ons eigen toedoen verkregen hebben, door overdreven loftuitingen bij *betrekkelijk geslaagde* en door verbloeming bij *volkomen mislukte* expeditiën. De schrijver staaft zulks met feiten, die werkelijk te denken geven.

§ 14. **Bevolking van Soematra.** *Maleiers van Soematra's Westkust.* Volgens Prof. J. J. De Hollander zijn de Maleiers valsch, trouweloos, ondankbaar en gevoelloos, zeer dikwijls verslaafd aan opium, dobbelspel en hanengevechten. Overigens beschrijft hij hen als bij uitstek vrijheidlievend en zeer gehecht aan het oord hunner geboorte. Handel en zeevaart vallen meer in hun smaak dan handenarbeid en landbouw. Eergierig en wraakzuchtig, laten zij geen beleediging ongewroken, hoewel zij het voornemen daartoe dikwijls langen tijd onder een kalm uiterlijk verbergen.

Volgens Prof. Van der Lith zijn zij liefhebbers van de jacht en visscherij, zoomede van spiegelgevechten, met en zonder wapenen. Ook Prof. De Hollander spreekt van laatstgenoemde vermaken en noemt daaronder ook op schermen en schijfschieten.

Volgens dien hoogleeraar kan hun geen groote moed worden toegekend, ofschoon zij door dweepzucht of andere drijfveeren soms voor korten tijd tot een onstuimige dapperheid kunnen worden opgezweept.

De uitdrukking „voor korten tijd" komt ons minder juist voor, wanneer men denkt aan den hardnekkigen tegenstand, dien ons indertijd de Paderi's geboden hebben, van den beginne af tot het einde toe. Langen tijd hebben deze dan ook bekend gestaan als te behooren tot de dapperste tegenstanders in onzen Archipel. Toch waren de Paderi's slechts gewone Maleiers, die voor hun godsdienstige begrippen streden. Wellicht dat hun ingetogen leefwijze een gunstigen invloed op hun karakter had uitgeoefend, doch hoe het ook zij, het fanatisme speelde zeer zeker bij hun dapperheid een groote rol. Vooral de Paderi's van Bondjol stonden daarvoor bekend. Het is ook mogelijk, dat hun karaktereigenschappen (moed en dapperheid) overdreven zijn voorgesteld geworden. De fouten toch, die onzerzijds in de Paderi-oorlogen zijn gemaakt, en de onvoldoende strijdkrachten, waarmede wij dikwijls den strijd moesten aanbinden, zal natuurlijk den tegenstand der Paderi's vermeerderd hebben, en zulks zal van zelf invloed hebben uitgeoefend op de beoordeeling hunner eigenschappen als strijder. De luitenant-kolonel H. M. Lange waarschuwde dan ook op blz. 14—16 van zijn werk „Het Nederlandsch O. I. Leger ter Westkust van Sumatra (1819—1845)" voor overdrijving. In elk geval

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

stonden zij, welke de oorzaken daarvan ook mogen geweest zijn, hooger dan de gewone Maleiers, die ons als hulptroepen in de meeste gevechten hulp verleenden.

Pasoemahs. Deze worden ons beschreven als flink gebouwd, ruw, zeer lichtgeraakt, driftig, stoutmoedig, roofzuchtig, matig, bij uitstek gastvrij en in het bezit van een sterk gevoel van onafhankelijkheid. Oprechtheid, eerlijkheid en goede trouw kunnen hun niet toegekend worden. Zij zijn heidenen en zeer bijgeloovig. Met elkaar leefden zij evenals met hun naburen veelal in oorlog, en om hun rooftochten waren zij gevreesd. Menigmaal hebben zij ons dan ook de handen vol gegeven.

Deze beschrijving, ontleend aan Prof. De Hollander is in strijd met het oordeel van generaal De Brauw, die, als luitenant-kolonel en resident van Palembang in zijn missive dd. 5 December 1853, N°. 61 [1]) van de Pasoemahs getuigde, dat zij niet krijgshaftig waren. In het algemeen schreef hij van de grensbewoners van Palembang, dat zij, hoewel als vijand niet te verachten, niet dapper waren, en in dat opzicht stonden beneden de Paderi's van Soematra's Westkust. Verder zegt de generaal, dat de grensbewoners het spoedig opgaven, wanneer zij zagen, dat alle weerstand nutteloos was, doch weder spoedig tot verzet oversloegen, wanneer zij de kans schoon zagen.

Deze beschrijving moge juist geweest zijn voor de Pasoemahs, die de bevolking uitmaakten van Semindoe, Kisam en Makakau, doch die van de eigenlijke Pasoemahlanden hebben door den heldhaftigen tegenstand bij de annexatie in 1866 bewezen, dat zij recht hadden op den naam van een krijgshaftig volk.

Ook de oud O. I. hoofdambtenaar J. S. G. Gramberg deelt in zijn „Inlijving van het landschap Pasoemah" de opinie van generaal De Brauw omtrent de Pasoemahs niet, hoewel dat werk vóór de annexatie geschreven was.

Redjangs. Deze worden door Majoor W. A. van Rees [2]) genoemd: zacht van aard, onnadenkend, traag, verslaafd aan hanengevechten, dobbelspel en opium; behept met een zeer levendig gevoel van onafhankelijkheid, doch onder elkaar vreedzaam en ingetogen. Voorts zijn zij heidenen en zeer bijgeloovig. Een overeenkomstige beschrijving geeft Prof. De Hollander van hun karakter. Toch hebben die onderlinge vreedzaamheid en ingetogenheid hun vroeger niet belet, herhaalde strooptochten te doen op ons grondgebied. Vooral de Redjangs van Ampat Lawang hebben zich daaraan herhaaldelijk schuldig gemaakt en waren daarom zeer gevreesd in de Palembangsche Bovenlanden. Zij hebben dan ook onzen troepen dikwijls de handen vol gegeven. De directe aanleiding tot de annexatie der Redjangdistricten was trouwens een moord op een sergeant-

[1]) Zie voor deze missive E. B. Kielstra: „Bijdragen tot de geschiedenis van Palembang sedert 1848." Ind. Mil. Tijdschr. 1889.
[2]) Annexatie der Redjang.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

opnemer, een strooptocht op Bengkoelen's grondgebied en een moordaanslag op een anderen onderofficier-opnemer, alles gepleegd in de jaren 1857 en 1858. De bovenbedoelde beoordeeling van generaal De Brauw, welke ook op de Redjangs sloeg, zullen wij als de meest juiste aanmerken, daar de geschiedenis niet voor hun zoogenaamde zachtheid en vreedzaamheid pleit.

Maleiers van Palembang en Soematra's Oostkust. Deze Maleiers verschillen in zoover van die van Soematra's Westkust, dat hun onderworpenheid aan de hoofden grooter is dan bij de laatsten. Overigens hebben zij vele eigenschappen gemeen, al staan de Maleiers van Soematra's Westkust, wat hun waarde als strijders betreft, hooger.

Bataks. Het karakter der Bataks is volgens de beschrijvingen, daarover door verschillende ethnologen gegeven, vol tegenstrijdigheden.

Vooral Junghuhn in zijn „Die Battaländer" geeft zooveel eigenschappen van dit volk op, welke tegen elkaar indruischen, dat wij zullen volstaan met enkele karaktertrekken, welke Prof. De Hollander opgeeft.

Tot deze behooren: groote gastvrijheid, oppervlakkigheid, groote bijgeloovigheid, eerzucht, hebzucht, wantrouwigheid, onoprechtheid. Heeft men eenmaal hun vertrouwen, dan zijn zij openhartig en kan men op hun woord staat maken. Junghuhn zegt, dat zij van opium wel, van sterken drank niet afkeerig zijn. De zucht, om geschillen gewapenderhand te beslechten, is vrij algemeen. De Toba's (de Bataks ten Z. van het Tobameer) zijn menscheneters; o. a. verorberen zij hun gevangenen.

De Karo's, welke een anderen stam der Bataks vormen en ten N. van het Toba-meer wonen, maken zich niet aan kannibalisme schuldig.

Bij de verschillende gelegenheden, dat de Bataks ons in de Paderi-oorlogen hebben bijgestaan en bij onze expeditiën naar de Bataklanden hebben zij menigmaal vrij dapper gestreden. Persoonlijke moed kan hun dan ook niet bepaald ontzegd worden.

Wij stippen nog aan, dat sommigen hen van laaghartigheid, geveinsdheid en wreedheid beschuldigen. [1])

De *Niassers*, evenzoo van Batakschen oorsprong, maken zich evenmin aan kannibalisme schuldig, doch wel aan het koppensnellen. Hoewel zij hun vijand van achteren aanvallen, kan persoonlijke moed hun niet ontzegd worden. De in 1856 en 1863 naar Zuidelijk Nias gezonden expeditiën hebben zulks ondervonden.

Atjehers. Volgens Dr. Julius Jacobs in zijn „Het familie- en kampongleven op Groot-Atjeh," zijn de Atjehers dom en onwetend, velen ontbreekt het niet aan doorzicht en bevattings-

[1]) I. M. T., 1885. 1e Deel, blz. 416.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

vermogen; zeer geslepen en spitsvondig, wantrouwend en gesloten, ondankbaar, diefachtig, prikkelbaar en wraakgierig; een aangedane beleediging laten zij niet ongewroken. Verder worden zij door hem afgeschilderd als: wreed, doch dapper, vol moed en doodsverachting, moge hij ook al zijn vijand, indien de kans hem gunstig is, besluipen, en dit liever dan een openlijk gevecht met hem aangaan. Zelfs vrouwen streden bij de Atjehers dikwijls mede en bezielden dan menigmaal de anderen door haar moed en doodsverachting. Volgens Dr. Jacobs tellen de Atjehers hun Kenau Hasselaers bij dozijnen.

Ook de Resident K. F. H. van Langen [1]) noemt hen dubbelhartig, sluw en listig; bovendien hooghartig, hardvochtig en bloeddorstig en behept met een grooten onafhankelijkheidszin. Deze schrijver is ook in zijn verdere karakterschets gelijkluidend met Dr. Jacobs [2]).

Misbruik van opium, en bij hoogergeplaatsten ook van sterken drank, komt veel voor. Overigens zijn zij matig.

De geschiedenis heeft het bewezen, dat wij in Atjeh een fanatieken, moedigen en hardnekkigen vijand te bestrijden hebben. Door enkele schrijvers worden zij zelfs de dapperste strijders uit den Archipel genoemd, en o. i. ten rechte.

§ 15. **Bevolking van Borneo.** *Maleiers.* Deze Maleiers hebben veel overeenkomst met die van Soematra's Oostkust van Palembang. Hun krijgshaftigheid en waarde als strijder is echter nog geringer. Hun houding tegenover de Chineezen op Borneo's Westkust en tegenover onze troepen in den oorlog op de Zuid-Oostkust heeft zulks genoegzaam bewezen.

In den geheelen oorlog van 1859—1863 zijn slechts enkele gevechten te noemen, waarin dapperheid hun niet ontzegd kon worden, doch overigens kan men vele voorbeelden aanhalen, dat een korporaal of onderofficier met slechts eenige soldaten in staat waren, honderd en meer inlanders in bedwang te houden. Menige onderneming van hen is mislukt door hun lafheid en gebrek aan moed. Patrouilles van 20 tot 50 geweren waren voldoende sterk, om dagen, ja weken lang zelfstandig uit te rukken. Wel waren toen de vijandelijke benden reeds herhaaldelijk geslagen, doch de oorlog was toen nog verre van geëindigd.. Ook Majoor La Gordt Dillié noemt hen hardnekkig, listig en wreedaardig, doch ontzegt hun werkelijk moedbetoon.

Dajaks. Middelmatig van gestalte, doch grooter dan de Maleiers, gespierd, vlug van bevatting en sterk van geheugen; voorts zorgeloos, traag, wantrouwend tegenover vreemden, doch gastvrij, hulpvaardig en beleefd, als men hun vertrouwen gewonnen heeft; matig in hun dagelijksche leefwijze (niet bij feesten) en eerlijk, ziedaar de eigenschappen, die, volgens Prof. De Hollander,

[1]) „Atjeh's Westkust." Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap, 5e Deel, 2e Serie 1888.

[2]) Zie ook het werk van Dr. C. Snouck Hurgronje: „De Atjehers."

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

door Veth, Schwaner, Muller en Perelaer aan dit volk in hun werken worden toegekend.

Hoewel zij weinig ontzag voor hun hoofden hebben, gehoorzamen zij deze toch in tijden van oorlog. Volgens sommigen zouden zij echter den dapperste onder hen als aanvoerder gehoorzamen. Bij het koppensnellen gaan zij op zeer lafhartige wijze te werk. Het hoofd van een vrouw of kind geldt bij hen zelfs als zegeteeken. En al schrijft Prof. De Hollander, dat dapperheid hun niet geheel en al ontzegd kan worden, zoo staan zij, volgens ons, in dat opzicht toch niet hoog. De oorlog van 1859—1863 en ook latere kleinere excursiën doen van hun dapperheid weinig blijken; zij is althans verre van groot te noemen.

Chineezen. De Chineezen van Borneo's westkust hebben ons, vooral in de eerste helft dezer eeuw, doch ook nog later, menig keer moeite genoeg gegeven. Majoor W. A. van Rees beschrijft hen in zijn „Montrado" als: flink en goed gebouwd, gespierd, sterk, vlug en onvermoeid ter been, hartstochtelijke spelers en amfioenschuivers, ontwikkeld van verstand, slim en ijdel, gesteld op titels en aanzien; voor geld alles over hebbende, zijn zij valsch, bedriegelijk en verraderlijk. Over het algemeen zijn de Chineezen eer lafhartig dan moedig te noemen. De krachtige weerstand, ons vroeger meermalen geboden [1]), was het gevolg van hun overmoed na hun succes tegenover de Maleische en Dajaksche bevolking, onze herhaalde onmacht om krachtig tegen hen op te treden en de onderlinge twisten der kongsi's, door welke hun strijdvaardigheid en strijdlust levendig werden gehouden. Eenmaal geslagen en van onze overmacht bewust, waren zij kruipend en onderdanig. Zoolang zij daarvan niet overtuigd waren, hun overmoed nog niet gefnuikt was, streden zij dapper en met volharding.

§ 16. **Bevolking van Noord-Selebes, de Molukken, Timor en Flores.** Moge de *Alfoeren* over het algemeen als lafhartig beschreven worden, dit neemt nog niet weg, dat de bewoners van de verschillende streken van den Archipel, waar de bevolking, min of meer met Papoewa's of andere elementen vermengd, uit Alfoeren bestaat, dikwijls als goede en dappere krijgslieden bekend zijn. De Ternatanen en Tidoreezen hebben o. a. dien naam, evenzoo de Alfoeren van Halmaheira. De hulptroepen van de sulthans van Ternate en Tidor hebben ons in den Java-oorlog groote en uitstekende diensten bewezen en waren bij den vijand zeer gevreesd [2]).

De Ambonneezen, Menadoneezen en Gorontaleezen leveren uitstekende soldaten aan ons leger, terwijl de bewoners van Honimoa, Haroekoe en Noesa Laoet in 1817 bewezen hebben, dat

---

[1]) De verdediging van het kongsi-huis te Pamangkat (11 Sept. 1850) had o.a. met de grootste doodsverachting plaats. De verdedigers weigerden zich over te geven en vochten tot den laatsten man zich dood.

[2]) Weitzel: „De oorlog op Java van 1825—1830, 2e Deel, blz. 197 en 198.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

de bevolking van dit gedeelte der Molukken niet te verwerpen tegenstanders zijn.

De Alfoeren van Seram hebben in 1863 niet den indruk gemaakt, krijgshaftig te zijn. Hun weerstand was zeer zwak.

De Timoreezen worden ons door Prof. De Hollander geschilderd als lafhartig en wreed. Het is een feit, dat zij die lafhartigheid bij de expeditie in 1857 tegen Takaip en Ledak niet aan den dag hebben gelegd, en ook de Timoreesche hulptroepen en soldaten, bij de expeditie naar Zuid-Flores in 1890, hebben zeer goed voldaan [1]).

Wel snellen de Timoreezen ook koppen, maar niet op lafhartige wijze doch openlijk, na eerlijken strijd.

De Rotineezen en Sawoeneezen worden evenzoo als moedige, krijgshaftige strijders vermeld. Zij werden in 1857 zelfs hooger gesteld dan de Timoreezen, doch hun hulptroepen zijn toen in het gebruik niet meegevallen [2]).

De bergstammen van Midden-Flores worden ons door den kapt. P. G. Schmidhamer beschreven als zeer krijgshaftig en dapper, met name de stammen der Roka's, Langa's en Doewa's.

C. ORGANISATIE.

§ 17. **Wapensoorten.** Zooals wij reeds in § 5 mededeelden, bestaat er bij de nog min of meer zelfstandige volken in den Indischen Archipel geen reeds in vredestijd behoorlijk georganiseerde krijgsmacht. Deze vormt zich, zooals wij zagen, eerst kort vóór of bij het uitbreken van den oorlog, en natuurlijk zou er ook dan eerst sprake kunnen zijn van een indeeling hunner strijdkrachten in wapensoorten.

Dat zulks ook, of liever nog minder het geval is bij de meer rechtstreeks onder ons gezag staande volken, spreekt vanzelf.

Willen wij aan de onderscheiding van wapensoorten bij de strijdbenden van den inlandschen vijand vasthouden, dan kan men zeggen, dat men bij alle Indische volken in den oorlog slechts één wapensoort kent, n.l. het *voetvolk*, behalve op Java en bij eenige volken op Selebes, waar men er in geval van oorlog twee kent, n.l. *voetvolk* en *ruiterij*.

Wel zijn er bij onze expeditie in Timor (1857) ook vijanden te paard waargenomen, doch deze maakten, naar het scheen, van hun paard gebruik als vervoermiddel en niet als strijdmiddel; voorts kwamen strijders te paard voor bij de Doewa's op Flores (1890), doch dat waren slechts enkele ruiters en geen ruiterbenden, zooals wij in Boni en op Java tegenover ons ge-

---

[1]) P. G. Schmidhamer: „Expeditie naar Zuid-Flores". Zie I. M. T. Nos. 8—12 van 1893 en No. 1 van 1894.
Zie ook D. Brakel: „De oorlog in Nederlandsch-Indie." Blz. 81.

[2]) Militaire Spectator 1860. Geschiedkundige mengelingen. Blz. 123 e. v.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

had hebben. Hetzelfde geldt ook voor de ruiters, welke wij een enkele maal bij de Paderi's en Atjehers hebben waargenomen [1]).

Een eigenlijke artillerie bezit de inl. vijand niet. Het geschut, waarover hij beschikt, is dikwijls zóó primitief en de bediening der vuurmonden zóó gebrekkig — wij komen hierop later terug — dat wat de vijand van dien aard heeft, GEEN AANSPRAAK MAG MAKEN OP DEN NAAM VAN ARTILLERIE.

Het zijn en blijven slecht bediende, gebrekkige vuurmonden. Bovendien is het hoogst zelden, dat hij zijn geschut in het veld brengt; in den Java-oorlog is het eenige malen voorgekomen, dat hij zijn licht geschut (lila's, kleine veldstukjes, e. d.) meevoerde, en ook de Chineezen deden het met hun tjonto's, doch overigens gebruikte hij overal zijn vuurmonden als positieen, wanneer wij het zoo noemen mogen, als vestinggeschut.

Pionier- of genietroepen bestaan bij den inlandschen vijand evenmin. Toch bezitten de Indische volken in hooge mate de gave om hun terreinen en woonplaatsen te versterken en te profiteeren van de moeilijkheden, die de Indische terreinen over het algemeen voor een Europeesche troepenmacht opleveren.

De mogelijkheid blijft bestaan, dat, ingeval van opstand, onze geregelde hulptroepen op Java, met name het legioen van Mangkoe Negara te Solo en de barisans van Madoera, voor een grooter of kleiner gedeelte aan den opstand deelnemen. Daar het bedoelde legioen bestaat uit infanterie, cavalerie en artillerie, zou men alleen bij dat korps van een bepaalde indeeling in wapensoorten kunnen spreken. De barisans van Madoera bestaan alleen uit infanterie.

§ 18. **Tactische indeeling.** In den regel bestaat bij het voetvolk en de ruiterij geen andere indeeling, dan dat de strijders kampoengs- en districtsgewijze tot strijdbenden onder hun eigen hoofden vereenigd worden.

De geregelde troepen van Dipa Negara maakten daarop een uitzondering, evenzoo de Chineesche strijdbenden op Borneo's Westkust, doch overigens was van een tactische indeeling weinig of niets te bemerken.

> Dipa Negara zag al spoedig zeer goed in, dat benden, uit eenige duizenden strijders bestaande, moeilijk aan te voeren, te weinig beweegbare lichamen waren, om daarmede succes te kunnen behalen en had zich daarom reeds in den aanvang van den Java-oorlog [2]) beijverd, om zijn krijgsmacht zooveel mogelijk te organiseeren en te oefenen.
>
> Hij verdeelde het land in commandementen en stelde daarover senopati's of veldoversten aan, die een piagem of akte van aanstelling van hem ontvingen met den last en de macht,

[1]) Zie o. a. het Ind. Mil. Tijdschrift 1876, blz. 446. Voorts: den Militairen Spectator 1896. No. 12. blz. 764.

[2]) Zie Weitzel: „De oorlog op Java van 1825 tot 1830". 1e Deel, blz. 70, 80 en 115. Voorts Louw: „De Java-oorlog van 1825 tot 1830". 1e Deel, blz. 207, e. v.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

om recruten te werven, contributie of belasting te heffen en een gestadigen oorlog te voeren met allen, die tegen hem waren. Elk commandement telde ± 10.000 huisgezinnen en kon, werd er gerekend, 1000 strijders opleveren. Nadat hij deze bevelen gegeven had en de senopati's had uitgezonden, begon hij de benden in zijn eigen omgeving te organiseeren. Hij vormde van 1000 man 7 kleine afdeelingen van ± 150 man. Volgens Jhr. F. V. A. De Stuers zouden de geregelde troepen meer in het begin van 1827 georganiseerd geworden zijn [1]), ook generaal Weitzel beweert zulks [2]), doch Hageman deelt in zijn „Geschiedenis van den Oorlog op Java" mede, dat zij omstreeks dien tijd van uniformen voorzien werden [3]). Uit zijn mededeelingen zou men afleiden, dat zij reeds vroeger in het leven waren geroepen. Jhr. De Stuers geeft op, dat de geregelde troepen van Dipa Negara een gezamenlijke sterkte hadden van ongeveer 5000 man, en dat de verschillende korpsen, waarin die troepen verdeeld waren, allerlei, grootendeels Arabische namen droegen. Bij die indeeling nam hij zooveel doenlijk, doch niet geheel, de inrichting van de krijgsmacht van het oude Mataram in acht.

Volgens generaal Weitzel [4]) was daarbij de kleinste tactische eenheid 40 hoofden sterk, onder een sesabat of babakel, die twee aan twee onder een loerah of tindih stonden; 4 loerahs stonden dan weder onder een wedana, die niemand boven zich had dan den senopati. Jhr. De Stuers geeft de korpsen aldus op:

1°. Bulkio's,	sterk	400	man;	
2°. Bardjomoeahs	„	140	„	
3°. Turkio's	„	300	„	onder gezamenlijk, de Pinili's onder rechtstreeksch bevel van Sentot;
4°. Harkio's	„	300	„	
5°. Pinili's	„	200	„	
6°. Larbans	„	140	„	onder gezamenlijk, de Soerapadahs onder rechtstreeksch bevel van den zoon van Dipa Negara;
7°. Naserans	„	300	„	
8°. Soerapadahs	„	100	„	
9°. Sipoedings	„	140	„	
10°. Djagirs	„	800	„ ;	
11°. Soerotandangs	„	500	„ ;	
12°. Djajengans	„	600	„ ;	
13°. Soeri Agamas	„	144	„ ;	
14°. Wanang Perangs	„	500	„ .	

De Bardjomoeahs, sterk 140 man, vormden eigenlijk de lijfwacht van Kiai Madja, den raadgever van Dipa Negara. De Sipoedings waren geheel uit santri's en priesters samengesteld, evenzoo de Soeri Agamas, die de lijfwacht van Dipa Negara uitmaakten. Hoe die korpsen precies ingedeeld waren, meldt de schrijver niet. Hageman zegt, blijkens den kapitein Louw, in afdeelingen van 150 man. Deze afwijking van de oud-Mataramsche troepenindeeling lijkt ons wel wat groot, in verband met het vasthouden der Javanen aan hun adat en instellingen.

---

[1]) Gedenkschrift van den oorlog op Java. Blz. 116.
[2]) De oorlog op Java. 2e Deel, blz. 54.
[3]) Louw: „De Java-oorlog". 1e Deel, blz. 207 en 208.
[4]) 1e Deel, blz. 256.
[5]) Weitzel, 1e Deel, blz. 461, 2e Deel, blz. 199.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Dipa Negara was ook in het bezit van een ruiterij, ter sterkte van 250 à 300 paarden, die onder Sentot ressorteerden. Of dit een afzonderlijk, hierboven niet genoemd korps was, dan wel de Pinili's, blijkt nergens. Wij kunnen alleen mededeelen, dat deze ruiterschaar tegen het einde van 1826 in het veld werd gebracht [1]), en dat Sentot, zooals later zal blijken, een uitstekend gebruik daarvan wist te maken.

Al die korpsen vormden de kern van Dipa Negara's strijdbenden. De vaandels van deze troepen waren zeer talrijk en van verschillende kleuren. Elke afdeeling van 150 man had, volgens Hageman [2]), een eigen vaandel, dat rood, zwart, wit of geel van kleur was.

Omtrent de indeeling der ongeregelde benden van Dipa Negara vonden wij zoo goed als niets, alleen dat zij desa's-gewijze werden vereenigd tot ordelooze benden [3]).

De strijdmacht der Chineezen op Borneo's Westkust waren volgens den Majoor W. A. van Rees [4]) op een voor Indische volken uitstekende wijze ingedeeld.

In Augustus 1850 telde het verbonden leger van de kongsi's Taykong, Liem-ti-an en Sjep-eng-fon 7000 strijders of lian-fong's, verdeeld in khie's of compagnieën van ± 80 man onder een tjong-saai of aanvoerder. Daarenboven behoorden tot hun strijdmacht nog een groot aantal pin's of onbezoldigden, die bestemd waren tot het verrichten van koeli-diensten en corveeën en naar verkiezing al of niet gewapend waren.

Voorts waren bij hun strijdmacht ingedeeld een aantal administrateurs, die uitsluitend bestemd waren voor de verstrekking van buskruit en vivres, en geleid en gecontroleerd werden door tjong-lin's of opperbevelhebbers, aan wie in tijd van oorlog het algemeen beheer der zaken met onbeperkte macht was toevertrouwd.

Ten aanzien van de Balineezen vonden wij alleen aangeteekend [5]), dat de pajoengs der goesti's de standplaatsen der korpsen in den strijd aangaven, en voorts, dat de geweerdragenden tot schutterkorpsen, de lansdragers tot benden piekeniers werden vereenigd, onder hun eigen hoofden.

Voorts had de rijksbestuurder van Boeleleng, Goesti Djilantik, nog een korps scherpschutters opgericht.

In Boni heeft men in vredestijd reeds de zoogenaamde djowa's; dit zijn contingenten uit de verschillende landschappen, districten of kampoengs te zamen gebracht. De djowa's ontleenen hun naam aan het aantal strijders, b.v. djowa-siratoeë (100 volgelingen), djowa pattampoeloeë (40 volgelingen), enz. Deze djowa's, die elk weder een aanvoerder hebben, vormen eigenlijk meer een soort politie, ter beschikking van den pangoeloe-lomponadjowaë, welke belast is met de bescherming van den vorst en zijn eigendommen, het doen eerbiedigen van diens bevelen, enz.

In oorlogstijd staan de strijders onder hun eigen hoofden,

---

[1]) Weitzel, 1e Deel, blz. 461; 2e Deel, blz. 190.
[2]) Zie Louw, 1e Deel, blz. 208.
[3]) Louw, 1e Deel, blz. 204.
[4]) Waichia, Taykong en Amir, blz. 108 en 109.
[5]) J. Van Swieten: „Krijgsverrigtingen tegen het eiland Balie in 1848."

PERPUSTAKAAN NASIONAL

die verschillende titels dragen. De strijdbenden schijnen, te oordeelen naar die titels, weder in djowa's ingedeeld te zijn. De hoofden of doeloengs staan weder onder den poengawa of opperbevelhebber in oorlogstijd.

In Wadjo heeft men in oorlogstijd 3 zoogenaamde hoofdvaandels, twee verdeeld in 13, één in 14 onderafdeelingen. De 3 hoofdvaandels staan onder den pätta piloë of opperbevelhebber.

Voorts hebben enkele vorsten nog lijfwachten, waarvan sommige vrij goed geoefend en voor een deel uit gegageerde Boegineesche soldaten samengesteld schijnen te zijn [1]).

Nog dient vermeld te worden, dat bij sommige volken op Selebes de ruiters ook in benden worden vereenigd. Waarschijnlijk dat zij ook kampoengs-, districts- en landschapsgewijze vereenigd en ingedeeld zijn. Wij vonden daaromtrent echter niets vermeld.

In den oorlog van Palembang van 1819 tot 1821 benoemde Sulthan Machmoed Badroe'ddin, toen de batterijen van Palembang in staat van verdediging waren, zijn zoon Pangeran Ratoe tot opperbevelhebber of hoofdaanvoerder, en stelde hij over iedere batterij een voornamen, hem verwanten of zeer toegedanen pangeran tot bevelhebber aan. Bij iederen vuurmond plaatste hij een prijaji of manteri met de noodige bediening. Een ieder was zijn plaats en bestemming in het gevecht aangegeven; degene, die zich aan het gevecht onttrok, zou met den dood gestraft worden. Op elke batterij deed de sulthan één of twee zijner kinderen brengen, om het vertrouwen van het volk te wekken. Hij zelf hield zich gedurende het gevecht in den dalam op [2]).

De Paderi's of Maleiers van Soematra's Westkust werden kampoengs- of kota's-gewijze onder hun hoeloebalangs of doebalangs vereenigd. Bij de Paderi's van Bondjol schijnt tijdens het beleg van Bondjol een soort tactische indeeling bestaan te hebben. De luitenant-kolonel Lange vermeldt o. a., dat den 4en Juli 1837 Toewankoe Nan Kali het commando voerde over de z.g. artillerie binnen Bondjol [3]).

Op Nias beschikten de hoofden in vredestijd over een korps vaste krijgslieden [4]). Overigens bestonden ook daar de strijders uit de gewapende weerbare mannen, in ongeregelde benden hun hoofden volgende.

Op Atjeh vereenigden de panglima's sagi en de hoeloebalangs hunne strijdbenden. De panglima's perang of krijgsoversten, die wegens betoonde dapperheid in den strijd met dien titel vereerd werden, waren, volgens Dr. Snouck Hurgronje, de aanvoerders van de strijdbenden der hoeloebalangs en panglima's sagi. In hoever de panglima's kawom, de imams en ketjiks,

[1]) Zie voor een en ander Van Staden ten Brink: „Zuid-Celebes." Blz. 115, en de bijlagen, blz. 159 en 252—253.
[2]) Militaire Spectator 1841, blz. 125.
[3]) Het N. I. Leger ter Westkust van Sumatra, 2e druk, 2e Deel, blz. 182.
[4]) Van Rees: „De Pioniers der beschaving in Neerlands Indië." Blz. 7 en 44.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

krachtens hun titel of ambt, een gedeelte der benden onder zich hadden, is ons niet gebleken, wel dat imams (b.v. de imam van Long Batah) en ketjiks als de aanvoerders van grootere of kleinere benden optraden.

Later vormden de vaste benden onder ondernemende en stoutmoedige aanvoerders als Njaq Hasan en Toekoe Oemar en nog later onder de oelama's of tengkoe's, onder wie vooral Tengkoe di Tiroe, zooals wij reeds opmerkten, moet genoemd worden, de kern van de Atjehsche strijdbenden.

Overigens konden wij niets vinden, dat op een tactische indeeling eenigszins geleek.

Over het algemeen kan men zeggen, dat de strijders bij de Indische volken in min of meer ordelooze benden hun vorsten en hoofden, kampoengs-, districts- en c. q. landschaps-gewijze in den strijd volgden.

Dat vooral bij benden van groote getalsterkte, zooals wij o. a. tijdens den Java-oorlog, de Paderi-, Boni- en Bali-oorlogen en in den Atjeh-krijg tegenover ons hadden, daardoor de in den regel toch reeds gebrekkige aanvoering zeer bemoeilijkt werd, zal wel geen toelichting behoeven.

D. WAPENEN, MUNITIËN, UITRUSTING EN KLEEDING.

§ 19. **Algemeene opmerkingen.** Reeds in de vorige eeuwen, en zelfs vóór de komst der Nederlanders in Indië, waren sommige rijken niet alleen op ruime schaal in het bezit van vuurwapenen, doch zij goten toen reeds zelf hun vuurmonden.

Bij de komst van Houtman te Bantam (Juni 1596) trof men nabij het verblijf van den sulthan een tuighuis aan, zoomede een aantal vuurmonden op het plein voor diens paleis.

Salt en l'Hermite deelen mede, dat de vorst of koning van Soerabaia, aan wien zij in Juni 1607 met een zending belast waren, in het bezit bleek van een kanongieterij; op het plein vóór die inrichting stonden 20 vuurmonden opgesteld.

Het gezantschap, dat onder De Haen in Juni 1622 naar den soesoehoenan van Mataram vertrok, verhaalde, dat het einde der poewasa in de hoofdstad van Mataram gevierd werd met salvo's uit geschut, *bij welke gelegenheid verscheidene personen het leven lieten.*

Bij het voor ons ongelukkige, doch eindelijk toch nog met een schitterend succes bekroonde beleg van Kediri beschoot de vijand in den nacht van 15 October 1678 onze troepen onder Antonie Hurdt zoodanig in hun legerplaats bij Singkal met 12-pondskogels uit batterijen, door hem aan de overzijde der rivier opgeworpen, dat de onzen verplicht waren hoogerop in het bosch een meer veilige schuilplaats te zoeken. En toen

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Kediri den 25en November d.a.v. eindelijk viel, bleek het dat Troenadjaja, het hoofd van den opstand, binnen Kediri beschikte over 8 batterijen, die de rivier, en 43 batterijen, die achter de 12 tot 18 voet hooge, 4 à 6 voet dikke en 2250 roeden lange steenen omwalling, de stad verdedigden. Al die batterijen waren met vele „kanonnen en bassen" bewapend.

In den Chineesch-Javaanschen oorlog beschikte de rijksbestuurder van Mataram, Nata Koesoema, vóór Semarang over een belegeringskorps van 20000 Javanen, 4000 Chineezen en 30 vuurmonden [1]).

Steken wij naar Soematra over, dan vermeldt de geschiedenis [2]), dat de sulthan van Atjeh, Mantsoer Sjah, omstreeks het jaar 1568, met een vloot, waarop 200 vuurmonden, het beleg voor Malaka sloeg; dat in het glansrijke tijdperk van vorsten als Mantsoer Sjah en Iskander Moeda, de sulthan te beschikken had over 2000 stukken metalen geschut; dat Sulthan Iskander Moeda in 1628 met een vloot van 250 schepen, 20000 welgewapende manschappen en „een aanzienlijken artillerietrein" het beleg sloeg voor Malaka; dat Sulthan Alaoe'd-dîn Mahmoed Sjah Djohan (1781—1795) in zijn jeugd bij een tocht naar Mekka, na een schipbreuk op Mauritius terecht gekomen, aldaar het arsenaal dikwijls bezocht, en zijn onderdanen later goede wenken gaf omtrent het gieten van kanonnen en kogels.

Op Selebes was o.a. Mangkasar in de 17e eeuw reeds met zwaar geschut bewapend, en volgens Van Staden ten Brink [3]) bezat Wadjo onder de regeering van Aroe Kampiri (1725—1736) een kanongieterij en geweermakerij.

Marden deelt in zijn „History of Sumatra" mede, dat de bewoners van Palembang reeds vóór de komst der Europeanen bekend waren met het gieten van kanonnen [4]). Oude Portugeesche geschriften vermelden het gebruik van bronzen vuurmonden, toen deze natie voor het eerst de Indische zee bezocht. In het midden der vorige eeuw bestond te Palembang nog een geschutgieterij [5]); ook zwaar geschut werd daar gegoten. In 1821 behoorde die kanongieterij reeds tot de geschiedenis.

Volgens Prof. De Hollander waren ook de Maleiers van Soematra's Westkust reeds bij de komst der Portugeezen in het bezit van kanonnen.

Het spreekt van zelf, dat, toen de O. I. Compagnie meer en meer rechtstreeksch gezag ging uitoefenen in de verschillende gedeelten van den O. I. Archipel en dat gezag langzamerhand een einde maakte, of paal en perk stelde aan de macht der meeste vorsten, kanongieterijen en dergelijke inrichtingen almede een van de eerste zaken waren, die verdwenen. Hieraan en aan den in Europa steeds toegenomen vooruitgang op het gebied van de wapentechniek sedert de vorige, doch vooral en

---

[1]) Zie vooi dit alles M. L. van Deventer: „Geschiedenis der Nederlanders op Java". 1e Deel, blz. 27, 68, 143, 156, 157, 315, 316; 2e Deel, blz. 119.
A. W. Stellwagen: „Soesoehoenan Amangkoe-Rat I. Vijf-en-twintig jaren uit de Geschiedenis van Mataram 1677—1703". Ind. Gids 1894, 2e Deel, blz. 1423 en 1429.
[2]). P. J. Veth: „Atchin en zijne betrekkingen tot Nederland".
[3]). Zuid-Celebes. Blz. 112.
[4]). Vergelijk Maurits: „Onze inlandsche vijand". Blz. 14.
[5]). Vergelijk Maurits: „Onze inlandsche vijand". Blz. 14.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

voornamelijk in deze eeuw, moet het dan ook toegeschreven worden, dat onze Indische vijanden, wat de bewapening aangaat, zoover bij ons ten achteren zijn gebleven.

Echter is dit laatste niet overal in gelijke mate het geval. Waar handel en verkeer de aanraking met de beschaafde wereld steeds grooter hebben doen worden, daar zal men in tijden van beroering vuurwapenen in grooter getale mogen verwachten, en de meest moderne naast die van ouderen datum, ja zelfs van lang vervlogen tijden; repeteergeweren en achterlaadwapenen naast vuursteengeweren en donderbussen. Wel zijn door het N. I. Gouvernement zeer beperkende bepalingen op den invoer van wapenen voor onze bezittingen in het leven geroepen, doch de mogelijkheid om ze clandestien in te voeren, blijft, blijkens de ervaring, altijd bestaan, vooral in die streken, waar wij geen rechtstreeksch gezag uitoefenen. Zulks is in de oorlogen van deze eeuw steeds meer en meer gebleken.

In enkele streken, welke tot heden nog min of meer buiten het handelsverkeer stonden, treft men nog weinig vuurwapenen aan, althans bij die volken, die niet de kunst verstaan zelf vuurwapenen te fabriceeren. Doch deze buiten het handelsverkeer staande volken worden steeds kleiner in aantal, en zelfs bij volken als de Papoewa's en de bergstammen van Midden-Flores hebben de Europeesche vuurwapenen, al waren zij ook niet van de nieuwste constructie, hun weg gevonden.

Tegenwoordig worden nog in sommige deelen van Indië vuurwapenen door de bevolking zelf vervaardigd, maar die werkplaatsen der inlandsche industrie kunnen niet vergeleken worden met die, welke de inlandsche vorsten er in vorige eeuwen op nahielden.

Na dit kort overzicht komen wij vanzelf tot de bespreking van de wapenen, zooals wij die in de oorlogen dezer eeuw aantroffen en in de eerstvolgende jaren bij onze inlandsche vijanden kunnen verwachten.

Het zou ons te ver voeren, een tot in details afdalende beschrijving te geven van al de wapenen, waarmede ons de verschillende Indische volken bestreden en nog bestrijden. Wij zullen ons dan ook tot een algemeene bespreking bepalen. Wij kunnen die wapenen tot de volgende hoofdtypen terugbrengen:

1°. *de draagbare vuurwapenen, als: geweren, donderbussen, pistolen en revolvers;*

De geweren zijn, zooals wij zullen zien, van allerlei soort en kaliber, eigengemaakte, doch meestal van elders ingevoerde. Onder de laatste komen zeer dikwijls wapenen voor, die, tegen lagen prijs ingekocht, van zeer inferieure kwaliteit zijn.

De eigengemaakte zijn over het algemeen gladde voorlaadgeweren, volgens La Gordt Dillié ook buksen; zij bestaan meestal uit dezelfde of nagenoeg dezelfde hoofddeelen als de overeenkomstige Europeesche geweren; de sloten kwamen meestal van elders, zooals b.v. van Singapore. Laadstokken

PERPUSTAKAAN NASIONAL

werden dikwijls niet aangetroffen. Menigmaal waren de loopen met rotanbanden op de lade bevestigd.

Bajonetten of hartsvangers bezigt de inlandsche vijand niet op zijn geweren. Mogelijk is het, dat bij hooge uitzondering een geweer aangetroffen werd, dat van zoodanig stootwapen voorzien was, doch wij vonden daaromtrent niets vermeld.

De kogels, uit de geweren geschoten, zijn dikwijls met glas of porselein vermengd, volgens sommigen om lood of tin uit te sparen, volgens anderen om de wonden smartelijker te maken.

Voor de achterlaadgeweren worden van elders ingevoerde patronen gebezigd of de gebruikte hulzen opnieuw gevuld.

De donderbussen zijn ouderwetsche geweren, van ongeveer 2.5 à 3 c.M. kaliber, met een trechtervormige monding en van lont- of vuursteensloten voorzien. Met meerdere kogels of andere projectielen geladen, vormen zij een uitstekend wapen voor het schot van zeer nabij, dus voor hinderlagen en overvallingen. Overigens hebben zij als vuurwapen weinig waarde.

In den regel brengt ieder strijder, behalve zijn blanke wapenen, ook zijn eigen vuurwapen en munitie mede. In sommige landen, zooals Bali, Lombok, Boni, Wadjo, enz. worden de vuurwapenen door den vorst of de vorsten aangeschaft en in oorlogstijd in bruikleen aan de weerbare mannen verstrekt. Ook de munitiën ontvangen zij daar van hun vorst of vorsten.

2°. *de primitieve schiet- en slingerwapenen, als: bogen, blaasroeren en slingers;*

De blaasroeren worden in § 28 beschreven.

3°. *de vuurmonden, als: kanonnen, lila's, rantaka's en tjonto's;*

De vuurmonden zijn in den regel gladde voorlaadkanonnen van zeer verschillend kaliber; ook worden dikwijls carronnades aangetroffen (deze behooren tot het ouderwetsch scheepsgeschut, dat zijn naam draagt naar Carron, die dit geschut in 1774 in Engeland construeerde; de carronnades waren korter en lichter dan de vuurmonden van hetzelfde kaliber en alleen geschikt voor het vuur op korte afstanden).

De affuiten der vuurmonden zijn over het algemeen zeer gebrekkig; raderaffuiten komen voor, doch niet veel; rolpaarden en scheepsaffuiten daarentegen meer. Niet zelden liggen de vuurmonden, al of niet met zware piketten bevestigd, op de plongée der borstweringen. Ook treft men ze aan, op uitgeholde boomstammen vastgemaakt.

Men moet zich echter geen overdreven voorstelling van de vuurmonden des vijands maken.

Zij verkeerden meestal in zeer deerniswaardigen toestand. Gewoonlijk waren het oude, slecht onderhouden kanonnen, uitgeschoten, door roest ingevreten, en veelal voor de gebruikers gevaarlijker dan voor onze troepen, die er uit beschoten werden.

De zundgaten waren veelal zoo uitgeschoten en zoo wijd — van verbussen was natuurlijk geen sprake — dat een gewone vernagelpin er dikwijls niet in paste.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De richtmiddelen waren meestal al even onbeholpen. Een korrel op den kop en een keep op den kulasband was gewoonlijk alles. Dikwijls ontbrak ook deze en richtte de vijand, voor zoover er bij hem van richten sprake was, in dat geval blijkbaar over de hoogste metaalpunten van het stuk.

Zelfs ontbrak bij de meeste affuiten een stelschroef.

Een enkel maal troffen onze troepen achterlaad-vuurmonden van zeer primitieve constructie aan. Een gedeelte van het bodemstuk, dat afgenomen en weder op zeer gebrekkige wijze aan den vuurmond bevestigd kon worden, was de inrichting, waarop deze z. g. achterlaad-vuurmonden berustten.

Ook bij de lila's trof men soms een dergelijke inrichting aan.

Uit de vuurmonden worden kogels, veelal van veel kleiner kaliber, kartetsen en allerlei schroot geschoten[1]).

Het buskruit wordt zeer veel in den vorm van kardoezen in de vuurmonden gebracht. Op welke andere wijze het nog meer geschiedt, hebben wij niet kunnen nagaan.

Lila's zijn kleine vuurmonden, meestal van ijzer of brons, soms ook van koper. Zij zijn in den regel van geen grooter kaliber dan 5 à 6 c.M. en bevestigd op kleine rolpaarden, dan wel in een beugel met spil op een stuk hout of staander, bij wijze van draaibas.

Rantaka's zijn niets anders dan lange, ijzeren draaibassen, evenzoo op een spil bevestigd.

Tjonto's worden hieronder (§ 25) beschreven en zijn bij de Chineezen op Borneo's Westkust in gebruik.

4°. *de blanke wapenen, als krissen, dolkmessen, kelewangs, mandau's, sabels, parangs, lansen en werpsperen of werpspiesen;*

De kris (Mal. keris) is een dolk met recht of slangvormig lemmet; meestal wordt zij gedragen in een houten of metalen scheede. Gewoonlijk is zij, min of meer kostbaar versierd, niet alleen een oorlogs-, doch ook een staatsiewapen.

De dolkmessen (Mal. rentjong of rentjoeng) vervullen in sommige gedeelten van den Archipel dezelfde rol als elders de kris.

De kelewang is een houwwapen. De kling is gewoonlijk aan het vooreinde veel breeder dan bij de greep; het voor de kling gebezigde staal is in den regel zeer goed, evenwel is zulks niet bij alle volken het geval. De kelewang wordt meestal in een houten scheede, soms ook bloot in de hand gedragen. De lengte is in den regel 0,8 à 0,9 M.

---

[1]) Daar in de volgende §§ herhaaldelijk gesproken wordt van één-, twee-, drie-, vier-, zes-, acht-, twaalfponders, enz., zoo diene, ter beooordeeling van de kalibers de volgende opgave:

de drie-ponders hadden een kaliber van 7 cM;
„ vier-ponders „ „ „ „ 8 „
„ zes-ponders „ „ „ „ 9 „
„ acht-ponders „ „ „ „ 10 „
„ twaalf-ponders „ „ „ „ 12 „
„ vier-entwintig-p. „ „ „ „ 15 „
„ zes-endertig-p. „ „ „ „ 17 „
enz., enz. (C.L. Van Pesch: „Handleiding tot de kennis der Artillerie". Afdeeling Techniek. Hoofdstuk III. Geschut. Blz. 1—38).

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De mandau, een soort kelewang, wordt hieronder beschreven (§ 28).

De sabels zijn zeer verschillend van afmetingen, vorm en herkomst. Daaronder komen soms zeer goede klingen voor, ook van inlandsch maaksel. Zij worden eveneens in houten scheeden, doch ook veel in scheeden van karbauleder gedragen.

De parang is een soort kapmes, dat, behalve als wapen, ook als gereedschap dienst doet. De kling is van een min of meer gebogen vorm; het wapen is 0.5 à 0.6 M. lang.

De lansen bestaan in den regel uit een schacht van duurzaam hout (zooals b. v. ijzerhout) of uit bamboe, en dan voorzien van ijzeren of stalen lanspunten. Ook treft men bamboe lansen aan, die scherp aangepunt zijn. De lansen hebben verschillende lengten, doorgaans 2 à 3 M., bij vele volken ook langer.

De werpsperen of werpspiesen zijn van een minder zware schacht en verder van een min of meer breede punt voorzien.

Voorts kunnen wij als defensieve wapenen aanmerken, de bij sommige volken nog in gebruik zijnde strijdbuizen of malienkolders en schilden. Bij enkele volken treft men ook nog een soort helm aan.

Ten slotte moet nog vermeld worden, dat het vergiftigen van wapenen, althans van sommige, in Indië, hoewel niet algemeen, toch voorkomt.

Om zich een juist denkbeeld te vormen van de bewapening van den inlandschen vijand, van hetgeen men te dien opzichte in de naaste toekomst kan verwachten, zoomede van de wijzen, waarop hij zijn wapenen aanschaft, is het van belang de krijgsgeschiedenis te raadplegen.

Wij zullen in de volgende §§ daarom nagaan, wat ons de Indische oorlogen sedert 1816 dienaangaande leeren, en daarbij in historistische volgorde te werk gaan.

§ 20. **Bewapening der Javanen.**

De wapenen der Javanen bestonden in den Java-oorlog uit geweren, pistolen, krissen, lansen, werpspiesen, sabels, kelewangs, slingers, vuurmonden en lila's, beide van verschillend kaliber. *Geweren* waren slechts in betrekkelijk gering aantal in hun bezit; voornamelijk waren daarmede de geregelde troepen van Dipa Negara bewapend. Pistolen schijnen over het algemeen slechts hoofden en de ruiterij tot wapen gediend te hebben.

Volgens Prof. De Hollander vervaardigden de Javanen ook zelf geweren en buskruit, doch weinig en van slechte hoedanigheid. In den Java-oorlog hebben wij echter eenige malen kruitfabrieken of werkplaatsen van dien aard aangetroffen.

Volgens generaal Weitzel bestonden de geweren der Javanen voor een deel uit die van de pradjoerits, in den aanvang der onlusten uit den kraton van Jogjakarta overgeloopen, van uit elkaar gedreven of tot den vijand overgegane barisans, van gedeserteerde inlandsche militairen en ook van geregelde Nederlandsche troepen, die hier of daar door de opstandelingen waren verslagen.

Deze bron van aanvoer was echter betrekkelijk schraal en daarom schijnen de Javanen hun vuurwapenen voor een groot deel door invoer langs de Zuidkust van Midden-Java te hebben gekregen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De luit.-kolonel Sollewijn ontdekte zulks op 10 Augustus 1828 bij een tocht aan den mond van de Praga-rivier. Ook in Nederland had men zulks meenen te ontdekken, toen men te Hellevoetsluis een schip van een Engelsche firma aantrof, zoogenaamd bestemd voor Manilla en geladen met geweren, munitiën en een machine tot het vervaardigen van buskruit.

De *munitie* kregen de opstandelingen natuurlijk langs dezelfde kanalen, doch voor een groot deel vervaardigden zij die ook zelf.

Zoo kwamen in Maart 1828 bij kolonel Cochius te Jogjakarta spionnenberichten binnen, volgens welke op last van Kiai Madja te Kamiri twee kruitfabrieken waren opgericht.
Den 20^{en} April 1828 werd door ons evenzoo een kruitfabriek in desa Gaweroe (ten W. van Jogja) ontdekt. Ook in de desa's Geger en Kembang Aroem (resp. ten Z. en ZW. van Jogja) moeten zich dergelijke kruitmakerijen bevonden hebben.

Voorts bewezen de herhaalde ontploffingen bij het verbranden van desa's, en zakken buskruit, door den door ons verdreven vijand soms achtergelaten, dat zij over aanzienlijke voorraden beschikten. [1])
Volgens Weitzel was hun zelf vervaardigd buskruit, waartoe de zwavel op de vuurbergen en de salpeter in een aantal holen en spelonken op Java overvloedig te verkrijgen was — droog, goed, maar ongelijk gekorreld, doch de trefkans en dracht, met dat kruit verkregen, waren blijkens genomen proeven, veel minder dan bij het gebruik van Europeesch kruit.
Als projectielen bezigden de Javanen looden en tinnen kogels, en volgens La Gordt Dillié werden, toen aan lood en tin gebrek ontstond, het koper van de gongs der gamelans daartoe gebezigd. [2])
Volgens dienzelfden schrijver waren de geregelde troepen of barisans van Dipa Negara voorzien van een soort patroontasschen aan een gordel, beide van inlandsch leder. Het buskruit was in bamboe kokertjes besloten. Bij de groote massa zou echter de munitievoorraad in den saboeq (gordel van linnen of laken) of in de broekzakken zijn meegevoerd.

Van *vuurmonden* waren de Javanen evenmin bijzonder goed voorzien. Het waren in den regel slechts lichte twee- en drieponders of lila's.
Eenige malen hebben zij die lichte kanonnen in het veld gebracht. Daar Weitzel spreekt van lichte veldstukjes [3]), moeten wij aannemen, dat zij van affuiten voorzien waren.

O.a. vielen den 10^{en} December 1825 bij Krétek, nabij de Begaloe-rivier, 2 affuiten met raderen in onze handen. De 2 lichte veldvuurmonden had de vijand medegevoerd.

Dat de affuitage ook bij de Javanen niet altijd schitterend was, blijkt uit het feit, dat bij een verkenning van uit het bivak van het

---

1) Weitzel: „De oorlog op Java van 1825—1830." 2e Deel, blz. 55, 148 en 199—203. Zie ook Louw: „De Java-oorlog van 1825—1830." Blz. 204 en 207, en Jhr. F. V. A. de Stuers: „Gedenkschrift van den oorlog op Java." Blz. 6.
2) Bijdrage tot de kennis der oorlogvoering in de Nederlandsch Oost-Indische gewesten. Blz. 31.
3) 1e Deel blz. 262, 475; 2e deel blz. 65 en 122.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

detachement Michiels te Merden, den 11en November 1828, een derden 1en October 1828 bij Karia verloren gegane vuurmonden van het detachement Buschkens een houten blok tot affuit had.

Uit de kanonnen werden kogels geschoten van lood, koper of ijzer, soms van geslagen ijzer en schroot [1]).

> Ook schijnen de Javanen kardoezen gebezigd te hebben. O. a. vielen ons bij de verovering van Geger op 17 Juli 1829 200 kanonkogels en een groote hoeveelheid kruit in handen, voor een deel in zeer goede kardoezen, en geborgen in kisten en linnen zakken.

De vuurmonden en lila's waren van ijzer of van brons. Zware vuurmonden hebben de Javanen blijkbaar niet gehad. Wij vonden daaromtrent niets vermeld, ook niet bij de weinige versterkingen, die de Javanen in den oorlog hebben aangelegd en verdedigd.

> Ook de kraton van Plered, den 16en April en 9en Juni 1826 door ons genomen, had geen zwaar geschut.

Hoe de vijand aan zijn vuurmonden kwam, hebben wij nergens vermeld gezien. Voor een deel kreeg hij ze door onze nederlagen.

> Zoo vielen hem den 3en Sept. 1825 in handen 2 éénponders van het detachement Buschkens bij Mintering; den 28en Sept. 1825 1 drieponder van het detachement Hilmer tusschen Kali Djenking en Magelang; den 9en Aug. 1826 1 tweeponder en 2 handmortieren van het detachement Sollewijn bij Kedjiwang, en den 1en Oct. 1828 2 éénponders van het detachement Buschkens bij Karia.

Het spreekt vanzelf, dat Dipa Negara in de eerste plaats zijn geregelde troepen van geweren voorzag. De ongeregelde benden, bestaande uit de gewapende desalieden waren gewapend met lansen of pieken, sabels, kelewangs en voor een deel ook nog met slingers, waarmede zij steenen wierpen.

De ruiters van Sentot waren voorzien van lansen, krissen en, althans gedeeltelijk, van pistolen.

De lansen hadden een lengte van 3 à 4 M., soms 4.5 M. Dikwijls gebeurde het, dat de Javanen voor zoover zij niet tot hun geregelde troepen behoorden, de stelen der lansen wegwierpen en de lanspunten onder hun kleeding verborgen, om zich als vreedzame, soms zelfs gedienstige inlanders te kunnen voordoen en zich aldus aan een vervolging te onttrekken.

§ 21. **Bewapening der Maleiers op Soematra's Westkust.**

De Paderi's of Maleiers waren tijdens onze oorlogen op Soematra's Westkust bewapend met lansen, krissen, sabels, kelewangs en voor een groot deel met geweren. Ook waren zij in het bezit van vuurmonden, hoofdzakelijk lila's van allerlei kaliber.

Volgens den luit.-kolonel H. M. Lange bestonden de *vuurwapenen* der Paderi's en Maleiers over het algemeen uit zelf vervaardigde lontgeweren, met zeer lange loopen. Bij de lading werd geen ontlaadstok gebezigd (!), terwijl de kolf, met het oog op den sterken terug-

---

1) Zie o. a. Weitzel, 2e Deel, blz. 122.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

stoot, niet tegen den schouder werd geplaatst, doch zoodanig, dat zij bij het schot over den schouder heengleed. Zij schoten met die geweren vrij goed, vooral uit hun versterkingen, wanneer zij in de gelegenheid waren hun geweer te ondersteunen. Moesten zij echter onder declinatie schieten, dan rolden de kogel en de buskruitlading, door het niet aanzetten, naar voren, waardoor de uitwerking van het schot zoo goed als nihil werd.

Die geweren werden voor een groot deel te Selimpawang in Tanah Datar vervaardigd, dat met zijn ijzersmelterijen en geweer- en sabelsmederijen in Juni 1822 door onze Maleische hulptroepen verbrand werd.

Den 12en Juli 1833 werden door het detachement van den luit. kolonel Elout in den kampoeng Padang Koenji (Agam) werkplaatsen ontdekt, waar buskruit en kogels werden vervaardigd. Volgens Generaal H. I. J. L. Ridder de Stuers[1]) vond men eens te Pau (Agam) de vrouwen bezig met de vervaardiging van buskruit, terwijl het in Mei 1837 bleek, dat de Paderi's van Bondjol evenzoo in Agam hun buskruit inkochten. Hun buskruit vervaardigden zij dus ook zelf.

De voorraad geweren der Maleiers schijnt niet groot geweest te zijn, te oordeelen althans naar het aantal geweren, dat de Maleische hulptroepen meevoerden.

Zoo streden in het begin van Maart 1822 bij Goeroeng 13500 Maleiers met 2155 geweren aan onze zijde; 13 April 1823 bij Marapalam 12000 Maleiers met 1800 à 2000 geweren, enz.

In sommige streken was die voorraad nog kleiner. Bij den tocht van luit. kolonel J. Van Swieten naar Soengai Pagoe (Maart 1845) waren de Maleiers van dit gewest slechts zeer schaars van geweren voorzien. Zij bedienden zich hoofdzakelijk van slingers. Evenwel werden ook bij de Paderi's nog slingers gebruikt.

De *munitie* werd door de Paderi's of Maleiers op dezelfde wijze medegenomen als door de Javanen. Sommigen bedienden zich ook van kruithoorns[2]). Over aanvoer van vuurwapenen van elders hebben wij niets vermeld gevonden.

Door de omstandigheid echter, dat de smokkelhandel der Paderi's o. a. in December 1831 en Januari 1832 een excursie onder den Majoor Michiels naar Katiangan en de meer noordwaarts gelegen plaatsen Batahan, Taboejoeng, Tapanoeli en Baroes noodig maakte, mag men aannemen, dat langs dien weg ook wapenen onzen vijand werden toegevoerd.

Het aantal *vuurmonden*, waarover de Paderi's beschikten, was niet zeer groot. Voornamelijk waren het lila's, waarmede zij hun versterkingen bewapenden.

---

1) Vestiging der Nederlanders op Sumatra's Westkust. 1e Deel, blz. 206.

2) Zie voor een en ander H. M. Lange: „Het Ned. O. I. Leger ter Westkust van Sumatra 1819—1845." 2e Druk. 1e Deel, blz. 31 en 62; 2e Deel, blz. 160, 439, 453 en 460. Voorts La Gordt Dillié: „Bijdrage tot de kennis der oorlogvoering, enz." Blz. 25 en 27.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

In Naras, waartegen onze troepen den 12en en 21sten December 1830 het hoofd stieten, had de vijand slechts 5 lila's; in de geheele linie van Boekit Kamang troffen wij bij de verovering op 29 Juli 1832 evenzoo slechts 5 lila's aan.

Volgens het rapport van de commissie, door den generaal Cleerens belast met de verkenning van Bondjol[1]) bestond de geheele artillerie-bewapening van Bondjol zelve vermoedelijk uit niet meer dan 7 vuurmonden, van 6 tot 12 pond en die van de versterkingen op den Boekit Terdjadi uit niet meer dan 3 vuurmonden van 3 pond. Het sterke Daloe Daloe, den 28en December 1838 gevallen, had tot bewapening 14 stukken geschut[2]), waaronder een metalen drieponder, met welken vroeger het fort Amerongen bewapend was geweest. En toch zijn Bondjol en Daloe Daloe als het ware twee bolwerken der Paderi's geweest.

Hoe de Paderi's aan hun vuurmonden kwamen, konden wij slechts gedeeltelijk nagaan. De lila's zullen zij wel zelf vervaardigd hebben, de vuurmonden kregen zij voor een gedeelte door nederlagen (van ons).

B.v. bij Kapau op 15 Aug. 1822, toen hun een zesponder van ons in handel viel; evenzoo bij Marapalam op 17 April 1823, 2 zes- en 2 drieponders; bij den opstand in Jan. 1833 de vuurmonden van de posten Bondjol, Loender, Loeboeq Sikaping, Loeboeq Ambaloe, Tarantan Toengan, Vermeulen Krieger en Pisang, voor zoover deze posten met geschut bewapend waren; bij het verlaten van het fort Amerongen op 28 Nov. 1833 2 drieponders.

Ook zullen hun kanonnen wel voor een deel uit vroeger tijden afkomstig zijn geweest (zie § 19).

De vuurmonden waren van ijzer of brons. Uit het geschut werden kogels en waarschijnlijk ook schroot geschoten.

Van affuitage bleek ons niets. Vermoedelijk zal die wel even gebrekkig zijn geweest, als gewoonlijk bij den inlandschen vijand het geval was.

§ 22. **Bewapening der Balineezen.**

De Balineezen waren bij de expeditiën in 1846, 1848 en 1849 bewapend met lansen, krissen, geweren, bogen en pijlen.

De *geweren* waren voorzien van rad- en vuursteensloten. Deze laatste waren grootendeels van Singapore ingevoerd.

De rijksbestuurder van Boeleleng, Goesti Djilantik, had een vrij talrijk met buksen gewapend korps scherpschutters opgericht.

Men rekende in het algemeen 1 geweer op 10 lansen[3]). Deze berekening was vrij juist.

Bij de onderhandelingen te Singa Radja op 7 April 1849 stonden 10 à 12 duizend Balineezen opgesteld, waarvan pl. m. 1500 met geweren gewapend. Daaronder werden ook geweren opgemerkt, die in 1848 bij onze nederlaag voor Djaga Raga in handen des vijands waren gevallen. Volgens ingewonnen berichten, na de verovering van Djaga Raga, zou de bezetting

---

1) Lange, 2e deel, blz. 111 en 114.
2) „ 2e „ „ 207.
3) Zie Van Swieten: „Krijgsverrigtingen tegen het eiland Balie in 1848." Blz. 28. Weitzel: „De derde Militaire Expeditie naar het eiland Balie in 1849." Blz. 8.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

op 15 en 16 April 1849 bedragen hebben 15000 strijders met 2000 geweren.

De *munitie* voor de geweren bestond uit kogels, waarin porselein of glas was gesmolten. Of dit laatste geschiedde om lood uit te sparen, dan wel uit een soort bijgeloof, zooals o. a. bij de Atjehers (zie § 33), konden wij niet nagaan.
De munitie voerden de Balineezen volgens La Gordt Dillié in een soort patroonzakje mede; ook maakten zij gebruik van kruithoorns.

Vuurmonden bezaten zij ook, doch niet veel; het grootste gedeelte hunner vuurmonden schenen zij den 28^{en} Juni 1846, bij de verovering van den kampoeng Boeleleng met de daarbij gelegen linie van versterkingen, verloren te hebben. Toen toch waren in onze handen gevallen 60 vuurmonden van verschillend kaliber [1]).

Als bewijs van hun gering aantal vuurmonden diene, dat in de geheele linie van Djaga Raga in 1849 slechts aanwezig waren één houwitser van 11½ duim, één ijzeren zesponder op rolpaard; 2 vierponders op rolpaarden en 5 metalen lila's van verschillend kaliber.

Hoe zij aan die vuurmonden kwamen, stond niet vermeld; wellicht dat die door zeeroof, dan wel door ruilhandel in hun bezit waren gekomen.
De houwitser van 11½ duim was bij ons échec in 1848 vóór Djaga Raga in hun handen gevallen.

Of *buskruit* door hen zelf vervaardigd werd, is niet bekend. La Gordt Dillié vermoedt het wel en was van meening, dat de Chineezen en Boegineezen hun dat wel geleerd zouden hebben.
Intusschen werd ook kruit ingevoerd.

Na de verovering van Djaga Raga werd Engelsch buskruit in groote hoeveelheid in de linie en in den achtergelegen kampoeng aangetroffen; in de linie alleen 8 vaatjes met Engelsch crepé-kruit in blikjes, en 55 vaatjes met Engelsch infanteriebuskruit.

Als *projectielen*, door hen voor de vuurmonden gebezigd, moeten vermeld worden: kogels, knuppelkogels — dit zijn twee kogels door een staaf verbonden — en schroot, waartoe zij zelfs gruis van koraal gebruikten. Ook maakten zij volgens La Gordt Dillié gebruik van geweerkogels door een koperen spiraal vereenigd.

De *lansen* der Balineezen muntten uit door hun lengte, 5 à 6 M. De lansen en geweren werden den strijders door de vorsten verstrekt. De krissen brachten zij zelf mede.

Bij de expeditie in 1868 tegen Ida Madé Rahi bestond de bewapening voornamelijk uit lansen en hadden de Balineezen slechts een 100-tal geweren te hunner beschikking [2]).
Ook pijl en boog behoorden in 1849 nog tot de bewapening. O. a. werden in den morgen van 16 April 1849 de aanvallers

---

1) „Précis des expéditions de l'armée neêrlandaise des Indes Orientales contre les princes de Bali de 1846–1849," par P. G. Booms, page 18 et 23.
2) B. R. F. van Vlierden: „Bali 1868." Blz. 89.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

van de zoogenaamde redoute III van de linie van Djaga Raga overstelpt niet alleen door een hevig geweervuur, doch ook door een hagelbui van pijlen. De chef van den staf, de luit.-kolonel De Brauw werd bij die gelegenheid door een pijlschot getroffen. Ook bij den aanval in den middag van den 15en April op de courtine tusschen de redouten III en IV werd het 13e bataljon op dezelfde wijze ontvangen.

Hoewel het nergens blijkt, mag uit deze feiten worden afgeleid, dat ook bij den aanval op den kampoeng Boeleleng (28 Juni 1846) en op Djaga Raga (9 Juni 1848) onze troepen, behalve met geweervuur, ook met pijl en boog werden ontvangen.

§ 23. **Bewapening der Lampongers.**

Volgens Prof. De Hollander bestonden de wapenen der Lampongers uit krissen, pieken, kelewangs, sabels, geweren en soms grof geschut. Voorts vonden wij melding gemaakt van donderbussen [1]).

Van de *geweren* kunnen wij niet anders mededeelen, dan dat zij wel, evenals bij de andere inlandsche volken, uit allerlei kalibers zullen bestaan hebben.

Van buskruit waren de Lampongers goed voorzien.

Tal van vaatjes werden deels in de verlaten versterkingen van Bandoeloe, deels in het veroverde Ketimbang, doch grootendeels later in de wildernissen gevonden (1856).

Uit de donderbussen, en dat verdient bijzondere vermelding, schoten de Lampongers bij de verdiging van de versterking Galah Tanah (27 Aug. 1856) een soort kartetsen, bestaande uit een licht bamboe vlechtwerk, gevuld met gruis van kwarts.

Hoewel wij weinig *vuurmonden* aantroffen, alleen een ijzeren stuk geschut op rolpaard in Ketimbang (27 Aug. 1856) en later nog een ijzeren drieponder en twee zware benevens eenige lichtere lila's in de wildernis, schijnt de vijand, blijkens de inrichting zijner versterkingen, nog al goed van geschut voorzien te zijn geweest. In bijna alle werken troffen wij schietgaten voor vuurmonden aan.

Bandoeloe, de versterkte kampoeng van Singa Branta (met Raden Intan het hoofd van den opstand), moet 7 vuurmonden, het voorwerk van Bandoeloe 3 vuurmonden als bewapening hebben gehad. Men vermoedde, dat de vijand zijn geschut, alvorens terug te trekken, mede in de wildernis genomen, dan wel in de diepe, steile, zwaar begroeide ravijnen geworpen had.

De projectielen voor zijn geschut bestonden uit ijzeren en steenen kogels.

Wij vonden den 16en Aug. 1856 in Bandoeloe o. m. dergelijke projectielen.

§ 24. **Bewapening der Maleiers van Palembang en Soematra's Oostkust.**

De bewapening dezer volken bestond uit krissen, kelewangs, pieken of lansen, werpspiesen, geweren, donderbussen en grof geschut.

---

1) Militaire Spectator 1860. Geschiedkundige Mengelingen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Ten aanzien van de *geweren* kunnen wij niet anders mededeelen, dan dat zij van verschillend kaliber waren en grootendeels bestonden uit silex- of vuursteengeweren van Europeesche afkomst. De geweren en buksen maakten zij voor een deel ook zelf. Deze waren van vrij goede kwaliteit [1]).

La Gordt Dillié beweert, dat deze Maleiers ook zelf buskruit vervaardigden.

Hun *munitie* zouden zij, op dezelfde wijze als de Javanen medegedragen, doch ook van kruithoorns gebruik gemaakt hebben.

Vermoedelijk zullen ook zij wel glas en porselein in hun kogels hebben gegoten. Wij vonden zulks echter niet vermeld.

Wat het *geschut* betreft, waren de sulthan van Palembang in 1819 en 1821 en die van Djambi in 1858 in het bezit van een groote hoeveelheid vuurmonden.

De batterijen aan de Peladjoe telden 91, op Gombora 16 en de Waterbatterijen 9 vuurmonden, ongerekend de rantaka's en lila's van grooter of kleiner kaliber. De kanonnen waren van brons en ijzer en verschillend kaliber. De beide kratons van den sulthan telden niet minder dan 105 vuurmonden [2]), waarbij 31 bronzen, alle van verschillend kaliber.

Uit die vuurmonden werden kogels en schroot geschoten. De vuurmonden werden, volgens Maurits, tot de monding toe vol geladen, hetgeen slechts gedeeltelijk in het opstel in den Militairen Spectator van 1841 bevestigd werd.

De affuitage was gebrekkig, bestond grootendeels uit eenvoudige rolpaarden en uitgeholde boomstammen, met kettingen van rotan vastgesjord voor den terugloop.

Het grootste kanon had een lengte van 9 (Rijnlandsche?) voeten en schoot kogels van 12 à 18 pond. Verscheiden lila's had de vijand kort vóór de expeditie gegoten [3]).

In Djambi veroverden wij den 6en September 1858 4 bronzen en 14 ijzeren kanonnen van 3 tot 18 pond en 41 lila's. Alleen de kraton van den sulthan was bewapend met 9 lila's en 4 zware vuurmonden. Uit al die kanonnen schoot de vijand met kogels en kartetsen [4]). Hoewel het woord „kartetsen" in de beschrijving der expeditie voorkomt, zal men daaronder wel te verstaan hebben „schroot," uit allerlei voorwerpen bestaande.

Op Djambi werden de geweren en het buskruit grootendeels ingevoerd. Zulks mag men aannemen, daar tijdens de onlusten in de Palembangsche Bovenlanden en Grensgewesten een groot gedeelte der wapenen voor die streken evenzoo door Djambi hun weg vonden [5]).

Bij onze expeditiën in de Palembangsche Bovenlanden en Grensgewesten waren, volgens luit.-kolonel De Brauw, de Bovenlanders over het algemeen slecht voorzien van geweren. De Ampat-Lawangers maakten daarop een uitzondering [6]). Zij zouden deze hebben gekregen door aanvoer van Djambi (zie

---

1) La Gordt Dillié: „Bijdrage tot de kennis der oorlogvoering enz." Blz. 25.
2) Militaire Spectator 1841.
3) Vergelijk Maurits: „Onze inlandsche vijand." Blz. 13 en 14.
4) Militaire Spectator 1860. Geschiedkundige Mengelingen.
5) Militaire Spectator 1860. Geschiedkundige Mengelingen. Blz. 164.
6) Missive dd. 26 Oct. 1851, Lett. K/A.
„ „ 5 Dec. 1853, No. 61.
Zie voor genoemde missives E. B. Kielstra: „Bijdragen tot de geschiedenis van Palembang sedert 1848." Ind. Mil.-Tijdschr. 1889.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

boven) en van Palembang. De Brauw vermoedde, dat de rijksbestuurder Krama Djaja, die in vele zoo niet alle onlusten in de Bovenlanden en Grensgewesten direct of indirect de hand had gehad, ook dien aanvoer had begunstigd.

Ook langs Bengkoelen zou die toevoer hebben plaats gehad. De daarlangs ingevoerde geweren waren van Engelsch fabrikaat, doch slechte kwaliteit [1]).

Dat overigens de Maleiers dier gewesten slecht van vuurwapenen waren voorzien, moge blijken uit het feit, dat o.a. de geheele marga Boelan Tenggah (Moesi Oeloe) in Maart 1851 beschikte over slechts 77 geweren, 7 donderbussen en 2 lila's.

Zoo beschikten de 600 kwaadwilligen uit de Goemai-districten, welke in September en October 1857 den onmiddellijken omtrek van Lahat verontrustten, slechts over pl. m. 150 geweren, terwijl de bende, welke den 8en October 1857 de doesoen Djati overrompelde, pl. m. 500 man sterk was en den 17en October d. a. v. tot 800 man was aangegroeid, die met slechts pl. m. 200 geweren bewapend waren. Den 23en October was die bende tot pl. m. 3000 man met 507 geweren en 13 lila's, zooals bericht werd, toegenomen.

De Bovenlanders van Palembang schijnen ook zelf buskruit vervaardigd te hebben.

Den 6en April 1857 werd althans in de doesoen Arahan Tiga in Goemai Oeloe een toestel tot buskruitbereiding aangetroffen. Den 23en Januari 1859 werden in de doesoen Keroeng twee geheel gevulde werkplaatsen voor salpeterbereiding, een groote voorraad houtskool en een werktuig, om buskruit te vervaardigen, en den 12en Mei 1859 bij de doesoen Pandang een werkplaats voor buskruitfabricatie door onze troepen ontdekt.

Als een bijzonderheid voegen wij hieraan toe, dat den 23en Januari 1859 in de doesoen Menang Padang, behalve eenig buskruit en een kistje met allerlei projectielen, ook een aantal „uit bamboe vervaardigde" patronen werden gevonden [2]).

De Pasoemahs beschikten in 1866 over meestal oude silex- of vuursteengeweren en donderbussen. Hun geschut bestond, evenals in de Bovenlanden en overige Grensgewesten, slechts uit lila's. Zij beschikten echter niet over een zeer groote hoeveelheid van die geschutsoort.

De Pasoemahs vervaardigden zelf buskruit, doch tijdens de expeditie van 1866 gebruikten zij ook andere soorten, van elders ingevoerd, o. a. Engelsch marinekruit.

Hun munitie voerden zij op dezelfde wijze mede, als voor de Javanen vermeld is.

Zij bewaarden in hun patroonzakken het kruit in kleine bamboe kokertjes, die dus dienst deden als patronen tot voorlaadgeweren.

Als projectielen bezigden zij, behalve gewone kogels, kleine glazen kogeltjes met theelood omwikkeld, stukken ijzer, hout, ja zelfs kogels van gebakken aarde.

Dat zij over een vrij groote hoeveelheid vuurwapenen beschikten,

---

1) Missive dd. 18 Nov. 1851, Lett. U/A.
Zie voor genoemde missives E. B. Kielstra: „Bijdragen tot de geschiedenis van Palembang sedert 1848." Ind. Mil. Tijdschr. 1889.
2) I. M. T. 1889. 1e Deel, blz. 301; 2e Deel, blz. 310, 423, 424, 435 en 445.
3) Zie voor dit alles I. M. T. 1870, blz. 107.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

hebben hun schitterende verdedigingen van Penandingan, Kota Agoeng, Moentar Alam en Tebat Soeroet in 1866 bewezen [1]).

§ 25. Bewapening der Chineezen van Borneo's Westkust.

Zeer belangrijke mededeelingen omtrent de bewapening der Chineezen vonden wij opgegeven door den Majoor W. A. van Rees [2]).

De vuurwapenen der Chineezen bestonden uit geweren, tjonto's, lila's en vuurmonden. De blanke wapenen uit lansen, zwaarden, sabels en dolken. Voorts maakten zij gebruik van schilden.

De geweren bestonden grootendeels uit Dajaksche geweren. Deze waren licht, hadden ijzeren loopen met ijzeren banden aan een lade bevestigd, waren voorts zonder kolf, doch voorzien van een omgebogen houtversterking. Verder hadden die geweren geen laadstok en werd de ontsteking verkregen door radsloten. Uit die geweren schoten zij kogels van 30 à 50 G.

Hun voornaamste vuurwapen was de tjonto. Deze bestond uit een loop van gesmeed of gegoten ijzer, dan wel van koper en was lang 1.5 à 2.25 M., met een metaaldikte van 0.5 à 0.75 cM. Zij was voorzien van een trechtervormige monding, een kulas van 1 à 2 dM. lengte en een zundgat van groote afmeting. Zij werd evenzoo geladen zonder laadstok of aanzetter.

De tjonto's waren voorzien van een voetstuk of statief, waarin het wapen op en neer kon draaien. Het voetstuk, dat aan de onderzijde een punt had, die in den grond werd gestoken, diende om beter te kunnen richten en den terugstoot te verminderen.

Meestal was de tjonto aan de achterzijde voorzien van een handbeschermer, bestaande uit vochtige lappen, om bij het warm worden van den loop het wapen toch te kunnen bedienen, vooral wanneer het in het veld en niet in een versterking moest gebruikt worden. In het veld diende een tweede man als het ware tot voetstuk. Deze draaide zich met den rug naar den vijand, hield de tjonto met beide handen op den schouder vast en trachtte zoo onbeweeglijk mogelijk te staan. Een ander richtte dan het wapen en ontstak het met een lont. Ging het schot af, dan liet de drager het stuk door zijn handen glijden.

Soms ontstak een derde de lading, no. 2 diende dan als richter, no. 1 als affuit.

De projectielen der tjonto's bestonden in den regel uit rond staafijzer van 0.2 à 1 dM. lengte en van 0.025 à 1 K.G. De kalibers waren zeer verschillend.

De Chineezen vervaardigden zelf buskruit. Dit was slecht, grof, slecht gekorreld, in den vorm van driezijdige piramiden, ter grootte van een erwt. De stofvorming was bij dit kruit zeer groot en de bestanddeelen waren slecht gemengd.

Ook van China en Singapore werd veel buskruit ingevoerd.

> In 1850 voerden de Chineezen b. v. veel buskruit langs de Sedouw-rivier in. Den 21enFebr. 1850 gelukte het o.a. aan een zwaar gewapende perahoe, in weerwil van onze daar gestationeerde kruisboot, onder meer met 400 vaatjes buskruit de rivier binnen te vallen.

Ook op die wijze verkregen buskruit was, volgens Majoor Van Rees, van slechte hoedanigheid.

---

[1]) I. M. T. 1870. Blz. 107.
[2]) Montrado. Blz. 70—73.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Door de omstandigheid, dat de lading niet werd afgewogen en aangezet, het buskruit van slechte kwaliteit was, en het kaliber der projectielen dikwijls zeer afweek van dat van het wapen, waaruit zij werden voortgeschoten, was de dracht en de trefkans zeer gering.

Wel schoten zij tot op afstanden van 800 en 900 passen, doch dat vuur had natuurlijk weinig te beduiden.

Op den afstand van 200 à 300 passen hadden zij, vooral uit een gedekte stelling, waarin zij hun wapen bedaard konden bedienen, een vrij goed schot.

Het vuur uit de geweren was al niet beter. De beste strijders werden met geweren bewapend of gebezigd als tjonto-richters. De tjontjo-dragers bestonden uit Pin's of gewone koeli's.

De *lila's* waren van ijzer, brons of koper. Onder de vuurmonden, van verschillend kaliber, hebben wij één-ponders zoowel als zes-ponders aangetroffen. Omtrent de affuitage vonden wij niets vermeld.

> Dat de Chineezen over een groot aantal vuurwapenen beschikten, kan blijken uit het feit, dat in September 1850 4000 à 5000 Chineezen de positie bij Pamangkat bezet hielden en een 700 tjonto's bij hen geteld werden, terwijl na het beleg en ontzet van Sepang, 27 April 1853, o. m. één metalen één-ponder en 80 lila's in onze handen vielen.
>
> Den 17^{en} Aug. 1854 veroverden wij met het kongsihuis te Warangan (in Larah) een behoorlijk geladen zesponder en eenige koperen lila's.

Volgens Majoor Van Rees waren de lansen van ijzerhout, 1.7 à 1.8 M. lang en voorzien van 3 à 4 dM. lange punten, sommige van twee en andere van drie punten, bij wijze van hooivorken. Zij waren zwaar en moeielijk te hanteeren. De zwaarden bestonden uit een zware, breede tweesnijdende kling aan een houten steel van 1.5 à 1.75 M. lengte. Zij werden met beide handen gehanteerd en waren een zeer geducht wapen.

De sabels waren niet langer dan 0.6 M., hadden een 8 à 9 cM. breede kling en werden steeds twee aan twee in één schede gedragen en te gelijk, in elke hand één, gebruikt.

De dolken waren evenzoo 0.6 M. lang, tweesnijdend, fraai bewerkt en van een houten, kruisvormig gevest voorzien.

De schilden waren 8 à 10 K.G. zwaar, hadden een diameter van 0.75 à 0.8 M., een dikte van 1.5 cM., waren van taaien rotan gevlochten en gebombeerd. Zij bleken tegen sabelhouwen en de toenmalige geweerkogels bestand te zijn.

§ 26. **Bewapening der bewoners van Timor, Roti en Sawoe** [1]).

Wij vonden bij de beschijving van de expeditie in 1857 naar Takaïp en Lidak op Timor [2]) niet anders vermeld, dan dat toen reeds bijna ieder vijand een geweer had en dat de Rotineesche hulptroepen evenzoo bijna allen in het bezit van zoo'n vuurwapen waren, waardoor slechts enkele geweren aan hen verstrekt behoefden te worden, zoomede vuursteenen, los kruit en kogels. Uit dit laatste valt af te leiden, dat zij in het bezit waren van geweren met silex-sloten en vermoedelijk zullen ook de geweren des vijands wel vuursteengeweren zijn geweest.

---

1) Zie voor de bewapening der Doowa's op Flores P. G. Schmidhamer: „Expeditie naar Zuid-Flores." I. M. T. 1894. No. 1.

2) Militaire Spectator 1860. Geschiedkundige Mengelingen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Waarmede de Sawoeneesche hulptroepen bewapend waren, stond niet aangeteekend.

Prof. De Hollander zegt, dat de Timoreezen, Koepangers en Beloeneezen, de drie hoofdstammen van Timor, bewapend zijn met zwaarden en lansen, terwijl de Beloeneezen ook nog gebruik maken van pijl en boog. Evenwel zou, volgens dien hoogleeraar, het geweer bij al de 3 stammen het hoofdwapen uitmaken, welke geweren, van Engelschen en Amerikaanschen oorsprong, door vreemde handelaren werden ingevoerd en van vader op zoon overgingen. Ook het buskruit en de kogels zouden aldus ingevoerd worden en soms, bij gebrek aan kogels, stukjes ijzer en steentjes worden gebezigd. De geweren zouden echter dikwijls in slechten staat verkeeren.

Volgens Prof. De Hollander zou de bewapening der Rotineezen geheel overeenkomstig zijn met die der Timoreezen en Koepangers. De bewapening der Sawoeneezen zou daarentegen, behalve uit zwaarden, dolken en lansen, bestaan uit schilden, om de steenen af te weren, waarvan zij in hun onderlinge oorlogen veel gebruik maken. Europeesche geweren zouden zij op hoogen prijs stellen, hoewel zij er slechts weinig schijnen te bezitten.

§ 27. **Bewapening der Maleiers van Borneo.**

De bewapening der Maleiers bestond in den oorlog van 1859—1863 uit geweren, buksen, lila's, kanonnen, lansen, sabels en parangs of houwers.

De *geweren* en *buksen* werden voor een deel op Borneo zelf vervaardigd, evenzoo de lila's. De geweren en buksen waren van goede kwaliteit.

De wapensmederijen van Negara waren en zijn nog bekend om hun goede wapenen: vooral de uit deze smederijen afkomstige blanke wapenen hebben een uitstekenden naam.

Volgens Dr. Schwaner waren de buksloopen zeer deugdzaam en fraai. Het benoodigde ijzer kregen die smederijen uit Doeson en gedeeltelijk van Singapore en Java[1]).

Hun geweren kregen zij ook voor een groot deel door invoer; evenzoo het buskruit.

Het *geschut* werd deels zelf vervaardigd, deels door invoer verkregen.

> Zoo trachtte den 12en Februari 1860 een Amerikaansch schip 80 stuks licht geschut en 95 pikol (à 62.5 K.G.) buskruit den Baritoe binnen te brengen. Ook had er een groote toevoer van wapenen en munitie door Tanah Laoet langs de zuidkust plaats.
>
> Zr. Ms. stoomschip Bali bracht o. a. in het begin van 1860 van de reede te Pagatan een vaartuig op, met 142 geweren en eenige lila's aan boord.

Dat de vijand over een vrij groote hoeveelheid munitie en ook wapenen te beschikken had, bleek uit de vele voorraden, die onze patrouilles en detachementen in Tanah Laoet, Riam Kanan, Riam Kiwa, Benoewa Ampat, Laboean Amas, Batang Alai en elders op hun tochten in kampoengs en wildernis hebben aangetroffen en vernield.

De lila's waren van ijzer, koper en brons. De vuurmonden waren van verschillend kaliber.

> Zoo was b. v. de versterking van Goenoeng Lawak (27 Sept. 1859) voorzien van 4 bastions, elk met een drie-, vier- of vijfponder bewapend.

---

1) Borneo. Beschrijving van het stroomgebied van den Barito, enz. 1e Deel, blz. 57.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Een enkel maal viel den vijand ook geschut van ons in handen.

Zoo was b. v. de versterking Lahei in Februari 1860 bewapend met 3 kleine vuurmonden en met den dertig-ponder, die in December 1859 bij het afloopen van Zr. Ms. stoomschip Onrust te Lontontoeor in handen des vijands was gevallen. Hij bracht den 11en Febr. 1860 Zr. Ms. stoomschip Suriname 2 schoten uit dien vuurmond toe, waarvan één door de beide stoomketels ging, en waardoor de équipage elf gewonden kreeg, terwijl 7 man door den ontsnappenden stoom deerlijk gebrand werden.

In October 1860 was de versterking bij Poeloe Kanamit aan de Soengai Naning bewapend met een bronzen vuurmond met slagtoestel, afkomstig van den aldaar in Juli 1859 gezonken stoomer „Tji-panas.

Uit de vuurmonden werden kogels en allerlei schroot, uit de lila's kogels en allerlei projectielen geschoten. De munitie werd door de strijders op dezelfde wijze als door die op Java medegevoerd. Ook maakten zij, volgens La Gordt Dillié, gebruik van kruithoorns.

§ 28. **Bewapening der Dajaks.** Daar de Dajaks in de Z. en O. Afdeeling van Borneo ook deel genomen hebben aan den oorlog van 1859 tot 1863 en zij af en toe ook kleine expeditiën, zoowel in genoemde als in de Westerafdeeling, hebben uitgelokt, deelen wij hier een en ander omtrent hun bewapening mede.

Deze bestond uit een mandau, een sipet of soempitan (blaasroer), verschillende soorten van lansen en werpspiesen, een bladau (kleine dolk) en bij sommige stammen ook nog uit een geweer. Als defensieve wapenen moeten genoemd worden: het schild, het strijdbuis, de badjoe soelau of ajong (zie beneden) en de tapoh (een soort helm).

De mandau is een kort zwaard met afgerond lemmer, waarmede de Dajaks een inderdaad verbazende kracht weten uit te oefenen. Zij worden dan ook bij het koppensnellen gebezigd.

De sipet of soempitan is van ijzerhout en dikwijls van een lanspunt voorzien. Volgens Prof. Van der Lith [1]) bevindt zich op het blaasroer nog een klein krom, als een zwanenhals gebogen ijzertje, dat als vizierkorrel dienst doet. De pijlen, uit den soempitan geblazen, zijn van hout en van vergiftigde punten voorzien. Aan de achterzijde bevindt zich een trechtervormig kokertje, dat bij het blazen uitzet, de pijl in het roer doet aansluiten en zoodoende het schot meer zekerheid geeft. De pijlen worden in een koker medegedragen

Het strijdbuis is een met kapok gevoerd buis of wel van touwwerk vervaardigd. De badjoe soelau of ajong is een strook van boomschors, geiten- of beerenvel, waardoor het hoofd wordt gestoken, en die over de borst en den rug afhangt.

De badjoe soelau of ajong is meestal met schelpen of koperwerk, het schild met schelpen versierd. Het eerstgenoemde dient, evenals het strijdbuis, tot afweer van de vergiftigde pijlen.

De tapoh is een half rond hoofddeksel van rotan gevlochten, versierd met veeren of menschenhaar en wordt, evenals het schild, tot afweer van mandau- of sabelslagen gebruikt [2]).

---

1) Nederlandsch Oost-Indië. 2e Druk. 2e Deel, blz. 400 en 401.
2) Zie verder Dr. C. A. L. M. Schwaner: „Borneo" 1e Deel, blz. 225—229.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De pijlen zijn volgens Dr. Schwaner met plantaardige vergiften doodelijk gemaakt.

Over de Dajaksche geweren zie men § 25.

§ 29. Bewapening der bewoners van Zuid-Selebes.

De wapenen van de Mangkasaren en Boegineezen bestonden in de tegen ons gevoerde oorlogen uit: geweren, buksen, donderbussen, lila's, vuurmonden, krissen, sabels, kelewangs en lansen. Als defensieve wapenen dienden de maliënkolders (badjoe ranté of wadjoe ranté) en de harnassen (lamena's).

De *geweren,* meestal met silex-sloten, buksen en donderbussen verkeerden gewoonlijk in slecht onderhouden toestand. In den regel waren zij van Engelsch fabrikaat en van Singapore en van Mangkasar ingevoerd. Volgens La Gordt Dillié zouden zij ook zelf geweren en buksen vervaardigen en daarvoor de meeste zorg hebben, welke laatste bewering door Perelaer, en voor het tegenwoordige ook door Van Staden ten Brink beslist wordt tegengesproken.

Alleen in Sidenring en Wadjo zou dat volgens sommigen wel het geval zijn [1]).

Ook wat de oefening in het schieten betreft, zijn beide eerstgenoemde schrijvers ten eenen male met elkaar in tegenspraak. Van Staden ten Brink beweert, dat er tegenwoordig van oefening in vredestijd geen kwestie is, behalve in Wadjo.

Natuurlijk waren de geweren en buksen van verschillend kaliber.

Volgens La Gordt Dillié vervaardigden zij zelf buskruit, doch werd ook zeer veel van Singapore ingevoerd. Van Staden ten Brink beweert dit laatste ook, doch spreekt voor het tegenwoordige niet van eigen buskruitfabrikatie. Deze schrijver spreekt ook van kogels met glas vermengd.

Volgens Perelaer hadden de Bonieren patroonzakken van linnen, gevlochten stroo of hertenvel. Het buskruit werd daarin in bamboe kokertjes geborgen. Ook maakten zij gebruik van kruithoorns.

Volgens dien schrijver hadden zij ook uitgeplozen kelapa-bast bij zich, die voor proppen op de lading moest dienen.

Van Staden ten Brink vermeldt, dat in later tijd zeer veel percussiegeweren zijn ingevoerd, en dat evenzoo de daarvoor bestemde slaghoedjes de Boegineezen en Mangkasaren langs dien weg bereikten. Ook deelt hij mede, dat tegenwoordig het maken van patronen bij hen in zwang is.

Het *geschut* bestond volgens Perelaer uit geen zwaarder vuurmonden dan zesponders.

Van Staden ten Brink spreekt voor het tegenwoordige alleen van twee-, drie- en vierponders. Bij de expeditie in 1825 waren de Bonieren van veel en zwaar geschut voorzien.

> Volgens Rijneveld vielden den 27en Maart 1825, bij de verovering van de versterkingen van Badjowa, 60 ijzeren en bronzen vuurmonden in onze handen, waaronder vele zes- acht- en twaalfponders [2]).
>
> De versterkingen van Badjowa strekten zich toen uit over een lengte van 1¼ uur gaans; de vuurmonden waren over een 20-tal versterkingen verdeeld.

---

1) P. B. van Staden ten Brink: „Zuid-Celebes." Blz. 51—54.
M. T. H. Perelaer: „De Bonische Expeditiën." Blz. 22.
P. M. La Gordt Dillié: „Bijdrage tot de kennis der oorlogvoering." Blz. 25.
2) Celebes (blz. 249 en 258).

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De versterkte dalam der koningin was bewapend met 15 ijzeren en bronzen vuurmonden van verschillend kaliber. In 1859 schenen de Bonieren zich niet meer op zoo'n grooten voorraad te kunnen beroemen. In Badjowa's versterkingen was toen niet veel geschut. Wij lazen slechts van een versterking met 7 vuurmonden op den rechtervleugel der stelling. Boni zelf telde binnen zijn omwalling, op een vuurlijn van 1200 M., maar 9 ijzeren vuurmonden, waaronder 2 dertig- en 2 achttienponders.

De versterkingen, den 19en Februari 1859 op den rechter- en linkeroever der Tjenrana-monding genomen, hadden elk 3 ijzeren kanonnon van drie à zes pond tot bewapening.

Verder vermelden wij nog, dat toen 27 Juni 1825 Soepa in bezit genomen werd, wij daar 24 stukken geschut, grootendeels van brons en van allerlei kaliber aantroffen; ook den ijzeren drieponder kregen wij toen terug, dien wij bij het beleg van Soepa (van 5 Aug.—6 Oct. 1824) in handen van den vijand hadden moeten achterlaten.

De affuiten bij deze volken waren van denzelfden aard en samenstelling als bij de andere volken: oude rolpaarden, scheepsaffuiten of andere schietgestellen van gebrekkige constructie.

Ten aanzien van de *overige wapenen* der Boegineezen en Mangkasaren valt nog mede te deelen, dat de bewapening der ruiters bestond uit een kris en een of twee lansen, waaronder de striklans, welke bij de op Selebes veel voorkomende hertenjachten gebezigd wordt.

Voorts droegen de ruiters ook veelal een maliënkolder (badjoe ranté) of ook wel een lamena.

De badjoe ranté (Mangkasaarsch) of wadjoe ranté (Boegineesch) was vervaardigd van deugdzaam stalen, ijzeren of koperen ringetjes, van 0.5 c.M. middellijn, aan elkaar gesoldeerd. Deze maliënkolders, van mouwen voorzien, wogen 3.95 à 5.43 K.G.

De lamena was iets zwaarder en bestond uit een dergelijk strijdbuis, doch was vervaardigd niet van aan elkaar gesoldeerde ringetjes, doch van stalen of koperen over elkaar geschoven schubben.

Tegen lanssteken en sabelhouwen waren zij bestand, tegen geweerkogels echter niet, al werd zulks wel eens beweerd. Perelaer en Van Straden ten Brink spreken het ten minste tegen.

Prof. De Hollander deelt mede, dat vroeger ook pijl en boog benevens blaasroeren bij de volken van Zuid-Selebes in gebruik waren. Ook Rijneveld maakt nog gewag van deze wapenen en spreekt zelfs van vergiftigde pijlen. In 1859 behoorden zij echter reeds tot de geschiedenis en waren zij door vuurwapenen verdrongen.

§ 30. **Bewapening der Seramsche Alfoeren.** De bewapening van deze Alfoeren bestond uit kelewangs, lansen, geweren, bogen en pijlen. De strijders waren volgens den Majoor W. A. Van Rees voor ¾ bewapend met geweren, van slechte kwaliteit en van Singapore voor geringe prijzen ingevoerd.

Het buskruit werd evenzoo van Singapore aangevoerd en bestond uit Engelsch jachtkruit. Uit hetgeen Prof. De Hollander omtrent de bewoners van Seram bericht, zou men afleiden, dat de stam Oeli Siwa (westelijk Seram) beter van geweren voorzien was dan de stam Oeli Lima (oostelijk Seram), door welken ook pijl en boog worden gebezigd. Hetgeen beide schrijvers mededeelen doet vermoeden, dat

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

de pijl en boog bij de Oeli Siwa minder voorkwamen, doch bij hen door den kelewang en korte lansen (bamboe) waren vervangen.

§ 31. **Bewapening der Niassers.** Volgens Majoor W. A. Van Rees [1]) bestonden de wapenen der Niassers uit kelewangs, lansen, één of twee messen, die als dolken gebezigd werden, geweren, donderbussen, vuurmonden en lila's. Als defensieve wapenen bezigden zij schilden, strijdbuizen of een soort maliënkolders, alsmede een soort helmen, die echter alleen door de vaste krijgslieden, in dienst van de vorsten, gedragen werden.

Geweren bezaten zij in geen groot aantal. Volgens Prof. De Hollander kwamen zij aan die geweren door Atjehsche en Maleische handelaren. Zij schijnen daaruit ook met kettingkogels geschoten te hebben, want bij het gevecht, dat den 6en Januari 1856 nahij Orahili werd geleverd, werd aan een der onderofficieren met zoodanig projectiel het been verbrijzeld.

De *vuurmonden* waren van verschillend kaliber.

Den 1en Juni 1863 veroverden wij, bij de vermeestering van het versterkte Orahili, 2 ijzeren acht-ponders, 1 ijzeren drie-ponder en nog een paar lichte stukken. Tevens viel ons toen weder in handen het geschut van onze versterking te Lagoendi, welke den 16en Februari 1861 door een aard- en zeebeving was verwoest. Bij den aanval op Orahili had de vijand ons ook uit lila's beschoten. Lila's en vuurmonden zullen zij waarschijnlijk langs dezelfde kanalen hebben gekregen, als de geweren en het buskruit.

De *blanke wapenen* vervaardigden zij zelf.

De schilden waren van licht hout en hadden een langwerpigen vorm.

De strijdbuizen van den gewonen Niasser waren van karbauleder of van boomschors vervaardigd, die van de vaste krijgslieden (boha lima) en die der vorsten bestonden uit ijzeren ringetjes of uit de schubben der miereneters.

Ook waren bij de Niassers, voornamelijk bij de boha lima, mutsen van idjoeq of gevlochten rotan in gebruik, sommigen dier krijgslieden droegen zelfs ijzeren helmen.

§ 32. **Bewapening der Bataks.** Deze bestond over het algemeen uit lansen, hetzij van hout met ijzeren, hetzij van bamboe met aangescherpte punten; voorts uit een soort kelewangs (roedoes), rentjoengs (dolkmessen) en lontgeweren, die zij van de Maleiers bekwamen, doch waarvoor zij de kogels en het kruit op een zeer gebrekkige wijze zelf vervaardigden.

Ook over lila's beschikten zij, doch in beperkte hoeveelheid.

Of de Bataks ook in latere tijden op een of andere wijze in het bezit zijn gekomen van betere vuurwapenen, b. v. geweren van Europeeschen oorsprong, vonden wij niet vermeld. Ook de nieuwste uitgave van Prof. De Hollander[2]) zegt daaromtrent niets.

§ 33. **Bewapening der Atjehers.** Dr. Julius Jacobs geeft vele bijzonderheden over de Atjehsche wapenen in zijn: „Het

---

1) Pioniers der beschaving in Neerlandsch Indië.

2) Dr. J. J. de Hollander: „Handleiding bij de beoefening der Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië", om en bijgewerkt door R. van Eck, lector aan de Kon. Mil. Academie. 1895.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Familie- en kampongleven op Groot-Atjeh"[1]); Dr. Snouck Hurgronje evenzoo in zijn werk „De Atjehers", doch meer hier en daar verspreid. Wij moeten ons ook hier bepalen tot een opsomming en een korte bespreking, doch verwijzen den lezer, met het oog op de actualiteit van het onderwerp, naar de genoemde schrijvers.

De Atjehsche vuurwapenen bestonden en bestaan nog uit geweren, donderbussen, vuurmonden en lila's, de blanke wapenen uit kelewangs, sabels, krissen, rentjoengs, lansen en werpspiesen.

De *geweren* zijn van allerlei soort en kaliber. Men vindt naast de oudste lont- en vuursteengeweren: buksen, percussie- en achterlaadgeweren van allerlei stelsels en zelfs, hoewel niet algemeen, repeteergeweren met en zonder rookzwak buskruit.

De geweren werden en worden nog van elders ingevoerd, niettegenstaande al de maatregelen door ons genomen, om speciaal voor Atjeh dien invoer tegen te gaan.

> Dat die invoer nog al grooten omvang had, moge blijken uit het feit, dat de vice-president van den Raad van Nederlandsch Indië F. N. Nieuwenhuijzen, toen hij op reis naar Atjeh, om den sulthan van dat rijk het ultimatum te stellen, te Penang aankwam, aldaar vernam, dat van Augustus 1872 tot Maart 1873 van Penang naar Atjeh waren uitgevoerd: 5000 vaten buskruit en 1394 kisten geweren[2]).
>
> Later werden door onze marineschepen herhaaldelijk aanhalingen van wapenen en munitiën gedaan, waaronder soms zeer belangrijke, en reeds een 10-tal jaren geleden kwamen onder die aanhalingen repeteergeweren voor. Zijn onze inlichtingen van ooggetuigen juist, dan zouden reeds in de gevechten bij Kandang Radja Bedil en Kota Laksamana (Groot-Atjeh) op 4 April en 2 October 1887 eenige strijders van de bende van Tengkoe di Tiroe bewapend zijn geweest met repeteergeweren.
>
> Na de gevechten om den Boekit Niboeng en den Boekit Toewalang in Edi (29 April 1890) viel onzen troepen o. m. een ruime voorraad patronen tot repeteer- en achterlaadgeweren in handen; wel een bewijs, dat de Atjehers behalve over achterlaadgeweren toen ook over repeteerwapenen beschikten[3]).

Een deel der geweren en munitie kregen zij ook door verliezen onzerzijds. Te veel om op te noemen zijn de gevallen, dat onze patrouilles en kleine transporten in hinderlagen onzer vijanden vielen en dat een grooter of kleiner aantal geweren en munitie in hun handen kwam. Alleen voor het tijdvak van 13 Febr. 1876 tot 22 Januari 1877 teekenden wij een 15-tal overvallingen aan van transporten of patrouilles, waarbij de vijand meer of minder succes had en meestal wapenen onzer soldaten wist machtig te worden. Ook door overvallingen van wachten en soms van versterkingen wisten zij meermalen eenige onzer Beaumontgeweren meester te worden.

---

1) Blz. 151—159, 2e Deel.
2) E B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog". 1e Deel, blz. 58
3) De Edi-expeditie van 1890. Ind. Mil. Tijdschrift 1891. 2e Deel, blz. 295.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Revolvers hadden de Atjehers ook, doch niet in groot aantal. Ook deze waren van verschillende constructie en natuurlijk van Europeeschen oorsprong.

De donderbussen kwamen en komen nog bij de Atjehers in groote hoeveelheid voor. Men onderscheidt daarbij 2 soorten, de groote en kleine donderbus[1]). Volgens Dr. Jacobs zijn zij van Chineesch fabrikaat en werden zij vroeger uit Penang ingevoerd.

De *munitiën* der handvuurwapenen waren natuurlijk al even uiteenloopend als de vuurwapenen, waarbij zij aangewend werden. De patronen werden en worden nog van elders ingevoerd, evenzoo, blijkens bovenstaand voorbeeld, het buskruit.

Voor een deel vulden zij ook de hulzen der verschoten patronen zelf. De slaghoedjes daartoe werden insgelijks geïmporteerd. Daarom werden ook door onze troepen de hulzen der verschoten patronen zooveel doenlijk medegevoerd en voor de ledige hulzen aan de soldaten premiën uitbetaald, om ze zoodoende zoo min mogelijk in handen der Atjehers te laten vallen, daar zij ze anders, op nieuw gevuld, in hun Beaumontgeweren (of c. q. achterlaadgeweren van hetzelde kaliber) zouden gebruiken.

> Toen bij den tocht van den kolonel K. van der Heijden in de XXII Moekim, naar Montasik en Anaq-Galoeëng, den 25en Juli 1878 zekere hadji Abdoel Rachman in de benteng Tjot Geloempang werd gevangen genomen, vernam men van dezen, dat de Atjehers de hulzen der door onze troepen verschoten Beaumontpatronen verzamelden en door hun goudsmeden deden gebruiken voor de vervaardiging van patronen voor de in hun bezit zijnde achterlaadgeweren. Toen reeds werd aan de colonnecommandanten opgedragen, na een gevecht steeds zooveel mogelijk de gebruikte hulzen te doen medevoeren[2]).

Het buskruit, dat zij zoowel voor de evenbedoelde vulling der leege patroonhulzen als voor de voorlaadgeweren en donderbussen noodig hadden, werd grootendeels ingevoerd, voor een deel ook zelf vervaardigd.

Blijkens genomen proeven stond hun zelf vervaardigd buskruit ver achter bij het onze, wat betreft de verkregen drachten en de trefkans[3]).

Kogels goten zij ook zelf. In de door hen gegoten kogels treft men, volgens Dr. Jacobs, in den regel twee stukjes porselein aan, die dan als oogen dienst doen, om den kogel beter zijn weg te doen vinden. De Atjehers moeten zich n.l. den kogel als bezield voorstellen en gelooven, dat hij zelf zijn weg zoekt. Dit bijgeloof zal wel meer in den Archipel voorkomen, al vonden wij het niet bevestigd.

Dat de Atjehers in den regel van een groote hoeveelheid munitie voorzien waren, is herhaaldelijk gebleken.

---

1) Waarschijnlijk kan die onderscheiding ook gemaakt worden voor de donderbussen bij andere Indische volken. Echter vonden wij daaromtrent niets aangeteekend.
2) E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-Oorlog". 3e Deel, blz. 268 en 287.
3) I. M. T. 1890. 2e Deel, blz. 196.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Zooals wij reeds zeiden, werden van Augustus 1872 tot Maart 1873 5000 vaten buskruit ingevoerd. Den 28en September 1874 vonden onze troepen in de versterkingen van Langkeroeq niet minder dan *11 vaatjes en 18 kistjes patronen*, behalve eenige kardoezen en verscheidene soorten van projectielen voor geschut.

In de versterkingen van kampoeng Lemboeq werden den 7en November 1874, behalve een menigte geweren en donderbussen, twee bronzen lila's, een ijzeren twee-, en een ijzeren drieponder, *vele vaatjes met patronen en kruit* gevonden, waarvan vele zelfs nog niet opengemaakt waren.

In de mesigit in kampoeng Poekelat liet de vijand op 4 September 1876 15 geladen donderbussen achter, en toen de mesigit en kampoeng nog nader onderzocht werden, kwamen alsnog te voorschijn; een aantal donderbussen, geweren, lila's en niet minder dan *20 vaatjes met scherpe patronen* voor tromplaad- en *een half gevuld vaatje patronen voor achterlaadgeweren*. In de in dien kampoeng gelegen versterking hadden wij te voren reeds 2 stukken geschut en 300 à 400 Beaumontpatronen aangetroffen, waarmede onze soldaten hun munitie aanvulden.

In de beide versterkingen nabij en in de Gedei Tandjoeng Semantoh werden door ons den 14en November 1876 veroverd: 5 vuurmonden, 5 lila's, 50 geweren en donderbussen, benevens *een aanzienlijke hoeveelheid munitie*. Daarenboven bevatte het buskruitmagazijn in de nabijgelegen heuvelbenteng van Toekoe Paja nog: *30 vaatjes buskruit, 30 zakken met patronen en kardoezen, 200 blikken doozen elk met 30 tot 80 looden kogels gevuld* (kartetsen); voorts nog: *vuursteenen, lood, slaghoedjes*, enz.

Den 24en November 1876 werden in een huis van den radja van Simpang Olim *260 vaatjes buskruit*, en den 12en December d. a. v., in een der bijgebouwen van zijn woning, *een groote kist met ruim 2000 pas gegoten geweerkogels en 50 vaatjes buskruit* aangetroffen.

In 1879 werd in de XXVI Moekim niet alleen een groote voorraad wapenen en munitie bij verschillende gelegenheden buitgemaakt, doch werden ook, behalve 3 wapensmederijen te Lam Goet (3 Juli 1879) en 1 wapensmederij te Lam Raboh (7 Juli 1879), in Siëm (4 Juli 1879) een wapen- en een geweermakerij aangetroffen [1]).

Den 30en Dec. 1885 achterhaalde de politie van den radja van Edi in de Koewala Edi Tjoet 45 Chassepotgeweren met 2000 patronen [2]).

Zoo hebben wij nog tal van voorbeelden voor ons liggen, waaruit kan blijken, dat de Atjehers rijkelijk van munitiën voorzien waren. Hetzelfde geldt ook van zijn vuurwapenen, en wij meenen dan ook gerust te mogen aannemen, dat de Atjehsche strijders in den regel allen van een vuurwapen voorzien waren, ten minste in Groot-Atjeh en sommige onderhoorigheden, zooals Gighen, Pedir, Samalanga, Simpang Olim, Gedoeng, enz.

Wat nu de *vuurmonden* betreft, hebben wij tot heden in de

1) E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog."
2) E. B. Kielstra: „Atjeh onder het bestuur van den Gouverneur Demmeni." Ind. Mil. Tijdschrift 1888. 2e Deel, blz. 11.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

oorlogen dezer eeuw geen vijand tegenover ons gehad, die zoo rijk van geschut voorzien was als dit volk, althans in Groot-Atjeh. Het aantal vuurmonden, dat wij achtereenvolgens in de verschillende versterkingen en kampoengs veroverd hebben, overtreft ver dat van vroegere expeditiën; alleen hebben wij er niet zoo'n groot aantal in één stelling vereenigd gevonden als in 1821 te Palembang. In de onderhoorigheden werden door ons over het algemeen minder vuurmonden aangetroffen. De kanonnen, welke wij vonden, waren van verschillend kaliber. Daaronder kwamen zeer zware voor.

> Den 6en April 1873 bleek Kota Pantai Tjermin bewapend te zijn met 3 oude ijzeren zes- en achtponders, een bronzen mortier van 47 cM., een twaalf-ponder zonder affuit. Een meer Z. W.-waarts gelegen versterking had 1 ijzeren en 1 bronzen kanon van 12 cM., beide zonder affuit.
>
> De zoogenaamde Marine-benteng was bij haar verovering bewapend met 2 twaalf-ponders (carronnades), 3 zes-ponders en 2 lila's (18 Dec. 1873).
>
> Binnen en op de wallen van Kota Radja werden aangetroffen: 36 ijzeren en 15 bronzen kanonnen benevens 2 onbruikbare ijzeren achterlaadkanonnen van zeer primitieve constructie en eigen maaksel, behalve nog eenige bronzen vuurmonden van Turksch maaksel en een onbruikbaar sieraad-kanon, waarschijnlijk een geschenk van Jacobus I van Engeland aan den toenmaligen sulthan van Atjeh. In de versterking Pakan Atjeh werden 24 Jan. 1874 gevonden 7 vuurmonden van 6 à 12 cM.
>
> In de stelling van Lamnga troffen wij niet minder dan 40 lila's en vuurmonden, meest van zwaar kaliber, aan, waaronder één 24- en één 12-ponder benevens eenige carronnades.
>
> Als een bijzonderheid zij hier nog vermeld, dat onze troepen den 14en Dec. 1873 in Kandang Radja Bedil een bronzen vuurmond vonden, van 4.75 M. lengte en 24 cM. kaliber doch met zeer dunnen wand; bij dezen vuurmond lagen steenen kogels. In Kota Babi werd dien dag een stuk geschut aangetroffen, dat 6 M. lang was. Beide vuurmonden lagen op den grond.

Wij zullen het bij deze enkele voorbeelden laten. De Atjehers waren het eerste volk, voor zoover ons bekend, waarbij men een mortier aantrof; of uit het mortier van 47 cM. geschoten is, meenen wij te moeten betwijfelen; onze bronnen zeiden daaromtrent niets. Men moet zich echter van de vuurmonden der Atjehers ook al weer geen overdreven voorstelling maken. Wat van het geschut in het algemeen gezegd is (zie § 19), geldt ook voor het hunne [1]).

Wat de lila's aangaat, kwamen daaronder zoowel bronzen als ijzeren voor.

De Atjehers bezigden hun lila's soms ook als veldgeschut, b. v. bij het beschieten onzer versterkingen of kampementen. Ook bij sommige ontmoetingsgevechten was dat het geval [1]).

---

1) Zie o. a. G. F. W. Borel: „Onze vestiging in Atjeh". Blz. 68—69.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Zoo werd ons kampement te Oleh-leh in 1886 o. a. eenige malen met een lila beschoten.

Den 13en Juni 1890 werd bij Tapijang di Roem een lila op een handwagen door onze troepen bemachtigd [1]).

Uit de vuurmonden werden kogels, kartetsen en allerlei schroot geschoten.

Ook zijn de laatste jaren te Atjeh door den vijand, volgens de berichten, granaten en granaat-kartetsen gebezigd. Veel succes hebben zij evenwel tot heden met die projectielen niet gehad. Onze deserteurs, waaronder artilleristen, hebben hen waarschijnlijk op pyrotechnisch gebied eenigszins op de hoogte gebracht.

Wat de inrichting dier springprojectielen betreft, zouden deze volgens die berichten [2]) bestaan hebben uit niet gesprongen granaten en granaatkartetsen van ons voorlaadgeschut. Deze zouden door de Atjehers van de nokken ontdaan zijn geworden, om ze in hun eigen vuurmonden te kunnen gebruiken. Voorts zouden zij ze met Chineesch buskruit en arènpitten, bij wijze van granaatkartets-kogeltjes, gevuld hebben. Als buizen zouden zij gebezigd hebben eindjes gezwinde lont, die in een kokertje van bamboe of een houten stopje werden bevestigd. Ook zouden, volgens diezelfde berichten, de Atjehers gebruik gemaakt hebben van niet gesprongen granaatkartetsen, waarvan de tijdbuis opnieuw met een of andere sas gevuld was, omdat de aldus ingerichte projectielen meer zekerheid van springen zouden opleveren, daar de bamboebuisjes, wat te begrijpen is, er wel eens zouden uitgevlogen zijn. Aldus ingerichte projectielen zou de vijand ook gebezigd hebben bij de beschieting van onze tijdelijke versterking te Senelop in Juli 1895. Wij laten de juistheid van een en ander geheel voor rekening van de berichtgevers. In elk geval mag men aannemen — en daarmede stemmen bovenbedoelde berichten overeen — dat de inrichting van hun springprojectielen en hun gebruik hoogst primitief zijn. Zij missen zelfs de middelen om den puntprojectielen de noodige rotatie te geven, terwijl de wapentechniek, de pyrotechniek en de ballistische kennis bij hen nog op zoo'n lagen trap staan, dat van die projectielen weinig of geen uitwerking te verwachten is. Wel zal het een enkel maal kunnen voorkomen, dat *bij toeval* zoo'n projectiel op den juisten tijd en de juiste plaats springt, doch ook dan zal de uitwerking uit den aard der zaak (gebrekkige inrichting van het projectiel) betrekkelijk nog gering zijn. Van zulke gebrekkige middelen kan voor hen nooit, in het gunstigste geval slechts een zeer gering succes verwacht worden Wij behoeven althans met die projectielen weinig of geen rekening te houden.

De Atjehers bezigen voor hun vuurmonden natuurlijk hetzelfde buskruit als voor hun geweren. Zij maken daarbij ook gebruik van kardoezen, zooals trouwens reeds uit bovenstaande voorbeelden kan blijken.

---

1) De Edi-expeditie in 1890. Ind. Mil. Tijdschr. 1891. 2e Deel blz. 336.

2) „Locomotief" van 17 Aug. 1895 en „Het Nieuws van den Dag" van 14 Sept. 1895.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Wat de affuitage betreft, kunnen wij zeggen, dat zij al vrij wel overeenkomt met die bij de andere volken in gebruik; rolpaarden, enkele ouderwetsche affuiten op raderen, blokken hout, e. d. doen ook bij hen als zoodanig dienst. Van een stelschroef was, althans in den regel, geen sprake. Al zou men kunnen beweren, dat over het algemeen de affuiten der Atjehers minder achterlijk waren, dan bewijst toch altijd het feit, dat wij in sommige hunner versterkingen, o. a. in Kota Radja (24 Jan. 1874), vuurmonden hebben aangetroffen, die gewoon op de plongée lagen of daarop met zware piketten, rechts en links en achter het kulas, waren vastgezet, dat de affuitage ook bij hen niet veel beteekende.

> Wij vermelden hier echter het feit, dat den 24en December 1878 in de versterkte Mesigit Lam Joeng in 3 der 4 bastions vuurmonden op goede cirkelaffuiten aangetroffen werden; over de inrichting dier affuiten konden wij echter geen nadere bijzonderheden vinden [1]).

Aangaande de herkomst hunner vuurmonden deelt Dr. Jacobs mede, dat die meestal van Europeeschen oorsprong zijn en misschien grootendeels door zeeroof werden verkregen. Ook kan men aannemen, dat vele hunner vuurmonden uit vroeger tijden dateeren, toen de Atjehers zelf veel kanonnen goten, of later door zeevarenden met ruilhandel na verloop van tijd zijn aangeschaft. Van ons is hun nimmer, althans volgens de door ons geraadpleegde werken, een vuurmond in handen gevallen [2]).

De *blanke wapenen* bestaan volgens Dr. Snouck Hurgronje en Dr. Jakobs uit rentjoengs, krissen, kelewangs, sabels, werpspiesen en lansen.

Gewoonlijk hoort men de sekin pandjang (het gewone vechtwapen met een kling, die recht en over de geheele lengte even breed is) met den naam van kelewang betitelen. Toch is dat onjuist. Ook andere wapenen, in de wandeling door ons kelewang genoemd, dragen bij de Atjehers om hun vorm en om hun afmetingen andere namen. Wij verwijzen daarvoor naar Dr. Julius Jacobs, die van al die wapenen tevens een zeer duidelijke afbeelding geeft [3]).

Hoe behendig de Atjehers ook in de behandeling der blanke wapenen zijn, zoo neemt zulks niet weg, dat de door hen zelf vervaardigde rentjoengs, kelewangs, sekins, e. d. niet van zeer goede kwaliteit zijn.

Volgens Dr. Jakobs moeten de Atjehsche wapensmeden, vergeleken bij hun kunstbroeders in sommige andere streken van den Archipel, volstrekt geen meesters zijn in hun vak. Het staal, waaruit de Atjehsche wapenen bestaan, is week en

---

1) E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog". 3e Deel, blz 321.

2) Na het schrijven dezer regels is den Atjehers, bij een der vele gevechten in April 1896, een kanon van 7 c.M. Veld in handen gevallen. Deze vuurmond was echter door het medenemen van het sluitstuk te voren onbruikbaar gemaakt.

3) Plaat X en XI van zijn reeds geciteerd werk.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

weinig veerkrachtig. De Atjehers weten dat zeer goed, waarom zij zich dan ook gaarne vreemde wapenen aanschaffen. Zoo komen Turksche sabels onder hen zeer veel voor.

Volgens Dr. Snouck Hurgronje zou van lans en werpsiesen meer gebruik gemaakt worden bij de Bovenlanders (orang toenong, de bewoners der XXII Moekim) dan bij de Benedenlanders (orang baroh, de bewoners van de XXV en XXVI Moekim).

Ook het schild komt bij de Atjehers voor. Het bestaat uit koper of uit gevlochten rotan of bamboe. De koperen schilden worden alleen gebezigd door de hoeloebalangs, de eigenlijke vorsten des lands, of enkele grooten, vroeger door den sulthan met dien titel begiftigd; de andere schilden worden gebezigd door de krijgsoversten of panglima's perang. Beide soorten zijn van 7 koperen sterren voorzien, soms nog bovendien van de halve maan.

§ 34. **Bewapening der Balineezen op Lombok.** Met betrekking tot de blanke wapenen kunnen wij verwijzen, naar hetgeen wij daarover reeds in § 22 van de bewoners van Bali hebben medegedeeld. Kelewangs kwamen bij hen weinig voor. Ook schijnen zij van die weinige geen gebruik te hebben gemaakt.

Aangaande de vuurwapenen der Balineezen op Lombok tijdens de expeditie van 1894, zij het volgende medegedeeld [1]):

De *geweren* bestonden uit verschillende stelsels, van de meest moderne af tot de donderbussen toe. Het aantal donderbussen was echter zeer gering; verreweg het grootste gedeelte bestond uit Beaumont- en repeteerwapenen van 10 à 11 m.M. Deze laatste gaven meer den indruk van jachtgeweren dan van oorlogswapenen; zij waren geen van alle voorzien van een inrichting tot bevestiging van een stootwapen.

Slechts enkele repeteergeweren van minimaal kaliber werden aangetroffen; zij werden alleen gebezigd door de voorname hoofden [2]).

Dat het aantal stelsels groot was, moge blijken uit het feit, dat een der bij den staf der expeditie ingedeelde officieren een collectie patronen op het oorlogsterrein had verzameld, welke zeker uit 25 patronen bestond, van verschillende lengte, kaliber, metaal en samenstelling. Ook patronen met papieren hulzen werden gevonden.

---

1) De hier verstrekte gegevens danken wij aan de welwillendheid van een kapitein van den generalen staf van het N. I. Leger, die de geheele expeditie heeft medegemaakt; evenzoo de andere gegevens betreffende den vijand, voor zoover zij niet uit de door ons vermelde bronnen zijn geput.

2) Om een denkbeeld te geven van de stelsels, welke bij de Balineezen van Lombok in 1894 in gebruik waren, wordt hier vermeld, dat aan de Kon. Mil. Academie te Breda en den Hoofdcursus te Kampen de volgende geweren, van Lombok afkomstig, werden ontvangen:

één repeteergeweer	Winchester	met beugel, kal.	11 m.M.
één „	„	„ grendel, „	11.5 „
één „	Colt,	„	11.5 „
één repeteerkarabijn	Winchester	„ beugel, „	11 „
één „	Spencer,	„	13.5 „

Deze wapenen verkeerden in zeer goeden staat.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Het aantal repeteergeweren te schatten, was zeer moeielijk en weinig loonend. Te oordeelen naar de hoeveelheid gevonden munitie, mag dat aantal gerust op ± 2000 geschat worden. Het bleef echter gissen, ook nadat de wapenen ingeleverd waren, daar het onzeker is, dat verreweg het grootste gedeelte niet achtergehouden en verborgen is geworden.

De geweren waren het eigendom van den vorst en wellicht van enkele voorname poengawa's en werden bij het begin van den oorlog aan den minderen man uitgereikt. Zij waren, althans vóór de voorbeeldeloos verradelijke overvalling van de bivaks te Tjakra Negara en Mataram (in den nacht van 25 op 26 Augustus 1894) niet in handen van den man.

Voor hun wapenen hadden de Balineezen, evenals de meeste Indische volken, weinig zorg. De wapenen van goede soort waren *door hun nieuwheid* nog in goeden staat.

> Den 28en Juli 1894 werden een stafofficier en een controleur van het Binnenlandsch Bestuur naar Praja geëscorteerd door een detachement Balineezen, bewapend met Beaumontgeweren. Deze verkeerden echter in een treurigen staat.

Ook voor hun blanke wapenen schenen zij weinig zorg te hebben. Alleen de krissen waren goed onderhouden. De lanspunten waren echter zoo beroest en vuil, dat de daarmede toegebrachte verwondingen alleen daarom reeds in den regel een ongunstig verloop hadden.

Wapensmeden schijnen de Balineezen op Lombok ook bezeten te hebben.

> Volgens onzen berichtgever woonde o. a. in Soeïta (het O. gedeelte van Tjakra Negara) een geweermaker, en ofschoon Z. E. Gestrenge geen werk van hem gezien heeft, meende hij toch te moeten betwijfelen, of die man in staat was geweest aan repeteer- en achterlaadgeweren zoonoodig herstellingen te verrichten.

De vorst zorgde ook voor de *munitiën* en had groote voorraden, welke in daartoe bestemde magazijnen waren opgelegd. Hetgeen ons daarvan in handen viel, werd onbruikbaar gemaakt; dit aantal patronen bedroeg tienduizenden.

Het werd betwijfeld, of de Balineezen ook zelf buskruit en kogels vervaardigden. De groote voorraden maakten zulks onnoodig. Hun buskruit was van Engelsch fabrikaat.

Rookzwak buskruit werd zelden en alleen bij de meest moderne geweersoorten gebezigd, zoodat de aanwending van dat schietpreparaat zelfs geen gelegenheid gaf, gevolgtrekkingen voor de toekomst te maken.

Met hun *vuurmonden* was het al even treurig gesteld als bij de andere Indische volken. Oude kanonnen van verschillend kaliber, varieerende tusschen 7 à 8 en 20 c.M., zonder affuiten en zonder munitie, vormden alles, wat zij aan dat materieel tot hun beschikking hadden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De Balineezen hebben dan ook geen enkel maal die vuurmonden tegen onze troepen in het vuur gebracht.

Wel hebben zij getracht partij te trekken van het achterlaadgeschut, dat hun bij de bovenbedoelde overvalling en tijdens den terugtocht van onze troepen in handen was gevallen, doch het gebruik, dat zij van die vuurmonden maakten, was hoogst gebrekkig en bracht ons geen schade toe. Van de bediening van achterlaadgeschut hadden zij totaal geen begrip.

Toen onze troepen in den laten namiddag van den 17en Sept. 1894 de in der haast opgerichte versterking Pagasangan-Oost hadden bezet, kregen zij uit Z. W. Tjakra Negara twee projectielen uit ons op 25 Aug. achtergelaten veldgeschut over het hoofd. De vijand had echter uit onkunde verzuimd de veiligheidsspie der buizen uit te nemen, waardoor die projectielen werkten als volkogels.

Later is nog eens met ons veldgeschut in de richting van Ampenan gevuurd, doch ook toen kwamen de projectielen, zonder te springen, in de sawah terecht.

§ 35. **Bewapening van den inlandschen vijand in de naaste toekomst.** Nu de verschillende Europeesche Staten er toe zijn overgegaan of op het punt staan, de infanterie, cavalerie en marinetroepen van repeteergeweren en repeteerkarabijnen van minimaal kaliber te voorzien, spreekt het van zelf, dat de wereldmarkt overstroomd zal worden met de in gebruik zijnde achterlaadgeweren, zoowel enkel- als meerladers, van 10 à 11 m.M., en dat deze wapenen ook op ruime schaal hun weg naar den Indischen Archipel zullen vinden.

Moge het gevaar voor invoer in het groot in de onder ons direct bestuur staande gewesten minder groot zijn, in de Staten of Staatjes met een meer zelfstandig bestuur blijft die tot de groote waarschijnlijkheden behooren. Atjeh, doch vooral Lombok zijn daar, om die bewering te staven.

Meer dan vroeger zullen wij dus achterlaadgeweren bij onze inlandsche vijanden voor de naaste toekomst mogen verwachten.

Volgens den Majoor Van Staden ten Brink zouden in Wadjo en in Sidenring een groot aantal Snidergeweren voorkomen onder de belangrijke aankoopen, reeds een twaalftal jaren geleden door die rijken gedaan.

De repeteerwapenen, zooals het Zwitsersche Vetterli- en het Duitsche Rijksgeweer M. $^{71}/_{84}$, de Amerikaansche Spencerkarabijn en nog later vermoedelijk het Kropatschek-geweer der Fransche marine en het Lebelgeweer der Fransche infanterie, zullen denkelijk daaronder een groote plaats innemen.

Wel bestaat voor de Indische volken het bezwaar, dat zij de munitie voor die geweren niet zelf, althans niet op groote schaal en in elk geval slechts op gebrekkige wijze kunnen aanmaken, doch een overvloedige invoer — men denke aan Lombok — kan dat bezwaar opheffen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Wij hebben bij de aanschaffing dier wapenen nog twee gevallen te onderscheiden:

1°. dat zij reeds in vredestijd worden aangeschaft;

2°. dat zulks geschiedt kort vóór of bij het begin van den oorlog, soms gedurende dezen.

Het eerste geval is voor ons als het meest gunstige te beschouwen, daar de inlanders over het algemeen weinig zorg voor hun wapenen hebben en hun wapensmeden geen genoegzame technische vaardigheid bezitten, om de noodige herstellingen aan den zooeven genoemde geweren te verrichten. Het is dus zeer waarschijnlijk, dat dan vele dier geweren al spoedig in hun handen onbruikbaar zullen worden en blijven, vooral de repeteergeweren met hun meer samengesteld en nauw luisterend mechanisme.

De vraag doet zich voor, in hoever ook de repeteergeweren van minimaal kaliber bij onze inlandsche vijanden te verwachten zijn.

Wij achten die mogelijkheid, althans in de eerste jaren en op groote schaal, niet bijzonder groot.

In de eerste plaats komen deze vuurwapenen nog niet in zoo'n groot aantal in den handel voor — de groote wapenfabrieken hebben het nog te druk met de leverantiën aan de Europeesche legers — en in de tweede plaats is de prijs dier geweren in de eerste jaren nog te hoog, om door den inlander en, op groote schaal, door de meeste inlandsche vorsten te worden aangeschaft.

Zeer zeker zullen dan ook deze geweren, even goed als op Atjeh en Lombok het geval was, in een beperkt aantal worden aangetroffen, doch mocht mettertijd onze uitspraak in dit opzicht blijken te optimistisch geweest te zijn, dan zullen dergelijke geweren in handen onzer vijanden ons toch niet veel schaden:

1°. omdat deze geweren, wanneer zij reeds in vredestijd aangeschaft worden, al spoedig voor een groot deel onbruikbaar zullen worden, om dezelfde redenen als bij bovengenoemde stelsels is gezegd;

2°. omdat de conservatieproeven in Indië, met eenige rookzwakke buskruitsoorten (Troisdorf-, Nobel- en Walsroderkruit) genomen[1]), hebben aangetoond, dat niet alle rookzwakke buskruitsoorten op den duur bestand zijn tegen de inwerking van het tropisch klimaat, daar zelfontleding, en dientengevolge zelfontbranding, bij sommige soorten volstrekt niet uitgesloten is. De handel, meer bedacht op eigen voordeelen, zal daarop in den regel geen acht geven, zoodat, wanneer werkelijk sommige vorsten of volken in staat geweest zijn, reeds in vredestijd dergelijke geweren in het groot aan te schaffen, die minder goede eigenschappen van het moderne preparaat zich zeer waarschijnlijk op een voor hen zeer onaangename wijze zullen doen gevoelen en hen weder het oude salpeterkruit zullen doen terug verlangen;

1) Zie I. M. T. 1893, 1e Deel, blz. 285—295 en 381—406.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

3°. omdat de voorraad munitie, waar in vredestijd geen of weinig gelegenheid bestond, hiervan gaandeweg een groote hoeveelheid aan te schaffen, betrekkelijk spoedig uitgeput zal zijn;

4°. omdat, wanneer zij in een van de beide voorgaande gevallen, dus uit vrees of door gebrek, tot zelfvervaardigde munitie (looden kogels en salpeterkruit) hun toevlucht willen of moeten nemen, die geweren van zelf onbruikbaar worden. Zonder mantelprojectielen en zonder het modern schietpreparaat geen bruikbare minimaal-kalibergeweren, en zelf kunnen zij die projectielen en buskruitsoort niet aanmaken;

5°. de inlandsche vijand zal niet in staat zijn die voordeelen uit de moderne geweren te trekken, welke daaruit te halen zijn; de noodige kennis en oefening ontbreken hem daartoe.

Ook de mogelijkheid om mettertijd achterlaadgeschut bij onzen inlandschen vijand aan te treffen, is niet geheel uitgesloten. Zulks zal zich echter tot slechts eenige vuurmonden bepalen, daar dat geschut veel te kostbaar is, zelfs voor de machtigste inlandsche vorsten, om het zich op eenigszins belangrijke schaal aan te schaffen.

Doch al staat eenig achterlaadgeschut te zijner beschikking, dan zal dat o. i. nog weinig gevaar opleveren, en wel om de volgende redenen:

1°. het onderhoud van achterlaadvuurmonden eischt zulk een zorg en luistert zoo nauw, willen de sluitstukken goed gangbaar en de gasafsluiting verzekerd blijven, dat wij zulks voor den inlandschen vijand onmogelijk achten. Reeds daardoor alleen zouden die vuurmonden in zijn handen spoedig onbruikbaar worden;

2°. belangrijke herstellingen aan de sluitstukken of van anderen aard, die groote technische vaardigheid en kennis vereischen, kunnen de inlandsche wapensmeden niet verrichten;

3°. het gebruik maken van de vizierinrichtingen (opzet en quadrant) zal hen geheel en al onbekend zijn. De Balineezen op Lombok bewezen dit (vergelijk § 34);

4°. het behoorlijk tempeeren van tijd- en tijdschokbuizen is van hen evenmin te wachten. Ook dat hebben de Balineezen op Lombok getoond;

5°. de tegenwoordige nauwkeurig schietende vuurmonden eischen meer dan ooit een nauwkeurig inschieten en toepassen der schietregels, m. a. w. zulk een kennis van de ballistiek en vuurtactiek, dat zulks bij den inlandschen vijand onbestaanbaar te achten is;

6°. het zich verschaffen van een nieuwen voorraad munitie, als deze uitgeput raakt, zal voor hem hoogst bezwarend zijn.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De projectielen en hun huizen kan hij zelf niet vervaardigen (vergelijk § 33), het voor die vuurmonden benoodigde buskruit evenmin. Zijn eigengemaakt buskruit zou te vernielend op den vuurmond en het sluitstuk werken en de stukken al spoedig onbruikbaar maken.

Met betrekking tot achterlaadgeschut, in handen van een inlandschen vijand, is de expeditie van Frankrijk naar Dahomey voor ons leerzaam [1]). Koning Behanzin's geregelde strijdkrachten bezaten ook Krupp-kanonnen, door vreemde handelaren geleverd. Den 4en October 1892 zouden die troepen bij Tahouë over 8 Krupp-kanonnen beschikt hebben.

Het Fransche expeditiekorps telde 92 officieren en 3654 man. Hoeveel man bij Tahouë aan Fransche zijde streden, bleek ons niet, doch het was het expeditiekorps, verminderd met zieken en waarschijnlijk eenige detachementen.

De Franschen kregen, in weerwil van die 8 Krupp-kanonnen, de vrij goede bewapening der negers en de geoefendheid van hun geregelde troepen slechts 9 dooden en 32 gewonden. De verliezen, die de Franschen op 26 en 27 October 1892 leden bij het nemen van de verschanste linië̈n van Kana — bij Katopa waren o. a. twee schansen, bewapend met 5 Krupp-kanonnen en eenige mitrailleurs — bedroegen slechts 10 dooden en 74 gewonden. In de gevechten en schermutselingen van 31 Oct. t/m. 6 Nov. 1892 kregen zij slechts 20 dooden en 105 gewonden. In den geheelen veldtocht van 9 Aug.—6 Nov. 1892 hadden zij slechts 73 dooden en 360 gewonden. Onze verliezen bij de 2e Atjeh-expeditie van 9 Dec. 1873—26 April 1874 bedroegen zelfs 148 dooden en 651 gewonden. Toch beschikten de Dahomeyers over 8 Krupp-kanonnen en eenige mitrailleurs, waren voor een groot deel van geweren, waaronder achterlaadgeweren van de nieuwste constructiën voorzien, en stonden bekend als dappere onverschrokken troepen, die dikwijls met de grootste doodsverachting streden. Doch wij lezen, dat, gelukkig voor de Franschen, slechts weinig granaten der Dahomeijers sprongen.

Zouden wij in onzen Archipel, waar wij nimmer strijdbenden tegenover ons kregen, geoefend en gedrild als het leger van Dahomey, anders mogen verwachten?

§ 36. **Kleeding en uniform.** Over het algemeen trekken de Indische volken in hun gewone kleeding te velde. Slechts zelden treft men bij hen een soort uniform aan, nog wel eens bij sommige stammen, een oorlogsdos.

De geregelde troepen van Dipa Negara hadden sedert 1827 bepaald een uniform. Elk korps had zijn eigen kleeding.

Jhr. F. V. A. De Stuers en de kapt. P. J. F. Louw geven die uniformen als volgt op:

1o. Bulkio's,
2o. Bardjoemoeahs, } witte tulband en groen wambuis;
3o. Turkio's, }
4o. Harkio's, groene tulband en groen wanbuis;

1) Zie v. Löbell's Jahresberichte. XIX. Jahrgang 1892. S. 550.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

5°. Pinili's, zwart en wit gestreepte tulband en rood wambuis;
6°. Larbans } zwarte tulband, zonder wanbuis;
7°. Naserans }
8°. Soerapadahs blauw- en wit gestreepte tulband en dito wambuis;
9°. Sipoedings } witte tulband, wambuis van dezelfde kleur;
10°. Djagirs }
11°. Soerotandangs } roode tulband, wit wambuis;
12°. Djajengans }
13°. Soeri Agamas } wit en zwarte tulband, dito wambuis;
14°. Wanang Perangs }

Dipa Negara's ongeregelde benden hadden natuurlijk geen uniform.

De Paderi's van Soematra's Westkust hadden in zoover een uniform, dat zij een lang wit kleed, dat tot over de knieën reikte, en een witten tulband droegen, ten teeken dat zij de leerstellingen van de secte der Wahabieten hadden aangenomen. Bij de bijeenkomst van den generaal Cleerens met de hoofden van Matoewa en de XII Kota's te Matoewa, was Toewankoe Nan Tinggi evenals zijn gewapend gevolg in het rood gekleed en met witte tulbanden gedekt [1]).

Ook de Balineezen zouden een soort oorlogskleeding gehad hebben, bestaande uit een rood vest zonder mouwen [2]). Prof. De Hollander spreekt van een rood of blauw vest. Volgens Zollinger en Dr. Jacobs [3]) zou de kleeding van de lijfwacht van den vorst van Lombok een uniform hebben gehad, bestaande uit een rood baaien buis, een witten hoofddoek en een tusschen de beenen opgenomen saroeng.
Een lang wit kleed, dat tot de knieën of daar beneden reikt, is het teeken, dat zijn drager poepotan wil maken (zie § 12).

Op Borneo; in den oorlog van 1859 tot 1863, droeg de bende van Karta Negara in het laatste gedeelte van den oorlog een soort uniform, bestaande uit een donkerblauwe kleeding, geen hoofddoek en roode saroeng, kruiselings over de borst gedragen [4]).

Ook de bende van Njaq Hasan op Atjeh had een soort uniform, bestaande uit een donkerblauwen broek, een gesloten baadje van dezelfde kleur en een blauwen of zwarten hoofddoek [5]).

De boha lima's of krijgsknechten op Nias en de Dajak's droegen evenzoo een soort oorlogsdos.
Ten slotte kunnen wij nog mededeelen, dat bij de Mahomedaansche volken de z.g. voorvechters of degenen, die zich ten doode gewijd hebben, meestal in een lang wit kleed ten strijde trekken.

---

1) Ind. Mil. Tijdschrift 1876. Blz. 446.
2) Van Swieten: „Krijgsverrigtingen tegen het eiland Balie in 1848." Blz. 30.
3) W. Cool: „De Lombok-expeditie." Blz. 64—65.
4) W. A. Van Rees: „De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863." 2e Deel, blz. 389.
5) I. M. T. 1886. Ie Deel, blz. 314.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

E. GEHALTE VAN DE AANVOERDERS EN STRIJDBENDEN.

§ 37. **Gehalte der aanvoerders.** In § 18 hebben wij bij de bespreking van de tactische indeeling der strijdbenden tevens reeds genoegzaam aangegeven, hoe bij de verschillende volken de aanvoering geregeld is.

In sommige rijken, zooals Siak, Atjeh, de Maleische Staten op Borneo, Boni, Wadjo, Ternate, Tidore e. a. treft men reeds in vredestijd ambten of waardigheden aan van bevelhebber of opperbevelhebber, onderbevelhebber, bevelhebber ter zee, als anderszins, doch over het algemeen zijn dat òf slechts titels òf ambten, die pas in oorlogstijd beteekenis krijgen.

Die waardigheden of ambten worden verkregen òf door geboorterecht, òf als gunstbewijs.

Aanvoerders, zooals wij dat begrijpen, heeft men bij de Indische volken niet. Waar in vredestijd geen troepenmacht bestaat, kan men natuurlijk ook geen aanvoerders verwachten, al dragen ook sommige grooten een dergelijken titel.

Bekwaamheid, dapperheid en energie zijn dus geen vereischten, om tot die waardigheden benoemd te worden. Toch zou het verkeerd zijn, te meenen, dat de aanvoerders des vijands steeds onbekwame, onbeduidende mannen geweest zijn. Integendeel, in bijna al onze Indische oorlogen traden eenige aanvoerders op den voorgrond, die door hun wilskracht, moed en volharding hebben uitgemunt, en aan wie bekwaamheid niet was te ontzeggen. En die bekwaamheid krijgt te meer beteekenis, omdat er van vorming en opleiding der aanvoerders geen sprake is.

> In den Java-oorlog onderscheidde zich als zoodanig de Ali Basa Prawira Dirdja (alias Sentot). Zijn moed, jeugd en ridderlijkheid en zijn onbetwistbaren bekwaamheid wekten zelfs bij ons sympathie op. Hij was een zoon van Raden Rangga, Regent van Madioen [1]) en dus een kleinzoon van Sulthan Sepoeh, was hij pas 17 jaar, toen de opstand uitbrak. Dipa Negara brak t. o. v. hem met de gewoonte om slechts personen van hooger geboorte tot senopati's aan te stellen; hij benoemde ten laatste Sentot onder den naam van Prawira Dirdja tot Ali Basa of legeraanvoerder van alle troepen in den oorlog, met voorbijgang van andere prinsen, die door hun geboorte meer recht op die waardigheid hadden. Volgens generaal Weitzel hield ook Sentot zelf, bij de benoeming zijner onderaanvoerders slechts rekening met bekwaamheid en dapperheid [2]).

---

1) Zie P. J. F. Louw: „De Java-oorlog". 1e Deel, blz. 33 en 34.
Jhr. F. V. A. De Stuers: „Gedenkschrift enz." blz. 184.
Weitzel: „De oorlog op Java". 1e Deel, blz. 337 en 338.

2) De Ali Basa Ngabdoel Moestapha Prawira Dirdja ging later met zijn voetvolk en ruiterij in Nederlandschen dienst over en kreeg den rang van kolonel. In 1833 werd hij van Soematra, wegens zijn meer dan dubbelzinnige houding naar Batavia opgezonden en hem vervolgens door den Gouv. Generaal Graaf van den Bosch Bengkoelen als verdere verblijfplaats aangewezen, waar hij zijn overige dagen sleet.
In 1852 had Radja Tiang Alam van uit de Palembangsche Bovenlanden zich nog met hem in verbinding willen stellen, doch tot uitvoering van dit voornemen schijnt het niet gekomen te zijn.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Menigmaal heeft Sentot den onzen belangrijke nederlagen toegebracht. Zijn troepen waren van Dipa Negara's benden het best geoefend, bewapend en uitgerust. Vooral door met die troepen bij verrassing op te treden, terwijl hij onze detachementen met de meer ongeregelde benden bezig hield, wist hij dikwerf voordeelen te behalen. Van zijn ruiterij maakte hij menigmaal een meesterlijk gebruik en door zijn snelle marschen heeft hij de onzen dikwijls verbaasd [1]).

Voorts mogen wij onder Dipa Negara's aanvoerders niet onvermeld laten Sasra di Laga, die als het hoofd van den opstand in het Rembangsche door zijn energiek en dikwijls beleidvol optreden onzen troepen de handen vol gaf niet alleen, maar hen herhaaldelijk heeft geslagen. Wrevel over gewaande miskenning van onzen kant had hem de zijde van Dipa Negara doen kiezen, ofschoon hij eerst in de gelederen van de Jogjakartasche hulptroepen met ons had gestreden [2]).

Ook de Prins van Serang, die in Augustus en September 1825 het Demaksche als tooneel van zijn handelingen koos, mag bekwaamheid niet ontzegd worden, al was hij niet op één lijn te stellen met de zooeven genoemde aanvoerders.

Imam Moesba en Mas Loerah dienen wij nog te noemen als aanvoerders van de partijgangers in het Ledoksche. Van het begin van 1828 af hebben die beide hoofden en later, na de onderwerping van Mas Loerah (15 Nov. 1828), Imam Moesba alleen onzen troepen veel moeiten en inspanning veroorzaakt.

Tijdens de Paderi-oorlogen waren het vooral Toewankoe Imam van Bondjol en Toewankoe Tamboesai, die door hun wilskracht en energiek optreden het verzet tegen ons in de Padangsche Bovenlanden wisten levendig en tot het laatst toe gaande te houden.

Zonder die beide hoofden was de krijg op Soematra's Westkust waarschijnlijk veel eer door ons tot een goed einde gebracht. Toewankoe Imam heeft zich vooral door de verdediging van Bondjol (11 Juni 1835 tot 16 Aug. 1837) bekend gemaakt, Toewankoe Tamboesai door zijn herhaalde invallen in de landschappen Rau en Mandaheling of Mandeling, de belegering van het fort Amerongen (± 13—22 Jan. en 20 Oct. tot 28 Nov. 1833) en van onze versterking te Loender (± 20 Oct. tot 4 Nov. 1833), welke post bovendien in Januari t. v. was uitgemoord geworden.

Ook de versterking en verdediging van Daloe Daloe, dat na een 10-daagsch beleg den 28ᵉⁿ Dec. 1838 in onze handen viel, was zijn werk.

Wij noemden met deze beiden toewankoe's echter niet allen, die door hun optreden als vijandelijk aanvoerder verdienen genoemd te worden, doch bepalen ons tot deze, om niet te uitvoerig te worden.

In de Bali-oorlogen onderscheidde zich de rijksbestuurder van Boeleleng, Goesti Djilantik, door zijn groote werkzaamheid en volharderden ijver. Hij was het, die de stelling van Djaga Raga tot een der meest geduchte maakte, welke wij in onze Indische oorlogen te nemen hadden; hij was het ook, die in

1) Weitzel: „De oorlog op Java". 1e Deel blz., 337 en 338.
2) Weitzel: „De oorlog op Java". 2e Deel, blz. 116.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

1848 door een krachtige verdediging onze troepen op bloedige wijze afsloeg, vervolgens de Balineezen nog beter wapende, hen deed oefenen, de stelling nog meer deed versterken, en in 1849 onze troepen andermaal met een échec bedreigde, totdat de roemrijke omtrekking van het 7e bataljon, onder leiding van den luit. kol. De Brauw, hem dwong met zijn strijdbenden naar Karang Asem te trekken.

Wenden wij onze blikken naar Atjeh, dan zien wij in den aanvang van den oorlog de hoeloebalang Panglima Polim en de Imam van Longbatah door hun krachtig verzet bewijzen, dat er ook onder de Atjehsche hoofden mannen van energie en moed waren, die het verdeelde Atjeh, zoo goed en zoo kwaad als het ging, tot eendrachtig handelen wisten aan te zetten. In latere perioden (1881 en volgende jaren) traden de reeds meergenoemde bendehoofden Toekoe Oemar, Toekoe Njaq Hasan, Toekoe Nja Bintang, Toekoe Imam Lamara, Toekoe Hoesin, Toekoe Ali Pager Ajer, e. a. op den voorgrond; vervolgens wisten Tengkoe di Tiroe [1]) en Habib Samalanga de Atjehers krachtig tot den heiligen oorlog op te wekken, en de leiding van zaken op zich te nemen. Vooral Tengkoe di Tiroe onderscheidde zich als aanvoerder, en zijn strijdbenden dreven hun stoutmoedigheid zoover, dat zij in April en Oct. 1887 het zelfs waagden, zich tijdelijk binnen onze geconcentreerde linie op Groot-Atjeh te vestigen; beide keeren lieten zij zich eerst na een scherp gevecht weder verdrijven.

Wij noemden hier slechts enkele der aanvoerders, die door hun bekwaamheid en energie min of meer naam gemaakt hebben. De geschiedboeken zijn in het noemen der aanvoerders onvolledig; misschien werden die namen ook niet bekend, vooral van de lagere aanvoerders. Hoe is het anders te verklaren, dat de inlandsche strijdbenden dikwijls met zooveel beleid en volharding tegenover onze troepen optraden?

Dat zelfs in de autocratisch geregeerde landen dikwerf gebrek aan eenheid of wel veelhoofdigheid in de aanvoering zijn nadeelen deed gevoelen, is duidelijk, en de geschiedenis levert dan ook vele voorbeelden op, dat de ondernemingen des vijands grootendeels mislukten en zelfs te zijnen nadeele afliepen, door gebrek aan samenwerking en door de veelhoofdige leiding.

Ten slotte nog een en ander met betrekking tot de aanvoering bij de Chineezen. Uit § 18 blijkt reeds voldoende, hoe die behoorlijk geregeld was. De bevelen gingen daar uit van den Raad van Tjong-lin's of opperbevelhebbers. Hoewel zoo'n veelhoofdige bevelvoering natuurlijk haar schaduwzijden zal gehad hebben, kan men niet ontkennen, dat de Chineezen soms met vrij veel beleid optraden. Wij wijzen b. v. op het stelselmatig ageeren door de Tay-kongs tegen hun landgenooten van de Sam-ti-kiau-kongsi (verovering van Sepang, Seminis, Sebawi en Sepo in Juli 1850), hun optreden bij Pamangkat in Sept. en Nov. 1850, enz.

1) Tengkoe di Tiroe trad reeds in 1878 in Gighen (N.-kust van Atjeh) met zijn bende op.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

§ 38. **Oefeningen en geoefendheid der inlandsche strijdbenden.** In vredestijd kan van africhting en oefening bij den inlandschen vijand geen sprake zijn. Na al hetgeen over de strijdbenden sub. *A* en *C* gezegd is, zal zulks wel geen toelichting behoeven.

Een enkel maal leest men van oefeningen van een vaste lijfwacht (van een of ander vorst) of dergelijke korpsen, doch zoo iets blijft uitzondering. Bovendien is het zeer de vraag of zulke oefeningen veel te beteekenen hebben.

> Zoo vermeldt Van Staden ten Brink[1]), dat volgens twee ooggetuigen de pabarisi's of krijgslieden, meest gegageerde Boegineesche soldaten van ons leger, te Tempé bijna dagelijks geoefend werden. Volgens hen werden zij bepaald geoefend in het exerceeren en het uitvoeren van allerlei manoeuvres, onder aanvoering van hun hoofden, die de titels voerden van kapitang en aurong goeroe. Dit werd door die twee berichtgevers achtereenvolgens vermeld in 1864 en 1872. De sterkte van dat korps bedroeg toen 500 man.
>
> Ook werd voor den aanvang van de Lombok-expeditie medegedeeld, dat de vorst van Lombok een lijfwacht had van ± 150 man. Volgens sommigen[2]) werden deze en ook de Balische strijdknechten bij ploegen opgeroepen, om zich in de behandeling der vuurwapenen te oefenen.
>
> Overigens lazen wij van oefeningen, bij de inlandsche volken in vredestijd gehouden, niets.

Het spreekt van zelf, dat de geoefendheid van de inlandsche volksstammen in de behandeling der wapenen zeer verschillend is.

Het karakter der volken is hierop van invloed. Men zal b. v. bij de volken, onder wier spelen en vermaken de jacht, lichaamsoefeningen, oefeningen in den wapenhandel, schijfschieten, worstelen en dergelijke een groote plaats innemen, meerdere geoefendheid moge verwachten, dan bij volken waar zulks in mindere mate het geval is.

Over die spelen spraken wij reeds bij de karakterbeschrijving van sommige stammen (zie dit hoofdstuk, sub. *B.*)

Evenzoo zullen de verhoudingen en toestanden in een of ander land van invloed zijn op de geoefendheid der individuen. Waar de onzekerheid van leven en eigendommen het noodig maakt, steeds met de wapenen in de hand te leven, waar elk kind opgroeit te midden van allerlei onderlinge twisten, oorlogen en roofpartijen, kan het niet anders, of elk man en jongeling wordt strijder van beroep.

Zoo staan de Atjehers bekend voor de uitstekende wijze, waarop zij met de blanke wapenen weten om te gaan; de Boegineezen en Mangkasaren evenzoo, en bovendien zijn deze volken in het paardrijden — althans op hun wijze — zeer bedreven.

---

[1]) Zuid-Celebes. Bijlagen. Blz. 159 en 252—253. Zie ook blz. 192 van het boek.
[2]) De Lombok-expeditie door W. Cool, blz. 65 en Militair Aardrijkskundige beschrijving van het eiland Lombok, door H. P. Willemstijn, I. M. T. 1891, Ie Deel, blz. 528.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Evenwel moet opgemerkt worden, dat al verdienen volgens sommige schrijvers de zooeven genoemde volken bijzonder vermeld te worden om hun bedrevenheid in dat opzicht, de Indische volken elkander over het algemeen door hun aangeboren vlugheid en lenigheid, in de behandeling der blanke wapenen elkander weinig toegeven.

IN HET HANTEEREN DIER WAPENEN SCHUILT JUIST HUN GROOTSTE KRACHT.

In het schieten staan zij daarentegen, volgens het algemeen heerschend denkbeeld, niet hoog. Alleen de Maleiers van Soematra's Westkust hebben den naam vrij goede schutters te zijn; ook hebben wij wel eens hooren beweren door officieren, die in 1885 de expeditie op Borneo's Westkust hebben meegemaakt, dat de Chineezen toen zeer goed en juist schoten, doch overigens blijkt, dat de Indische volken het in de kunst van schieten niet ver hebben gebracht.

De vraag zal allicht rijzen, waaraan dan de groote verliezen toegeschreven moeten worden, die onzen troepen zoo menig keer door 's vijands vuur, in weerwil van zijn dikwijls achterlijke bewapening en gebrekkige munitie, werden toegebracht? Wij hopen daarop onder hoofdstuk IV (Tactiek van den inlandschen vijand) terug te komen.

Wij willen nu alleen opmerken, dat bij oorlogen van eenigszins langen duur de geoefendheid des vijands in het schieten dikwerf merkbaar toenam, en niet alleen de geoefendheid in het schieten doch ook in vele andere zaken, den oorlog betreffende.

Dikwijls zagen de invoerders des vijands zelven al vrij spoedig in, dat met de ongeordende en ongeoefende massa's, die zij in het veld brachten, weinig was uit te richten. Zij gingen er dan toe over, nog gedurende den oorlog hun krijgsscharen, zoo goed en zoo kwaad mogelijk, te organiseeren (zie § 18) en te oefenen.

Zoo deed de Prins van Serang na zijn overwinning bij Mintering (3 Sept. 1825), waar hij het detachement van kapitein Buschkens uit elkaar sloeg en bijna geheel vernietigde. In stede van zijn overwinning te benutten, trok hij zich terug naar Grobogan en hield zich daar bezig met de oefening zijner strijdbenden in den wapenhandel [1]). Waarin die oefeningen bestonden, zagen wij nergens vermeld.

Ook de troepen van Dipa Negara werden voor een deel georganiseerd (zie § 18) en geoefend, en tot welk een hoogte o. a. Sentot de geoefendheid zijner barisans bracht, bespraken wij reeds met een enkel woord in § 37 en zullen wij nog meermalen in de gelegenheid zijn op te merken.

In de Bali-oorlogen van 1848 en 1849 was het Goesti Djilantik, die de Balineesche strijdbenden deed oefenen en zelfs een korps scherpschutters oprichtte, dat met goede buksen bewapend en uit de beste schutters samengesteld werd.

---

1) Weitzel: „De oorlog op Java". 1e Deel, blz. 136.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Ook sommige bendehoofden op Atjeh schenen hun strijders te oefenen. Zoo marcheerde een bende in den avond van den 10en Juni 1884 nabij Mandarsah Poetih zoo geregeld op twee gelederen en in zoodanige formatie, dat de 1e luitenant-commandant van den aldaar uitgestelden hinderlaag, alvorens te vuren, zich genoopt zag den troep aan te roepen, daâr hij meende eigen troepen voor zich te hebben. Het waren Toekoe Hoesin en Toekoe Ali Pagar Ajer, die toenmaals, onder meer anderen, Groot-Atjeh onophoudelijk verontrustten.

In elk geval moeten wij ons dikwijls verbazen over den hardnekkigen tegenstand en de menigmaal beleidvolle wijze, waarop de inlandsche vijand onzen troepen het hoofd wist te bieden. Hoofdzakelijk moet dat toegeschreven worden aan de volgende omstandigheden:

1°. zijn bijzondere en aangeboren gave om zijn woonplaatsen en stellingen te versterken en te verdedigen, en daarbij te profiteeren van de voordeelen, welke het terrein hem aanbood;

2°. zijn meestal groote overmacht;

3°. zijn niet minder groote gave om den kleinen oorlog te voeren.

Ten slotte zouden wij als reden daarvan nog kunnen opgeven de fouten, die dikwijls onzerzijds gemaakt werden.

Wij hopen later op de zooeven genoemde bijzonder groote gaven des vijands terug te komen, evenzoo op de gebrekkige wijze, waarop hij, zooals wij reeds opmerkten, zijn geschut bedient (zie Hoofdstuk III en IV).

§ 39. **Discipline.** Men heeft wel eens den eerbied en de dikwijls slaafsche onderworpenheid aan de vorsten en hoofden willen aanmerken als iets, dat voor krijgstucht in de plaats kan treden. Toch is zulks o. i. niet juist. De krijgstucht eischt een geleidelijke, trapsgewijze ondergeschiktheid; zonder deze kan niet de discipline bestaan, die noodig is om de groote massa, het leger, een bruikbaar werktuig te doen zijn in handen van dèn opperbevelhebber. Men stelle zich voor een leger, waar alleen de opperbevelhebber en de hoogere aanvoerders volkomen, de onderaanvoerders slechts gedeeltelijk of weinig gezag uitoefenen. Het zou een gebrekkig werktuig zijn, dat met den val van eerstbedoelden geheel waardeloos zou worden.

Men ziet dus, dat die eerbied en slaafsche onderworpenheid slechts als surrogaten van krijgstucht en nimmer als discipline kunnen aangemerkt worden.

En waar zij in mindere mate (zooals b.v. op West- en Midden-Soematra) of nagenoeg niet bestaan (zooals b.v. bij vele Dajakstammen) daar moeten gehechtheid aan en het nakomen van de landsgebruiken of adat het gemis aan discipline vergoeden en de hoofden of aanvoerders dien overeenkomstig doen gehoorzamen. Bij vele Dajakstammen worden niet de hoofden, doch de dappersten als aanvoerders in den strijd gehoorzaamd.

Het gevoel van solidariteit, dat vele Indische volken, vooral die van Soematra eigen is, komt dan dikwijls ook in het ge-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

brek aan krijgstucht tegemoet; geheel compenseeren kan het haar evenmin.

Van discipline kan eerder sprake zijn bij Mahomedaansche volken, die den *heiligen oorlog* voeren. Allah geeft in den Koran zijn wetten over het voeren van dien oorlog; aan de personen, die aan den godsdienst hun gezag ontleenen en, ingevolge die wetten dwingende aanspraken kunnen doen gelden op algemeene samenwerking, gelukt het maar al te vaak, de volgelingen van den Profeet te bezielen met heiligen ijver en zelfopofferende toewijding.

De Koran schrijft voor, hoe de *heilige oorlog* gevoerd, hoe de krijgsscharen gevormd moeten worden, hoe er een centrale en geen veelhoofdige leiding moet bestaan.

Een militante godsdienst als de Islam roept dus bij de geloovigen een verhouding tot de door den godsdienst machthebbenden in het leven, die meer op discipline gelijkt dan al het voorgaande.

Wellicht dat het voor een deel ook daaraan toe te schrijven is, dat de vorsten en hoofden zich dikwijls van den *heiligen oorlog* bedienden; de gehoorzaamheid aan hun bevelen en aan die hunner onderaanvoerders won er slechts bij, de zelfopofferende toewijding aan de heilige zaak kwam hun ten goede (zie § 6) [1].

Een bewijs van een en ander moge gevonden worden in het feit, dat het volgens Dr. Snouck Hurgronje aan Tengkoe di Tiroe gelukte discipline te brengen in zijn heterogene benden, terwijl met de bendehoofden als Toekoe Oemar en Njaq Hasan dit niet het geval was [2]. Bij deze schijnt het meer de gave geweest te zijn om tactvol met hun volgelingen om te gaan, hen aan zich te binden, hen zoodanig met buit als anderszins te beschenken en zoodanig te behandelen, dat zij die hoofden liever en eerder volgden, hun bevelen liever gehoorzaamden, dan zij t.o.v. andere hoofden zouden doen.

Een voorbeeld van de wijze, waarop het soms aan inlandsche hoofden of vorsten, zoomede aan hun aanvoerders gelukte, ook bij de inlandsche strijdbenden tucht in het leven te roepen, vinden wij weder in Dipa Negara en Sentot. Wij achten het zoo goed als zeker, dat de Islam en zijn voorschriften hun die taak verlicht hebben, doch zullen dit verder in het midden laten.

Een bewijs van die krijgstucht vinden wij zeer zeker in den voor een inlandschen vijand voorbeeldeloozen terugtocht van Sentot op 25 Aug. 1829 van Sambirata naar Njapa. Wij zullen later op dit schoone feit terugkomen.

Een ander staaltje van de tucht, die bij Sentot's troepen heerschte, vinden wij in het gebeurde met het detachement van den majoor Bauer bij Sadong op 22 Januari 1829. Onbekend met den gesloten wapenstilstand, had hij bij die desa een

1) Men leze over dit onderwerp Dr. Snouck Hurgronje: „De Atjehers." 1e Deel § 9, bl.: 155—197.

2) Dr. Snouck Hurgronje: „De Atjehers." 1e Deel. blz. 182 en blz. 187.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

vijandelijke bende van ± 500 man door een hevig kanon- en geweervuur tot een overhaasten terugtocht genoodzaakt. Van verschillende kanten zag hij belangrijke vijandelijke strijdkrachten opdagen, en tot zijn niet geringe verbazing uit een der benden een Nederlandsch officier te voorschijn komen. Dit was de kapt. Roeps, die meermalen en ook toen weer, om zijn kennis van de Javaansche taal, met de onderhandelingen belast was en zich bij Sentot ophield. Hij wist den Ali Basa te overtuigen, dat hier een misverstand heerschte en deze stond hem toe, den detachements-commandant van den wapenstilstand op de hoogte te brengen.

Sentot maakte echter van die gelegenheid gebruik om aan de onzen zijn macht te toonen. Hij liet al zijn troepen in bataille opmarcheeren en de majoor Bauer rukte toen met zijn detachement tusschen de gelederen van Sentot's troepen door, zonder dat er eenige vijandelijkheid van den kant der opstandelingen plaats had. O. i. pleitte zulks voor de krijgstucht bij zijn troepen.

Niet minder meenen wij die te mogen zien in het feit, dat de kapt. Roeps bij eenige wapenstilstanden, in den Java-oorlog gesloten, zich ongedeerd, soms dagen lang, bij den vijand heeft kunnen ophouden. Voorts pleit daarvoor ook de stipte naleving van den wapenstilstand, die van 10 Februari tot 10 April 1829 geduurd heeft, nadat de generaal De Kock zich over het niet behoorlijk naleven van den vorigen bij Sentot beklaagd had. Deze had toen onzen opperbevelhebber een beleefden brief geschreven, waarin hij beloofde getrouw de overeenkomst te zullen nakomen, en het verzoek deed onmiddellijk diegenen zijner onderbevelhebbers te willen doen kennen, welke zich verstouten zouden vijandelijkheden te plegen, opdat hij ze gestreng zou kunnen straffen.

Pleit de mogelijkheid om zoo'n belofte te kunnen geven en nog meer om haar na te kunnen komen, niet voor de tucht, die Sentot bij zijn troepen wist te onderhouden? Zeer zeker.

Wij vonden in de geschiedenis van de Indische oorlogen dezer eeuw geen ander voorbeeld van dicipline, zoo groot als bij de geregelde troepen van Sentot.

In § 8 vermeldden wij reeds, hoe de vorsten en hoofden, door den vrouwen en kinderen ergens een door hen bewaakte wijkplaats aan te wijzen, de strijders noodzaakten aan hun bevelen getrouw en gehoorzaam te blijven. Dipa Negara paste dat toe. In Bondjol maakte Toewankoe Imam volgens luit.-kolonel H. M. Lange van ongeveer hetzelfde middel gebruik [1]).

Bij de Chineezen op Borneo schijnen de strijdbenden voor een inlandschen vijand ook vrij goed onder dicipline te hebben gestaan. Deze moet geheel aan de krachtige kongsi-besturen geweten worden, die toen hun landgenooten met klem wisten te regeeren en zich te doen eerbiedigen. Natuurlijk kwam deze maatschappelijke staat van zaken der tucht bij hun krijgsbenden, toch al vrij goed georganiseerd en onder aanvoering gesteld, zeer ten goede.

Ten slotte moeten wij nog vermelden de bijeenkomst, die den 7en April 1849 te Singa Radja (op Bali) plaats had. De

[1]) Het Ned. O. I. Leger ter Westkust van Sumatra. 2e Druk. 2e Deel, blz. 197.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

generaal Weitzel wijst daarbij op de krijgstucht, die ook Goesti Djilantik aan zijn strijdscharen had weten in te prenten [1]).

De bijeenkomst had in den middag van dien dag plaats. Den 3en April t. v. hadden de Balineesche gezanten voor den vorst van Karang Asam en den rijksbestuurder van Boeleleng Goesti Djilantik gevraagd, om een gewapend gevolg te mogen medebrengen, waarvan zij het aantal op ± 1500 man schatten. Generaal Michiels liet antwoorden, dat zij zooveel volgelingen konden medebrengen, als zij verkozen.

Dit antwoord werd letterlijk opgevolgd, want beide vorstelijke personen brachten 10 à 12 duizend gewapenden mede, waaronder 1500 met geweren. De punten der lansen waren ontbloot, hetgeen later bleek een bewijs van vijandschap te zijn.

Twee onzer bataljons met de batterij zes-ponders stonden op 10 à 12 passen afstand van de Balineezen in de breede straat, die Singa Radja doorsneed, in bataille geschaard. Twee andere bataljons stonden aan het einde dier straat, welke amphiteatersgewijze opliep, in gesloten colonnes, met de batterij drieponders (berggeschut) vóór zich.

De beide vorstelijke personen trokken met ± 300 gewapende volgelingen den kraton binnen, waar generaal Michiels zijn hoofdkwartier had gevestigd. Twee compagnieën stonden binnen den kraton opgesteld. De generaal was omringd door een talrijken stoet officieren.

De bijeenkomst, door velen met bezorgdheid tegemoet gezien, liep zonder stoornis af. Een oogenblik ontstond er door het schouderen der geweren bij het 13e bataljon opschudding; velen der Balineezen wilden vluchten, anderen velden de lansen, doch het liep verder goed af, toen zij zagen, dat zij zich noodeloos ongerust gemaakt hadden.

Den 13en April d. a. v. had weder een dergelijke bijeenkomst te Sangsit plaats, waaraan bovendien de vorst van Boeleleng deel nam.

Wij meenen in het verloop dier bijeenkomsten nog geen bewijs van de krijgstucht der Balineezen te mogen zien.

Wel kwamen zij beide keeren met ontbloote lansen, doch daar stond tegenover, dat het volk zelf — zulks was ons bekend en bleek ook den 7en April uit gesprekken met onze soldaten gehouden [2]) — den oorlog moede was en naar den vrede verlangde. Uit zich zelf zouden dus die strijdbenden niet begonnen zijn, en daarom is het zeer de vraag, of die bijeenkomst zóó zou afgeloopen zijn, wanneer zij zelf ook den oorlog gewild hadden.

En getuigt het van krijgstucht, dat de strijders van Boeleleng hun vorst en hun rijksbestuurder na den val van Djaga Raga afvielen [3])?

Hoe geheel anders was dat bij de geregelde troepen van Sentot. Dat wij bij het streng handhaven van den wapenstilstand van 10 Febr. 1829 niet alleen aan slaafsche onderworpenheid aan de hoofden hebben te denken, doch wel degelijk aan krijgstucht meenen wij te mogen aannemen:

1°. omdat Sentot zijn aanvoerders niet alleen uit personen van aanzien, doch uit de bekwaamste koos;

---

[1]) De derde Militaire Expeditie naar het eiland Balie in 1849. Blz. 65.
[2]) Weitzel, blz. 71.
[3]) Weitzel, blz. 124 e. v.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

2°. omdat hij zelfs bij scherpe gevechten en onder zware verliezen in staat was, met zijn troepen te manoeuvreeren. Wij citeerden b. v. reeds den terugtocht van Sambirata naar Njapa.

F. VERPLEGING, LEGERING, AANVULLING DER STRIJDERS, STERKTE DER STRIJDBENDEN.

§ 40. **Algemeene beschouwingen.** Daar de aanvulling der strijders meestal in nauw verband staat met de wijze van verpleging bij onze inlandsche vijanden, hebben wij gemeend, dat onderwerp tegelijk met de verpleging te moeten behandelen; anders ware het beter bij de organisatie op zijn plaats geweest.

In het algemeen weten wij van de verpleging bij den inlandschen vijand niet bijzonder veel, doch voldoende, om er ons voordeel mede te doen. Dat dit reeds voor Europeesche legers dikwijls zoo moeilijke vraagstuk bij de inlandsche volken, wanneer zij ten strijde trekken, op zeer onvoldoende wijze opgelost wordt, is licht te begrijpen. De voorbeelden treffen wij hiervan in onze geschiedenis aan.

Bij de bespreking van de verpleging hebben wij twee gevallen in het oog te houden:

1°. de tot strijdbenden vereenigde bevolking voert den strijd in de nabijheid, dan wel ter verdediging van haar eigen woonplaatsen, nabijgelegen versterkingen of verschanste liniën;

2°. de bevolking wordt opgeroepen, om in meer verwijderde streken den vorst of de andere landgenooten, ook wel de bondgenooten in den strijd te steunen.

In het eerste geval heeft de verpleging voor de inlandsche strijders weinig bezwaren. Zij zijn dan in of nabij hun woonplaatsen, vinden daar van zelf huisvesting en ieder kan dan gemakkelijk in zijn onderhoud vooorzien.

In het tweede geval moeten er bijzondere maatregelen voor hun verpleging en legering genomen worden, en het hangt dan natuurlijk van die maatregelen af, of de strijdbenden langer of korter bijeen kunnen blijven.

In den regel zorgen de strijders in dat geval voor zich zelf, d.w.z. zij voeren ieder voor zich levensmiddelen mede. Zijn die verbruikt en hebben zij geen geld of gelegenheid meer, om andere aan te schaffen, dan verloopen die benden weer. Zij keeren naar haar woonplaatsen terug, om door andere vervangen te worden of om, na zich opnieuw van leeftocht voorzien te hebben, zoonoodig andermaal op te komen.

Veelal schenen de vorsten of hoofden maar niet te begrijpen, dat zij alleen door een behoorlijke verpleging hun krijgsscharen bijeen konden houden, en zoo zij dat al begrepen, dan waren zij meestal buiten staat eenige duizenden strijders gedurende geruimen tijd te onderhouden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Deze beschouwingen, welke wij grootendeels ontleenen aan den in den strijd vergrijsden generaal J. van Swieten [1]) gelden voor bijna al de oorlogen, die wij in deze eeuw gevoerd hebben. Bijna overal zagen wij ze min of meer bevestigd of althans niet tegengesproken.

Alleen voegen wij hieraan nog toe, dat wanneer de vijandelijke bevolking zich tot strijdbenden vereenigd had, om invallen op ons grondgebied of in haar vijandige streken te doen, zij zich natuurlijk door brandschatting, roof en plundering niet alleen trachtte te verrijken, doch ook in haar levensonderhoud te voorzien. Van daar het verschijnsel, dat dergelijke benden, soms uit eenige duizenden bestaande, zich zoolang buiten haar eigen landstreken staande konden houden.

> Wij herinneren b.v. aan de invallen van de Paderi's in de door ons bezette of ons bevriende landschappen of loewaqs der Padangsche Boven- en Benedenlanden; verder aan de strooptochten uit Ampat Lawang, Pasoemah, Redjang, Kikim, Semindoe, Kisam en Makakau in de residentie Palembang, aan de invallen der Bonieren in de Noorder- en Zuider-Districten op Selebes.

Ook zijn er voorbeelden, dat de strijdbenden zich niet ontzagen haar ons vijandige landgenooten, of wel de door hen ter hulp gekomen bondgenooten te brandschatten of te berooven.

> B.v. de Pasoemahs in Ampat Lawang (1851) en de strijders der bendehoofden op Atjeh.

Met betrekking tot de legering kunnen wij opmerken, dat, voor zoover de van elders gekomen strijders geen onderkomen vonden in de hun bevriende kampoengs, door het bouwen van afdaken, hutjes of pondoqs, soms van vrij goede barakken daarin voorzien werd. Aldus ontstonden dan, wat wij zouden noemen, bivaks en kampen of legerplaatsen.

Dat zulke bivaks of kampen dikwijs al spoedig door hun vuilheid en ongezondheid uitmuntten, kan veilig worden aangenomen; de inlandsche volken hebben over het algemeen van hygiëne al zeer weinig begrip. Werkelijk troffen wij dan ook voorbeelden aan, dat van de vuilheid en den onhoudbaren stank in dergelijke bivaks of kampen melding werd gemaakt.

Op Java en een enkel maal ook elders werd door onze troepen van 's vijands bivaks of kampen gebruik gemaakt. Zulks zou bewijzen, dat zij òf nog slechts kort in gebruik waren geweest, òf bij uitzondering zindelijk waren gehouden, b. v. in de nabijheid van stroomend water.

Aangezien het voor ons van het grootste belang is te weten, hoe bij den inlandschen vijand in de verpleging voorzien wordt, om met die wetenschap zooveel mogelijk in staat te zijn, hem in dit opzicht

---

[1]) De waarheid over onze vestiging in Atjeh. Bladz. 94.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

in zijn zwakke zijden aan te tasten, zullen wij de geschiedenis, zooveel als doenlijk is, raadplegen en zien, in hoever het onderhoud der strijders bij sommige volken van bovengenoemde beginselen al dan niet afweek.

Wij zullen dan zien, dat zij over het algemeen terug te vinden waren bij de Javanen, Maleiers van Soematra's Westkust, de Atjehers, de Maleiers van Midden Soematra (Palembangsche Grensgewesten), de Maleiers van Borneo, de Balineezen, de Boegineezen en de Mangkasaren. Wij zullen dan tevens opmerken, dat voor het onderhoud van vaste of geregelde benden, bestaande uit lieden uit alle oorden des lands, die bij langdurige oorlogen van den krijg een beroep waren gaan maken, natuurlijk bijzondere maatregelen tot onderhoud getroffen werden. Hetzelfde zullen wij ook waarnemen, waar het betrof de verpleging van de vrouwen en kinderen dier strijders, als de vorsten of hoofden het in hun belang hadden geacht, die aanverwanten in bepaalde schuilplaatsen in het gebergte of in de wildernis bijeen te houden of deze veiligheidshalve daarheen waren gebracht (vergelijk § 8).

§ 41. Verpleging en legering bij de Javanen.

De senopati's, die Dipa Negara over de verschillende commandementen aanstelde (zie § 18), mochten, volgens de acte hunner aanstelling (piagem), naar goedvinden beschikken over alle hulpbronnen der bevolking in hun commandement, zoowel over de menschen als over de vruchten van hun arbeid en de opbrengsten van den grond.

De geregelde benden werden aangevuld met vrijwilligers. De overige desabewoners moesten een soort belasting (padjag) betalen, hetzij in gereed geld, hetzij in voortbrengselen des lands. Deze belasting werd deels tot betaling en onderhoud der geregelde troepen aangewend, deels gestort in de schatkist van Dipa Negara [1]).

Bij den kapt. P. J. F. Louw kan men hetzelfde eenigszins beknopter vinden [2]), en voorts dat de ongeregelde benden de hoofden volgden, zoolang deze in de buurt bleven. Bij een of andere onderneming ver uit de buurt, keerden zij naar haar haardsteden terug en volgende gedeelten des lands leverden dan strijders.

Toen later de bevolking den oorlog moede werd, dwongen de oproerige vorsten of grooten, door eenige strijders hunner vaste benden gesteund, de desabewoners tot het bijeenbrengen op een bepaalde plaats van een zeker aantal strijders, voorzien van levensmiddelen.

De senopati's hadden dus met de verpleging hunner ongeregelde benden weinig moeilijkheden en evenmin met die hunner barisans, zoolang zij vrij over de opbrengsten van hun commandement konden beschikken. Vandaar dan ook, dat de opstandelingen zich zoo ernstig en herhaaldelijk verzetten tegen het oprichten van posten onzerzijds. Elke post, die opgericht werd, belemmerde hun verpleging en de aanvulling hunner strijders [3]).

Mislukten die pogingen om het bouwen onzer versterkingen te beletten, dan kwamen de hoofden der opstandelingen òf in onderwerping, òf hun strijdbenden werden met die van andere aanvoerders vereenigd, òf zij bekwamen ondersteuning van Dipa Negara.

Iets anders was het met de verpleging van de vrouwen en de kinderen van Dipa Negara's strijders. Ook deze moesten in de

---

[1]) Zie voor dit alles Jhr. F. V. A. de Stuers: „Gedenkschrift van den oorlog op Java." Blz. 118 en 119.
[2]) De Java-oorlog. 1e Deel, blz. 207 en 208.
[3]) Jhr. F. V. A. de Steurs, blz. 119.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

wijkplaatsen, waar zij bijeengebracht en bewaakt werden (zie § 8), verzorgd worden. Onze troepen hebben eenige malen het geluk gehad, transporten vivres van den vijand te bemachtigen. Waarschijnlijk waren die, zooals La Gordt Dillié beweert [1]), voor die aanverwanten bestemd, en wellicht ook voor de geregelde benden, welke door ons toedoen (zie boven) in een of andere streek moeilijk meer in haar verpleging konden voorzien en ondersteuning behoefden. Het was dan ook niet altijd zonder moeite, dat wij ons van dergelijke transporten konden meester maken.

Zoo nam b.v. de majoor Sollewijn 21 Nov. 1825 nabij Tjandi Kawas een vijandelijke bende waar, die 200 stuks runderen voor zich uitdreef. Het gelukte hem daarvan een 100-tal koeien en karbau's te bemachtigen, doch eerst na een zeer scherp gevecht en na versterking bekomen te hebben kon hij dien buit behouden.

25 Nov. 1826 vielen nabij Kretek aan het detachement Holmberg de Beckfelt, na een krachtige vervolging, 80 runderen, geiten en schapen in handen.

In het Zuidergebergte, ten N. van Imogiri, dreef de kolonel Cochius den 7en Jan. 1828 een bende opstandelingen uiteen en bemachtigde bij die gelegenheid 100 stuks hoornvee.

Kapt. Schippers vermeesterde bij Toeban na een hevig gevecht op 9 Januari 1828, behalve veel andere zaken, ook een menigte vee [2]).

Ook werden enkele malen voorraden en bewaarplaatsen van levensmiddelen door ons aangetroffen en buit gemaakt.

Den 11en Oct. 1825 maakte zich o. a. de kapitein Kilian bij Gagatan Lor o. m. van een aanzienlijken voorraad rijst en hoornvee meester.

Den 16en April 1826, bij de eerste inname van den kraton van Plered, viel den onzen, behalve nog andere buit, een menigte hoornvee in handen.

Hetzelfde gebeurde b.v. den 18en Mei 1827 in het gebergte bij Brambanan, terwijl 3 Nov. 1827 in desa Kamoengan 200 runderen en 22 paarden door onze troepen bemachtigd werden.

Zoo gelukte het verder den 15en Juni 1829 aan luit.-kolonel Sollewijn Gentang en nog eenige andere desa's, waar de vijand belangrijke voorraden levensmiddelen had bijeen gebracht, in de asch te leggen; enz. [3])

Op het laatst wees ons de bevolking zelf, den oorlog moede, Dipa Negara's bergplaatsen met levensmiddelen aan. Zelfs gebeurde dit in streken, waar wij ons nog niet voor goed gevestigd hadden [4]).

Het spreekt van zelf, dat de vijand zijn voorraden voor een groot deel ook kreeg, door de ons bevriende desa's te berooven of te plunderen, dan wel door ze te brandschatten.

Op die wijze voorzagen o. a. Imam Moesba en Mas Loerah hun benden van het benoodigde [5]).

---

1) Bijdrage tot de kennis der oorlogsvoering, enz. Blz. 48 en 49.
2) Zie voor een en ander Weitzel: 1e Deel, blz. 186 en 262; 2e Deel, blz. 122 en 142.
3) Zie Weitzel: 1e Deel, blz. 224, 227 en 448; 2e Deel, blz. 383, enz.
4) Weitzel: 2e Deel, blz. 446, 238, enz.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Toen door ons meer en meer versterkingen en kampementen op daartoe gunstige of noodzakelijke plaatsen werden opgericht, en het den vijand meer en meer onmogelijk werd, in de verschillende commandementen van Dipa Negara belastingen in natura en gereed geld van de bevolking te heffen, die den oorlog bovendien al meer en meer moede werd, waren die vorst en de andere prinsen, welke aan den opstand deelnamen, verplicht hun kostbaarheden, paarden enz. te verkoopen, om zich en de hunnen te kunnen onderhouden [1]).

In al het bovenstaande zien wij dus een bevestiging van hetgeen in de vorige § vermeld is.

Wat de legering aangaat, behoefde voor de ongeregelde benden niet gezorgd te worden. Zij bleven in de nabijheid hunner desa's (zie boven) en vonden dus in den regel daar een onderkomen.

Voor de geregelde troepen hebben wij daarentegen menigmaal kampen aangetroffen, soms bestaande uit hutjes, soms uit behoorlijke barakken, loodsen of woningen. Al de door ons opgeteekende voorbeelden aan te halen, zou niet doenlijk wezen. Wij bepalen ons daarom tot de volgende, en zien daaruit, dat onze troepen soms ook van die kampen gebruik maakten.

> Een van de grootste kampen was zeker dat, hetwelk het detachement Sollewijn den 25en Oct. 1827 te Banjoemenang verbrandde. Het was ingericht voor 2000 pradjoerits [2]). Bovendien bevatte die desa nog vele groote woningen.
>
> Den 26en Juni 1829 legerden de detachementen Ledel, Bauer en Ten Have zich, na een schitterende overwinning, te Ketjoeboeng en voedden zich met de spijzen, die voor de vijandelijke troepen gereed stonden. Deze hadden dien dag bestaan uit ± 800 man van Sentot's barisans, waaronder ± 80 ruiters, behalve de vele ongeregelde benden.
>
> Den 28en April t.v. hadden de z.g. 2e, 3e en 4e colonne, zoomede de vereenigde Expeditionaire colonnes [3]) gebruik gemaakt van de gebouwen, die rondom Wates voor Sentot's troepen waren opgericht. Deze gebouwen waren dus blijkbaar nog al talrijk [4]).

Uit een en ander kan men zien, en het pleitte voor hun bekwaamheid als aanvoerders, dat Dipa Negara en Sentot zooveel doenlijk voor de verpleging hunner troepen zorgde. Zij begrepen, dat, wilden zij hen niet zien verloopen, zij aan hun onderhoud de noodige aandacht moesten schenken.

Zulks neemt echter niet weg, dat hun dit niet altijd mogelijk was, (zie boven) en vooral in het laatste gedeelte van den oorlog moesten die troepen zich dikwijls groote ontberingen getroosten. Daardoor begonnen die barisans eindelijk, door honger en uitputting gedreven, meer en meer te verloopen, en prinsen en voorname hoofden, en ten slotte ook Sentot, zich van Dipa Negara los te maken.

---

[1]) Weitzel: 2e Deel, blz. 366, 380, enz.
Jhr. F. V. A. de Stuers: blz. 119—120.

[2]) Zoo werden in het algemeen de strijders van Dipa Negara's geregelde troepen of barisans genoemd.

[3]) Dit waren de detachementen, samengesteld uit de troepen, die de Expeditionaire Afdeeling uitmaakten, welke in Mei 1827 en volgende maanden onder den kolonel Vermersch uit Nederland op Java aankwamen.

[4]) Zie Weitzel: 2e Deel, blz. 88, 427, 435, enz.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

§ 42. Verpleging en legering bij de Maleiers op Soematra's Westkust.

Dat in de Paderi-oorlogen de verpleging der strijders, die de verschanste liniën, toenmaals om de landschappen of loewaqs en ook binnen die landschappen aangetroffen, verdedigden, door de nabijheid der woonplaatsen niet veel zwarigheid heeft opgeleverd, hebben de vele en dikwijls belangrijke voorraden bewezen, die wij in hun liniën en versterkingen, dan wel in de nabijgelegen kampoengs hebben bemachtigd. Daardoor zullen ook de Paderi's van naburige landschappen, die hun geloofsgenooten ter hulp kwamen, gelegenheid hebben gevonden, in hun onderhoud gedurende eenigen tijd te voorzien. zoodra hun eigen voorraad verbruikt was. Wij zullen niet trachten al de gevechten aan te halen, waarbij onze troepen zich van zulke voorraden meester maakten, doch verwijzen daarvoor naar den luit.-kolonel H. M. Lange [1]).

Die voorraden waren echter niet altijd voldoende; dit bewees ons de verdediging van Pandasikai, waar de Paderi's, in weerwil van de nederlagen, die zij onzen troepen op 9 en 16 December 1823 deden ondergaan, uit gebrek aan levensmiddelen verliepen [2]).

Waar de strijdbenden bij langdurige verdedigingen bijeen gehouden moesten worden, waren natuurlijk bijzondere voorzieningen noodig. Wij vinden daarvan voorbeelden in de verdediging van Doerian Tinggi en Bondjol. Dan moesten de verdedigers door toevoer van elders voorzien worden.

> Zoo kreeg Bondjol b. v. zijn voorraden uit Alahan Mati, Simpang en Taloe. In Aug. 1835 gelukte het dan ook aan den 1en luit. Raaff tot tweemaal toe een transport vivres in handen te krijgen. Toch bleef de vijand voortgaan, tot zelfs tusschen onze versterkingen door, transporten binnen Bondjol te brengen. Zulks geschiedde natuurlijk 's nachts. Ook trachtte hij door bebouwing der nabijgelegen sawah's, zelfs gedurende het beleg, zooveel doenlijk in eigen onderhoud te voorzien [3]).

De Paderi's uit Lintau, Agam, L Kota's, Alahan Pandjang, Rau, Tamboesai, enz. die bij herhaling in de Boven- en Benedenlanden van Soematra's Westkust invallen deden in de door ons bezette of ons toegedane streken, vonden ook in roof en plundering, zoo zij in den aanvang al eenigen voorraad medevoerden, het middel, om zich geruimen tijd buiten hun eigen landschappen staande te houden [4]).

> Toen de Maleiers van Soengai Pagoe in het ten N. daarvan gelegen Alahan Pandjang [5]) binnen vielen (Maart 1845), om van daar een inval op het door ons bezette grondgebied te doen, onthielden zij zich in Alahan Pandjang echter van branden en plunderen, doch lieten zich daar van levensmiddelen voorzien. Of zulks tegen betaling ging, werd niet vermeld. Alleen vonden wij aangeteekend. dat die requisitie voor 500 man gehouden was [6]).

---

[1]) Het Ned. O. I. Leger ter Westkust van Sumatra. 2e Druk. 1e Deel, blz. 43; 2e Deel, blz. 10, 298, enz. enz.
[2]) Lange: 2e Druk. 1e Deel, blz. 107.
[3]) Lange: 2e Druk. 2e Deel, blz. 55, 74, 158; zie ook blz. 65 en blz. 75 (het vernielen van vele voorraden door kapt. Vogel, waardoor de verpleging van Bondjol bemoeilijkt werd).
[4]) Lange: 2e Druk. 1e Deel, hoofdstuk I—VII, IX—X en XIII.
[5]) Niet te verwarren met Alahan Pandjang, waarin Bondjol ligt.
[6]) Lange: 2e Druk. 2e Deel, blz. 449.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Wij gelooven, op grond van het bovenstaande, voldoende te hebben aangetoond, dat de verpleging bij de Maleiers op Soematra's Westkust in het algemeen plaats had op de in § 40 omschreven wijze, en in de genoemde bijzondere gevallen ook door aanvoer van elders. Op welke wijze die aanvoer geschiedde, bleek ons niet; vermoedelijk werden daarvoor dragers gebezigd.

Aangaande de legering der strijdbenden meenen wij te mogen aannemen, dat die voor de verdedigers der verschanste linië̈n of versterkingen, uit de nabij gelegen kampoengs afkomstig, geen bezwaar opleverde. Zij toch vonden in hun woonplaatsen een dak. Voor de van elders opgekomen strijders werden blijkbaar, voor zoover zij geen plaats vonden in de naastbijzijnde kampoengs, bivaks of kampen opgericht, bestaande uit hutten, loodsen of barakken. Onze troepen hebben althans op Soematra's Westkust eenige malen dergelijke kampen aangetroffen.

Zoo was b. v. 27 Sept. 1823 te Kota Toewah een versterkt kamp met 350 woningen voor 10 à 12 duizend strijders.

Tijdens het beleg van het fort Amerongen (± 13—22 Jan. 1833) hadden zich de Paderi's van Tamboesai eveneens een legerplaats ingericht.

Van 5 tot 7 Jan. 1833 legerde de 1e luit. Poland zich met zijn detachement in een van hutten voorziene vijandelijke benteng bij Ampang Gedang.

Den 12en Mei 1845 troffen onze troepen in de vijandelijke versterkingen van Pasimpat Doerian Tarang (XII kota's) barakken of loodsen aan voor 2000 à 3000 strijders, zijnde de benden der hoofden uit de XII Kota's en van Toewankoe Loeboeq Linta (alias Fakhier Madina uit Pau bij Padang) [1]).

§ 43. **Verpleging en legering bij de Atjehers.**

De verpleging bij de Atjehers had blijkbaar plaats, zooals in punt 1 en 2 van § 40 is aangegeven, althans voor zoover de onder de wapenen gekomen bevolking betreft. Vandaar dan ook het verschijnsel, dat de strijdbenden, welke telkens uit de onderhoorigheden naar Groot-Atjeh kwamen opzetten, om tegen onze troepen te vechten, telkens als hun voorraad en geld begon op te raken, zich niet lang staande konden houden en weder huiswaarts moesten keeren. De hoeloebalangs en andere hoofden der bevolking hadden er blijkbaar geen begrip van, dat, wanneer zij hun onderhoorigen tot een verren tocht opriepen, zij ook maatregelen hadden te treffen voor hun onderhoud op weg en in den vreemde [2]), daar zij de kampoengs hunner landgenooten in Groot-Atjeh natuurlijk moeilijk konden plunderen en berooven, en deze genoeg met hun eigen onderhoud hadden te doen, om ook nog de verpleging dier van elders komende benden op zich te nemen.

Zoo lezen wij b. v., dat de scharen, bestaande uit de bevolking van Pedir, Merdoe, Samalanga, Pasanga en Tenom, die ons in 1874 na het vertrek der 2e expeditie in Groot-Atjeh kwamen verontrusten, telkens weder moesten terugkeeren en telkens weder door nieuwe moesten vervangen worden.

Ook moesten o. a. de uit de onderhoorigheden afkomstige benden, die in het laatst van Nov. 1875 onze Z. en O. linie bestookten, reeds in het begin van Dec. 1875 aftrekken, zoodat

[1]) Lange: 2e Druk. 1e Deel, blz. 105, 294 en 368; 2e Deel, blz. 482.
[2]) Dr Snouck Hurgronje: „De Atjehers". 1e Deel, blz. 180.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

toen gen. Pel's plan, om hen weder te verdrijven, niet tot uitvoering behoefde te komen.

De strijdbenden van Said Abdoerrahman Zahir, die den 18en Juni 1878 door Lepong en de Glé-Loedapas een inval in de IV Moekim van de XXV Moekim ondernamen, verliepen reeds den 27en Juni d. a. v. Een groot deel der strijders keerde toen reeds door gebrek aan levensmiddelen naar de XXII Moekim terug. Wel hielden zich nog talrijke benden eenige dagen in Glé-Taroem en Lepong op en werden transporten levensmiddelen uit de XXII Moekim door de Glé-Loedapas aangevoerd — ook trachtte in den nacht van 24 op 25 Juni 1878 een transport vivres en vee tusschen onze posten Biloel en Atoëh naar de IV Moekim door te breken, doch werd door ons geschut- en geweervuur gedeeltelijk tot terugkeeren genoodzaakt — maar die aanvoer schijnt onvoldoende geweest te zijn, want den 6en Juli waren ook die benden weder voor goed naar de XXII Moekim afgetrokken.

Den 10en Juli werd door ons hoofdkwartier bericht ontvangen, dat Habib Abdoerrahman een groote hoeveelheid levensmiddelen en oorlogsbehoeften te Montasik had verzameld, en andermaal een inval in de IV Moekim zou beproeven. Den 16en Juli werd zelfs het bericht ontvangen, dat hij reeds een 8000-tal strijders om zich had verzameld en uit Pasei, Merdoe, Samalanga en Pasanga nog versterking verwachtte.

Moge uit het bovenstaande blijken, dat Habib Abdoerrahman voor de verpleging behoorlijk trachtte te zorgen, en zelfs maatregelen nam, om zijn benden in de IV Moekim den noodigen toevoer te verzekeren, zoo blijkt er toch ook uit, dat die maatregelen nog zeer onvoldoende bleven en het verloopen zijner strijders niet konden voorkomen [1]).

Natuurlijk werd de verpleging bij den vijand onzerzijds steeds zooveel mogelijk belemmerd:

1°. door hem te beletten, althans voor zoover dat in onze macht was en de gelegenheid zich daartoe aanbood, zijn oogsten binnen te halen;

2°. door zijn voorraden, waar onze troepen die aantroffen, hetzij in de kampoengs, hetzij in de wildernissen of het gebergte, te vernietigen, dan wel ten eigen bate mede te voeren.

Zoo hadden o. a. in Januari 1875 op de sawahvlakte, tusschen Pinang, Lemboeq en Langkeroeq, en op die, ten O. van Longbatah Mesigit, fourageeringen plaats, welke zooveel doenlijk door het artillerievuur uit onze versterkingen Lemboeq en Longbatah Mesigit belet werden. Deze fourageeringen geschiedden behoorlijk onder een gewapende dekking, terwijl ons geschutvuur niet kon beletten, dat de Atjehers er steeds mede voortgingen.

Dit was een der redenen, waarom door generaal Pel tot de oprichting van de versterking Lam Perit besloten werd, welke oprichting den 5en Februari 1875 werd aangevangen [2]).

Voorts werden b. v. den 9en Juli 1876, door het detachement van den majoor Diepenheim, bij het doorzoeken van het terrein

[1]) E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh oorlog." 2e Deel, blz. 106, 189 en 192; 3e Deel. blz. 238—240 en 244—246.
[2]) E. B. Kielstra: 2e Deel, blz. 131 en 136.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

in de kloof van Belang Kala, eenige schuren met rijst aangetroffen en verbrand.

Bij de tochten van den generaal Van der Heijden in de XXII en XXVI Moekim werden door onze troepen in de kampoengs menigmaal belangrijke voorraden gevonden en verbrand of wel, overeenkomstig de door dien generaal gegeven orders, ten eigen nutte medegevoerd.

Groote moeilijkheden in de verpleging werden den vijand ook berokkend door de blokkaden, welke door onze marine op verschillende tijden langs de kust van Atjeh en Onderhoorigheden of een gedeelte daarvan werden uitgeoefend.

Deze blokkaden hadden o. m. ten doel den invoer van oorlogsbehoeften, rijst, opium, e. d. zooveel mogelijk te beletten. Zelfs berustte het plan van generaal Pel tot onderwerping van Atjeh op het afsluiten van de gemeenschap van Groot-Atjeh met de zee: toen eindelijk in Januari 1877 met de verovering van de kuststreek tusschen Koewala Loë en Koewala Gigiëng het programma van dien opperofficier voltooid was, hoopte men zelfs dat, wanneer de radja van Pedir ons zijn medewerking verleende en ook langs dien kant de toevoer werd afgesneden, de vijand voor het verkrijgen van levensmiddelen, zout, opium, enz., van ons afhankelijk zou zijn [1]).

Transporten met levensmiddelen als anderszins kwamen meermalen voor. Deze dienden om elders strijdende benden van leeftocht te voorzien, doch meestal om het noodige te vervoeren naar streken, waar, tengevolge van de door ons afgesneden toevoer, gebrek aan een of ander begon te ontstaan. Menigmaal vielen dergelijke transporten in hinderlagen, door onze detachementen gelegd.

Wat de verpleging van de strijders der bendehoofden, zooals Toekoe Oemar, Njaq Hasan, Toekoe Hoesin, e. a. aanging, schijnen die benden voornamelijk van buit geleefd te hebben. Natuurlijk verkregen zij dien door roof en plundering, meestal van de kampoengs welke zich aan ons onderworpen hadden.

Bij gebrek aan buit dwongen zij zelfs de bevolking der kampoengs, welke den oorlog tegen ons hielpen voortzetten, dus van hun eigen partij, in hun onderhoud te voorzien.

De oelama's of tengkoe's, die later de benden tegen ons aanvoerden, hadden hun strijders beter onder disciplinie en begrepen, dat zij in het belang van den door hen gepredikten *heiligen oorlog*, in hun verpleging niet konden voorzien door de hun toegedane bevolking te brandschatten, zulks zou hun zaak benadeeld hebben. Zij deden daarom beter. Wat hun niet geschonken werd, werd betaald. Daarvoor dienden de geldelijke bijdragen, welke in de heilige krijgskas stroomden [2]).

Ten aanzien van de legering kunnen wij vermelden, dat onze troepen menigmaal bivaks of legerplaatsen hebben aangetroffen. Ook in de veroverde versterkingen kwamen dikwerf hutten en zelfs geblindeerde slaap- en kookplaatsen voor.

Zoo bevonden zich b. v. in de verschanste liniën van Senangri, Lam Teboe en Sabang, welke in Januari 1876 in onze handen vielen, geblindeerde slaap- en kookplaatsen.

In Lam Baroe (7 Maart 1876) en achter de bergstellingen nabij

[1]) E. B. Kielstra: Beschrijving van den Atjeh-oorlog, 2e Deel, bijl. IV en 3e Deel, blz. 5.
[2]) Zie vóór dit alles Dr. Snouck Hurgronje: „De Atjehers", 1e Deel, blz. 182 en 183.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Biloel-Zuid (11 Maart 1877) werden een aantal hutten gevonden, welke den Atjehers tot logies hadden gediend.

Toen de benden van Habib Abdoerrahman Zahir zich uit de IV Moekim hadden teruggetrokken, troffen onze troepen, vele verlaten bivaks dier benden aan (begin Juli 1878).

De middelste der 3 bentengs, welke de stelling van Pantaikarang vormden, diende tot huisvesting van 400 à 500 Atjehers (7 Mei 1878).

Den 2en Augustus 1879 ontdekte de kapt. Halewijn, op zijn veelvuldige tochten door het gebergte ten O. van Kroeëng Kali een kamp bij de Glé Beroe.

Den 14en Juni 1882 werd in het dal van de Kroeëng Pinang (in de IV Moekim van de XXV Moekim) door onze troepen een kamp voor 200 man ontdekt.

In de eerste dagen van Dec. 1883 vernielden onze troepen in kampoeng Empehbling een aantal loodsen en pondoqs, welke de vijandelijke benden tot verblijf hadden gediend.

De door ons aangetroffen bivaks of kampen dienden natuurlijk voor de van elders gekomen benden. In de versterkingen deden de hutten, geblindeerde verblijfplaatsen, enz. dienst als huisvesting van de bezetting, ook wanneer de kampoengs niet veraf lagen en voortdurende bezetting toch gewenscht scheen, zooals b. v. bij de 3 zooeven genoemde liniën van Senangri, Lam Teboe en Sabang.

§ 44. Verpleging en legering der Maleiers op Soematra's Oostkust en in Palembang.

Omtrent de expeditiën in Djambi en Asahan vonden wij met betrekking tot de verpleging des vijands niets aangeteekend, ook niets, waaruit wij tot een en ander konden besluiten.

Alleen vonden wij ten aanzien van Palembang vermeld, dat in 1819 sulthan Machmoed Badroe'ddin gedeeltelijk voorzag in de verpleging van de Chineezen, Arabieren en inlanders van de hoofdplaats Palembang, doch dat de Bovenlanders van Palembang hun eigen voorraden moesten medebrengen [1]). Wellicht kan hieruit worden afgeleid, dat de strijders uit de Palembangsche Beneden- en Bovenlanden telkens door andere benden werden afgelost, terwijl, om de bewoners van Palembang voortdurend bij het werken aan de verschillende batterijen en andere versterkingen te kunnen houden, de sulthan zich verplicht zag, althans gedeeltelijk in hun voeding te voorzien. Toen later de 2e Expeditie in het jaar 1821 voor Palembang verscheen, deed de sulthan echter ook zout en rijst aan zijn strijders uitdeelen [2]), vermoedelijk, om hen bij elkaar te kunnen houden en niet in die kritieke dagen uiteen te zien gaan.

Hoe de sulthan aan die voorraden kwam, kan blijken uit het feit, dat in de omstreken van Palembang nagenoeg gebrek aan alles was, tengevolge van de zware leverantiën die hij eischte [3]).

Wat de legering aanbelangt, werden achter de batterijen aan de Peladjoe en op het eilandje Gombora groote bamboe woningen aangetroffen [4]).

---

1) Mil. Spectator 1841. Blz. 125.
2) " " " " 166.
3) " " " " 169.
4) " " " " 170 en 187.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Dat de verdedigers van Palembang weinig voor de hygiëne deden, bewees het feit, dat den 25en Juni 1821 de batterijen op Gombora in brand gestoken moesten worden, omdat onze troepen het daar van den stank niet konden uithouden. De batterijen aan de Peladjoe-rivier waren reeds den dag van haar verovering (24 Juni) door onvoorzichtigheid van eenige matrozen in brand geraakt; door het springen van een vat buskruit in een der bamboe woningen had het vuur zich daar snel over de andere gebouwen verspreid, en was er van blusschen geen sprake geweest.

§ 45. **Verpleging en legering bij de Pasoemahs en Redjangs.**

Bij de Pasoemahs en Redjangs schijnt de verpleging evenzoo met de in § 40 punt 1 en 2 aangegeven primitieve wijze te zijn overeengekomen.

De Pasoemahs verbouwden veel rijst en hun rijstschuren waren in den regel goed gevuld. Natuurlijk bracht zulks er veel toe bij, om de verdediging hunner doesoens zoo hardnekkig te doen zijn, als in 1866 het geval is geweest.

Evenwel hebben gebrek aan zout en water ons zijn voornaamste versterking (Moentar Alam) in handen gespeeld, daar de bezetting dientengevolge moest aftrekken.

De talang[1]) Penandingan viel den 25en April 1866 in handen onzer troepen, in weerwil van het door hen geleden échec, omdat de vijand, die, volgens bij ons hoofdkwartier ingekomen berichten, den nacht te voren Penandingan bezet had, blijkbaar eerst toen tot de verdediging van dien talang had besloten en geen voorraden daarin had opgelegd.

Den 11en Juni 1866 was de vijand 's nachts uit Moentar Alam, sedert den 14en Mei t. v. hardnekkig door hem verdedigd, afgetrokken, omdat hij gebrek had aan zout, tabak en water. Wij hadden den toevoer van beide eerstgenoemde artikelen totaal afgesneden, en den 11en Juni zijn waterreservoir buiten de versterking gevonden en doen leegloopen. Toen gaf hij de verdediging op en trok nog dienzelfden nacht af. Aan rijst en munitie had hij blijkens de gevonden voorraden geen gebrek gehad [2]).

Ook in het gebergte en in de wildernissen hadden de Pasoemahs zich, behalve keboeans of schuilplaatsen, voorraadschuren opgericht. Toen een deel der bevolking zich in de wildernissen bleef ophouden, gelukte het ons vele dier keboeans en voorraadschuren op te sporen en te vernielen, waardoor de onderwerping der geheele bevolking bespoedigd werd.

Zoo vernielde b. v. het detachement onder kapt. Van Heijningen bij den tocht naar Talang Mendoekoe vele dier keboeans en voorraadschuren (1 Oct. 1866) [3]).

Wanneer de Pasoemahs naar elders trokken en hun medegenomen voorraad verbruikt was, ontzagen zij zich niet door plundering van de doesoens hunnner bondgenooten in hun behoeften te voorzien [4]).

---

1) Talang is een kleine doesoen, die gedurende den rijstbouw door slaven werd bewoond.
2) Ind. Mil. Tijdschrift 1870. Blz. 106.
3) „ „ „ 1870. „ 312.
4) „ „ „ 1889. 1e Deel, blz. 511.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Dat het ook den Redjangs van Ampat Lawang onmogelijk was, groote strijdbenden op eenigen afstand van hun doesoens te onderhouden, bleek o. a. uit het feit, dat hun hoofden door gebrek aan levensmiddelen tot onderhandeling en onderwerping werden gedwongen (11 Nov. 1851).

De Redjangs van Ampat Lawang hadden bij Oedjoeng Ali en Oeloe Mengkoedoe (medio October 1851) versterkingen opgeworpen en daar een 1000-tal strijders vereenigd. Nog geen maand later was er reeds gebrek, vooral aan zout. Dit gebrek bleek later in Ampat Lawang algemeen en oorzaak te zijn, dat de bevolking naar rust verlangde, waar nog de plunderingen van hun bondgenooten, de Pasoemahs, het hare bijdroeg [1]).

Uit het oogpunt van verpleging is de strijd om de doesoen Djati, tijdens de onlusten in de Goemai-districten (Lematang Oeloe) voor ons van belang (17 Oct. 1858—29 Maart 1859). Toen de aanvallen van 17 en 23 Oct. 1858 op Djati tot geen resultaten hadden geleid en ook de aanvallen op 10 en 15 Jan. 1859 mislukt waren, trachtte de luit.-kolonel Lammerée langs een anderen weg tot den val van Djati te geraken.

Hij besloot toen — ook naar aanleiding van de wenken hem door den toenmaligen legercommandant, den luit.-generaal J. Van Swieten, in diens missive van 7 Nov. 1858 N°. 1 gegeven — over te gaan tot het vernielen van 's vijands voorraadschuren en tot het verbreken der gemeenschap van Djati met de districten en doesoens, waaruit het geregeld zijn toevoer ontving en zijn strijders geregeld om de 5 dagen werden afgelost.

Den 5en Jan. 1859 was de doesoen Pandan Arang reeds door onze troepen bezet, ten einde de gemeenschap van Djati met Pagar Goenoeng, Goemai Oeloe en Goemai Lembaq af te snijden.

Den 18en Januari werden Loeboeq Sepang, Tandjoeng Siri en Poeloe Pinang genomen en verbrand, en daardoor de belangrijke voorraden levensmiddelen vernield, welke in die doesoens door onze troepen werden gevonden. Den 22en Januari ondergingen de doesoens Padang Langkoeas, Moewara Bambang en Bantoenan hetzelfde lot. In Moewara Bambang alleen werden meer dan 1000 pikoels rijst vernield. Den 23en Jan. handelde men op gelijke wijze met de doesoen Menang Padang.

In het begin van Maart, toen de weersgesteldheid, welke door de aanhoudende regens de troepenbewegingen ten zeerste in den weg had gestaan, verbeterde, deed de luit.-kolonel Lammerée Djati verder zooveel mogelijk insluiten. Het gebrek der bezetting nam steeds toe, oneenigheden braken dientengevolge onder haar uit en toen den 17en Maart onze insluitingslinie (bestaande uit 4 versterkingen) geheel voltooid was, begon de bezetting al meer en meer te verloopen. Reeds den 12en Maart waren een 9-tal hoofden met hun strijders, uit vrees voor totale insluiting, afgetrokken, en het aantal strijders binnen Djati tot een 200-tal afgenomen. Den 29en Maart sloeg zich de toen reeds tot een 40-tal strijders ingeslonken bezetting door onze insluitingslinie.

Wat onze troepen niet door wapengeweld hadden kunnen verkrijgen, verkregen zij door het afsnijden van allen toevoer.

---

[1]) Ind. Mil. Tijdschrift 1889. 1e Deel, blz. 498—503 en 511.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Ten slotte kan nog worden opgemerkt, dat de benden, die sedert 1823 herhaaldelijk in de Palembangsche Bovenlanden, soms zelfs tot in de Benedenlanden, invallen en strooptochten deden, natuurlijk door roof en plundering in hun behoeften voorzagen, daar roof en plundering de aanleiding van die tochten waren.

Met betrekking tot de legering kunnen wij mededeelen, dat de strijders, van hun kampoengs of doesoens verwijderd, zich eveneens kampen of legerplaatsen inrichtten.

Zoo verbrandden de troepen onder luit.-kol. De Brauw, bij diens tocht van Lahat naar de marga (district) Goemai Lembaq, bij Karang Dalam een bamboe kamp (13 Sept. 1851).

Evenzoo werden in de doesoen Goenoeng Kerto in het landschap Kikim door het detachement De Brauw, bij zijn marsch van Lahat naar Tebing Tinggi, kasernes (loodsen of barakken?) van de opstandelingen verbrand. Verder overviel een detachement van ons den 17en Nov. 1851 een bende van 300 Kisammers in haar legerplaats bij Gedong Ridoe in Komering Oeloe. Waaruit die legerplaats bestond, werd niet vermeld [1]).

§ 46. Verpleging en legering bij de Maleiers van Borneo.

Bij den oorlog van 1859—1863 zag men min of meer hetzelfde gebeuren, als in den Java-oorlog.

De bevolking, die vrijwillig of gedwongen aan den strijd deelnam, deed zulks in de streek, waar haar woonplaatsen gevestigd waren. Zij bleef in de nabijheid harer kampoengs en kon dus zonder bezwaar in haar verpleging voorzien. De benden van de verschillende hoofden werden door toedoen van de bevolking verpleegd. Dit schijnt zoowel vrijwillig en tegen betaling als gedwongen te hebben plaats gehad.

De 1e luitenant Von Ende vond b. v. den 17en October 1860 te Rantawan brieven van Hidajat, betreffende de levering van rijst en atap.

Den 19en Febr. 1861 kwam te Martapoera het bericht, dat een vijandelijke bende onder Said Sambas kampoeng Limbahong Tiga bedreigde en naar Rantau, Bekoela en Amawang brandbrieven had gezonden. Toen de dientengevolge gevluchte bevolking van Riam Kanan weder uit de wouden terugkeerde, werd zij andermaal lastig gevallen, doch nu waren het zendbrieven met het zegel van Hidajat, waarin gelast werd 50 realen aan hun sulthan (Hidajat) te schenken en leeftocht bijeen te brengen voor Antasari, die eerlang, zooals het heette, met 5000 man in de Benedenlanden zou vallen.

Tegen het einde van Juli 1861 zond Hidajat o. a. aan het districtshoofd van Riam Kanan 300 realen, tot aankoop van levensmiddelen, enz. [2])

Herhaaldelijk geschiedde het, dat, wanneer onze troepen in een of andere streek kwamen, de bevolking zich aan ons onderwierp met de betuiging, dat zij door de vijandelijke benden gedwongen waren geworden aan den strijd deel te nemen en hen te steunen. Al mag dat menigmaal onwaar of overdreven geweest zijn, zoo lag toch dikwijls ook waarheid aan haar beweringen ten grondslag.

---

1) Ind. Mil. Tijdschrift 1889, 1e Deel, blz. 412, 418, 508 en 509.

2) W. A. van Rees: „De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863". 1e Deel, blz. 315, 2e Deel blz. 3 en 113.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Reeds van den aanvang af was ons hoofdkwartier te Bandjermasin er op bedacht geweest, door afsluiting van verschillende rivieren en soengai's den toevoer van onderscheiden levensbenoodigdheden, als: rijst, zout, opium, tabak, enz. zooveel mogelijk te beletten, ten einde daardoor van zelf den weerstand te breken.

Niet overal toch was de bevolking in staat door landbouw in eigen behoeften te voorzien; de gesteldheid van den grond leende zich daartoe niet altijd en die ontbrekende levensbehoeften moesten in dat geval door ruilhandel verkregen worden. Menig keer vielen dan ook beladen perahoe's, naar zulke streken op weg, onzen troepen in handen.

Toen onze detachementen ook de voorraden in de kampoengs gingen verbranden en vernietigen, om daardoor de vijandelijke hoofden en benden nog meer in hun onderhoud te belemmeren en door gebrek te dwingen, sprak het van zelf, dat de bevolking en ook de bendehoofden voorraadschuren en magazijnen in afgelegen kampoengs en in de wildernis oprichtten, teneinde ze voor onze troepen te verbergen en voor vernieling te vrijwaren. Het gelukte onzen detachementen en patrouilles toch die voorraden te ontdekken; te talrijk om op te noemen zijn de voorbeelden, dat zij er in slaagden, zulke magazijnen te vernielen [1]).

Natuurlijk ontstond door al die maatregelen meer en meer gebrek. Alle ondernemingen des vijands begonnen daarop langzamerhand af te stuiten.

In de aan ons gezag onderworpen streken, waar de bevolking den oorlog bepaald moede was, naar rust en orde terug verlangde, bepaalde men zich er toe, haar de voorraden naar de wouden te laten brengen en ze aldaar te doen verbergen, om te voorkomen, dat de vijandelijke benden ze ten eigen nutte aanwendden.

Ons bestuur ging hiermede zelfs zoover, dat er in sommige streken hongersnood dreigde, doch het stelde dan aan door ons opgerichte magazijnen voor de onderworpen en goedgezinde bevolking een bepaalde hoeveelheid rijst en zout per hoofd en per dag verkrijgbaar. Door gebrek en ellende gedwongen en door onze troepen voortdurend voortgejaagd, verliepen de benden, terwijl de vijandelijke hoofden zich langzamerhand onderwierpen, waaronder zelfs Hidajat en Demang Leman. Toen laatstgenoemde verraad pleegde en Hidagat misbruik maakte van ons vertrouwen en weder ontvluchtte, waren ten tweede male gebrek en ellende zoomede voortdurende vervolging door onze detachementen oorzaak, dat Hidajat andermaal in onderwerping kwam [2]).

Wij hebben hier tevens in het kort aangetoond, hoe veel er, door den vijand in zijn verpleging te dwarsboomen, toe bijgebracht wordt om een opstand te bedwingen. Alle opstanden zijn min of meer op deze wijze beëindigd. Dat het op Borneo met betrekkelijk weinig troepen mogelijk was, het bemoeilijken der verpleging zoo ver te drijven, lag aan de omstandigheid, dat het land zwak bevolkt en de bevolking in enkele streken min of meer gecentraliseerd was.

Behalve hetgeen wij reeds omtrent de verpleging des vijands mededeelden, vermelden wij nog, dat, wanneer hij het plan had in een of andere versterking stand te houden, hij er wel degelijk aan dacht, deze behoorlijk van levensmiddelen en van water te voorzien, en hij zelfs, in weerwil van de onmiddellijke nabijheid der onzen, trans-

---

1) Zie voor dit alles Van Rees: 1e Deel, blz. 90, 173, 179, 208, 209, 223, 240, 256, 315, 316, 318, 331, 333, 338 en 2e Deel, blz. 11, 59, 60—62, 66, 85—86, 93, 104, 114, 118, 124, 245, 249, enz.

2) Van Rees: 2e Deel, blz. 148—150, 159, 227—228, 233, 234, 264, 265, 267, 271 en 274.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

porten binnen zoo'n versterking trachtte te brengen, zoo de omstandigheden zulks noodig maakten.

Den 27en Sept. 1859 vonden onze troepen in de versterking te Goenoeng Lawak een ruimen voorraad vivres en drinkwater. Dit laatste was bewaard in ijzerhouten djoekoengs.

In de versterking Goenoeng Tongka troffen onze soldaten vele manden met rijst en 4 groote perahoe's met drinkwater aan (9 Nov. 1861).

In den nacht van 22 op 23 Sept. 1860 viel den kapt. Graas een transport vivres in handen, dat de vijand binnen de versterking op den Boekit Madang trachtte te brengen.

Den 1en Oct. 1860 maakte de 1e luit. Beijens zich zonder slag of stoot van de versterking te Benoewa Lawas meester. Den 2en Oct. vielen onzen troepen eenige Maleiers in handen, die onbekend met den aftocht der bezetting, levensmiddelen binnen die versterking trachtten te brengen [1]).

Met betrekking tot de legering valt hier blijkbaar alweer hetzelfde verschijnsel op te merken, dat de kampoengbevolking, als zij aan den strijd deelnam, door de nabijheid harer woonplaatsen in den regel van zelf huisvesting vond, doch door de dan hier, dan daar strijdende benden der hoofden bivaks, legerplaatsen, e. d., waar dat noodig was, werden ingericht.

Den 15en Jan. 1861 trof b. v. de 1e luit. Potthast bij Apoeï een bivak voor 600 à 700 man aan.

De kapt. Van Vloten ontdekte o. a, den 8en Juni 1861 in Riam Kanan in een bosch 2 loodsen, die voor de legering van 100 man waren ingericht.

Den 1en Aug. 1861 bevond zich achter de versterking te Limpaso een versterkt bivak [2]).

§ 47. **Verpleging en legering bij de Boegineezen en Mangkasaren.**

Ook bij deze volken werd in de verpleging klaarblijkelijk volgens de in § 40 punt 1 en 2 omschreven beginselen voorzien. Ook daar was zij m. a. w. primitief. Volgens Perelaer [3]) namen de strijders hun levensmiddelen mede en bleven zij zoo lang onder de wapenen, als de voorraad strekte; konden zij die niet door strooptochten aanvullen, dan keerden zij naar hun kampoengs terug, om zich opnieuw van benoodigheden te voorzien of om door andere strijders vervangen te worden.

Ook Van Staden ten Brink beweert hetzelfde en zegt verder, dat zij in de voorziening van hun meest noodzakelijke levensbehoeften, zooals zout en opium, zeer slordig waren en spoedig gebrek kregen, zoodat zij nimmer langdurig stand konden houden [4]).

Zelfs plunderden zij, wanneer de nood drong, de kampoengs van hun eigen landgenooten, om in hun voeding te voorzien, hetgeen, in verband met het roofzuchtig karakter der Boegineezen, niet te verwonderen was [5]).

---

1) Van Rees: 1e Deel, blz. 99, 291 en 303; 2e Deel, blz. 196.
2) Van Rees: 2e Deel, blz. 2, 85 en 122.
3) De Bonische Expeditiën. 1e Deel, blz. 21—22.
4) Zuid-Celebes: blz. 56 en 57. Bijl. blz. 251.
5) Perelaer: 1e Deel, blz. 299.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Dat de Boegineezen niet altijd even slordig in hun verpleging waren, blijkt wel uit het feit, dat onze troepen soms in hun versterkingen belangrijke voorraden aantroffen.

Ook in de versterking te Boekoeloe (op de grens van Tanette en de Noorder-Districten) werd den 8en Sept. 1859 een ruime voorraad beras en padi aangetroffen [1]).

Den 18en Nov. 1868 vonden onze troepen in Saloe Saloe (in Lamoeroe) drie huizen, goed gevuld met padi, en eenige loodsjes vol zout.

Zoo was de bergstelling Bara Batoewa (Noorder-Districten), die ons na onzen vergeefschen aanval op 25 November 1872 door den aftocht der bezetting in bezit kwam, ruim voorzien van levensmiddelen.

In de legering voorzagen deze volken evenzoo door het maken van bivaks of legerplaatsen, voor zoover zij in de nabijgelegen kampoengs geen onderkomen vonden.

Bij de versterking Boekoeloe troffen onze troepen hutten aan, welke de strijders van den Doeloeng Lamoeroe tot huisvesting hadden gediend; zelfs stallingen voor de paarden waren door hen opgericht (8 Sept. '59).

Dat ook de Boegineezen weinig voor de hygiëne deden, blijkt uit het feit, dat deze bivakplaats zoo verpest was, dat een veel langer oponthoud daar voor den vijand onmogelijk ware geweest [2]).

§ 48. Verpleging en legering bij de Balineezen.

Volgens generaal Van Swieten [3]) zou de verpleging bij de Balineezen plaats gehad hebben op de wijze, als in punt 1 en 2 van § 40 is aangegeven. Ook daar was het den vorsten onmogelijk de benden lang achtereen bij elkaar te houden.

Werkelijk bleek het dan ook, dat de Balineezen in 1849 binnen Djaga Raga gebrek begonnen te lijden [4]).

De moeilijkheid der verpleging zal hier denkelijk gelegen hebben aan de drie volgende omstandigheden:

1°. dat ook de strijders uit Karang Asem zich binnen Djaga Raga bevonden;

2°. dat velen der Boelelengsche strijders, door den uitgestrekten vorm van Boeleleng, van betrekkelijk grooten afstand waren opgekomen;

3°. dat de Balineezen in 1849 reeds bijna 4 jaar geen rust [5]), en dus weinig gelegenheid gehad hadden tot bebouwing der sawahs [6]).

Het spreekt van zelf, dat men hier niet aan een voortdurend doch wel aan een telkens hernieuwd oproepen der strijders heeft te denken, wanneer zij beweerden gedurende bijna 4 jaar onder de wapenen geweest te zijn.

Omtrent de legering der Balineezen vonden wij niets vermeld. Het ligt echter voor de hand, dat voor de van elders gekomen strijders ook kampen of iets dergelijks gebouwd werden.

---

1) Van Staden ten Brink. Blz. 51; Bijl. blz. 235 en 247.
2) Van Staden ten Brink: Bijl. blz. 244.
3) De waarheid over onze vestiging in Atjeh. Blz. 94.
4) Weitzel: „D derde Militaire Expeditie naar het eiland Bali." Blz. 71.
5) Weitzel: Blz. 71.
6) Evenwel dient hier opgemerkt te worden, dat de vrouwen op Bali ook een groot deel van den veldarbeid verrichten, althans bij de lagere klassen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

§ 49. Verpleging en legering bij de overige Indische volken.

Ten aanzien van de legering en verpleging bij de overige Indische volken hebben wij slechts weinig of niets kunnen vinden, te weinig althans, om daaruit besluiten te trekken. Aangezien echter uit de vorige §§ is gebleken, dat de strijdbenden, uit de gewone kampoengbevolking getrokken, vrij algemeen op de in § 40 vermelde wijze in haar verpleging voorzagen doch alleen voor de vaste, min of meer geregelde benden en ook in sommige omstandigheden bijzondere maatregelen werden getroffen, zoo zal het bij de overige volken zeer waarschijnlijk met het onderhoud der strijders wel in hoofdzaak evenzoo gegaan zijn.

Alleen kunnen wij nog vermelden, met betrekking tot de Lampongs, dat den 16en Aug. 1856 in het versterkte doch verlaten Bandoeloe een overvloed van levensmiddelen aanwezig waren, terwijl in de daarop volgende dagen belangrijke voorraden, door den vijand in de bosschen verborgen, door onze patrouilles werden buitgemaakt of vernietigd.

Toen in September 1856 Raden Intan en Singa Branta met hun nog trouw gebleven volgelingen in de wildenissen van den berg Radja Basa een goed heenkomen hadden gezocht, werden door onze detachementen en patrouilles zooveel mogelijk de voorraden levensmiddelen opgespoord en vernietigd, welke vroeger op last van die beide hoofden in de wildernis op afgelegen plaatsen waren verborgen. Daardoor kregen de muitelingen al meer en meer gebrek. Wel voorzagen zij zich af en toe met geweld bij de rustige of tot inkeer gekomen bevolking van voedsel, doch hun aanhang verliep al meer en meer.

Singa Branta wist te ontkomen en vermoedelijk naar een der kusteilanden over te steken. Men vernam althans niets meer van hem. Raden Intan, voortdurend door onze patrouilles opgejaagd en vervolgd, werd eindelijk in den nacht van 5 op 6 Oct. 1856 door Raden Ngarapat van kampoeng Tataän verraderlijk overvallen en vermoord. De honger deed hem in dien valstrik loopen [1]).

Op Timor bleken de bewoners ook wel degelijk op hun onderhoud bedacht geweest te zijn en maatregelen daarvoor getroffen te hebben.

Den 24sten September 1857 werd in de versterkingen van den fettor van Lidak een goede hoeveelheid levensmiddelen aangetroffen, evenzoo den 25sten September in de versterkingen op den berg Takenenoe, waar genoemde fettor zijn eigenlijk verblijf hield. Groote hoeveelheden levensmiddelen en de in groote aarden vaten verzamelde voorraden water werden vernietigd. Nadat onze troepen nabij een bron in het gezicht van dien berg het bivak betrokken hadden, poogden de Timoreezen door een stoutmoedigen en hardnekkigen aanval op de wacht, bij die bron geplaatst, zich weder van water te voorzien. Toen die aanval was afgeslagen, verliet de vijand 's nachts, door gebrek aan vivres en water, voor goed den Takenenoe [2]).

---

[1]) Mil. Spectator 1860. Geschiedkundige Mengelingen. Blz. 90, 92 en 105—108.
[2]) Mil. Spectator 1860. Geschiedkundige Mengelingen. Blz. 151—154.
Mil. Spectator 1859. Blz. 236.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Ook bij de expeditie op Seram in 1860 bleek het, dat de Alfoeren voor hun verpleging gezorgd hadden. Den 10den November vonden onze troepen in de woningen binnen Boeria belangrijke voorraden, terwijl de padischuren volgepropt waren [1]).

Ten slotte vermelden wij nog de wijze, waarop de Chineezen van West-Borneo in hun verpleging voorzagen. Met opzet doen wij dit het laatst, omdat zij in dit opzicht geheel afwijken van de Indische volken.

§ 50. **Verpleging en legering bij de Chineezen op Borneo's Westkust.**

Bij de Chineezen was de verpleging voor een inlandschen vijand al zeer goed geregeld. Wij hebben reeds vroeger gezien (§ 18), hoe bij hun strijdbenden administrateurs waren ingedeeld, die voor de verstrekking van vivres en munitie zorgden en verantwoordelijk waren aan den Raad van opperbevelhebbers of tjong-lin's, van wie zij tevens bevelen kregen.

Dat de Chineesche bevelhebbers ten volle het nut van een behoorlijke verpleging inzagen, moge blijken uit de legerorders of proclamatiën, die zij noodig vonden uit te geven. Zoo werd o.a. den 30sten Juli 1854 een bevelschrift te Pak Méon Thew aangeplakt, waarbij het aan de Chineezen verboden werd om arak te stoken of varkens te slachten, omdat de rijst en varkens voor de verpleging noodig waren. Tegen overtreding daarvan werd gedreigd met kettingstraf en verbeurdverklaring van goederen.

Bij een legerorder van 28 Juli t. v. was bepaald dat elke liangfon of strijder zijn opium of tabak moest medebrengen.

Dat de Chineesche Raad van opperbevelhebbers ook soms bevelen gaf, die van veel doorzicht getuigden, bewees het feit, dat zij in het laatst van Juli 1850 de beweging tegen Sambas staakten, om zich eerst van Pamangkat te verzekeren, waardoor o. m. de approviandeering hunner troepen beter verzekerd werd [2]).

Dat de bovenbedoelde bevelschriften geen papieren orders waren, bleek b.v., toen onze troepen den 15den Augustus 1854 in het kongsi huis te Songi-Betong een grooten voorraad levensmiddelen vonden [3]).

§ 51. **Aanvulling der strijders.** Uit hetgeen wij in al de vorige §§ hebben medegedeeld, zal het licht te begrijpen zijn, dat van een geregelde aanvulling van gesneuvelde, gewonde, zieke en vermiste strijders geen sprake is. Wij hebben daaromtrent dan ook niets gevonden, voor zoover betreft de strijdbenden, uit de gewone kampoengbewoners bijeen gebracht. Wel vonden wij bij Perelaer een aanteekening, die ons in onze meening versterkte [4]).

Alleen ten opzichte van de geregelde troepen van Dipa Negara lazen wij van het aanwerven van vrijwilligers (zie § 41). Ook Antasari c. s. scheen op deze wijze zijn vaste benden aan te

---

1) W. A. V. Rees: „De Pioniers der beschavi g". Blz. 142.
2) W. A. V. Rees: „Wachia, Tayk· ng en Amir". Blz. 111.
3) W. A. V. Rees: „Montrado". Blz. 156.
4) De Bonische Expediti ën. 1e Deel, blz. 21.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

vullen. Zelf deed hij pogingen, om voor een bepaalden tijd [1]) vrijwilligers te krijgen. Waarschijnlijk was dit een gevolg van de omstandigheid, dat het aantal strijders, dat zich bij zijn benden aansloot, niet groot was.

Als een bijzonderheid deelen wij mede, dat de aflossing der verdedigers van den kampoeng Djati (17 Oct. 1858—29 Maart 1859) geregeld om de 5 dagen plaats had [2]).

Hoe de vaste benden van Toekoe Oemar, Njaq Hasan, Toekoe Hoesin, e. d., zoomede van de tengkoe's in de verliezen voorzagen, is ons wel niet gebleken, doch het ligt voor de hand, dat zulks uit het zelfde slag van individuen geschiedde, als waaruit die benden zich vormden [3]).

In elk geval bleef ook deze wijze van aanvulling zeer onvolkomen. Zelfs bij de Chineezen van Borneo's Westkust, die, wat hun organisatie betreft, naar het schijnt bovenaan stonden, miste men elk denkbeeld van reserve- of aanvullingstroepen.

§ 52. **Sterkte der strijdbenden.** De sterkte der strijdbenden is in hoofdzaak afhankelijk van de grootte des lands en de dichtheid der bevolking. Hoe sterker de bevolking en hoe dichter zij bijeen woont, des te grooter zal het aantal weerbare mannen zijn, dat tegelijk tegen ons in het veld gebracht kan worden. Voor de overige factoren, van invloed op die sterkte, verwijzen wij naar de §§ 7 en 8.

Het spreekt van zelf, dat, waar men omtrent die sterkte opgaven in de geschiedboeken aantreft, die getallen moeten beschouwd worden, als bij benadering gegeven te zijn. Zoo hadden onze troepen op Java, door zijn dichte bevolking en den grooten aanhang van Dipa Negara, althans in den beginne en eenige latere perioden van den oorlog, dikwijls benden van eenige duizenden, enkele keeren zelfs van 10 à 15-duizend man tegenover zich.

De macht van den Prins van Serang werd op 3 Sept. 1825 bij Mintering, waar het detachement van kapt. Buschkens werd vernietigd, geschat op 10000 à 12000 man.

Den 9en Oct. 1825 telde bij Tangoeng elk der 3 echelons van de Javanen ± 3000 strijders, bij Bara Boedoer (27 Nov. 1825) was de vijand ruim 4000, bij Gawak (15 Oct. 1826) 3000 à 4000, bij Goenoeng Tawang (1 Jan. 1827) ± 10000 gewapenden sterk.

Bij Danalaja (16 Juli 1827) bestonden de 3 colonnes des vijands resp. uit ± 1000, ± 2000 en ± 1500 strijders.

Den 9en Jan. 1828 versloeg kapt. Schippers bij Toeban ± 2000 man.

Den 12en Juni 1828 dreef de luit.-kol. Sollewijn met zeer veel moeite een 3000- à 4000-tal vijanden bij Kanigara terug, enz. [4])

Onder die getallen waren dan dikwijls de barisans der opstandelingen medegerekend, wier sterkte wij reeds in § 18 vermeldden.

---

[1]) W. A. van Rees: „De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863". 1e Deel, blz. 338.
[2]) E. B. Kielstra: „Bijdragen tot de geschiedenis van Palembang, sedert 1848." Ind. Mil. Tijdschrift 1889, 2e Deel, blz. 438.
[3]) Dr. Snouck Hurgronje: „De Atjehers," 1e Deel, § 9.
[4]) Weitzel: „De oorlog op Java van 1825—1830."

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

In de Paderi-, Boni- en Bali-oorlogen hebben wij onze vijanden ook bij duizenden geteld.

Vooral in de Paderi-oorlogen waren onze vijanden zeer talrijk.

In de gevechten bij Goenong (1—4 Maart 1822) streden 20 à 25 duizend Paderi's; den 27en Juni 1822 telden zij bij Tandjoeng Alam + 30000 man. Den 10en Juli d. a. v. vielen 13 à 15 duizend man Tandjoeng Alam aan, terwijl de n14en van diezelfde maand ± 15000 Paderi's bij Kota Besar en Kota Gedang met onze troepen in gevecht waren. Den 10en Sept. van datzelfde jaar rukten + 20000 Paderi's van Agam en Alahan Pandjang tegen onze versterking te Goegoeq Sigandang op. In Oct. 1825 deden ± 7000 Paderi's van Bondjol en aangrenzende gewesten een inval in het ons gezag erkennende gedeelte van Agam, enz.

Vooral in het begin van de Paderi-oorlogen schijnt de sterkte hunner strijdbenden ontzaglijk geweest te zijn.

Ook in de latere jaren waren zij nog zeer sterk, doch wij hebben in dat tijdperk geen benden van 20 à 30 duizend man meer vermeld gevonden [1]).

De sterkte der Balineezen werd in de oorlogen van 1848 en 1849 door verschillende gezaghebbenden zeer verschillend opgegeven [2]).

Wij zullen alleen vermelden, dat Djaga Raga ± 15000 verdedigers telde, dat volgens berichten na den val van Djaga Raga Kloenkoeng 15 à 16 duizend man tegen ons in het veld zou brengen. Den 13en Mei 1849 hadden onze troepen bij Padang Cove daarentegen slechts 2000 à 3000 Balineesche strijders tegenover zich. De sterkte der drommen, die den 24en Mei 1849 bij Kasoemba tegen onze troepen optraden, vonden wij echter niet vermeld [3]).

Bij de expeditie tegen den opstandeling Ida Made Rahi in 1868 bedroeg het aantal strijders niet meer dan een 3000 man. Deze opstand droeg trouwens een zeer plaatselijk karakter [4]).

Ook op Selebes hadden de strijdbenden soms een groote sterkte. Zoo vielen 24 à 25 duizend Bonieren in 1824 in de Noorder-Districten, en werd de kapt. Le Clercq den 18en Oct. 1824 door 7000 à 8000 Bonieren bij Boeloe Sepong geslagen. Volgens den toenmaligen koning van Goa, die steeds zeer goed ingelicht heette te zijn, was dat aantal veel grooter geweest.

Den 15en Maart 1825 verdreven onze troepen 5 à 6 duizend Bonieren uit hun stelling bij Mangara Bombang en hadden daarna een aanval te doorstaan van een macht van 7 à 8 duizend strijders.

Den 17en Maart d. a. v. hadden ± 16000 Bonieren Sindjai bezet.

De sterkte des vijands in de gevechten bij Badjowa bij en na de landing (12 Febr. 1859), bij de kampoengs Tjilowe en Lona (16 Febr. 1859), bij en in de kampoeng Malowe (28 Febr. 1859) en Boni (6 Dec. 1859) vonden wij niet vermeld. Alleen weten wij, dat bij Malowe een ruiterbende; ± 2000 paarden tellende, onze troepen chargeerde.

---

1) H. M. Lange: „Het Ned. O.-I. Leger ter Westkust van Sumatra". 2e Druk.
2) J. V. Swieten: Krijgsverrigtingen tegen het eiland Balie in 1848."
3) Weitzel: „De derde Militaire Expeditie naar het eiland Bali in 1849".
4) B. R. F. Van Vlijmen: „Bali. 1868."

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De Doeloeng Lamoeroe beschikte in Sept. 1859 bij Boekoeloe over 1000 strijders, waarvan 400 te paard.

Bij de mislukte expeditie naar Sidenring in 1833 werd de sterkte des vijands alles en alles op 5000 man geschat, waarvan 3000 man binnen Watta en 2000 binnen Biloka.

De benden, die wij bij verschillende rooftochten en onlusten van kleineren omvang op Zuid-Selebes in de Noorder-, Zuider- en Oosterdistricten tegenover ons gehad hebben, waren niet meer dan eenige honderden strijders strijders sterk [1]).

De sterkte der Atjehers moge groot geweest zijn, wat het aantal weerbare mannen betreft — door sommigen werd het aantal hunner strijders op 30 à 50 duizend geschat [2]) — doch onze troepen hebben nimmer zulke sterke drommen tegenover zich gehad als b. v. in de oorlogen op Java, Bali en Soematra's Westkust. Evenwel telden hun benden, welke onze troepen tegenover zich kregen, soms een vrij groot aantal strijders.

Zoo verdedigden 3000 à 4000 Atjehers den rechtervleugel van de linie van Tiban (14 Dec. 1873.)

In 1878 deed Said Abdoerrahman Zahir met ± 2000 man een inval in de IV Moekim van de XXV Moekim en moet hij in Juli van datzelfde jaar ± 8000 strijders te Montasik bijeengebracht hebben [3]).

Wel leest men in de geschiedenis van den Atjeh-oorlog herhaaldelijk van sterke of talrijke benden, doch wij vonden geen cijfers, die, evenals de bovengenoemde bij andere oorlogen, de gedachten kunnen bepalen.

Zeker is het evenwel, dat de Atjehers door het gebrek aan eenheid en samenwerking, dat reeds bij onze komst in Atjeh bij de adathoofden heerschte [4]), niet zoo sterk in aantal zijn geweest, als zij hadden kunnen zijn.

Op de Westkust en in de Z. en O. Afd. van Borneo zijn de strijdbenden, vooral in laatstgenoemd gewest, minder sterk geweest.

In § 18 vermeldden wij reeds het totaal aantal strijders in 1850 door de Chineezen op de Westkust op de been gebracht. ± 4000 Chineezen streden in Sept. en Nov. van datzelfde jaar bij Pamangkat. ± 1000 Chineezen trokken den 16en Mei 1853 over de Sekadaubergen naar Seminis, terwijl ± 1200 Chineezen in Juni 1853 de stellingen op de Sekadau-bergen bezet hielden. Dit zijn de grootste massa's geweest, waarmede dit volk tegen onze troepen optrad. Overigens hadden wij met minder sterke benden te doen.

---

1) J. C. Van Rijneveld: „Celebes of ¡Veldtogt der Nederlanders op het eiland Celebes in de jaren 1824 en 1825".
M. T. H. Perelaer: „De Bonische Expeditiën".
P. B. Van Staden ten Brink: „Zuid-Celebes."

2) Generaal Van Swieten: „De waarheid over onze vestiging in Atjeh", blz. 234.
Een Oud-Hoofdofficier: „De Generaal J. H. B. Köhler. Een nalezing van feiten tijdens de eerste Expeditie tegen het Rijk van Atjeh". Blz. 22.

3) E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog."

4) Dr. Snouck Hurgronje: „De Atjehers". Blz. 178 en 179.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

In de Z. en O. Afd. van Borneo met haar zwakke, in enkele streken min of meer gecentraliseerde bevolking, waren de strijdbenden over het algemeen niet bijzonder sterk. Wel wordt vermeld, dat Pangeran Hidajat in Sept. en Oct. 1859 ± 2000 strijders te Amoentai vereenigd had, doch sterker benden dan ± 1000 man kwamen nimmer in gevecht. In den regel telden zij slechts eenige honderden strijders.

Den 9en Mei 1859 deden o.a. ± 1000 man een aanval op Pengaron; ruim 1000 strijders deden hetzelfde den 30en Juni 1859 onder Demang Leman op den Kraton van Martapoera. ± 1000 Dajaks onder Antasari belegerden van 17—21 Aug. 1860 onze versterking te Tabalong. De bezetting van Goenoeng Tongka zou evenzoo 1000 man geteld hebben, onder bevel van Antasari en Soerapati. Den 9en Febr. 1860 verdedigden daarentegen slechts ± 600 man de versterkte stelling op de heuvels bij Taäl, terwijl diezelfde maand 300 à 400 strijders door Soerapati naar de Beneden-Baritoe werden gezonden. Den 9en Aug. 1860 werd de door Amoentaische hulptroepen bezette versterking te Kaloewa door ± 500 vijanden aangevallen.

Sterker strijdbenden traden niet tegen ons op, dikwijls waren zij zelfs zwakker [1]).

De Redjangs van Ampat Lawang beschikten volgens generaal De Brauw over 2000 à 3000 weerbare mannen.

Bij Goenoeng Maraksa groeide de bende van Tiang Alam, na den verraderlijken aanval op 29 Juni 1851, tot ± 2500 man aan. Bij Oedjoeng Ali telde de vijand in Oct. en Nov. 1851, wij zeiden het reeds, ± 1000 hoofden, doch overigens waren de benden slechts eenige honderden sterk [2]).

Omtrent het aantal weerbare mannen der Pasoemahs in 1866 vonden wij geen gegevens. Hun benden zijn van nog al verschillende sterkte geweest.

Zoo bestond de bezetting van Moentar Alam uit niet veel meer dan 100 Pasoemahs. Daarentegen werkten, volgens sommigen, een 4000-tal vijanden in den nacht van 12 op 13 Aug. 1866 aan de versterking van Tebat Seroet [3]).

Bij de overige kleinere expeditiën, zooals naar Bangka (1850), de Lampongs (1856), Timor (1857), Seram (1860), Nias (1856 en 1863), Flores (1890) waren de benden slechts eenige honderden sterk.

Het spreekt van zelf, dat al de bovengenoemde getallen, welke betrekking hebben op de sterkte der benden, moeten beschouwd worden, zooals reeds gezegd is, als zeer bij benadering gegeven. Het is toch moeilijk, om, vooral wanneer de vijandelijke drommen sterk zijn, hun sterkte op het oog te schatten. Toch is dat de eenige wijze geweest, waarop het aantal strijders kon nagegaan worden.

---

[1]) W. A. Van Rees: „De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863."
[2]) I. M. T. 1889. 1e Deel, blz. 317, 498 en 501-503.
[3]) I. M. T. 1870: „De Expeditie tegen de Pasoemahlanden."

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

§ 53. **Trein bij den inlandschen vijand.** Na alles, wat wij reeds omtrent den inlandschen vijand mededeelden, zal het duidelijk zijn, dat men een ook maar eenigszins georganiseerd treinwezen te vergeefs bij hem zal zoeken. Ieder strijder droeg zijn eigen munitie en vivres bij zich. Toch moeten de geregelde strijdbenden van Dipa Negara (Java-oorlog, 1825—1830) iets bezeten hebben, dat op een trein geleek. Vooreerst hebben zij verscheidene malen lila's of kleine veldvuurmonden tegen ons in het veld gebracht (zie § 20). Daarvoor moest de munitie medegedragen worden. Voorts schijnen zij soms ook eenigen voorraad, bij wijze van reserve, in den strijd te hebben medegevoerd, want in eenige gevechten, welke evenals de meeste in dien oorlog ontmoetings-gevechten waren, zijn onzen troepen kisten, vaatjes of zakken met munitie in handen gevallen.

> Zoo maakten den 1sten Juli 1828 de onzen o. m. eenige kisten met munitie, den 26sten November 1828 bij Dajak onder meer andere zaken een vaatje buskruit buit, terwijl hun in laatst bedoeld gevecht tevens weder in handen kwamen, een vuurmond (éénponder) en twee munitiekistjes met de administratieve bescheiden van de z. g. 8ste colonne (Buskens), die den 1sten October 1828 bij Karia was vernietigd geworden.
> Zoo zijn er nog meer voorbeelden aan te halen.

Weitzel spreekt dan ook eenige malen van een *veldtros* bij den vijand, waarbij de transportmiddelen uit koeli's schijnen bestaan te hebben, ofschoon het aanneembaar is, dat de vijand eveneens de ook toen op Java veel in gebruik zijnde pikoelpaardjes daartoe bezigde.

> Bij den terugtocht van Dipa Negara door de desa Troetjoeq over de Praga-rivier (14 Augustus 1828), werd de vijandelijke macht door den luit. kolonel Sollewijn geschat op 800 à 900 man aan pradjoerits, *bedienden*, *trosjongens*, enz., terwijl bij den schitterenden terugtocht van Sambirata naar Njapa (25 Augustus 1829) Sentot zeer meesterlijk vóór den engen weg bij Pakem stelling nam, ten einde Dipa Negara, zijn in dat terrein onbruikbare ruiterij, en den *veldtros* gelegenheid te geven, de engte door te trekken [1]).

Ook de Majoor La Gordt Dillié beweert, dat de barisans van Dipa Negara enkele malen door koeli's gevolgd werden, die eenigen voorraad munitie medevoerden; de vorsten en aanvoerders waren vergezeld — hetgeen de adat trouwens meebracht — van een, al naar hun rang, grooter of kleiner aantal volgelingen, tot het dragen van pajoengs, staatsiewapenen (krissen, sabels, kelewangs), geweren of buksen, betel- of sirihdoozen, terwijl door hen voor het medevoeren van bagage en mondbehoeften, het verzorgen van paarden, grassnijden, enz. koeli's gebezigd werden.

---

[1]) Weitzel: „De oorlog op Java van 1825—1830." 2e Deel, blz. 402 en 409.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Daar het aantal hoofden van hoogeren en lageren rang meestal nog al aanzienlijk was, moet volgens dien schrijver, hetgeen begrijpelijk is, die *veldtros* nog al groot geweest zijn en gewoonlijk niet in verhouding tot het aantal strijders hebben gestaan [1]).

Daar ook op Soematra, Selebes, Borneo, Bali, Lombok, enz., de vorsten en hoofden van hoogeren en lageren rang zich, overeenkomstig de landsgebruiken, met min of meer hetzelfde doel door dergelijke volgelingen doen vergezellen, zou men ook bij de strijdbenden in die gewesten een grooteren of kleineren trein mogen veronderstellen, doch niet in de beteekenis, die wij aan den trein hechten maar meer in die van een bagagetrein, tot het persoonlijk gebruik van die prinsen en hoofden.

De Chineezen op Borneo's Westkust moeten er echter bepaald een soort trein op nagehouden hebben. Wij vermeldden reeds in § 18, hoe een groot aantal pin's of onbezoldigden bij hun krijgsbenden was ingedeeld. Zij dienden tot het vervoer van levensmiddelen, tot het dragen der tjonto's, tot het werken aan op te richten versterkingen, enz.

Verder dienen wij nog te vermelden, dat de volken op Selebes niet altijd even zorgeloos waren en er soms wel degelijk aan gedacht hebben, een trein tot het vervoer van allerlei benoodigdheden mede te voeren. Zulks schijnt echter bij hen als een groote uitzondering beschouwd te moeten worden.

> Den 5en November 1868 kwam majoor Veenhuizen te Lanné en vernam daar van den kapitein Van Leersum, dat er tijding was ontvangen, dat eenige Bonische of Wadjosche prinsen met ruim 300 man en eenige met kruit, lood en andere benoodigheden beladen pikoelpaarden den bij Lanné gelegen pas wilden doortrekken, om zich met Karaëng Bonto Bonto te Saloe Saloe in Lamoeroe te vereenigen [2]).

Het is natuurlijk, dat ook de in de §§ 40 tot 50 bedoelde transporten levensmiddelen vervoermiddelen noodig maakten, evenals de transporten, welke eventueel het vervoer van wapenen en munitiën van de kustplaatsen naar de binnenlanden ten doel hadden.

Hoewel wij zulks niet uitdrukkelijk vermeld vonden, zullen die transportmiddelen in den regel wel uit dragers hebben bestaan, terwijl, waar, zooals b.v. op Java en Selebes, pikoelpaarden tot de gewone vervoermiddelen behoorden, deze evenzoo daarvoor dienst zullen gedaan hebben.

In landen, als Borneo, Palembang en Soematra's Oostkust, waar het verkeer in vele streken bijna uitsluitend over de rivieren plaats heeft, zijn ook perahoe's daarvoor gebezigd geworden. Bij de beschrijving van de oorlogen op Borneo vonden wij althans daarvan gewag gemaakt.

---

[1]) Bijdragen tot de kennis der oorlogvoering in de Nederlandsch Oost-Indische gewesten. Blz. 50 en 51.

[2]) Van Staden ten Brink: „Zuid-Celebes." Bijlagen, blz. 229.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Voor de transportmiddelen bij het vervoer van gewonden wordt verwezen naar § 55.

G. VERDERE BIJZONDERHEDEN EN EIGENAARDIGHEDEN VAN DEN INLANDSCHEN VIJAND.

§ 54. **Voorvechters.** In § 6 deelden wij reeds mede, hoe de godsdienst bij het krijgvoeren, vooral onder de Mahomedaansche volken, meestal een groote rol speelde.

Dikwijls wordt dan de godsdiensthaat zoodanig opgewekt, dat sommigen, zoowel priesters als gewone inlanders, zich ten doode wijden, om desnoods voor Allah en zijn Profeet te vallen en aldus met des te meer zekerheid het Paradijs te kunnen verdienen.

Die ten doode gewijden gaan in het gevecht voor en weten door hun blinde doodsverachting de overige minder dweepzieken tot grooteren strijdlust en meer moedbetoon aan te zetten.

Het is daarom steeds van belang, deze voorvechters, in den regel aan hun witte tulbanden en witte kleeding kenbaar, in de eerste plaats neer te schieten, te meer omdat zij dikwijls als onkwetsbaar aan hun goedgeloovige medestrijders zijn afgeschilderd. Hun vallen werkt gewoonlijk zeer afkoelend op de overigen; menigmaal is hun sneuvelen oorzaak, dat de andere strijders het opgeven.

Om dat geloof aan onkwetsbaarheid der voorvechters bij dezen zelf ingang te doen vinden, dient ook het hun verstrekken van djimats en talismans (zie § 6).

Behalve deze door godsdienstwaanzin vervoerde priesters of inlanders, treden ook de aanvoerders, hoeloebalangs, doebalangs, panglima's perang, of hoe zij heeten mogen, als voorvechters op. Door hun onverschrokken voorbeeld trachtten ook zij hun landgenooten tot een hardnekkigen weerstand op te wekken. Bij de heidensche volken treft men eveneens voorvechters aan. Zoo geeft Prof. Van der Lith o. a. een beschrijving van een voorvechter of méo op Timor en van een voorvechter op Nias. Dikwijls schijnen zulke strijders op dwaze wijze uitgerust en toegetakeld te zijn [1]).

§ 55. **Medevoeren van dooden en gewonden.** Onder de eigenaardigheden, die den inlandschen vijand kenmerken, dienen wij te vermelden, dat alle Indische volken de gewoonte hebben, wanneer zij voor onze troepen het veld moeten ruimen, hun dooden en gewonden zooveel mogelijk mede te voeren. Waaraan dat gebruik zijn ontstaan dankt, vonden wij nergens aangegeven, doch zal waarschijnlijk moeten toegeschreven wor-

[1]) Nederlandsch Oost-Indië. 2e Deel, blz. 445—446.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

den aan den wensch, om hun dooden overeenkomstig adat en godsdienstige gebruiken te begraven, en hun gewonden te onttrekken aan den wreedaardigen dood, welken deze ondergingen, wanneer zij bij hun onderlinge oorlogen in 's vijands handen vielen. Ook de veelvuldig voorkomende gewoonte van 's vijands dooden te verminken, zal aan het medevoeren der gesneuvelden niet vreemd zijn.

Natuurlijk meenen de Indische volken een en ander ook van ons te moeten verwachten, daar zij ons uit den aard der zaak naar denzelfden maatstaf beoordeelen, welken zij voor zich zelf en hun inlandschen vijand bezigen; al zien zij zelfs spoedig het onjuiste van hun meening in, dan nog blijven zij hun dooden en gewonden medevoeren, omdat zij zulks nu eenmaal gewoon zijn, en zij van hun gebruiken en gewoonten niet afwijken. Dit ligt nu eenmaal in hun karakter.

Zij moeten dan ook al in zeer benarde omstandigheden verkeeren, wanneer zij hun gevallenen achterlaten. Op Selebes wordt het zelfs een schande gerekend, de gesneuvelden van rang en aanzien te laten liggen [1]). Het zou ons niet verwonderen, dat zulks bij meer volken als zoodanig beschouwd wordt; wij vonden het echter niet geboekstaafd.

Evenwel is het een feit, dat, wanneer dooden of, zooals ook wel doch minder dikwijls is voorgekomen, gewonden achterblijven, zulks van zware verliezen, en van een overhaasten aftocht getuigt.

Soms is ook het geheel afsnijden van den terugtocht oorzaak, dat de dooden in onze handen vallen, daar het niet zelden is voorgekomen — en vooral was dat op Atjeh het geval — dat de aldus ingesloten vijand er niet aan dacht of weigerde zich over te geven. Dikwijls — en alweer hebben wij voornamelijk de dappere Atjehers op het oog — was het ook een gevolg van een tot het laatst toe standhouden.

Op Bali en Lombok bleven van zelf de in den poepotan gevallenen op het gevechtsveld achter.

Van de wijze, waarop de vijand zijn gewonden vervoert, bleek ons weinig; vermoedelijk worden zij in den aanvang door hun medestrijders gedragen of voortgesleept en, wanneer het onmiddellijk gevaar van vervolging geweken is, met draagstoelen, draagbaren, e. d. verder vervoerd. Ook zal dat vervoer in landen, als Palembang, Soematra's Oostkust en Borneo wel in perahoe's plaats vinden.

Een enkel maal lazen wij van een overhaasten aftocht of vlucht, waarbij onze troepen zagen, hoe de vijand zijn gewonden meesleepte. Bij uitzondering werd van een transport gewonden gesproken.

Zoo zag b. v. den 6en Febr. 1877 de commandant van het blokhuis op den Oosterheuvel bij Biloel-Zuid, dat de Atjehers,

---

[1]) La Gordt Dillié: „Bijdrage tot de kennis der oorlogvoering enz." Blz. 49 en 50.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

welke dien dag de beide heuvelposten sterk beschoten hadden en wier aftocht door de vlakte kon waargenomen worden, ± 800 man sterk waren en 23 *draagbaren* medevoerden.

Den 22en Maart 1877 werd wederom door de heuvelposten bij Biloel-Zuid geobserveerd, hoe de 400 à 500 man sterke bende, welke in den vroegen morgen van dien dag stoutmoedig doch vergeefs onze versterking Atoëh had aangevallen, door de vlakte aftrok en een aanzienlijk getal *draagbaren* bij zich had [1]).

Den 27en Aug. 1857 namen onze troepen in het gevecht bij de Oil-beh-Telah waar, hoe de Timoreezen hun gewonden snel op paarden wierpen en wegvoerden [2]).

§ 56. **Maken van krijgsgevangenen.** Wij stipten in de vorige § reeds aan, dat de inlandsche volken bij hun onderlinge oorlogen gewoon zijn, de in hun handen gevallen gewonden af te maken. Het zelfde lot deelen ook hun krijgsgevangenen, of liever, zij verleenen doorgaans geen kwartier en maken in den regel geen gevangenen. Ook bij hun oorlogen tegen het N. I. Gouvernement handelen zij op gelijke wijze.

Vandaar dan ook, dat wij verplicht zijn steeds onze gewonden mede te voeren en zulks zoo mogelijk ook uit te strekken tot onze gesneuvelden, teneinde te voorkomen, dat zij hen verminken, en hun een eervolle begrafenis te kunnen geven.

De inl. vijand noodzaakt ons dus in dat opzicht op dezelfde wijze te handelen, als hij doet. Toch zijn er voorbeelden genoeg in onze krijgsgeschiedenis, dat onze troepen verplicht waren, de dooden, soms zelfs gewonden, in zijn handen achter te laten, wanneer zij zware verliezen hadden geleden, of de gevechtsomstandigheden hen daartoe gedwongen hadden.

Dergelijke feiten waren dus, evenals bij den vijand, het bewijs van een nederlaag. Ook daarom is het noodig zelfs onze gesneuvelden mede te voeren, wil bij hem niet een verkeerd denkbeeld ontstaan over de grootte zijner overwinning en daardoor allicht zijn aanhang c. q. vergroot worden of het verzet toenemen.

Daar de vijand geen krijgsgevangenen maakt, kan er onzerzijds ook geen sprake zijn van capituleeren. Mocht hij tot dergelijke onderhandelingen zijn toevlucht nemen, omdat hij anders geen kans ziet in zijn pogingen, b.v. het vermeesteren van een door ons bezette versterking, te slagen, dan zou het, ook al had men zich tot het uiterst verdedigd en al zou men in het geval verkeeren, dat men tegenover een Westerschen vijand tot capitulatie volkomen gerechtigd was, toch altijd een groot waagstuk blijven, in die voorstellen te treden. In elk geval is het noodig, dat men volkomen het karakter van het volk kent, wil men kunnen beoordeelen, in hoever men het vertrouwen kan schenken, waar het het nakomen van een te sluiten overeenkomst geldt. Slechts twee voorbeelden zijn ons uit de oorlogen van deze eeuw bekend, waarbij onze troepen tegenover den inl. vijand capituleerden.

---

1) E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog." 2e Deel, blz. 522 en 528.
2) Mil. Spectator 1860. Geschiedkundige Mengelingen, blz. 137.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

a. Den 28en November 1833 trok de bezetting van het fort Amerongen onder majoor Eilers af, na vrijen aftocht bedongen en verkregen te hebben (Soematra's Westkust).

Van af den 20en October was die versterking ingesloten geweest. Na een krachtige en manmoedige verdediging van zes weken zag zich de bezetting verplicht door nijpend gebrek aan levensmiddelen — honden en paarden hadden reeds tot voedsel gediend — en aan drinkwater — dat niet dan met het grootste gevaar des nachts uit de rivier, welke op ± 200 passen ten N. van de versterking stroomde, kon gehaald worden — tot den aftocht te besluiten. De Paderi's hebben zich vrij wel aan de overeenkomst gehouden. Alleen werden onze troepen eerst door een 30-tal, daarna nog eens door een 200-tal vijanden aangevallen, doch deze aanvallen, door onze Bataksche hulptroepen van Mandaheling afgeslagen, werden niet gevolgd door andere. Onze door de verdediging uitgeputte troepen bereikten 's middags ten 5 ure Limoen Manis, waar zich een detachement onder den luitenant Van Geersdaele bevond, aan wien het niet had mogen gelukken zich door den vijand heen te slaan, om het fort Amerongen ter hulp te komen en van leeftocht te voorzien[1]).

b. Van 22—25 Juni 1878 werd Kroeëng Raba door de Atjehers, die (+ 2000 man sterk) onder Habib Adoerrahman een inval in de IV Moekim van de XXV Moekim hadden gedaan, ingesloten. Den 23en Juni ontving de commandant, de 1e luit. P. L. A. Collard, een brief van hem, waarin hij de onzen tot een gevecht in het open veld uitdaagde. Natuurlijk werd aan deze uitnoodiging, door een Atjeher met een witte vlag overgebracht, geen gevolg gegeven. Den 24en Juni ontving de 1e luit. Collard andermaal een schrijven van 's vijands aanvoerder, waarin hij dien officier en de bezetting vrijen aftocht beloofde, mits onze versterking vernield werd.

Ook dit aanbod werd afgeslagen. Het is later gebleken, dat Habib het werkelijk eerlijk gemeend had, toen hij den onzen vrijen aftocht toezeide. Hij had den Atjehers verboden, als het aanbod werd aangenomen, een hand naar onze troepen uit te steken[2]).

c. Het tweede voorbeeld van capitulatie is dat van den kapitein Lindgreen, die van 27 Augustus tot 1 September 1894 met een detachement van 90 man, waaronder 30 gewonden, door de Balineezen binnen Tjakra Negara was ingesloten. Na tal van uitvallen en verkenningen moest hij wegens gebrek aan drinkwater en levensmiddelen en wegens uitputting van den troep — deze had in 5 dagen en nachten zoo goed als geen eten, water of slaap gehad — in de voorstellen treden van den kroonprins van Selaparang of Lombok, die den 28en Augustus door middel van een gevangen dwangarbeider per brief vrijen aftocht naar Ampenan (het strandbivak) had toegezegd, wanneer de wapenen werden overgegeven.

De Balineezen hebben het in hun gestelde vertrouwen niet

---

1) Men leze over dit belangrijke beleg: H. M. Lange „Het Ned. O. I. Leger ter Westkust van Sumatra van 1819—1845." 2e Druk. 1e Deel, blz. 480—505.

2) E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog." 3e Deel, blz. 224—225. Dr. C. Snouck Hurgronje: „De Atjehers." 1e Deel, blz. 168.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

beschaamd. Wel werden de officieren en het detachement nog 5 dagen gevangen gehouden, doch den 6en dag met een gewapend escorte naar Sekarbela geleid en hun daar de weg naar Ampenan gewezen.

Het detachement was door de Balineezen behoorlijk verpleegd geworden; zelfs waren op verzoek van onzen off. van gezondh. zooveel doenlijk ingrediënten tot het verbinden van onze gewonden verstrekt geworden.

Men wachte zich echter uit dit feit ten aanzien van andere Indische volken eenige conclusie te trekken. De Balineezen van Lombok hebben door deze handelwijze getoond in beschaving en verdraagzaamheid ver boven de meeste volken van onzen Archipel te staan. Dit voorbeeld staat in zoover op zich zelf [1]).

§ 57. **Verraad.** Een van de kenmerken van de inlandsche volken, waarmede men bij alles en te allen tijde rekening heeft te houden, is, wat wij zouden noemen, hun verraderlijk optreden. Dit geldt niet alleen voor de tegenover ons staande, doch ook voor de reeds onderworpen of z. g. bevriende bevolking. De vijand, de geschiedenis bewijst het, ontziet zich volstrekt niet, om zich aan ons te onderwerpen, of vrede te sluiten, ten einde met des te meer kans van slagen een of ander verraderlijk voornemen tot uitvoering te brengen.

Voorts kan men het vrij wel als regel beschouwen, dat door kracht van wapenen en dus niet vrijwillig in onderwerping gekomen hoofden, districten of kampoengs op een of andere wijze met den vijand heulen, hetzij uit antipathie tegen ons, hetzij uit sympathie en dikwijls ook uit vrees voor onze tegenpartij. De laatstbedoelde drijfveer doet dikwijls zelfs een vrijwillig en oprecht onderworpen bevolking van het rechte pad afwijken.

De inlandsche volken hebben op het punt van verraad over het algemeen geheel andere zienswijzen dan wij. Wat wij verraad noemen, heet bij hen slimheid en overleg; wat wij eerlijk, humaan en goed vertrouwen achten, noemen zij domheid.

De opinie der Atjehers over ons: „Orang kompeni berani sekali, tetapi bodoq" [2]), kenschetst hun denkbeelden in dat opzicht, en de meeste Indische volken hebben wij over denzelfden kam te scheren. Wel zijn de aard en het karakter van alle Indische volken niet hetzelfde, en is het eene verraderlijker van aard dan het andere, doch men doet steeds goed, den inlander niet al te zeer te vertrouwen en steeds op zijn hoede te zijn, ook waar het zoogenaamde bevrienden geldt.

Nu eens is het een verraad in het groot, waarin geheele landschappen, districten of kampoengs zijn betrokken, dan weer een verraad op kleine schaal van slechts enkelen.

---

[1]) Men leze over deze gebeurtenis de belangwekkende brieven van den off. van gez. 1e kl. Dr. Ujlaki, voorkomende in den Wereldkroniek, Nos. 37—41, van 15, 22 en 29 Dec. 1894 en 5 en 12 Jan. 1895.

[2]) Dr. Julius Jacobs: „Het familie- en kampongleven op Groot-Atjeh." 1e Deel, blz. 376.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Soms zijn het de vorsten of hoofden zelf, die het verraad op touw zetten en tot uitvoering brengen of doen brengen, een andermaal zijn het lagere hoofden of de gewone mindere man, die hun slag trachten te slaan. De verraderlijke handelingen, waarvoor wij ons te wachten hebben, zijn legio. Kennis en ervaring van den inlander zijn de beste waarborgen, om zich daarvoor te behoeden.

Plotselinge schending of verbreking van gesloten overeenkomsten of verdragen;

gehuichelde vredesgezindheid, onderwerping, vriendschap of gastvrijheid;

het misleiden onzer troepen door inlanders, die zich als gids hebben aangeboden, en soms als zoodanig reeds meermalen diensten hadden bewezen;

het omkoopen of tot desertie verleiden van onze inlandsche troepen door z. g. bevriende inlanders;

het spionneeren door dergelijke lieden in onze versterkingen of bivaks;

het verkoopen van vergiftigde levensmiddelen aan onze troepen, enz. enz.

ziedaar eenige van de vele wijzen, waarop ten onzen opzichte verraad gepleegd werd of pogingen daartoe werden aangewend.

Soms qualificeert men handelingen van den inlandschen vijand als verraad, terwijl de naam „list" o. i. beter op zijn plaats ware geweest. Wij hebben hier op het oog de herhaaldelijk voorgekomen feiten, waarbij onze tegenstanders schijnbaar met een of ander vredelievend oogmerk, onze troepen of onze versterkingen naderden, om dan plotseling de wapenen te trekken; dikwijls hebben wij daardoor min of meer groote verliezen geleden. Zij trokken dan partij van de omstandigheid, dat de strijdbenden in den regel geen uniform droegen of iets wat daarop geleek, en de strijders moeielijk of niet van de z.g. bevriende bevolking waren te onderscheiden. Wij meenen dat als een list te moeten beschouwen, omdat wij overtuigd zijn, dat men in de Europeesche oorlogen hetzelfde zou doen, wanneer daar de troepen van de oorlogvoerende partijen niet door hun uniform moesten te onderkennen zijn.

In elk geval mag men den inlandschen vijand daarover niet te hard vallen, omdat ook onze aanvoerders zich menigmaal niet ontzien hebben, om, in strijd met het oorlogsrecht, de inlandsche soldaten, tot het volvoeren van een of andere onderneming, als gewone inlanders te doen verkleeden. O. a. is dat voorgekomen in den Java-oorlog (1825—1830) en in den Bandjermasinschen krijg (1859—1863).

Iets anders was het, wanneer z.g. vreedzame pasarbezoekers of bevriende hoofden en inlanders, met een pas of vrijgeleide in den zak, dergelijke feiten pleegden, en door hun bijna dagelijksche bezoeken, het drijven van handel, enz. de waakzaamheid te hunnen opzichte hadden doen verflauwen en dan misbruik maakten

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

van ons vertrouwen. Dan eerst kon er sprake zijn van verraad. Doch hoe het ook zij, men blijve tegen dergelijke listen of verraderlijke handelingen op zijn hoede.

De bestudeering der krijgsgeschiedenis kan ons in dat opzicht veel leeren. Enkele voorbeelden van het verraad zullen wij hier aanhalen, om een denkbeeld te geven van hetgeen men zoo al van den inl. vijand te wachten heeft.

a. De majoor Le Bron de Vexela, die de opdracht had, den 7en Maart 1825 met een detachement van 277 officieren en minderen en alle Selebesche hulptroepen (7900 man) benevens 2 mortieren van Boelekomba naar Kadjang en vervolgens naar Sindjai te marcheeren, kwam den 10en Maart voor Kadjang aan. De vorst van Goa had verzocht een van zijn rijksgrooten met eenige ruiters naar Karaëng Kadjang te mogen vooruitzenden, om onderhandelingen met dit hoofd aan te knoopen. Zulks werd toegestaan en werkelijk kwam kort daarna die afgevaardigde met Karaëng Kadjang bij den majoor, om zijn onderwerping aan te bieden. Tevens bracht hij een karbau mede, het gewone blijk van onderwerping. Daar de bewoners van Kadjang bekend stonden om hun gevaarlijk en verraderlijk karakter en de Goasche gezant door zijn uiterlijk ook al geen vertrouwen inboezemde, vermoedde Le Bron de Vexela onmiddellijk verraad, zoowel van evenbedoelden Karaëng als van den vorst van Goa, die met zijne hulptroepen bij het detachement was. De majoor nam echter de onderwerping aan en deed, alsof hij eraan geloofde, doch wachtte zich wel zijn troepen in of zeer nabij den kampoeng te laten rusten. Hij besloot echter van die rust gebruik te maken, om na te gaan, in hoever zijn vermoeden al of niet juist was. Hij begaf zich, alleen door zijn tolk vergezeld, binnen Kadjang en naar de woning van den karaëng. Door dezen werd hij minzaam ontvangen. Het zou ons te ver voeren, om alle bijzonderheden van deze belangwekkende gebeurtenis weer te geven, doch in het kort zij hier vermeld, dat majoor Le Bron zich meer dan een uur in de woning van dat hoofd ophield en gered werd door Karaëng Bonthain, die toen hij bij onze troepen met zijn hulpbenden aankwam, onmiddellijk naar Kadjang ijlde. Dit trouwe hoofd dekte den majoor, toen het verraad niet langer verborgen kon blijven en de aanwezige Kadjangers amoq maakten, met zijn eigen lichaam, en stierf kort daarop aan zijn wonden. Karaëng Kadjang en de ± 60 gewapenden, die hij in en nabij zijn woning verborgen had, sneuvelden of kwamen in de vlammen van het omsingelde en in brand gestoken gebouw om. Geheel Kadjang werd in de asch gelegd, waarop de troepen den marsch vervolgden. De onzen hadden slechts eenige gewonden. De vorst van Goa ontving later van den generaal Van Geen over de onderhandelingen, die hij op eigen gezag met Karaëng Kadjang bleek aangeknoopt te hebben, een strenge berisping.

Op zijn verderen marsch naar Sindjai werd de majoor Le Bron de Vexela nog door zijn gidsen misleid, waardoor hij eerst den 20en aldaar aankwam en geen deel meer kon nemen aan de gevechten van 15, 16 en 17 Maart. Hetzelfde gebeurde op zijn marsch naar Badjowa; dientengevolge bereikte hij het

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

eerst den 29en Maart, terwijl het reeds den 27en was genomen [1]).

b. In Januari 1827 had de 1e Luit. Creemer van den resident van Soematra's Westkust, kolonel De Stuers, order gekregen, om met een detachement van 40 geweren uit Agam naar Kajoe Tanam te marcheeren, omdat de bevelen van luit. Bergman, betreffende het aanleggen en verbeteren van een weg van daar naar de Bovenlanden, niet waren opgevolgd. Luit. Bergman zou van Priaman, alwaar hij met het civiel bestuur belast was, met een detachement van 19 geweren zich derwaarts begeven.

Toen luit. Creemer den 10en Jan. Kajoe Tanam naderde, kwam hem een panghoeloe te gemoet, die de vredelievende gezindheid der bevolking betuigde.

Plotseling werd die officier echter door een gewapende bende, in het bosch verscholen, krachtig aangevallen en met een verlies van 4 man, in weerwil van zijn stoutmoedig optreden, tot den terugtocht genoodzaakt.

De luitenant Bergman kwam er minder goed af. Dienzelfden dag bij Singosari op gelijke wijze aangevallen, sneuvelde hij, evenals zijn inl. luitenant Mara Sedik. Zijn geheel detachement werd uit elkaar geslagen en grootendeels afgemaakt.

c. Toen de resident van Soematra's Westkust, de luit.-kol. Elout, na de gevangenneming en verbanning van den Jang-dipertoewan. Regent van Tanah Datar, den 6en Mei 1833 naar Boewa was gegaan, om Radja di Boewa en Toewankoe di Talang over hun slugge en wantrouwende houding tegenover den 1en luit. Hendriks, aldaar met het civiel bestuur belast, te onderhouden en hen over de zooeven bedoelde gevangenneming gerust te stellen, scheen die autoriteit daarin volkomen geslaagd te zijn. Genoemde hoofden brachten den resident 's avonds een bezoek, en informeerden belangstellend, hoe hij den weg naar fort V. d. Capelle dacht terug te maken. De resident antwoordde over Boekit Pau en Tandjoeng Beroela te willen gaan. Toen later de luit. Hendriks den overste op de moeielijkheden van dien weg wees, besloot deze door Lintau en over Marapalam te reizen. De genoemde hoofden zulks den volgenden dag bij het vertrek bemerkende, bleken daarover zeer verwonderd te zijn. Later kwam het uit, dat zij op eerstgenoemden weg een bende in hinderlaag hadden gelegd, om den resident en zijn gevolg te doen overvallen en vermoorden.

d. Nadat Bondjol in Augustus 1837 gevallen was, kwam het aan het licht, dat de opstand, welke in Januari 1833 in Alahan Pandjang en de aangrenzende gewesten plotseling was uitgebroken en waarbij onze posten te Bondjol, Loeboeq Sikaping, Tarantan Toengan en Loeboeq Ambaloe werden overvallen en afgeloopen, voor een groot deel aan Toewankoe Moeda was te wijten, die door den resident, den luit. kolonel Elout, tot regent was aangesteld. Deze regent, een vriend van Toewankoe Imam van Bondjol, wist het vertrouwen van luitenant Engelbert van Bevervoorden, die in Bondjol met het civiel gezag belast was, te winnen en daarvan een schandelijk misbruik te maken; meermalen had hij dien officier, onder den schijn van noodzakelijkheid, weten over te halen tot eenige gestrenge

[1]) J. C. van Rijneveld: „Celebes of veldtogt der Nederlanders op het eiland Celebes in de jaren 1824 en 1825" blz. 221—228 en blz. 261.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

maatregelen, welke hij bij de bevolking als daden van willekeur en heerschzucht voorstelde. Om aan de verbittering zooveel mogelijk voedsel te geven en die te vermeerderen, had hij zelfs meermalen op eigen gezag, doch uit naam van genoemden officier, bevelen uitgevaardigd, die voor de bevolking grievend en vernederend waren.

e. Toen Radja Soasa van kampoeng Rapat (in de Afd. Siboga) volstandig weigerde, zich bij den majoor resident Van der Hart te vervoegen, werd in Januari 1844 besloten, naar Rapat op te rukken om het weerspannig hoofd tot rede te brengen. Een detachement van 316 man was daartoe bestemd. Den 31sten Januari 1844 voor kampoeng Rapat aangekomen, besloot majoor Van der Hart den kampoeng aan twee zijden te doen omtrekken; een detachement onder den kaptein Waleson zou zulks op 's vijands linkervleugel doen en tevens de gemeenschap tusschen den genoemden kampoengs en de overige, die met Radja Soaso gemeene zaak maakten, beletten. Deze beweging moest zoo ongemerkt mogelijk plaats hebben, terwijl kaptein Waleson den aanval in front moest afwachten, alvorens zelf daartoe op den linkervleugel vooruit te gaan. Door zijn gidsen misleid, kwam genoemde kapitein, na eenigen tijd door dicht bosch gemarcheerd te hebben, in stede van op den vleugel in het front en in het gezicht van den kampoeng. Nauwelijks werden de opstandelingen onze troepen gewaar, of zij vluchtten met overhaasting, na hun woningen in brand gestoken te hebben. Het doel der onderneming, Radja Soaso in handen te krijgen en den kampoeng voor vernieling te bewaren, mislukte zoodoende volkomen.

f. Bij den marsch van den luit. kol. Sutherland van Sidjoendoeng naar de XII Kota's (Soematra's Westkust), werd hij den 8sten Mei 1845 misleid door zijn gidsen, toen hij dien dag van Silago den kortsten weg naar de XII Kota's wilde inslaan en daartoe over Padang Ilalang had willen marcheeren. De gidsen brachten het detachement naar Doerian Sampai, hetgeen eerst na een marsch van 6 uur, bij aankomst in dien kleinen kampoeng, ontdekt werd. De troepen moesten den volgenden dag naar Silago terugkeeren, wilden zij geen te grooten omweg naar de XII Kota's maken. Een geheele marschdag ging daardoor verloren, hetgeen er toe bijbracht, dat het detachement Sutherland niet tegelijk met het detachement, dat onder den luit. kol. J. Van Swieten van uit Soengai Pagoe naar de XII Kota's oprukte, voor den versterkten kampoeng Pasimpat Doerian Tarang aankwam [1]).

g. In Juni 1850 werd de bezetting van onze versterking te Ampang (Bangka) vergiftigd. Zekere Tebong, het hoofd van kampoeng Kalika, bereidde het gift en vermengde het met het water, waarin de rijst der soldaten gekookt werd.

Op zekeren nacht werd de schildwacht, die binnen de poort op post stond, onverwachts door 4 man aangegrepen en hem een krissteek in den buik toegebracht. Tot goed begrip van

---

[1]) Voor de vijf laatstgenoemde voorbeelden wordt verwezen naar H. M. Lange: „Het Ned. O. I. Leger ter Westkust van Sumatra 1819—1845." 2e Druk. 1e Deel, blz. 313, 336—337 en 367; 2e Deel, blz. 415 en 475.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zaken diene, dat de kampoeng Ampang geheel — deze bestond uit 14 huizen — binnen de versterking was gelegen. Op zijn geschreeuw vloog de bezetting te wapen. De oorzaak van het alarm nog onbekend zijnde, liet de sergeant-commandant het detachement in een halven cirkel voor de kazerne post vatten en ging zelf met een paar man ter verkenning vooruit. De schildwacht lag doorstoken en de poort stond open, terwijl de kampoeng verlaten was. Dat er verraad was gepleegd, werd bevestigd door geweerschoten van den op korten afstand verscholen vijand. De sergeant zelf kreeg een schampschot. Hij besloot toen het daglicht af te wachten, alvorens verder te handelen, doch vóór het aanbreken van den dag werd de geheele bezetting door buikkrampen aangegrepen. Men kreeg toen de overtuiging vergiftigd te zijn. Blijkbaar was de dosis vergift niet groot genoeg geweest, want de bezetting kwam het te boven, doch door de uitgestane angsten was zij zóó gedemoraliseerd, dat de sergeant, die voor den aandrang zijner onderhebbenden zwichtte, besloot zijn post te verlaten en op Pangkal Mantjong terug te trekken, na de patronen, en al wat van waarde was en niet medegevoerd kon worden, te hebben vernietigd. Later bleek wie het vergift in de put der versterking had geworpen en tevens dat een paar inlanders, die onze patrouilles en detachementen meermalen als gids hadden gediend, zich in de nabijheid der versterking hadden opgehouden, om, zoodra de moord geschied zou zijn, aan de muitelingen, die onder Amir tegen het Nederlandsch gezag in verzet waren gebleven, ter plaatse een feest aan te bieden. De aanslag mislukte echter, zooals wij zagen. De sergeant-commandant werd door den krijgsraad tot één jaar detentie veroordeeld [1]).

h. Een merkwaardig voorbeeld van verraad troffen wij aan in het optreden van Pangeran Krama Djaja, Ferdana Manteri van Palembang. Een groot deel van de onlusten en moeielijkheden, die wij in de jaren 1823 tot 1851 in de Palembangsche binnenlanden en grensgewesten hadden te overwinnen, waren zijn werk (zie § 8). Die prins was de tusschenpersoon tusschen ons bestuur en de inlandsche bevolking. Telkens verwekte hij door zijn handelingen of geheime zendelingen oproerige bewegingen of verzet, om dan deze door zijn invloed weder te doen eindigen, ten einde zich zoo doende in de oogen van het N. I. Gouvernement onmisbaar en verdienstelijk te maken. Genoemd inlandsch ambtenaar wist op deze wijze allerlei beloooningen (eerbewijzen en gratificatiën) voor zich en eenigen zijner familieleden te verwerven. Hij werd echter ontmaskerd door de achtereenvolgende residenten Steinmetz, Meis en De Brauw. Het N. I. Gouvernement liet zich echter pas op de herhaalde vertoogen van den overste De Brauw overtuigen en verbande hem eerst den 24en Aug. 1851 naar Java (naar Krawang, in 1853 naar Banjoe Mas [2]).

i. Ten einde den staat van spanning, gisting en verzet, door

---

1) W. A. van Rees: „Wachia, Taykong en Amir." Blz. 191—194.
W. A. van Rees: „Handleiding tot de kennis der velddienst en vechtwijze van het Ned. O. I. Leger tegen inlandsche vijanden." Blz. 181.

2) Men leze hierover het belangrijke opstel van den majoor E. B. Kielstra: „Bijdrage tot de geschiedenis van Palembang sedert 1818", voorkomende in het I. M. T., van 1889. Nos. 1—11.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

het optreden van Radja Tiang Alam en zijn neef, den pasirah van Moewara Pinang, in Ampat Lawang in het leven geroepen, te doen ophouden, rukte de luit.-kol. De Brauw den 26en Juni 1851 naar Ampat Lawang op, met het doel zich voorloopig in de doesoen Goenoeng Meraksa te vestigen, waar Pangeran Hadji, pasirah van de marga Kedjatahan Mandi Lintang, verblijf hield. Men was te Goenoeng Meraksa in de nabijheid van Moewara Pinang en zou daar nog de gelegenheid hebben den zachten weg te beproeven, alvorens definitief naar de wapenen te grijpen.

Het detachement telde behalve de luit.-kol. De Brauw 4 officieren, 1 off. v. gezondh., 135 man infanterie, 25 pradjoerits, en 2 mortieren met bediening (6 kanonniers). Verder werden de troepen begeleid door den controleur Van den Bossche en eenige inlandsche hoofden, waaronder de pasirahs van Ampat Lawang (behalve de pasirah van Moewara Pinang). Den 26en werd Oeloe Mengkoedoe bereikt. Vandaar werd den 27en naar Oedjong Ali gemarcheerd, waar de vijand wel was begonnen het bosch open te hakken, om er een versterking te bouwen, ten einde den doortocht naar Ampat Lawang te beletten, doch nog niet tot den bouw was overgegaan. Deze doesoen was door de bevolking verlaten. Twee zendelingen van Tiang Alam en van den pasirah van Moewara Pinang kwamen daar berichten, dat beide hoofden zich wilden onderwerpen. De Brauw, vermoedende dat deze onderhandelingen slechts tijdwinst beoogden, besloot toch naar Goenoeng Meraksa door te marcheeren, doch ontbood die beide hoofden in die doesoen. De troepen keerden daarop naar Oeloe Mengkoedoe terug en zetten den 28en den marsch naar Goenoeng Meraksa voort. Pangeran Hadji ging eenige uren vroeger op marsch, om zich z. g. te overtuigen, dat zijn doesoen (Goenoeng Meraksa) alles voor de troepen gereed had. Een inl. schrijver vergezelde hem. Toen de troepen ± 1 uur van Oeloe Mengkoedoe verwijderd waren, kwam die schrijver terug met de mededeeling, dat 2 paal verder ± 200 muitelingen een inderhaast van boomstammen opgeworpen versterking bezet hadden, dat deze lieden hem met den dood bedreigd hadden, doch eindelijk terug hadden laten gaan, terwijl zij Pangeran Hadji ongehinderd hadden laten passeeren.

De marsch werd behoedzaam voortgezet en die versterking in eersten aanloop genomen, ten koste van een gewonden pradjoerit. Volgens mededeeling van een der volgelingen van den controleur V. d. Bossche schuilde verraad onder de hoofden van Ampat Lawang; zij hadden tijdens bovenbedoeld gevecht de koeli's aangespoord hun vrachten weg te werpen, zeggende dat de troepen toch een nederlaag zouden lijden. Die tijding maakte De Brauw's bezorgheid gaande, want waren die hoofden niet te vertrouwen, dan kon de taak voor het detachement te zwaar geworden zijn, doch men was te ver gegaan om terug te keeren; men zou dan de rust in Ampat Lawang geheel in de waagschaal hebben gesteld.

Tegen den namiddag werd een geschikt bivak betrokken. Men kon niet anders doen dan op zijn hoede zijn.

Den 29sten Juni werd de marsch voortgezet en Goenoeng Meraksa bereikt, welke doesoen, door haar ligging op een 200 voet hoog plateau aan de Lintang-rivier, bijzonder sterk was.

Gedurende den marsch was men nu en dan uit het bosch

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

beschoten, waardoor een Europeesch soldaat sneuvelde. De zoon van Pangeran Hadji was het detachement te gemoet gegaan, om haar verder te geleiden. Pangeran Hadji zelf wachtte de troepen bij de Lintang op, die op bamboe vlotten, welke gereed lagen, werd overgetrokken. In de doesoen werd het detachement vriendschappelijk ontvangen en goed gehuisvest. Die goede ontvangst was geruststellend; de vijandelijkheden, op marsch ondervonden, konden het werk zijn van lieden, tot Tiang Alam's bende behoorende. *Eenmaal in de doesoen binnen gelaten, was men, volgens de adat in de Palembangsche binnenlanden, volkomen veilig!!*

Echter ontging het De Brauw niet, dat er geen vrouwen en kinderen te zien waren, doch wel een 300 à 400 mannen, die de troepen onbeschaamd en vijandig aankeken, terwijl het verder bleek, dat in de huizen sterk opium gerookt werd. De eerst- en laatstgenoemde omstandigheid duidde, zooals gewoonlijk in den Indischen Archipel, op een of andere vijandelijke onderneming. Tevens vernam De Brauw, dat de vijand op ± 2 paal van G. Meraksa zich op de grenzen van de marga Moewara Pinang ophield.

Men bleef zooveel doenlijk op zijn hoede. De troepen waren in de balai, de officieren bij de hoofden onder dak gebracht.

Nauwelijks was het detachement een paar uren in de doesoen, of de zoon van Pangeran Hadji kwam De Brauw berichten, dat Radja Tiang Alam en de pasirah van Moewara Pinang met een sterke bende met de meeste snelheid Goenoeng Meraksa naderden.

Dit redde de troepen; De Brauw zou anders tot het treffen van maatregelen geen tijd gehad hebben.

Die waarschuwing werd waarschijnlijk gegeven in de hoop, dat het detachement de doesoen zou verlaten en daardoor de schande van het verraad grootendeels zou afgewend worden.

De troep kwam onmiddellijk onder de wapenen.

Vervolgens ontstond er een gevecht met de aanrukkende bende, zoowel in als buiten de doesoen, terwijl ook de mannen van G. Meraksa het masker aflegden en zich evenzoo op onze troepen wierpen.

De strijd was hardnekkig, doch de onzen hielden stand en verdedigden zich krachtig. Toen de vijand begon te wankelen, trad De Brauw dadelijk offensief op. Wij kregen 8 dooden en 18 gewonden. Ook de off. v. gezondheid sneuvelde.

Aldus liep het verraad nog betrekkelijk goed af.

Alhoewel de positie van het zwakke detachement hoogst netelig was, besloot de overste te Goenoeng Meraksa te blijven. Door zijn onverschrokken, krachtig en beleidvol optreden wist die hoofdofficier nog ongedacht groote resultaten te verkrijgen [1]).

k. Den 12den Augustus 1851 had een bende uit Ampat Lawang de doesoen Rantau Tenang nabij Tebing Tinggi vermeesterd en zich aldaar versterkt. De 2de luit. Ullman, belast met de opneming der residentie, was, al opmetende, van Moewara Kelingi over Moewara Beliti naar Tebing Tinggi vertrokken. Toen nu de bovenbedoelde bende zich te Rantau Tenang ge-

---

[1]) E. B. Kielstra: „Bijdrage tot de geschiedenis van Palembang sedert 1848." I. M T. 1889. 1e Deel, blz. 304—318.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

vestigd had, werd den 17den Augustus de inl. 2e luit. Sodiwongso met 35 geweren (25 man kader en soldaten, benevens 10 pradjoerits onder het adjunct-divisiehoofd van Ampat Lawang) naar Soeka Kaja afgezonden, om daar den luit. Ullman af te wachten, welke van Moewara Kati verwacht werd en slechts een bedekking van 10 geweren bij zich had.

De luit. Sodiwongso werd te Soeka Kaja vrij goed door de bevolking ontvangen. De Ampat-Lawangers, die intusschen pogingen in het werk hadden gesteld om luit. Ullman op te lichten, zonden toen eenige personen naar Soeka Kaja en wisten door bedreigingen het hoofd dier doesoen tot hun zijde over te halen. Dit hoofd kondigde den luit. Sodiwongso tegen den avond een aanval der Ampat-Lawangers aan, waarop die luitenant zich in de balai versterkte en den geheelen nacht met het detachement wakende doorbracht. Niets viel er evenwel voor, totdat de detachements-commandant en het adjunct-divisiehoofd zich lieten overhalen, onder begunstiging van den nacht de doesoen te verlaten.

Ten 4 ure 's morgens trokken de soldaten en pradjoerits af, doch nauwelijks waren zij buiten de doesoen gekomen, of zij werden van alle zijden onder het geroep van amoq besprongen.

Het adjunct-divisiehoofd en de aanvoerder der pradjoerits redden zich door de vlucht; groote verwarring was hiervan het gevolg, en de helft van het detachement volgde in de paniek hun voorbeeld. Sodiwongso hield met een 15-tal manschappen stand, sloeg zich door de aanvallers heen en vereenigde zich tegen 7 uur 's morgens met luit. Ullman bij Moewara Saling, tusschen Moewara Kati en Soeka Kaja [1]).

l. Sedert den 4en Sept. 1851 was de gemeenschap met Moewara Kelingi verbroken. Levensmiddelen konden niet meer ter plaatse worden ingekocht. Allerlei verontrustende tijdingen werden door toedoen van den vijand ter kennis van de bezetting gebracht, zoo b. v. dat Tebing Tinggi gevallen was, de luit. kol. De Brauw met zijn troepen een nederlaag had geleden en naar Palembang was teruggekeerd. Ook trachtte de vijand door vrouwen, die hij naar de versterking zond, de gebouwen daarbinnen in brand te doen steken.

De bezetting bleef waakzaam en aan die berichten stoorde men zich niet.

Die waakzaamheid was nog meer noodig, toen de commandant, de 2e luit. Kress den 26en Sept. het bericht ontving, dat de luit.-kolonel te Tebing Tinggi was aangekomen, en Radja Tiang Alam, de hoofdmuiteling, noordwaarts getrokken was en een aanslag op Moewara Kelingi zou beproeven.

Aldus was de luit. Kress gewaarschuwd, toen hij in den morgen van den 28en Sept. een brief van Radja Tiang Alam ontving, benevens een potje boter als geschenk. In dien brief verzocht hij ongehinderd met eenige perahoe's de Kelingi te mogen afzakken, om zich te Palembang te gaan onderwerpen, daar hij den oorlog moede was. Als de bezetting gebrek had aan het een of ander, had de luit. het maar te zeggen; hij zou dan voor rijst zorgen, enz.

De luit. Kress doorzag het verraad. Wilde Tiang-Alam zich

---

[1]) I. M. T. 1889, 1e Deel blz. 402—404.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

onderwerpen, dan moest hij zich naar Tebing Tinggi begeven, waar de resident (de luit.-kol. De Brauw) zich bevond. Zijn doel was blijkbaar Moewara Kelingi te overvallen en verder in de Palembangsche Benedenlanden door te dringen, teneinde gemeene zaak te maken met de langs de Beneden-Moesi stroopende benden.

De luit. Kress besloot toen verraad met verraad te beantwoorden, gaf den overbrenger van den brief ƒ2.— voor de boter en de mondelinge boodschap, dat Radja Tiang Alum bedankt werd voor zijn attentie en de perahoe's maar stroomafwaarts moesten komen.

De bedrieger werd bedrogen. Onmiddellijk werd alles in gereedheid gebracht, om de vaartuigen naar behooren te ontvangen.

De zesponder werd op het bastion aan de rivierzijde opgesteld, met een kogel en een kartets geladen en op de rivier gericht; op de geweren werden twee kogels gedaan. Luit. Kress maakte zich met 30 man tot een uitval gereed, de 2e luit. Ullman, die, met de opname der residentie belast, zich sedert het verbreken der communicatie op die post bevond, nam, als oud-artillerist, het bevel over het geschut op zich. Allen stelden zich bedekt binnen de versterking op; de schildwacht bleef als gewoonlijk daarbuiten op en neer loopen.

's Middags om 5 uur berichtte laatstgenoemde de nadering van één groote en 16 kleinere perahoe's met 200 à 250 man aan boord, die onder bespeling van de gamalang — de groote perahoe had de Nederlandsche vlag omgekeerd geheschen — de Kelingi afzakten. Zij bleven naderen, daar zij bij ons geen aanstalten tot verdediging zagen. Toen zij het punt bereikten, waarop de zesponder gericht was, werd deze plotseling afgevuurd, terwijl dat eerste schot zoo spoedig mogelijk door een tweede kartetsschot werd gevolgd. De luit. Kress deed een uitval en nam uit een gunstige stelling de vaartuigen onder vuur. Wel beantwoordde de vijand ons vuur met geweer- en lilaschoten, doch zijn vaartuigen waren zoo ontredderd en hij leed zulke verliezen, dat hij met 50 à 60 dooden en gewonden zijn heil in de vlucht moest zoeken.

Radja Tiang Alam, die zich met een 300-tal gewapenden in de buurt ophield, om de versterking van de landzijde aan te vallen, zag van dat voornemen af, toen hij de nederlaag der zijnen op de rivier vernam.

Toen hij verder bericht kreeg van een compagnie, die onder kapitein Paul langs de Moesi stroomopwaarts trok, nam hij overhaast de vlucht naar Ampat Lawang [1]).

m. Den 15den November 1859 marcheerden de detachementen van de kapiteins Benschop (sterk 100 geweren, 1 drieponder en 1 mortier) en Graas (sterk 70 geweren, eenige sappeurs en 1 drieponder) ten 1 ure 's nachts van kampoeng Soenkai naar kampoeng Moening (Z. en O. Afd. van Borneo). Na een vermoeienden marsch van ± 9 uur werd in een bosch het bivak betrokken en bij het opkomen der maan de tocht voortgezet. Tegen 7 uur in den morgen naderde men een dicht bosch. De gids beweerde, dat men het moest doortrekken om

[1]) E. B. Kielstra: „Bijdragen tot de Geschiedenis van Palembang sedert 1848." I. M. T. 1889. 1e Deel, blz. 424—426.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Moening te bereiken. Later bleek, dat zulks langs veel gemakkelijker weg kon plaats hebben. De gids pleegde vermoedelijk verraad en wilde de troepen blijkbaar in een hinderlaag lokken; wat er althans volgde, pleitte voor die onderstelling.

Eenige opstandelingen, die bij het behoedzaam doortrekken van het bosch gezien en door een en tirailleur opgelost peloton, onder den 2den luit. Munder, werden verdreven, was alles wat aanvankelijk van den vijand bespeurd werd. Toen men op een vlakte, door hooge alang-alang bedekt, deboucheerde, werden die tirailleurs verzameld en het carré geformeerd. Van den kampoeng Moening, die nabij moest zijn, bespeurde men echter niets.

Terwijl de 1e luit. Van Schendel en daarna ook de kapt. Graas elk met een peloton op verkenning waren gegaan, sprongen plotseling op ± 20 passen van het carré een 100-tal vijanden uit de alang-alang en vielen het van een niet verwachte zijde aan. De koeli's, in en nabij het carré, gingen onder een luid geschreeuw op de vlucht en sleepten een gedeelte der troepen mede; het overige gedeelte bleef zich verdedigen doch trok ook terug, zoodat de kanonniers, zonder bedekking, eveneens terug moesten, na evenwel nog een kartetsschot gedaan te hebben. Vóórdat de stukken door den vijand vermeesterd waren, hadden de officieren de troepen weder in de hand; zij verdreven toen den vijand na een kort maar hardnekkig gevecht. De kapt. Graas, die op het schieten onmiddellijk was teruggekeerd, kon den vluchtenden nog een paar kartetsschoten nageven. Wij hadden 6 dooden en 3 zwaar gewonden. De vijand liet 9 dooden achter [1]).

n. Den 14en Dec. 1859 was Zr. Ms. Stoomschip Onrust van Bandjermasin naar de Teweh vertrokken, om te trachten Toemenggoeng Soerapati over te halen Pangeran Antasari, zijn bloedverwant, uit te leveren, en zoodoende een blijk van zijn trouw aan het N. I. Gouvernement te geven. Aan den 1en luit. der inf^ie. Bangert, vroeger met het civiel bestuur te Marabahan belast, was de leiding der onderhandelingen opgedragen. Hadji Mohamed Taïb zou hem ter zijde staan. Deze kwam 31 Dec. d.a.v. geheel alleen terug en berichtte het verraderlijk afloopen van genoemd stoomschip. Toen de Onrust te Lontontoeor aan de Teweh was aangekomen, had de luit. Bangert genoemden hadji met brieven naar Soerapati gezonden. Den volgenden dag was deze met een gevolg van 15 personen, familieleden en manteri's, zich komen aanmelden. De perahoe's waren niet overdekt, hetgeen op voorgenomen vijandelijkheden duidde; hadji Taïb maakte den luit. Bangert daarop opmerkzaam.

Soerapati werd echter met zijn 15 volgelingen aan boord gelaten; de roeiers moesten met de perahoe's op eenigen afstand van de Onrust op stroom gaan liggen.

Soerapati met zijn zoons en schoonzoon, te zamen 4 à 5 personen, gingen in de kajuit en bleven er een half uur bij den luit. Bangert en den commandant van het schip, den luit. ter zee 1e kl. Van der Velde. De overige 10 volgelingen bleven met de andere officieren en hadji Taïb aan dek.

---

[1]) W. A. Van Rees: „De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863." 1e Deel, blz. 109—111.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Inmiddels was het middag geworden; de matrozen hadden zich verspreid; de meesten waren tusschendeks gegaan.

Na afloop der conferentie kwamen de beide genoemde officieren weder aan dek, gevolgd door Soerapati, zijn zoons en schoonzoon.

Sommige officieren waren ongewapend, eenigen droegen een ponjaard. Slechts 2 soldaten stonden aan stuur- en bakboord op post.

Men bood Soerapati aan, hem den stoomer te laten zien. De commandant van het schip, Van der Velde, bracht hem naar het eene stuk, de luit. Bangert een ander naar den tweeden vuurmond. Eensklaps trok deze zijn kelewang, schreeuwde amoq en bracht den luit. Bangert een slag toe, waardoor deze neerviel. Soerapati gaf tegelijkertijd den commandant een kelewang-houw en maakte hem na een korte worsteling af. De overige officieren sprongen door een koekoek in den longroom, de matrozen vluchtten in den kuil.

De roeiers waren op het amoq-geroep naar het schip en aan boord gekomen; voorts schoten een menigte perahoe's, deels in het gevolg van Soerapati meegekomen, deels achter Lontontoeor verscholen, pijlsnel op de Onrust af. In een oogwenk waren 500 à 600 man aan boord en plunderden naar hartelust. Geen schot werd gehoord. Vijf in het wit gekleede Europeanen sprongen na eenigen tijd aan dek, schoten hun pistolen af en sprongen vervolgens over boord. Zij werden nagezet en afgemaakt. Later begon het schip door een onbekende oorzaak te zinken. De bende bleef plunderen, totdat het dek onder water stond; zij roeide toen weg. Hadji Taïb en een politieoppasser waren de eenigen, die zich door de vlucht konden redden. Soerapati's verraad kostte ons 7 officieren en de geheele bemanning, meer dan 50 man.

In het begin van Jan. 1862 ontkwam de Boni bij Mergasari een dergelijk verraad [1]). Men was toen voorzichtiger.

o. Den 31^{en} Maart 1860 maakten, bij den aanval van een 300 man sterke bende onder Demang Leman op onze versterking te Amawang, twee hadji's, die ons vanaf den dag onzer vestiging zeer behulpzaam waren geweest en verzocht hadden in de versterking te mogen wonen, plotseling daarbinnen amoq; de kapt. Schiff had hen echter gadegeslagen en deed hen onschadelijk maken [2]).

p. In Juli 1860 kwamen te Barabei inlanders, die zich als kooplieden voordeden, vergiftigde levensmiddelen te koop aanbieden; gelukkig had hun toeleg geen nadeelige gevolgen.

In October 1861 werd deze poging herhaald. Den 10^{en} dier maand openbaarde zich bij het garnizoen gelijktijdig een aantal braakverschijnselen, welke de officier van gezondheid aan vergiftiging toeschreef. De uiterste voorzichtigheid moest daar bij het gebruik van spijzen in acht genomen worden.

Op denzelfden post pleegden een paar volgelingen van Demang Leman kort daarna een moord op twee dwangarbeiders. Zij waren in het kwartier dezer lieden gekomen, om lansen te

---

1) W. A. Van Rees: 1e Deel, blz. 131—133 en 2e Deel, blz. 232.
2) W. A. Van Rees: 1e Deel, blz. 195—196.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

verkoopen. In gesprek met de veroordeelden, vielen zij eensklaps verraderlijk op deze aan, staken een paar man overhoop en namen toen de vlucht.

q. Den 4en Juli 1860 op den tocht naar Mengapan, waar Pangeran Hidajat en Amin Oelah zich volgens de ingekomen berichten met een aanzienlijke macht zouden ophouden, werd het detachement van 80 geweren onder den kapt. Graas door de gidsen opzettelijk in het front der versterkingen op den Boekit Moengoe Tatau geleid. Onze troepen namen echter met een gering verlies die stelling; de gidsen waren gedurende het gevecht verdwenen.

Voor een dergelijk feit liet de 1e luit. Von Ende den 27en Oct. 1860 bij kampoeng Djati den gids neerschieten. Hetzelfde liet de 1e luit Prinsen doen, toen hij naar Patahang Galang zou marcheeren, om Pembekal Doeraip op te lichten. De gids, een Boegineesch gevangene, bracht hem na een hoogst vermoeienden marsch midden in een dicht woud en gaf toen voor den weg niet meer te kennen. Overreding noch bedreigingen hielpen. De tocht mislukte. Of de 1e luit. Prinsen het recht had dien man te laten doodschieten, moet betwijfeld worden. Hij was een gevangene en waarschijnlijk tot den dienst van gids gedwongen.

r. Den 16en Dec. 1861 pleegde het gewezen districtshoofd van Mergasari verraad door zijn medeplichtigheid aan den moord op den controleur Fuijck. Genoemde kiai was wegens zijn luiheid en onverschilligheid vervangen door kiai Seri Kedaton uit de Afdeeling Kween. De controleur Fuijck was den 14en Dec. te Mergasari met een dekking van 5 soldaten aangekomen, om den nieuwen kiai op de hoogte zijner betrekking te brengen. Geen enkel teeken van ontevredenheid was te Mergasari opgemerkt.

Den 16en Dec. werd de controleur op een groote tandah-partij ten huize van den ouden kiai genoodigd, doch hij liet zich wegens vermoeidheid verontschuldigen. 's Nachts ten 2 ure werd hij in zijn woning door een 30 man sterke bende overvallen en met mandau-slagen afgemaakt, toen hij door een achterdeur zijn woning trachtte te verlaten. Drie soldaten ondergingen, evenals eenige inl. bedienden en een koeli, hetzelfde lot. De huishoudster van den controleur en een soldaat werden zwaar gewond.

Het bleek, dat de gewezen kiai daarin de hand gehad had; o. a. had hij de bende van voedsel voorzien [1]).

s. Ook de Atjeh-oorlog heeft ons tal van lessen gegeven, die ons geleerd hebben, steeds op onze hoede te zijn en onzen vijanden noch den ons bevrienden inlanders in eenig opzicht veel vertrouwen te schenken.

Zoo werden na de overvalling van onze versterking Lemboeq N. O., in den nacht van 23 op 24 Juni 1876, onder de gevallen Atjehers twee „vrienden" ontdekt, die dagelijks den pasar te Kota Radja kwamen bezoeken.

t. Bij de overvalling van ons kampement te Lam Pagar, op 2 Mei 1876, hadden de „bevriende" hoofden en bevolking van

[1]) Zie voor de laatste voorbeelden Van Rees: „De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863". 1e Deel, blz. 250, 251, 254, 317 en 319; 2e Deel, blz. 176 en 214.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Lam Tjoet en Lam Baroe daarin blijkbaar de hand gehad. Daarvoor pleitten verschillende zaken, hoewel de bewijzen ontbraken.

In den morgen van den 2en Mei was een verkenningspatrouille op het bericht, dat een vijandelijke bende zich in den omtrek bevond, uitgerukt, doch onverrichter zake teruggekomen. In den avond van dienzelfden dag hadden twee bevriende hoofden, als naar gewoonte, bij een der officieren in het kampement een bezoek gebracht, bij welke gelegenheid zij mededeelden, dat vijandelijke benden den post of de omliggende kampoengs wilden verontrusten. Zij voegden er bij, dat zij op hun hoede zouden zijn en hun volgelingen ook 's nachts daartoe op de been zouden houden. Daar zij dan echter wellicht in de nabijheid der versterking zouden komen, verzochten zij de aan de N.-zijde van het kampement geplaatste schildwachten niet te spoedig te doen vuren. Gedurende dat gesprek kwamen nog een 15-tal Atjehers het kampement binnen.

Het gesprokene werd aan den commandant der versterking overgebracht en den schildwachten aan de N.-zijde de order verstrekt niet te spoedig vuur te geven, omdat wellicht bevolkingspatrouilles het kampement van die zijde konden naderen.

De luit. Schnelle had echter argwaan gekregen en was tot 2 uur 's nachts wakker gebleven, hoewel hij geen wacht had. Hij had in de omringende kampoengs hondengeblaf gehoord en het aflossen der schildwachten en den geregelden patrouilledienst bij de Atjehers waargenomen. Hij was echter om 2 uur gaan slapen.

Om 4 uur stormde de vijand op twee plaatsen aan de Noorderface uit Lam Tjoet het kampement binnen, onder het lossen van eenige schoten en het aanheffen van een vervaarlijk geschreeuw. De Atjehers splitsten zich in 3 deelen. Een gedeelte liep naar het officierslogies, een ander naar de kazerne en het derde naar de wapenrekken, om de geweren der bezetting te bemachtigen.

De aanval was uitstekend voorbereid en uitgevoerd en getuigde maar al te zeer van een goede locale kennis.

De luit. Schnelle, die, uit zijn kamer ijlende, gelukkig gespaard bleef, wist door zijn kalm beleid de post te behouden. De kapt. Hoynck van Papendrecht, de luit. Van de Roemer, 5 inl. fuseliers, 1 dwangarbeider en 1 inl. vrouw waren gesneuveld. 2 Europ. sergeanten, 1 inl. sergeant, 2 Europ. en 10 inl. fuseliers, 1 dwangarbeider en 5 inl. vrouwen waren gewond. De vijand liet 11 dooden en 24 geweren en donderbussen achter.

Men was te vol goed vertrouwen geweest; men had het zelfs niet noodig gevonden den post van een behoorlijke palissadeering te omgeven; een levende pagar was de eenige afsluiting en toch waren de omgelegen kampoengs eerst sedert 8 Jan. 1876 in onderwerping!

Lam Tjoet en Lam Baroe werden natuurlijk verbrand.

u. Den 10en Juli 1876 had zich een inl. soldaat onbemerkt van onze versterking Boekit Daroe verwijderd, om nabij Mesigit Daroe een bad te nemen. Hij trof daar een 10-tal Atjehers aan, waaronder een paar biddende priesters. Zoodra zij hem gewaar werden, spraken zij hem vriendelijk aan en noodigden hem uit, bij hen te komen. In het volle vertrouwen op zijn

PERPUSTAKAAN NASIONAL

geloofsgenooten, wilde hij aan die uitnoodiging gevolg geven, maar nog eenige passen van de mesigit verwijderd, sprong een der aanwezigen op hem toe en gaf hem een houw met den kelewang. Gelukkig wist hij zich nog tijdig door de vlucht te redden.

v. Na de overvalling van het transport van Boekit Daroe naar Ketapan Doewa bij kampoeng Lo-oe (17 Juli 1876) werden onder de achtergelaten gesneuvelde Atjehers er twee aangetroffen, die een pas of vrijgeleide van ons hadden, om zich van de eene plaats naar de andere te begeven.

w. In den nacht van 24 op 25 April 1877 werd onze wacht in de toen in aanbouw zijnde versterking te Melaboeh verraderlijk aangevallen.

In den morgen van den 10en April 1877 was een compagnie van het r. h. 12e baton. onder den kapt. Sieberg, sterk 4 officieren en ± 120 geweren, te Melaboeh geland en had op den rechteroever der Merbau-rivier het bivak betrokken. Deze compagnie was bestemd tot bezetting van de te Melaboeh op te richten versterking en tot dekking van de daartoe te verrichten werkzaamheden.

Van de oorlogspartij in Melaboeh, welke tegen onze vestiging aldaar gekant was en van welke partij de oudste zoon van den radja, Toekoe Kedjoeroean Moeda, de ziel vormde, werd de eerste dagen niets bemerkt. Doch in den bovengenoemden nacht deed de vijand op zeer verraderlijke wijze van zijn aanwezigheid blijken.

De versterking werd gebouwd op + 150 passen van het bivak. De geloste materialen werden binnen de enceinte der in aanbouw zijnde versterking opgelegd, en bewaakt door een wacht onder een onderofficier, in 't geheel 11 geweren. Reeds den geheelen dag van 24 April had die wacht aanloop van Atjehers gehad, welke uit alle richtingen in haar nabijheid kwamen. De onderofficier, die 's avonds ten 6 ure den wachtdienst overgaf, waarschuwde zijn opvolger, hen niet te vertrouwen.

Eenige oogenblikken na de aflossing, vervoegden zich 7 Atjehers bij den wacht-commandant. Zij verklaarden door den radja van Melaboeh, die zich den 3den Maart t. v. aan het N. I. Gouvernement had onderworpen, gezonden te zijn, om de wacht te versterken. Weldra gingen zij een patrouille maken; omstreeks 8 uur in den avond kwamen zij terug met de tijding, dat er geen nieuws was, waarna zij tusschen de manschappen plaats namen.

Om 10 uur gingen zij op nieuw op patrouille uit en anderhalf uur later keerden zij met hetzelfde bericht terug. Weder mengden zij zich onder de wachthebbenden, die niets kwaads vermoedden, doch nu zóó plotseling door de „vrienden" met de kelewang aangevallen werden, dat zij zelfs geen gelegenheid hadden naar hun geweren te grijpen. De schildwachten, drie in getal, werden tegelijkertijd door eenige Atjehers afgemaakt, die achter een heg verscholen waren. Zeven man werden gedood; de commandant en drie man, allen zwaar gekwetst, wisten zich te redden. Al de geweren vielen in 's vijands handen; bovendien 250 patronen.

De zorgeloosheid of het te veel vertrouwen van den comman-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

dant der wacht, hoewel door zijn voorganger gewaarschuwd, deed de onderneming maar al te zeer slagen.

x. Aangezien het meermalen was voorgekomen, vooral in het laatst van 1878 en in het begin van 1879, dat militairen in dienst of op post nabij de bivaks door gewapende Atjehers, die zij in goed vertrouwen op hun vredelievende gezindheid hadden laten naderen, plotseling overvallen en gewond of gedood waren, terwijl hun wapenen werden medegenomen, werd, om daaraan voor goed een einde te maken, door den generaal-majoor K. Van der Heijden bepaald, dat geen schildwacht in onze bivaks, versterkingen of établissementen een Atjeher, met geweer, lans, kelewang of grasmes gewapend, tot op minder dan 10 passen mocht laten naderen. Indien bij waarschuwing de wapenen niet werden afgelegd, zou de schildwacht verplicht zijn hem neer te schieten. Dit voorschrift, waarin bepaald werd, dat de hoofden een zijdgeweer in den gordel doch in geen geval in de hand mochten dragen, werd zooveel mogelijk aan de bevolking bekend gemaakt.

ij. Aan den voet van den heuvel, waarop in Maart 1878 onze post Long Lemoh was gevestigd, was ter bewaking van den tijdelijken weg van Anaq Galoeëng naar Glé Kambing een wacht van 1 korporaal en 5 man geplaatst (de z. g. blokwacht van Beh Karion). Deze wacht werd den 17den Juni 1880 het slachtoffer van haar zorgeloosheid. De manschappen, die zich onder of nabij een bamboe hut ophielden, verzuimden de noodige waakzaamheid te betrachten en hadden de geweren niet bij de hand. Een 12-tal Atjehers, onder aanvoering (zooals later bleek) van het bendehoofd Pang Saman, naderden, schijnbaar ongewapend en met vrachten beladen, de wacht. Op het oogenblik dat zij deze voorbijtrokken, wierpen zij plotseling hun vrachten weg en vielen de soldaten met den kelewang aan. Drie soldaten werden gedood, de korporaal en één man werden zwaar gewond. Slechts één soldaat, die zich toevallig achter het wachthuisje bevond en niet opgemerkt werd, bleef ongedeerd. De aanvallers maakten zich van de geweren en patronen meester en waren natuurlijk verdwenen, toen de ter hulp gezonden detachementen kwamen aansnellen [1]).

z. Een dergelijk lot trof den 14en April 1882 het detachement van 10 geweren, onder een korporaal, dat belast was met de dekking van Chineesche wegwerkers tusschen Tjot Basetoel en Long-Lemoh. Een 15-tal Atjehers naderden, in schijn ongewapend met bundels gras op het hoofd, het detachement langs den grooten weg. Ter hoogte daarvan gekomen, vielen zij opeens met den kelewang, tot zoolang onder het gras verborgen, op de soldaten aan. De korporaal en 4 man werden gewond. De Atjehers lieten 4 zwaar gewonden achter [2]).

aa. Op volkomen dezelfde wijze werd den 17en Dec. 1883 het vleeschtransport van Kroeëng Raba naar Boekit Lam Paja door 8 Atjehers plotseling aangevallen. Van de dekking, sterk: 1 korporaal en 4 fuseliers, werden de korporaal en 2 inl. fuseliers

---

1) Zie voor de laatstgenoemde voorbeelden E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog." 2e Deel, blz 315, 369–371, 401 en 402–403; 3e Deel, blz. 27, 364 en 516.
2) I. M. T. 1886. 1e Deel, blz. 221.

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

benevens 1 Europ. korporaal, welke bij het transport marcheerde, onmiddellijk gewond. Daardoor ontstond een paniek, waarvan de Atjehers gebruik maakten, om de 5 geweren en eenige munitie machtig te worden en zich uit de voeten te maken [1]).

bb. In Januari 1884 vertoonde zich een sterke bende bij kampoeng Ghani (ten O. van Lam Baroe), waar zij de bevolking veel overlast aandeed. Een detachement van 100 geweren, den 13en Januari van Lam Baroe uitgezonden, slaagde er in, met verlies van één doode, om den vijand in de richting van de V Moekim Montasik terug te drijven. Zooals nader bleek was hier verraad in het spel van de zijde van Toekoe Sjech, het hoofd der III Moekim Kerkoen, in welks centrum Ghani gelegen is. Deze had met den aanvoerder der bende, Panglima Nja Bintang, de stellingen uitgekozen, welke laatstgenoemde met zijn strijders op den weg naar Pajaoe zou bezetten, en kwam daarop, nadat eenige losse schoten gedaan waren, de hulp der onzen inroepen, terwijl hij aanbood ons detachement te doen vergezellen door 24 met kelewangs gewapende volgelingen. Tevens drong hij er ten sterkste op aan, dat het detachement den weg naar Pajaoe zou nemen. Gelukkig werd van het aanbod geen gebruik gemaakt en een andere route gevolgd, zoodat de verraderlijke toeleg mislukte.

Toekoe Sjech liep daarop in den nacht van 21 op 22 Januari naar den vijand over [2]).

cc. Den 29en Juli 1884 werd een detachement van 27 geweren onder den 1en luit. Landegent nabij Tjot Goë verraderlijk aangevallen en uit elkaar geslagen.

Dit detachement moest een brug, in den weg Tjot Goë—Lam Baroe en op nog geen kwartier afstand van eerstgenoemde versterking gelegen, herstellen. Deze brug was n.l. beschadigd bevonden.

Toen de werkzaamheden waren afgeloopen en het detachement weder naar Tjot Goë terugkeerde, ontmoette het den imam van Leë met eenige gewapende volgelingen. Deze imam, die dicht bij Tjot Goë woonde, was aan de bezetting zeer goed bekend, daar hij steeds de voor de genie benoodigde materialen leverde.

De imam sprak den luitenant Landegent aan en ging een eindweegs met hem mede, terwijl zijn gevolg achter hen en naast de manschappen der patrouille liep. Plotseling trok de imam zijn rentjoeng en stak naar den officier, terwijl op dat sein de andere Atjehers het detachement met den kelewang aanvielen.

Negen militairen werden gedood en acht gewond; 10 achterlaadgeweren en vele patronen bleven in handen der aanvallers, die in de richting van Lam Birah ontkwamen.

Om dergelijke overvallingen voor den vervolge onmogelijk te maken, werd toen van bestuurswege last gegeven, dat Atjehers, gewapend of niet, troepen ontmoetende, voortaan den weg zouden moeten verlaten en slechts op 30 vademen (± 54 M.) afstand zouden mogen passeeren. Waar de terreingesteldheid de naleving van deze order ondoenlijk mocht maken, zouden de Atjehers, op aanroeping van den commandant van den

1) I. M. T. 1887. 1e Deel blz. 40.
2) I. M. T. 1887. 1e Deel, blz. 441—442.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

marcheerenden troep, moeten halt houden en slechts met 2 of 3 man tegelijk mogen voorbijtrekken. Alleen hoofden, mits zonder gevolg, zouden op den weg mogen blijven. De Atjehers, welke zich aan deze maatregelen niet wilden onderwerpen, zouden worden neergeschoten [1]).

dd. De aanvoerder van de districts-politie in de VII Moekim Baid was den 27en Januari 1884 tegelijk met zijn hoeloebalang Toekoe Tjoet Mohamad naar den vijand overgeloopen. Eerstbedoelde meldde zich weinige dagen later weer bij het bestuur aan; weldra bleek het echter, dat zulks met voorkennis van Tengkoe di Tiroe geschied was, teneinde, door verraad, den commandant onzer versterking Anaq Galoeëng van het leven te berooven. Bedoelde persoon werd gevat en verbannen [2]).

ee. In Juni 1883 werd Toekoe Tjoet Bantah met zijn broeder Toekoe Machmoed naar Batavia gezonden en eerstgenoemde naar Koepang, zijn broeder naar Banda verbannen. Toekoe Tjoet Bantah was hoeloebalang van de IV Moekim en met de oorlogspartij blijven heulen. Het bleek, dat hij haar geweren verkocht had, die hem door ons bestuur voor politiedienst en zelfverdediging verstrekt waren. Dit verraad was de reden van zijn verbanning. Den 14en Juni 1884 werd zijn jongere halfbroeder, Toekoe Ali, voorloopig met de betrekking van hoeloebalang over de IV Moekim belast, doch den 24en Juni d. a. v. pleegde hij reeds een ernstig verraad.

Door den gouverneur was n. l. besloten de sedert geruimen tijd verlaten benteng en woning voor den posthouder te Kroeëng Raba in het belang der politie in de IV Moekim weder door een posthouder en 18 gewapende politiedienaren te doen bezetten. Op genoemden datum ging de posthouder Smith met zijn personeel uit onze versterking te Boekit Seboen naar het nabijgelegen Anaq Paja, om met Toekoe Ali over de levering van materialen voor Kroeëng Raba te spreken. Hij zou met zijn politiedienaren den nacht bij Toekoe Ali in het huis van Toekoe Tjoet Bantah doorbrengen en den volgenden dag naar Kroeëng Raba vertrekken. Dien nacht werd Smith met 8 politiedienaren vermoord, 8 anderen zwaar, 1 licht gewond, terwijl 1 politiedienaar ongedeerd bleef. Toekoe Ali en zijn halfbroeder Toekoe Hasjim waren met de 18 achterlaadgeweren verdwenen. Blijkens een in het huis van Toekoe Tjoet Bantah gevonden correspondentie was de moord vooraf beraamd. Toekoe Ali en zijn broeder voegden zich bij de vijandelijke benden; zij maakten toen den eersten tijd de IV Moekim meermalen onveilig [3]).

ff. Den 14en Dec. 1884 wilden 5 z.g. bevriende Atjehers, afkomstig uit Lam Pagar (VI Moekim), de spoorbrug bij Oleh-leh overgaan en vertoonden daartoe aan de daar geplaatste wacht hun passen. Plotseling trokken zij hun tot zoo lang verborgen wapenen, doodden twee soldaten en verwondden er één zwaar. Van de daders, die onmiddellijk vluchtten, werd er één neergeschoten [4]).

---

1) I. M. T. 1887. 1e Deel, blz. 455—456.
2) I. M. T. 1887. 1e Deel, blz. 519.
3) I. M. T. 1887. 1e Deel, blz. 521.
4) I. M. T. 1888. 1e Deel, blz. 511.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

gg. Den 25en Februari 1885 overvielen schijnbaar vreedzame en op het oog ongewapende Atjehsche pasarbezoekers, bij hun terugkeer van Kota Radja, op dergelijke wijze de wacht te Pendeti; 9 mindere militairen werden gewond, waarvan 3 doodelijk, terwijl 2 geweren geroofd werden. De Atjehers lieten 7 dooden achter, waaronder een vrouw, die bij ongeluk getroffen werd [1]).

hh. Den 25en Juni 1885, 's morgens vroeg, besprongen 5 met rentjoengs gewapende Atjehers, die zich onder de pasargangers gemengd hadden, op ± 500 pas van het blokhuis Lam Sajoeng het z.g. koffietransport van Lam Baroe, dat uit 5 soldaten en 2 dwangarbeiders bestond; 3 soldaten en 1 dwangarbeider sneuvelden, de overigen werden gewond. De Atjehers lieten 1 doode achter; de 4 anderen, hoewel gewond, ontkwamen en namen 3 onzer geweren mede. [2])

ii. Tijdens den Atjeh-oorlog kwam het na de tochten van generaal Pel, den luit.-kol. Engel, den generaal Wiggers van Kerchem, den kolonel (later generaal) Van der Heijden herhaaldelijk voor, dat door de commandanten van posten en linië̈n en ook door de gouverneurs gerapporteerd werd, dat de onderworpen z.g. bevriende bevolking met de vijandelijke benden heulde, zelfs deelnam aan den strijd. Antipathie tegen ons doch veelal ook bedreiging door en vrees voor de bendehoofden en hun strijders waren daarvan de oorzaak. Dit laatste kwam meer in latere tijden voor. Soms erkende de bevolking zelfs dat zij tegen ons gestreden had, zoo b.v. in Mei 1883 de bevolking van de VI en IX Moekim, omdat zij door de vijandelijke benden tot deelname aan den strijd gedwongen was geworden [3]).

§ 58. **Eerbiedigen van parlementairs of soeroehans. Wapenstilstanden.** Over het algemeen kan men zeggen, dat onze parlementairs door den inl. vijand geëerbiedigd zijn geworden.

Wellicht moet zulks worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat men meestal gebruik maakte van inlandsche vorsten, hoofden of andere personen, die bij onze tegenstanders bekend waren of verwanten telden onder de vijandelijke hoofden of prinsen, en zij zelf het best wisten te beoordeelen, in hoever hun zending al of niet zonder gevaar voor hun leven kon geschieden.

Slechts zelden werden daarvoor officieren of Europeesche ambtenaren gebezigd, een enkel maal ook Europeesche handelaars, die gewoon waren in het vijandelijk land handel te drijven en daar dus hun connectiën hadden.

a. Den 24en Aug. 1827 werd met Dipa Negara een wapenstilstand gesloten, die den 28en Sept. d.a.v. eindigde, toen de gevoerde onderhandelingen op niets uitgeloopen waren. Onzerzijds

---

1) I. M. T. 1888. 1e Deel, blz. 517.
2) I. M. T. 1888. 1e Deel, blz. 615.
3) I. M. T. 1887. 1e Deel, blz. 418.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

was de heer Stavers, een Engelschman van geboorte en woonachtig te Soerakarta, met de onderhandelingen belast geweest. Deze had zich daartoe aangeboden. Van de zijde van Dipa Negara was Kiai Madja de gemachtigde. De heer Stavers, vergezeld van de Arabieren Ben Ali en Sarif Kasim waren den 28sten Aug. zeer beleefd door Kiai Madja en Pangeran Bey in een kleine desa nabij Kedjiwang ontvangen geworden. Ook in de verdere bijeenkomsten was dat het geval.

Bij den tweeden wapenstilstand van 10 tot 13 October 1827 was de 1e luitenant Roeps, vergezeld van eenige Solosche priesters, de overbrenger van een brief van generaal Van Geen en belast met het in ontvangst nemen van Dipa Negara's antwoord. Ook deze onderhandelingen mislukten door de hooge eischen van laatstgenoemde.

De bijeenkomsten, die den 31sten October 1828 te Patoegoeran, nabij desa Melangi, tusschen den luit.-kolonel Wiria Negara, commandant van de troepen van den sulthan van Jogjakarta (vergezeld door luitenant Roeps) en Kiai Madja plaats had, geschiedde onder dekking van de wederzijdsche troepen.

Evenzoo had de bijeenkomst bij desa Melangi op 5 Nov. d.a.v. tusschen Kiai Madja en onzen gemachtigde, den commissaris Nahuijs, onder dekking onzer troepen plaats. Laatstgenoemde was vergezeld door den resident Van Nes, den luit.-kolonel Wiria Negara, de rijksbestierders en de hoofd-panghoeloe's der Solosche en Jogjasche Hoven en den luitenant Roeps.

Die derde wapenstilstand eindigde 10 November.

Bij den vierden wapenstilstand (van 21—28 Januari 1829) had Roeps (toen tot kapitein bevorderd) zich naar de opstandelingen begeven. Hij vergezelde Kiai Hadjali en Kasim Besari, die brieven van Kiai Madja — den 12den November 1828 bij Babedan overvallen en gevangen genomen — aan Dipa Negara en eenige vijandige prinsen overbrachten.

Bij de toen geopende onderhandelingen verbleef kapt. Roeps van 22 tot 28 Januari bij Sentot, welke dien officier zeer heusch en loyaal behandelde. Alleen had hij hem twee dagen tegen zijn wil aangehouden en geweigerd hem naar desa Gamplong te laten terugkeeren, alwaar de resident Nahuijs zich tot het voeren van verdere onderhandelingen ophield.

Ook bij den vijfden wapenstilstand (van 10 Februari—10 April 1829) had kapitein Roeps zich wederom naar Sentot begeven, die hem zeer goed ontving en met zeer veel genoegen vernam, dat de wapenstilstand nog verlengd was geworden (22 Maart?).

De briefwisseling tusschen den generaal De Kock en Sentot werd door tusschenkomst van den majoor Bauer, die met zijn detachement te Nangoelang stond, en den vijandelijken Pangeran Pakoe Ningerat gevoerd. Genoemde hoofdofficier en de luitenant der artillerie Klaring hadden dikwijls vriendschappelijke ontmoetingen met dezen pangeran en eenige andere aanzienlijke vijandelijke hoofden, onder een daartoe opzettelijk tusschen Nangoelang en Toeroes vervaardigden pondoq. Niet alleen hier doch ook op andere punten werden over en weer een aantal kleine diensten en hoffelijkheden bewezen, die men — zooals Weitzel het uitdrukt — in een beschaafd leger zoo gaarne ten beste heeft voor een tegenstander, die onze achting heeft verworven, wanneer men bij het schorsen der vijandelijkheden werkeloos tegenover elkaar staat. Maar in dat opzicht stond

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

de Java-oorlog op zich zelf. De Javanen behooren tot de meest beschaafde volken van onzen Archipel. Ook moet niet uit het oog verloren worden, dat toen zoowel de hoofden en het volk den oorlog reeds lang moede waren en er dus voor loyale gevoelens vanzelf meer plaats was [1]).

b. Toen de generaal Michiels bij de samenkomst te Sangsit (Bali) met de vorsten van Karang Asam en Boeleleng en den rijksbestierder Goesti Djilantik (13 April 1849) verklaard had, dat reeds in den middag van dienzelfden dag eenige officieren door hem naar Djaga Raga zouden gezonden worden, om na te gaan in hoever de den 7^{en} April t. v. te Singa Radja gesloten overeenkomst — het slechten van de verdedigingswerken van Djaga Raga en het verbeteren van den daarheen voerenden weg — was nageleefd, geschiedde zulks ook. De luitenant-kolonel De Brauw (chef van den staf), de luit.-kolonel Meiss (commandant der artillerie) en de majoor Steinmetz (waarnd. commandant der genie) gingen naar Djaga Raga; zij hadden een peloton cavalerie als dekking. Een der redouten binnen gelaten konden zij zich overtuigen, dat men nog aan de versterkingen druk arbeidde, terwijl ook aan den weg niets gedaan was.

Niettegenstaande toen blijkbaar reeds het voornemen bestond Djaga Raga hardnekkig te verdedigen, werden zij door de bezetting en haar hoofden geëerbiedigd.

Toen de luit.-kolonel J. Van Swieten den 10^{en} Juni 1849 ten tweede male naar Kasoemba was opgerukt en maatregelen nam, om den volgenden dag naar Kloenkoeng te marcheeren, meldde zich ten 12 ure 's middags de heer Lange, onze politieke agent te Badong, bij onze voorposten aan.

De heer Lange was dien dag van Badong naar Kloenkoeng op reis gegaan; hij had onder weg het kanonvuur van onze naar Kasoemba oprukkende troepen in het gevecht om Soengla Lawas gehoord, doch was in weerwil van het gevaar, dat hieruit voor hem als eenig Europeaan te Kloenkoeng te midden van zooveel duizenden Balineesche strijders ontstaan kon, doorgereisd; hij vond daar den dewa agoeng van dat land met zijn strijders voor de verdediging gereed. De te dier plaatse verzamelde vorsten van Kloenkoeng, Mengoei en Giangar waren echter genegen zich eindelijk aan het N. I. Gouvernement te onderwerpen. Den heer Lange geschiedde geen leed; evenmin toen hij, vergezeld door den ritmeester Von Stampa, souschef van den staf der expeditie, naar Kloenkoeng terugkeerde. De ontvangst was toen zelfs vriendelijk en heusch geweest. Men moet echter niet vergeten, dat de vorsten te Kloenkoeng toen tot den vrede begonnen over te hellen [2]).

Toch zijn er voorbeelden, dat de vijand zelfs onze inlandsche zendelingen of soeroehans vijandig ontving.

c. Den 14^{en} April 1836 waren te Fort de Kock zendelingen van Toewankoe Imam van Bondjol aangekomen, om over den

---

1) Zie Weitzel: „De oorlog op Java van 1825 tot 1830." 2e Deel, blz. 75—78, 84—85, 255—262, 288—289, 327—337 en 337—348.

2) Zie Weitzel: „De derde Militaire Expeditie naar het eiland Bali in 1849." Hoofdstuk V en VI.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

vrede te onderhandelen. Toen deze den 21en April naar Bondjol terugkeerden, werd afgesproken, dat, als Toewankoe Imam zich ingevolge die onderhandelingen mocht willen onderwerpen, de witte vlag geheschen zou worden. Den 22en April werd die vlag geheschen, doch twee uur later weer ingehaald. Toen de luit.-kolonel Bauer, militaire commandant van Soematra's Westkust, om opheldering liet vragen, werd op zijn zendelingen geschoten. Wellicht moest dat aan de verdeeldheid, die binnen Bondjol heerschte, toegeschreven worden [1]).

d. Toen bij de 1e Bonische expeditie den 5en Februari 1859 het ultimatum aan de koningin van Boni door drie inl. zendelingen naar den wal werd gebracht, en zij in een met Europeanen bemande gewapende sloep waren gezeten, namen de gewapende Bonieren op het strand een zóó vijandige houding aan, door, in weerwil van de witte pajoeng welke onze zendelingen als teeken hunner vredelievende boodschap meevoerden, te schelden en met de wapenen te dreigen, dat laatstbedoelden naar boord onzer schepen terugkeerden.

Den volgenden dag, in een met ongewapende inl. matrozen bemande sampan het strand naderende, werden zij behoorlijk ontvangen en het ultimatum door 3 rijksgrooten, daartoe opzettelijk van de hoofdplaats Boni overgekomen, in ontvangst genomen.

Den 11en Februari d. a. v. brachten de zendelingen de oorlogsverklaring naar wal; zij werden echter met zeer veel wantrouwen behandeld. Toen eenige gewapende sloepen ter verkenning den wal naderden, liep het volk onstuimig te wapen; het verweet onzen zendelingen verraad te hebben gepleegd, zoodat deze zich alleen door een tijdige vlucht konden redden. De oorlogsverklaring kwam zoodoende niet in handen der koningin. Het optreden des vijands was in dit geval wel een gevolg van onze eigen onvoorzichtige handelwijze [2]).

e. Toen de Regeerings-Commissaris den 22en Maart 1873 met eenige oorlogsschepen ter reede van Groot-Atjeh aankwam had Z. E. in zijn gevolg o. a. den Maleier Said Tahir.

Deze had, eerst als handelaar en later toegevoegd aan den controleur Kraijenhof, Atjeh meermalen bezocht en onderhield dientengevolge nog vriendschappelijke betrekkingen met sommige Atjehsche grooten. Hij was een zeer deftig Maleier, van zeer beschaafde manieren, goed ontwikkeld, hoogst bescheiden en ingetogen.

De Regeerings-Commissaris belastte Said Tahir met het overbrengen van brieven aan den sulthan. Hij vond het niet geraden, in verband met de hoogst vijandige stemming welke volgens de berichten onder de Atjehers tegen de Nederlanders heerschte, een Europeaan naar den wal te zenden. Om dezelfde reden achtte die autoriteit het gewaagd, een sloep der marine met het overbrengen van onzen gezant te belasten, doch deed zulks de eerste keer door een Atjehsche perahoe, de tweede keer door een met twee van zijn volgelingen bemande vlet der marine verrichten.

---

[1]) H. M. Lange: „Het Ned. O. I. Leger ter Westkust van Sumatra van 1819–1845". 2e Druk. 2e Deel, blz. 75 en 76.

[2]) M. T. H. Perelaer: „De Bonische Expeditiën". 1e Deel, blz. 203–207.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Twee maal (22 en 24 Maart) is Said Tahir naar den kraton geweest. Toen hij de tweede keer den sulthan persoonlijk den brief overreikte en de hoop uitsprak, dat de gerezen moeilijkheden langs vredelievenden weg mochten opgelost worden, wekte zulks den toorn der Atjehsche grooten op.

Den 26en Maart, ten derden male naar den wal gaande, om het oorlogsmanifest over te reiken, werd hij door den hem bekenden Maleier Malela gewaarschuwd, dat men hem wilde doodschieten. Hij gaf toen in kampoeng Merasa het manifest, ter overbrenging aan den sulthan, aan eenige Atjesche hoofden over.

De verdere briefwisseling met den sulthan had door tusschenkomst van genoemden Malela plaats [1]).

Ook in de Onderhoorigheden heeft Said Tahir ons nog als boodschapper belangrijke diensten bewezen, o. a. in Gighen (April 1874).

Al is het een enkele maal voorgekomen, dat onze inl. zendelingen of parlementairs kwalijk bejegend, zelfs vermoord werden, toch vond zulks bij den inl. vijand niet altijd onverdeelde goedkeuring.

f. Zoodra de geheele expeditionaire macht (2e Atjeh-expeditie) te Penajoeng vereenigd was, meende de luit.-generaal J. Van Swieten nog een poging te moeten wagen, om den sulthan van Atjeh te bewegen, zich aan onze eischen te onderwerpen. Tevens wilde hij hem voorstellen, den oorlog te voeren met inachtneming van de tusschen Europeesche volken heerschende krijgsgebruiken.

De brieven werden afgegeven aan den meergenoemden Malela, om ze door tusschenkomst van den ons goed gezinden Toekoe Neq van Merasa te doen bezorgen. Deze zag daartoe geen kans en ook de Arabier Ali Bahanan en Hadji Mohammed Misjoer, bewoners van kampoeng Djawa, die zich bij onze komst te Penajoeng (18 Dec. 1873) bij kolonel Wiggers van Kerchem hadden aangemeld, durfden zich met de zending niet te belasten. Toen boden zich daartoe aan de kapitein W. J. Vervloet, adjudant van den generaal, en Mas Soemo Widikdjo. Het aanbod van den kapt. Vervloet meende de generaal niet te mogen aannemen, dat van Mas Soemo Widikdjo wèl, omdat hij, als Mahomedaan en inlander, geen voorwerp van nationalen of godsdienstigen haat kon zijn. Bovendien had hij reeds in 1848 en 1849 op Bali en in 1859 op Boni als zendeling belangrijke diensten bewezen. In 1849 was hij het, die bij de roemrijke omtrekking van Djaga Raga als gids den weg wees [2]).

Den 23en December 1873 ging hij, vergezeld van zijn kleinzoon, Raden Tegoe, en 3 volgelingen naar den kraton.

De edele Mas Soemo Widikdjo, die geld voor zijn zending weigerde aan te nemen, werd door de Atjehers gedood. De brieven waren in ontvangst genomen. Toen men zijn leven bedreigde, nam een hadji hem en zijn volgelingen in bescherming. Zelfs moet een jong mensch, waarschijnlijk een hoofd,

1) Zie E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog." 1e Deel, blz. 59—64.
2) Zie over het leven van Mas Soema Widikdjo J. Van Swieten: „De waarheid over onze vestiging op Atjeh." Blz. 146—147.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

hem zijn gouden sirih-doos gegeven hebben, in ruil voor de zilveren, welke de Atjehers hem ontnomen hadden.

Nadat Mas Widikdjo en zijn gevolg teruggezonden, waren, werden zij weder achterhaald en teruggeroepen, geboeid en naar kampoeng Long Batah gebracht. Hier werd onze soeroehan den 25en Dec. 's avonds door verdrinking van het leven beroofd, waarschijnlijk uit wraak over de verliezen, welke de Atjehers dien dag bij Lemboeq geleden hadden. De 3 volgelingen wisten te ontvluchten. Zijn kleinzoon Raden Tegoe werd in Nov. 1876 door tusschenkomst van den radja van Pedir uitgeleverd [1]).

Ook de bekende Raad van Achten te Penang veroordeelde den moord van Mas Soemo Widikdjo.

Zooals reeds uit bovenstaande voorbeelden blijkt, is het sluiten van wapenstilstanden ook in onze Indische oorlogen voorgekomen. Niet altijd werden zij geëerbiedigd, althans niet volkomen.

g. Zoo werd de voor de onderhandelingen aangegane wapenstilstand voor Bondjol (14 April 1836) herhaaldelijk geschonden, o. a. den 22en April, toen op onze zendelingen gevuurd werd. Begin Mei werd onze post te Koempoelan nu en dan uit Kota Ketjil beschoten. Den 2en Juni werd op 500 à 600 passen van onze schans No. XXIII bij Bondjol Hitam een benteng opgeworpen. Toen onze vertoogen daartegen niet hielpen, werden den 5en Juni op last van generaal Cleerens, die inmiddels als milit. commandant van Soematra's Westkust was opgetreden, de vijandelijkheden weder geopend.

De wapenstilstand, die van 10—12 Aug. 1837 duurde, werd door den vijand aangegaan, om, zooals weldra bleek, tijd te te winnen voor de versterking van de bres, welke wij in Bondjol geschoten hadden. Een verlenging werd dan ook geweigerd. Doch ook onze troepen hebben zich niet geheel aan dien wapenstilstand gehouden, daar zij gedurende dezen de stellingen op de oostelijke hellingen van den Boekit Terdjadi verkend hadden.

h. Boven spraken wij reeds van 5 wapenstilstanden, tijdens den Java-oorlog gesloten. Deze hadden evenzoo onderhandelingen tot grondslag. Ook de Javanen hielden zich niet altijd even goed daaraan. O. a. werd de vijfde wapenstilstand onzerzijds niet verleend dan op voorwaarde, dat hij beter zou nagekomen worden dan de voorgaande, daar sommige vijandelijke hoofden zich toen niet ontzien hadden eenige voor ons nadeelige stellingen in te nemen (vergelijk § 39).

§ 59. **Bijgeloof der inlanders in verband met hun oorlogs- en gevechtsvoering.** Wanneer men nagaat, welk een groote rol het bijgeloof in het dagelijksch en in het godsdienstig leven der inlanders speelt, dan zal het begrijpelijk wezen, dat het dikwijls ook op de oorlogs- en gevechtsvoering zijn invloed doet gevoelen. Daarom kan de kennis van het bijgeloof van het te beoorlogen volk van zeer veel nut zijn, zoowel voor de hoogere als voor de lagere aanvoerders. De geschiedenis heeft het geleerd.

---

[1]) Zie E. B. Kielstra: 1e Deel, blz. 252—254, 282—283 en 292.
J. Van Swieten: „De Waarheid enz." Blz. 144—149 en 177—178.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Hun bijgeloof kan tengevolge hebben, dat de inlanders een of andere onderneming op touw zetten, opgeven (goede of kwade voorteekens) of uitstellen, dan wel op bepaalde dagen en tijdstippen ten uitvoer brengen (gunstige of ongunstige dagen). Ook kan het oorzaak zijn, dat in het gevecht de tegenstand aanzienlijk vermeerderd wordt (djimats en het geloof aan de onkwetsbaarheid van priesters of andere z g. heilige personen, enz., vergelijk § 6) of dat hun tegenstand minder ernstig dan wel het gevecht afgebroken wordt (het sneuvelen of gewond raken van dergelijke personen en vorsten of hoofden).

Evenzoo kunnen hun bijgeloovige voorstellingen of begrippen de aanleiding zijn tot deelname aan den opstand of oorlog (het geloof aan pojangs, heilige kanonnen, lila's, lansen, krissen, enz. vergelijk § 6).

Tevens geeft de geschiedenis voorbeelden, dat het bijgeloof ons parten speelde, waar het betrof hulpbenden, die onze troepen in een of andere onderneming zouden bijstaan.

a. Toen Dipa Negara tot het voeren der verdere onderhandelingen te Kedjawang, 2 paal ten N. van Sakka (Bagelen), den 16en Febr. 1830 was aangekomen, wist de kolonel Cleerens hem over te halen zich naar Menoreh (Kadoe) te begeven.

Dipa Negara verzocht den kolonel met zijn voornaamste volgelingen over Kadilangoe (Jogjakarta) en zóó langs den linkeroever van de Bagawanta naar Menoreh te mogen gaan, terwijl zijn overig gevolg een korteren weg zou nemen. Dit verzoek was gegrond op het bijgeloof, dat aan de vorsten uit het huis van Mataram, die over de Bagawanta zouden gaan, onheil moest wedervaren. Te Kadilangoe evenwel, waar de Bagawanta zich reeds in de Lerang had gestort, kon de overtocht zonder gevaar geschieden. Eerst toen vernam men die bijzonderheid, waarvan de kennis ons gedurende den oorlog van zeer groot nut had kunnen zijn [1]).

Een dergelijk bijgeloof was oorzaak, dat in Oct. 1825 de hulptroepen van Grisee (Gresik) niet te bewegen waren, tegen den regent van Kertasana op te rukken. Zij wilden het riviertje Patjal niet overtrekken, omdat hun dan een groot ongeluk, zooals het heette, zou overkomen [2]).

b. Den 28en Maart 1837 had 's morgens ten 7 ure een vrij hevige uitbarsting van den Merapi (Soematra's Westkust) plaats. Bij de bevolking bestond het bijgeloof, dat Bondjol niet zou vallen, zoolang de Merapi rustig bleef. Deze gebeurtenis kon dus in haar oogen als een gunstig teeken voor onze troepen worden aangemerkt. Ook vroeger hadden de Maleiers het altijd als een ons gunstig voorteeken beschouwd, wanneer onze operatiën door uitbarstingen van genoemden vulkaan, zooals die in 1831 en 1832 zoo dikwijls plaats hadden, werden voorafgegaan. De omstandigheid, dat die erupties sedert den tegenspoed onzer wapenen in het begin van 1833 zeer zeldzaam waren geworden, was zeker niet weinig geschikt om aan dit bijgeloof voedsel te geven.

---

1) Weitzel: „De oorlog op Java van 1825—1830." 2e Deel, blz. 523—524.
2) Weitzel: 1e Deel, blz. 236.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De uitbarsting van 28 Maart 1833 moest dus den moed en het zelfvertrouwen onzer hulptroepen vanzelf verhoogen en die van de verdedigers van Bondjol in gelijke mate verminderen [1]).

c. Toen na de invallen van de Maleiers uit Kwantan en de V Kota's tegen den kampoeng Ajer Anggat door een detachement van 2 compagnieën en 1 mortier onder den kap. Van Someren Brand werd opgerukt (20 Dec. 1844), werden de door den vijand ingenomen stelling en haar bezetting bij de voorafgaande verkenning zoo sterk bevonden, dat de detachementscommandant besloot versterking aan te vragen.

In afwachting van de aankomst dier troepen liet hij in één vóór de verschanste linie van Ajer Anggat gelegen versterking, waarin de vijand zich in grooten getale ophield, eenige granaten werpen. Toen door een der eerste granaten de pajoeng van een der voornaamste hoofden werd getroffen, bracht zulks zoo'n schrik bij den vijand te weeg, dat hij die versterking in allerijl verliet. Van deze ontsteltenis maakte de kapt. Van Someren Brand gebruik, om onmiddellijk daarop de verschanste linie te bestormen. Er werd slechts weinig wederstand geboden. De linie viel evenals de achtergelegen kampoeng zonder veel moeite in onze handen. Onze troepen hadden slechts 3 gewonden gekregen, behalve de 9 man, die door randjoe's gekwetst waren. Een groote hoeveelheid hoornvee, vuur- en andere wapenen en eenig buskruit vormden den buit, welken de onzen bemachtigden.

d. Het bijgeloof zag men vooral in de Palembangsche Bovenlanden een groote rol spelen.

In Jan. 1851 maakte Dragam, een in zijn land bekende doekoen, van de ontevreden en oproerige stemming der bevolking van de marga Boelan Tenggah gebruik, om zich een aanhang te verwerven, waartoe hij zich voor pojang uitgaf en beweerde, dat de geest van een zijner voorvaderen in hem gevaren was; hij kon daardoor over zekere wondermacht beschikken. Het bijgeloovige volk geloofde hem, hetgeen zijn aanhang zeer deed toenemen. De pasirah durfde hem zelfs niet arresteeren, uit vrees dat de bevolking tot dadelijkheden zou overslaan. Dragam hield zelfs verblijf bij Moeachim, den zoon van den pasirah. Onder zijn aanhang waren tevens vele personen uit Ampat Lawang en Kikim. Deze Dragam heeft ons nog veel last veroorzaakt. Voornamelijk vond hij zijn arbeidsveld in Boelan Tenggah.

e. Een dergelijk verhaal dischte de reeds meergenoemde Radja Tiang Alam de bevolking in Ampat Lawang op. De zich aldus noemende Maleier was een oom van den pasirah van Moewara Pinang en stond bekend als iemand die van roof en diefstal leefde, en alles weder bij het spel en aan opium verkwistte.

Hij was in 1850, om zijn berooiden toestand, op het punt zelfmoord te plegen, toen, volgens zijn verhaal, hem de geest van zijn stamvader verscheen, die hem dien zelfmoord afried, aangezien hij voor groote dingen bestemd was.

---

1) H. M. Lange: „Het Ned. O. I. Leger ter Westkust van Sumatra van 1819—1845." 2e Druk. 2e Deel. Blz. 150.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Van dat oogenblik veranderde hij zijn leefwijze, begon met goed gevolg medicijnen te verkoopen en djimats tegen ziekten en ongelukken te verstrekken. Het duurde niet lang, of hij verkreeg een grooten invloed op de lichtgeloovige bevolking. Zelfs ging het bestuur van de marga Lintang Kiri feitelijk in zijn handen over, daar zijn neef, die hem als een buitengewoon persoon beschouwde en een blind werktuig in zijn handen werd, pasirah over die marga was.

Deze Radja Tiang Alam is jarenlang de ziel geweest van de vele beroeringen en opstanden in de bovenlanden en grensgewesten van Palembang; tal van strooptochten werden door hem of door zijn toedoen op ons grondgebied ondernomen.

Vooral na den verraderlijken aanval op Goenoeng Meraksa (29 Juni 1851) [1]), steeg zijn invloed. Zijn naam, tot op dat tijdstip nog weinig buiten Ampat Lawang bekend, kreeg een groote vermaardheid, en de bevolking begon hem als den grootsten pojang te beschouwen, die zich ooit in de bovenlanden had vertoond.

In weerwil van het energiek en onverschrokken optreden van den luit.-kolonel De Brauw tijdens en na het verraad van Goenoeng Meraksa en in weerwil van de betrekkelijk gunstige resultaten daardoor verkregen, breidde zich het verzet al meer en meer uit; in Augustus en September 1851 waren de landschappen Lematang Oeloe, Kikim, Moesi Oeloe en Ampat Lawang in vollen opstand. Tebing Tinggi werd ingesloten, Moewara Kelingi onderging hetzelfde lot; de gemeenschap met Lahat was eveneens verbroken en de toekomst van de geheele residentie Palembang stond op het spel. Door de snelle en gelukkige operatiën van den luit.-kolonel De Brauw in September 1851 keerde de toestand te onzen gunste.

Door de hem toegebrachte nederlagen en de door den vijand geleden verliezen verminderde de invloed van Tiang Alam zeer sterk, te meer daar hij met zijn ondergeschikte hoofden over de verdeeling van den buit oneenigheid had gekregen; ook verminderde zijn invloed tengevolge van het groot aantal meisjes, die hij achtereenvolgens huwde, hetgeen niet tot de hoedanigheden van een pojang behoorde.

Na den mislukten verraderlijken aanslag op Moewara Kelingi (28 Sept. 1851) [2]), hield zijn invloed buiten Ampat Lawang, althans in de benedenlanden van Palembang, geheel en al op.

In Ampat Lawang zelf was zijn aanhang toegenomen. In Oct. had hij zich naar Pasoemah begeven en van daar een heilige kris medegebracht, waaraan wonderbare krachten werden toegeschreven, o. a. dat zij zelfs op verren afstand iemand kon dooden.

Tegen het einde van 1851 werd echter door verschillende oorzaken zijn invloed weer aanzienlijk minder en verliepen zelfs zijn benden zoo goed als geheel.

Telkens wist hij zich echter weer een grooteren of kleineren aanhang te verwerven, rooftochten te organiseeren en ons bestuur de handen vol te geven; herhaaldelijk wist hij van de bijgeloovigheid der bevolking partij te trekken en het geloof aan

---

1) Zie § 57.
2) „ „ „

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zijn hoedanigheid van pojang levendig te houden, zelfs na de expeditie die in April en Mei 1852 naar Ampat Lawang plaats had. Eerst vier jaren later (3 April 1856) kwam Radja Tiang Alam in onderwerping en naar Java verbannen. Wij zullen het met betrekking tot de pojangs hierbij laten, doch er zijn tal van voorbeelden, dat op deze of dergelijke wijze de lichtgeloovigheid der bevolking geëxploiteerd werd, niet alleen op Soematra, doch ook elders in den Archipel [1]).

f. Van de bijgeloovigheid der Mangkasaren en Boegineezen vermeldden wij reeds een en ander in § 13.

Wij willen hier alleen nog aanstippen, al is dat niet bepaald onder bijgeloof te rangschikken, dat er bij de Bonieren een volkssage bestond, volgens welke Boni niet overwonnen was, wanneer niet Boni „het Machtige", Pasempa „het Sterke" en Pampanoewa „het Rijke" veroverd waren. Toen 6 Dec. 1859 de troepen van de tweede Bonische expeditie onder den luit.-generaal J. Van Swieten de hoofdplaats Boni hadden genomen, viel Pasempa, een geduchte bergstelling zonder slag of stoot in onze handen. Door de oordeelkundige keuze van het aanvalspunt op den rechtervleugel van het versterkte Boni-en de daarop gevolgde krachtige vervolging door onze cavalerie, werden de vijandelijke benden van hun terugtochtsweg naar Pasempa afgedrongen. Alleen en uitsluitend om aan de volkssage te voldoen, marcheerde de generaal Van Swieten den 14^{en} Dec. naar Pampanoewa, dat in den morgen van den 16^{en} bereikt en door onze troepen binnengerukt werd. Eerst toen was Boni in het oog van de vorsten en het volk veroverd.

g. In Maart 1861 mislukte ten deele door bijgeloof de tocht van den sulthan van Koetei, die met zijn hulpbenden tegen Boven-Doesoen (Z. en O. Afd. van Borneo) zou oprukken, terwijl onze troepen tegen Tongka zouden opereeren. De assistent-resident Dahmen en de 1^{e} luit. De Brauw waren den sulthan toegevoegd, om hem met raad en daad bij te staan. Na veel talmen en dralen was men den 18^{en} Maart van Tengarong opgerukt. Na veel oponthoud en nadat nog eerst de onderscheidene stammen tot deelname aan den tocht moesten opgeroepen worden, was men den 16^{en} April nog niet verder gekomen dan Moewara Pahoe. Reeds hadden de hoofden der Koeteineezen, Bandjereezen, Boegineezen en Dajaks trouw gezworen aan het N.-I. Gouvernement en zou de tocht eindelijk voortgezet worden, toen de tijding kwam dat Pangeran Ratoe, de oudste broeder van den sulthan, ziek was geworden. Dat was volgens dezen een ongelukkig teeken, waarom de tocht nog niet-kon worden voortgezet. Eerst vijf dagen later rukte men, toen die pangeran weer hersteld was, verder naar Soengai Lawah. Reeds had men 1 Mei Kaham Ilir bereikt, toen de sulthan op eens den tocht deed staken en voor den drang zijner hoofden zwichtte. Hun strijdlust was aanmerkelijk bekoeld geworden, toen er berichten waren gekomen, dat 2000 Dajaksche strijders hen aan de Tewehrivier opwachtten, terwijl het overlijden van zekeren Pangeran Mangkoe vóór, en het ziek worden van Pangeran Ratoe tijdens den tocht even zooveel slechte voorteekens waren.

---

1) Vergelijk § 6.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De pogingen van den ass. resident Dahmen, om het bijgeloof der strijders te overwinnen, leden schipbreuk. Zij beweerden te vreezen, dat de sulthan een ongeluk zou overkomen, doch wel den tocht te willen voortzetten, wanneer slechts een detachement van onze soldaten tot bescherming van den vorst medeging.

h. In weerwil van de nederlaag, welke majoor Schuak met een detachement te Pagar in Karau (9 Aug. 1861) geleden had, trok toch de talrijke bezetting (± 1000 man) af, omdat bij dat gevecht een der hoofden was gesneuveld, terwijl zij een groot aantal zwaar gewonden had gekregen. Zulks werd als slechte voorteekens beschouwd. Toen er daarenboven nog gebrek aan levensmiddelen ontstond, werd aan verderen tegenstand niet meer gedacht [1]).

Ten aanzien van geluks- en ongeluksdagen, die dikwijls den doorslag geven, waar het het al of niet ten uitvoer brengen van een of andere onderneming geldt, vonden wij in Dr. Snouck Hurgronje's werk „De Atjehers" met betrekking tot dit Mohamedaansche volk belangrijke mededeelingen.

Ook andere zaken het bijgeloof betreffende, zijn voor ons nuttig te weten, doch wij bepalen ons door gebrek aan ruimte tot de geluks- en ongeluksdagen.

De 10 eerste dagen van de 1e maand (Moeharram of Hasan Hoesain, resp. Arabische en Atjehsche benaming) zijn ongeluksdagen. Geen belangrijke onderneming wordt dan op touw gezet.

Ook de 2e maand (Çafar of Sapha) is geen uitverkoren maand voor gewichtige ondernemingen en, evenals in de geheele Mohamedaansche wereld, acht men zich gelukkig, wanneer de eind-Woensdag dier maand zonder kleerscheuren is bereikt.

De 3e (Rabioe 'lawal) en 4e maand (Rabioe 'lachir) zijn gelukkige maanden, evenals de 5e maand (Djoemadi 'lawal) voor huwelijks-, besnijdenisfeesten, enz. Of onder dit „enz." ook ondernemingen van allerlei aard moeten gerekend worden, vonden wij niet vermeld.

Wij zullen het hierbij laten, doch verwijzen verder naar Dr. Snouck Hurgronje en stippen hierbij alleen nog aan, dat in de 9e maand (Ramadhan of Poewasa) wegens het vasten de Atjehers groote vermoeienissen vermijden, omdat dan van hun lichamen te veel geëischt zou worden. Meestal werden de vijandelijkheden in die maand, zoo al niet geheel gestaakt, toch in den regel zeer beperkt.

Ook zijn op Vrijdragen ondernemingen tegen de ongeloovigen in hun oogen aan te bevelen, omdat dan elke daad bij Allah veelvuldig geldt.

Wij hebben in bovenstaande regelen door eenige voorbeelden uit de krijgsgeschiedenis aangetoond, welken invloed hun bijgeloof menigmaal ook op hun oorlogshandelingen uitoefende. Verdere studie ook in deze richting zij den jongen officier daarom aanbevolen.

§ 60. **Vergiftigen van wapenen.** Bij die inlandsche volken, welke de kris een bijzondere vereering toedragen, komt het veel voor, dat dit wapen, om het voor roesten te vrijwaren, met arsenicum en citroensap (het sap van lemmetjes),

[1]) W. A. Van Rees: „De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863." 2e Deel, blz. 39—40 en blz. 117—120.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

wordt bestreken. Evenzoo geschiedt dat met de punten der lansen van vorsten, hoofden en andere aanzienlijken, voor zoover zij voor dit wapen een bijzondere zorg dragen.

Ook op Java en Madoera komt zulks voor.

Natuurlijk worden de daarmede toegebrachte wonden des te gevaarlijker, veelal doodelijk.

Het gebruik van vergiftigde pijlen, eertijds o.a. ook op Java en Selebes voorkomende, heeft nu nog bij de Dajaks op Borneo plaats.

Gewoonlijk wordt voor dat gift het sap van den Oepasboom gebezigd (vergelijk § 28).

Bij de beschrijvingen van de verschillende expeditiën dezer eeuw vonden wij omtrent het vergiftigen van wapenen zoo goed als niets aangeteekend.

Hieruit is reeds af te leiden, dat het niet zoo algemeen voorkomt, als sommigen wel voorstellen; ook in de andere te onzer beschikking staande bronnen werd over dit onderwerp slechts weinig vermeld [1]).

Voor vergiftigde randjoe's wordt verwezen naar § 67.

§ 61. **Bijzondere strijdmiddelen.** Onder de bijzondere strijdmiddelen wenschen wij te rangschikken: vergift, vuur, brandkogels, mijnen, trapgranaten, steenen, vallende boomen, springlansen, wippen, enz.

1. Vergift. Het vergiftigen van levensmiddelen en drinkwater, om daardoor onze troepen onschadelijk te maken, komt bij de expeditieën dezer eeuw eenige malen voor.

Wij hebben in § 57 reeds eenige voorbeelden van dezen aard vermeld.

Vermeulen Krieger verhaalt van een geheel datachement dat in Bantam was vergiftigd geworden [2]). Wij vonden zulks niet vermeld in de ons ter beschikking staande bronnen.

Ook waarschuwt die hoofdofficier voor vergiftigde vruchten, zelfs voor vergiftigde kelapa's.

a. In het begin van Augustus 1854 kwamen er bij ons hoofdkwartier te Montrado (W. Afd. van Borneo) spionnenberichten binnen, dat de Chineezen het plan hadden, de levensmiddelen op den pasar aldaar te vergiftigen. Daar, tengevolge van de zeer bemoeilijkte gemeenschap met Singkawang bijna alle levensmiddelen, zelfs rijst, ter plaatse moest ingekocht worden, werd de eerste dagen dan ook niets gekocht, of het moest door den verkooper voorgeproefd worden [3]).

b. Bij den tocht naar Tongka in Mei 1861 (Z. en O. Afd. van Borneo) waarschuwde het ons getrouwe Dajaksche hoofd van

---

1) Prof. P. A. Van der Lith: „Nederlandsch Oost-Indië." 2e Deel, blz. 447.
Dr. C. A. L. M. Schwaner: „Borneo. Beschrijving van het stroomgebied van den Barítoe, enz." 1e Deel, blz. 227—228.
P. H. Vermeulen Krieger: „Oost-Indische oorlogen of listen, hinderlagen, enz." blz. 2.
2) Oost-Indische oorlogen, of listen, hinderlagen enz. blz. 35 en 36.
3) W. A. Van Rees: „Montrado." Blz. 141.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Sihong, Soeta Ono, den majoor Schuak voorzichtig te zijn met het gebruiken van vruchten en water uit kleine riviertjes, daar de Dajaks de gewoonte hadden die in tijd van oorlog te vergiftigen [1]).

c. Bij den tocht van den luit.-kol. Gerlach naar Lam Tobah en Selimoen (Juli en Aug. 1879) werd evenzoo de noodige voorzichtigheid aanbevolen, daarde vallei van Lam Tobah berucht was wegens het kweeken van vergiftigde planten en het bereiden van vergift. Daarom werden strenge orders gegeven, dat niemand water mocht drinken, dat niet vooraf door den militairen apotheker, die daartoe opzettelijk bij het detachement was ingedeeld, onderzocht en goedgekeurd was [2]).
Evenwel is het vergiftigen van drinkwater of eetwaren bij dien tocht niet voorgekomen [3]).

d. Bij de expeditieën naar Zuid-Floris in 1890 werden door de Doewa's pogingen aangewend het drinkwater van het bivak Borewoe te vergiftigen. Tot tweemaal toe werden die pogingen verijdeld, dank zij de voortdurende voorzorgsmaatregelen, die er dagelijks bij het ophalen van drrink- en kookwater in acht genomen werden [4]).

2. *Vuur.* Een strijdmiddel, waarvan de inlandsche vijand nog al veel gebruik maakte, en waarmede men veel meer dan met het voorgaande middel heeft rekening te houden, is het vuur.
Talrijk zijn de voorbeelden, dat hij onze versterkingen of de daarbij gelegen accessoires trachtte te bekruipen, teneinde hen in brand te steken, om daarna van de ontstane verwarring gebruik te maken tot het doen van een aanval of verrassing. Evenzoo talrijk zijn de voorbeelden, dat de vijand brand poogde te stichten *tijdens* een aanval.
Door het werpen met brandende, in petroleum gedrenkte lappen, het schieten met pijlen, van dergelijke lapjes of van zwam voorzien, trachtte hij gewoonlijk zijn doel te bereiken. Soms zond hij zelfs vrouwen of z. g. bevriende inlanders onder eenig voorwendsel binnen een of ander onzer versterkingen, om op bedekte wijze brand te stichten.
Om het gevaar van brandstichting zoo veel doenlijk te voorkomen en hem daartoe de gelegenheid zoo veel mogelijk te ontnemen, verdient het aanbeveling de gebouwen en accessoires onzer versterkingen met asphalt-vilt of, nog beter, met gegolfd gegalvaniseerd plaatijzer in te dekken. Waar daartoe bij onze tijdelijke versterkingen geen gelegenheid bestaat, moeten andere middelen worden toegepast, evenals bij onze vluchtige versterkingen, waarbij de daken in den regel uit atappen, welits of andere brandbare materialen zijn samengesteld.
Wij komen hierop later terug.

---

[1]) W. A. van Rees: „De Baddjermasinsche krijg van 1859—1863." 2e Deel, blz. 45.
[2]) E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjehoorlog". 3e deel, blz. 440—441.
[3]) W. Cool en G. B. Hooyer: „Een schoone bladzijde uit Atjeh's Geschiedenis". Blz. 3 en 4.
[4]) P. G. Schmidhamer: „De Expeditie naar Zuid-Floris (11 Mei—19 Nov. 1890"). I. M. T. 1893. 2e Deel, blz. 401.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Een ander middel, dat de inlanders tot zooeven genoemd doeleinde aanwendden, was het in brand steken van de alang-alang of het struikgewas, dat onze versterkingen omringde.

Wij verwijzen naar de volgende voorbeelden, waarbij de vijand min of meer succes met brandstichting had, of de pogingen daartoe door ons verijdeld werden.

Pankadjene (19 Sept. 1824. Noorder-Districten. Selebes. Deze post ging verloren. Het buskruitmagazijn vloog in de lucht) [1]).

Soeroeq Aso (23 Juli 1825); Goegoeq Sigandang (24 Mei 1833. Deze versterking ging geheel verloren); Fort de Kock (Mei 1833); Redoute XVIII vóór Bondjol (9 November 1835); Koempoelan, Samawang Gedang en Pau Datar (November 1835); Rau (in den nacht van 25 op 26 October 1835); redoute No. II (in den nacht van 26 op 27 Mei 1837); het kampement bij Redoute No. V (1 Juni 1837); Redoute No. XXV (2 Juni 1837); kampement No. XVII (in den nacht van 18 op 19 Juli, 27 en 31 Juli 1837); kampement No. V (23 Juli 1837), alle vóór Bondjol; Fort De Kock en Goegoeq Malintang (24 Februari 1841) [2]).

Loemar (12 Juni 1856, Borneo's Westkust) [3]).

Gelong Sakti (18 Augustus 1866. Pasoemah. De vijand trachtte brand te stichten door middel van een duif met brandende stoffen aan de pooten) [4]).

Kroeëng Raba (24 Juni 1878. Atjeh) [6]).

Samalanga (5—14 Sept. 1882) [5]).

Door het in brand steken van alang-alang, struikgewas, e.d., werden o.a. bedreigd: Lam Perit (8 Febr. 1876), Lam Baroe en Pagar Ajer Mesigit (8 Juli 1877), Lam Joeng (21 Febr. 1878) [6]), Samanghani (4 Oct. 1884) [7]).

Ook zijn er voorbeelden, dat de vijand de alang-alang in brand stak, om de in de wegen aanwezige bruggen te vernielen, nadat hij deze met petroleum had overgoten. Doch gewoonlijk maakte hij met het in brand steken van onze bruggen niet zooveel omslag. Het begieten met petroleum of het opstapelen van andere brandstoffen op of onder de bruggen was hem in den regel voldoende. Bij voorkeur verrichtte hij dat werk 's nachts, ten einde het zoo stil en ongestoord mogelijk te kunnen doen.

Een enkel voorbeeld troffen wij in onze geschiedenis aan, dat de vijand ook door het in brand steken van alang-alang onze troepen gedurende den marsch trachtte te laten omkomen, althans in hun bewegingen te bemoeilijken.

---

1) Van Staden ten Brink: „Zuid-Celebes." Bijlagen. blz. 284.
Rijneveld: „Celebes, enz., in de jaren 1824 en 1825". Blz. 117.
2) H. M. Lange: „Het Ned. O. I. Leger ter Westkust van Sumatra van 1819—1845". 2e Druk. 1e Deel, blz. 132, 349, 352 en 353; 2e Deel, blz. 61, 80, 161, 187, 191, 379 en 391.
3) W. A. van Rees: „Montrado". Blz. 308—313.
4) Ind. Mil. Tijdschrift 1870. Blz. 262
5) E. K. A. De Neve: „De verdediging, bouw en inrichting van versterkingen tegen inlandsche vijanden." Voordracht gehouden in de Vereeniging ter beoefening der krijgswetenschap op 19 Maart 1891.
6) E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog." 2e Deel, blz. 323—326; 3e Deel, blz. 129—130, 220 en 224.
7) Ind. Mil. Tijdschrift 1888. 1e Deel, blz. 509.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

a. Toen de luit.-kolonel Le Bron de Vexela den 17en Juni 1828 voor de desa Geger was aangekomen en op deze sterke bergstelling tot viermaal toe vergeefs gestormd had, trok hij zich met zijn detachement buiten het vijandelijk vuurbereik op een kleine alang-alangvlakte terug, teneinde aldaar de versterking af te wachten, welke hij aan den kolonel Cochius gevraagd had. Het detachement werd toen door een kleine vijandelijke bende met geweerschoten in den rug bestookt; tegelijkertijd werd door de bezetting van Geger de zooeven bedoelde alang-alangvlakte in brand gestoken. Terwijl de vlammen door den wind in de richting van den troep werden voortgestuwd, nam de overste maatregelen, om de vijandelijke bende in zijn rug te verdrijven en deed intusschen het detachement naar een kale rotsvlakte de wijk nemen, ten einde den naderenden vuurgloed te ontgaan [1]).

b. Den 21en Juli 1854 was een detachement van 150 geweren en 200 Maleische en Dajaksche koeli's, onder bevel van den kapt. Koch, uit Montrado (W. Afd. van Borneo) in een der naburige kampoengs gaan fourageeren. Vervolgd door de Chineezen, ontkwam het transport ternauwernood aan het gevaar, toen eerstgenoemden een groot padiveld in brand staken, hetwelk doorgetrokken moest worden. De vlammen bedreigden de onzen van drie zijden, doch de grens dier sawah werd nog tijdig bereikt [2]).

c. Een dergelijk feit deed zich den 24en Juli 1860 in de Z. en O. Afd. van Borneo voor. De 1e luit. Van Emde was den dag te voren van Martapoera naar Soengai Alan geweest, om aldaar een heilig kanon te doen opgraven. Nadat hij dien vuurmond gevonden en naar Martapoera opgezonden had, rukte hij den 24en via Boekit Besar naar Berasma Ketjil. Nabij Boekit Besar door een uitgestrekt alang-alangveld trekkende, werd dit zoowel vóór als achter hem door den vijand in brand gestoken. Met zeer veel moeite ontsnapte het detachement aan het gevaar; het kwam behouden te Berasma Ketjil aan [3]).

Het verbranden van bruggen kwam in Atjeh herhaaldelijk voor. Den 14en Juli 1884 staken de Atjehers o. a. het gras en de alang-alang tusschen Anaq Galoeëng en Tjot Basetoel in brand, ten einde de zich in den weg bevindende bruggen tusschen die beide versterkingen te vernielen. In September 1884 kwam het verbranden van bruggen in de XXII Moekim herhaaldelijk voor. Ook in later jaren wendde hij daartoe meermalen pogingen aan, hoewel zij dikwijls verijdeld werden [4]).

3. Brandkogels. Van brandkogels maakten de Balineezen op Lombok gebruik. Deze projectielen bestonden uit bamboe kokers met buskruit gevuld, welke door middel van een slaghoedje ontstoken werden.

De Balineezen wiepen eenige malen met dergelijke brandkogels in de ommuurde ruimten, waarin de kapt. Lindgreen

---

1) Weitzel; „De oorlog op Java van 1825—1830," 2e Deel, blz. 385 e. v.
2) W. A. Van Rees: „Montrado," blz. 117.
3) W. A. Van Rees: „De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863," 1e Deel, blz. 256.
4) Zie o. a. Ind. Mil. Tijdschrijft 1887. 1e Deel, blz. 455. Id. 1888. 1e Deel, blz. 509.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

zich met zijn detachement den 27en tot den 31en Augustus 1894 binnen Tjakra Negara had terug getrokken [1]).

4. Mijnen. Voor de mijnen, van welke de Chineezen op Borneo's Westkust meermalen gebruik maakten, en de trapgranaten der Atjehers wordt verwezen naar § 67.

Wij vermelden hier alleen nog, met verwijzing naar de voorbeelden in § 67 aangehaald, dat in Juli 1854 de Chineezen een poging hadden aangewend om de hoofdwacht te Montrado in de lucht te doen vliegen. Een vat buskruit, voorzien van een lont, was daartoe onder of tegen het wachthuis in den grond gegraven. Deze mijn werd echter tijdig door den officier-wachtcommandant ontdekt [2]).

5. Steenen. Het werpen met groote steenen, bij gebrek aan vuurwapenen, kwam veelvuldig voor. Ook bezigde de vijand dat strijdmiddel, wanneer hij geen kans zag onze troepen op andere wijze te treffen, b.v. wanneer zij zich in den dooden hoek zijner versterkingen bevonden. Die steenen werden dan geworpen met slingers of gewoon met de hand. Ook bij berghellingen gebruikte hij dikwijls zware steenen of rotsblokken, welke te voren gereed gelegd werden, om langs de hellingen omlaag te stooten of te werpen.

Het zou ons te ver voeren wanneer wij alle voorbeelden hiervan zouden willen aanhalen; wij doen daarom slechts eenige grepen. Wij herinneren o. a. aan den strijd om den kraton van Plered (16 April en 9 Juni 1826) en aan de bestorming van Geger (17 Juli 1829).

Den 17en Juli 1826 was o. a. de slechts 2 à 2.5 M. breede weg, welke naar desa Djoengrangan, op de O. helling van het Kelir-gebergte. [3]) zoo gemakkelijk te verdedigen door het naar beneden wentelen van zware steenen, welke de vijand daartoe gereed scheen te hebben, dat de kolonel Cochius er van afzag, zich met geweld van slachtvee te voorzien, hetwelk de bewoners van Djoengrangan en de andere nabij gelegen desa's weigerden aan hem te verkoopen. Ook deze desa's waren met hun nauwe en steile toegangen op gelijke wijze te verdedigen [4]).

Voorts herinneren wij aan het beleg van Bondjol (Juni 1835—Aug. 1837), de bestorming van Djaga Raga (9 Juni 1848 en 15—16 April 1849) [5]).

Toen onze troepen den 9en Dec. 1859 te Pasempa aankwamen, bleek het, dat de vijand hen gemakkelijk had kunnen verpletteren met de steenmassa's, welke hij op de hoofdborstwering dier sterke bergstelling tot dat doeleinde had gereed gelegd [6]).

---

1) 2e Brief van Dr. Ujlaki, voorkomende in den Wereldkroniek No. 38 van 22 December 1894.

2) W. A. van Rees: „Montrado." Blz. 123.

3) Volgens de kaart bij het 1e Deel van „De Java-oorlog van 1825—1830" door P. J. F. Louw, op de W. helling van het Kelir-gebergte.

4) Zie Weitzel: „De oorlog op Java van 1825—1830." 1e Deel, blz. 270 e. v., 280 e. v. en 319—320; 2e Deel, blz. 385 e. v.

5) Zie Van Swieten: „Krijgsverrigtingen tegen het eiland Balie." Blz. 62 e. v. Weitzel: „De derde Militaire Expeditie naar het eiland Bali in 1849." Blz. 86 e. v. H. M. Lange: Het Ned. O. I. Leger ter Westkust van Sumatra van 1819—1845." 2e Druk. 2e Deel, hoofdstuk XV—XIX.

6) M. T. H. Perelaer: „De Bonische Expeditiën." 2e Deel, blz. 148.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Ook in latere oorlogen maakte hij nog van dit strijdmiddel gebruik. Wij herinneren o. a. aan Batoe Iliq (Juli—Aug. 1880) [1]) en aan het detachement Lindgreen binnen Tjakra Negara (zie boven).

Bij de Flores-expeditie in 1890 werd evenzoo een voorraad van die projectielen in de versterkingen Watoe Soebeh en Sè Kèngè aangetroffen. In Watoe Soebeh waren tal van groote en zware steenen zoodanig opgestapeld, dat als de touwtjes, waarmede zij waren bijeengehouden, doorgesneden werden, zij met kolossalen vaart langs het bergpad moesten rollen [2]).

De overige door ons genoemde strijdmiddelen kwamen in de laatste oorlogen minder voor, waarschijnlijk ten gevolge van de omstandigheid, dat de inl. vijand meer en meer in het bezit van betere vuurwapenen kwam, en hij daarin steeds meer zijn kracht ging zoeken. Het is voornamelijk van de minder beschaafde volken, zooals de Dajaks van Borneo, de bewoners van Flores, de Alfoeren en Papoewa's van de oostelijke eilanden van den Archipel en de Maleiers van Soematra's binnenlanden, dat wij nog zulke strijdmiddelen kunnen verwachten. Evenwel blijve ook waakzaamheid tegenover de andere Indische volken in dat opzicht aanbevolen.

6. *Vallende boomen* bedreigden onze troepen meestal bij het doortrekken van bosschen of wouden, of bij den aanval op vijandelijke versterkingen in boschrijke streken. De vijand kapte dan de stammen zoo ver door, dat zij, zoodra de rotankabels of touwen, welke hen staande hielden, werden doorgesneden of losgelaten, neervielen op den weg, waarlangs de onzen marcheerden of oprukten.

7. *Springlansen* waren bamboe lansen, welke op den grond gelegd en voortgedreven werden door een eveneens op den bodem geplaatste en sterk gebogen bamboe, welke als het koord van een boog werkte, zoodra men in een lus van rotan trapte, welke met haar uiteinde aan de punt der gebogen bamboe was bevestigd. Het andere uiteinde van laatstbedoelde steunde dan tegen een vast voorwerp, b.v. een boomstam, een rotsblok of iets dergelijks.

8. *Wippen* bestonden uit jonge boomen, welke met het topeinde tot den grond gebogen waren. Trapte men in de aan het topeinde bevestigde rotan lus, dan schoot de boom los; de voorbijganger werd naar boven geslingerd en bleef aan zijn been hangen.

9. *Beenbrekers* waren jonge boompjes, die krom gebogen en met een koord of rotan gespannen werden. Raakte men de lijn maar even aan, dan schoot het koord los en liep men groote kans, dat zijn beenen werden stuk geslagen.

---

1) E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog." 3e Deel. Hoofdstuk XX.
2) P. G. Schmidhamer: „De Expeditie naar Zuid-Flores (11 Mei—19 Nov. 1890)." Ind. Mil. Tijdschrift 1893. 2e Deel, blz. 213, 292 en 304.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

a. Bij den marsch van Boekit Besar naar Rantau Bekoela in de Z. en O. Afd. van Borneo (18 Juni 1860) vond de voorhoede van het detachement onder kapt. Benschop vele springlansen in het bosch geplaatst, dat die troepen moesten doortrekken.

b. Den 7en Juli 1860 rukte een detachement van Batoe Tongko (Z. en O. Afd. van Borneo) uit naar de Soengai Sebohor, om een overgangspunt te zoeken.

De vijand bootste door het slaan op een uitgehold blok het geluid van een regelmatig geweervuur na; af en toe scheen het met donderbusschoten afgewisseld te worden.

De luit. Boudier, die zich met dat detachement aan den ingang van het bosch bevond, kreeg argwaan, daar hij geen kogels hoorde en het kruit na een regenachtigen nacht niet zoo droog kon zijn; hij marcheerde daarom behoedzaam het bosch in. Het pad bleek met randjoe's versperd te wezen. Twee fuseliers vielen in diepe met randjoe's beplante wolfskuilen. Toen men de randjoe's wilde opruimen, viel er een zware boom over den weg, zonder evenwel iemand te schaden. Het bleek toen, dat vele boomen zoodanig waren ingekapt, dat zij bij de minste beweging moesten vallen.

c. Den 16en Juli 1860 rukte van Barabei (Z. en O. Afd. van Borneo) onder den kapt. Rhode een detachement uit, dat bij Batoe Mandi een benteng ontdekte, waarbij tusschen de hindernissen springlansen geplaatst waren.

In het begin van Aug. van datzelfde jaar werd bij Batoe Mandi weder een benteng gebouwd, welke door kapt. Van Oijen met een detachement, sterk: 119 geweren en één drieponder, werd genomen. Het front en de flanken dier versterking waren gedekt door verhakkingen, wolfskuilen, randjoe's, springlansen en wippen. De luit. Hojel werd door een springlans en een paar randjoe's gewond. Al naderende moest men bij elken pas hindernissen opruimen. Op weinig passen van de benteng vielen er twee zware boomen, waardoor 1 sergeant en 1 korporaal gewond en 1 flankeur verpletterd werden. Een ander flankeur trapte in den strop van een wip, werd in de hoogte geslingerd en bleef hangen, doch werd spoedig uit zijn neteligen toestand verlost.

Den 13en Oct. 1860 werd wederom een benteng bij Batoe Mandi genomen. Een patrouille, welke bij den marsch daarheen eenige vijanden had vervolgd, was op een versperring van randjoe's en springlansen gestooten. De bedoelde versterking was evenals die in Augustus versperd. Alleen vallende boomen en wippen schenen dat maal ontbroken te hebben [1]).

Enz. Enz.

---

[1]) W. A. Van Rees: „De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863." 1e Deel, blz. 240 250, 257—258, 264—265 en 311—312.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

HOOFDSTUK II.

DE INLANDSCHE VERSTERKINGEN.

A. ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

§ 62. **Algemeen karakter.** In § 18 merkten wij reeds op, dat de Indische volken over het algemeen in hooge mate de gave bezitten, om hun terreinen en woonplaatsen te versterken en met de moeilijkheden, welke de Indische terreinen veelal voor een Europeesche troepenmacht opleveren, hun voordeel te doen. Zij zijn, om zoo te zeggen, geboren pioniers.

Wel kan men in dat opzicht verschil opmerken tusschen de onderscheiden volken van den Archipel; hun versterkingen houden min of meer gelijken tred met hun ontwikkeling en beschaving.

De minder ontwikkelde of minder beschaafde volken, zooals b. v. de Dajaks, Papoewa's en sommige volken van de binnenlanden van Soematra staan daarin achter bij de bewoners van Selebes, Java, Bali, de Chineezen, de Maleiers van West-, Noord- en Oost-Soematra en Palembang.

Evenwel moet hier al dadelijk opgemerkt worden, dat de Javanen minder van versterkingen gebruik maakten dan de overige volken van den Archipel (vergelijk § 83).

Wat nu den aard of het karakter hunner versterkingen betreft, zou men moeilijk van vluchtige, veld-, tijdelijke en duurzame werken kunnen spreken, althans in den zin, dien men in Europa daaraan hecht. Permanente werken, in vredestijd van de meest duurzame materialen gebouwd, waarbij tijd noch geld zijn gespaard, trof men bij hen niet aan. Hun bouwstoffen bestonden in den regel uit tijdelijke materialen.

De profielen van *hun meest geduchte versterkingen* hadden zelfs niet eens de afmetingen, welke men in Europa aan de tijdelijke versterkingen geeft, doch kwamen — de hoogte der

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

vuurlijn of binnenkruin nog daargelaten — het meest overeen met die der veldwerken in Europa.

Wat haar inrichting betreft, geleken zij het meest op zware veldwerken met inrichtingen van tijdelijken aard.

Hun minder zware versterkingen hielden gewoonlijk het midden tusschen Europeesche veld- en vluchtige werken: de profielen daarvan voldeden althans in den regel niet aan de afmetingen, welke men in Europa aan de veldwerken geeft. Evenwel trof men ook daarbij dekkingen tegen enfileer- en worpvuur aan.

Van vluchtige werken, zooals schutterskuilen en loopgraven, eenvoudige borstweringen, e. d. maakte de inlandsche vijand zeer dikwijls gebruik, wanneer tijd of gelegenheid ontbroken hadden, om zwaardere versterkingen aan te leggen. Ook kwamen zij in vereeniging met laatstbedoelde voor.

Meer dan aan haar profielen en verdere inrichting ontleenden de inlandsche versterkingen haar groote kracht aan haar natuurlijke sterkte en aan de meestal geduchte hindernissen, waarvan de inlandsche vijand een ruim gebruik maakte en nog maakt.

§ 63. **Materialen.** Zooals wij reeds zeiden, bezigde de vijand voor zijn versterkingen slechts tijdelijke materialen. Deze bestonden uit aarde, klei, boom- en palmstammen, bamboe, natuurlijken steen (bergsteenen of rotsblokken, klip- en rivier-steenen), e. d.

De meeste kratons der inlandsche vorsten, enkele mesigits of tempels en eenige van vroeger dateerende Europeesche versterkingen buiten beschouwing latende, kan men bij de inlandsche werken naar de samenstelling uit verschillende materialen, 3 *hoofdtypen* onderscheiden:

1°. de versterkingen van aarde of klei;

2°. de versterkingen, bestaande uit palissaden of liggende boomstammen;

3°. de versterkingen bestaande uit natuurlijken steen.

Als het midden houdende tusschen die 3 hoofdtypen, vermelden wij de werken gevormd uit klei en steen, en die uit aarde of klei en boomstammen, palmstammen of bamboe.

De aarden versterkingen kwamen voornamelijk op Java, Bali, Soematra en Selebes voor. De Maleiers van Borneo en de Dajaks bezigden daarvoor in hoofdzaak boomstammen. Ook in de Palembangsche Bovenlanden werd van dit materiaal zeer veel gebruik gemaakt. De versterkingen van natuurlijken steen werden voornamelijk op Zuid-Nias aangetroffen.

Natuurlijk waren bij de bovengenoemde volken de andere typen niet uitgesloten. Het overgangstype (klei en steen) kwam o. a. op Bali en Selebes voor, het andere overgangstype werd bijna overal aangetroffen.

De kratons der vorsten en de mesigits of tempels zijn dikwijls door gemetselde steenen muren omgeven.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

§ 64. **De verschillende soorten van versterkingen.** Naar haar soort kunnen wij de versterkingen des vijands onderscheiden in:

1°. *loopgraven* en *schutterskuilen*;

2°. *bentengs*, d.z. open of gesloten schansen;

3°. *verschanste liniën*, bestaande uit één of twee achter elkaar gelegen, min of meer uitgestrekte liniën van bentengs, al of niet door loopgraven of borstweringen van zwaarder of lichter profiiel verbonden;

4°. *versterkte terreinvoorwerpen*, als kampoengs, kratons, mesigits of tempels, de kongsihuizen der Chineezen op Borneo's Westkust, enz.

Zoogenaamde *voorwerken* kwamen bij de sub 2° tot 4° bedoelde versterkingen menigmaal voor. Deze bestonden dan in den regel uit bentengs, ook wel uit verschanste liniën. Soms was de afstand dier versterkingen tot de hoofdversterking zelfs zóó groot, dat van voorwerken eigenlijk geen sprake meer kon zijn, en men van *gedetacheerde werken* zou moeten spreken.

Voorts zij hier nog vermeld, dat de inlandsche woningen door haar constructie uit hout of bamboe voor verdediging ongeschikt zijn. Toch leest men in de krijgsgeschiedenis eenige malen van versterkte huizen, o. a. bij onze oorlogen op Selebes, in de Z. en O. Afdeeling van Borneo, Nias en Atjeh.

§ 65. **Strategisch en tactisch doel der versterkingen.** Hoewel de inlandsche vijand zelf uit den aard der zaak geheel onbekend is met het bestaan der krijgswetenschappen en wel nimmer zal gehoord hebben van Strategie en Tactiek, neemt zulks niet weg, dat wij uit een wetenschappelijk oogpunt aan het doel, waarmede hij zijn versterkingen aanlegde, een strategischen of tactischen grondslag kunnen toekennen.

Dat doel is verschillend en kan o. a. zijn:

I. den toegang tot of het voortdringen in het land te beletten:

a. door afsluiting van zekere landstreken of terreindeelen, b.v. de verschanste liniën, welke de verschillende landschappen of loewaqs op Soematra's Westkust omringden; de linie van Djaga Raga (Bali 1848 en 1849); de linie van Pagar Ajer, tegenover Long Batah Mesigit, van Lam Teboe, Senangri en Sabang (Atjeh 1875), Batoe Iliq (Samalanga 1880); enz.

b. door verdediging der kust, b.v. de verschanste linie van Badjowa (Boni 1825 en 1859); de verschanste linie Boeleleng-Sangsit (Bali 1846); de versterkingen Kota Mogat en Kota Pantai Tjermin, de verschanste linie van Tiban (Atjeh 1873); de verschanste linie bij Lamnga (Atjeh 1877); de verschanste linie aan de Poederoet-baai (Loöng op de Westkust van Atjeh, 1877); enz.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

c. door afsluiting van rivieren en vaarwaters, b.v. de batterijen aan de Peladjoe-rivier, op en nabij het eiland Gambora in de Soengsang-rivier (Palembang 1819 en 1821); de versterkingen aan de Djambi-rivier (1858); de versterkingen aan de Tjenrana-rivier (Boni 1859); de versterkingen aan de Atjeh-rivier (Atjeh 1873); Tepin Tjedé aan de rivier van Simpang Olim (Atjeh's Oostkust 1876); enz.

d. door het versterken van bergpassen en defilé's, b.v. de verschanste linie van Marapalam (Soematra's Westkust 1823—1832); de verschanste linie van Beroela (Soematra's Westkust 1832); de vier versterkingen van Loeboeq Sampai (Soematra's Westkust 1845); Soengla Lawas (Bali 1849); de versterkingen op en nabij Goenoeng Pematon (Z. en O. Afd. van Borneo 1861);

II. het oprukken tegen gewichtige of heilige plaatsen, residentiën van vorsten e. d. te beletten, b.v.: de batterijen aan de Peladjoe en op en nabij het eilandje Gombora in de Soengsang-rivier (Palembang 1819 en 1821); de verschanste linie van Badjowa (Boni 1825 en 1859); de versterkingen op den Boekit Tjerdadi bij Bondjol en op de wegen naar Daloe Daloe (Soematra's Westkust 1835—1837 en 1838); de verschanste linie Boeleleng-Sangsit (Bali 1846); de versterkingen bij Soengla Lawas (Bali 1849); de verschanste linie van Tiban, de versterkingen langs de Atjeh-rivier, de versterkingen van Panglima Polim en Pakan Atjeh, de versterkingen ten W. en N. van de Mesigit Raja en Kota Radja (Atjeh 1873—1874); enz.

III. het rechtstreeksch versterken en verdedigen van woonplaatsen of kampoengs, kratons, mesigits, tempels, e. d.
Hiertoe moeten gerekend worden de versterkingen en verschanste liniën, welke om of in de onmiddellijke nabijheid van de bedoelde terreinvoorwerpen waren aangelegd;

IV. het versterken van min of meer moeielijk te genaken of gunstig gelegen punten, welke aan de strijd- dan wel roversbenden moesten dienen tot uitgangspunt hunner ondernemingen, tot toevluchtsoord of verzamelpunt, tot stapelplaats van voorraden, levensmiddelen en oorlogsbehoeften, enz.: b.v. Tapoes en Singkel, (Soematra's Westkust 1838—1840); Reteh (Soematra's Oostkust 1858); Goenoeng Lawak, de versterkingen bij Batoe Mandi, op Boekit Madang, bij Goenoeng Pematon, bij Limpaso, op Peniti Biroe, Goenoeng Tongka, enz. (Z. en O. Afdeeling van Borneo 1859—1863); Boekoeloe (1859), Boeloe Boeloe (1868), Bara Batoewa (1872, alle drie op Zuid-Selebes); Montasik (1878), Moeroeë (1882) en vele andere op Atjeh;

V. het bestoken, beschieten en insluiten van onze versterkingen en kampementen, b.v. de versterkingen tegenover en nabij Maros, Bonthain en Boelekomba (Zuid-Selebes 1824—1825); tegenover en om onze versterkingen Amerongen en Loender

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

(1833), Baros (1839—1840, alle op Soematra's Westkust); tegenover en rondom Sepang (1853), en Montrado (1854, beide in de W. Afdeeling van Borneo); tegenover onze versterkingen op Groot-Atjeh na het vertrek der 2e Expeditie (1874 en 1875), tegenover en rondom Kroeëng Raba (1878), en na de concentratie op Groot-Atjeh (1885 en later);

VI. het bedreigen onzer verbindingen, het beschieten onzer transporten, enz.: b.v. de versterkingen op de wegen rondom Montrado (W. Afdeeling van Borneo 1854); op de communicatiën van Tebing Tinggi, Lahat en Moewara Kelingi (Palembang 1851), Lam Benoet (1873), Lam Poeloe, Kota Babi, Kandang Radja Bedil (1874), de versterkingen ten O. en Z.O. van Kota Alam en bij Long Batah Mesigit (1875), Lam Baroe (1876) enz. (alle op Atjeh).

Uit de omstandigheid, dat sommige der bovengenoemde versterkingen of verschanste liniën onder meer dan één rubriek genoemd zijn, valt reeds af te leiden, dat zij soms meer dan één doel hadden. Het spreekt van zelf, dat slechts een greep is gedaan uit de vele voorbeelden, welke onze krijgsgeschiedenis oplevert.

Het doel der sub I en VI bedoelde versterkingen was van strategischen, dat der sub III van tactischen aard, terwijl de sub II, IV en V bedoelde zoowel een strategischen als tactischen grondslag hadden.

§ 66. **Natuurlijke sterkte der inlandsche versterkingen.** De groote kracht, het dikwijls geducht weerstandsvermogen der inlandsche versterkingen schuilde, zooals reeds gezegd is, voornamelijk in haar natuurlijke sterkte, welke in den regel nog verhoogd werd door het aanbrengen van kunstmatige hindernissen, meestal van enormen omvang en daardoor, zoomede door haar aard, uiterst moeilijk te overwinnen.

In het partijtrekken van de natuurlijke sterkte van het terrein en in het aanbrengen van evenbedoelde hindernissen waren de inlandsche volken meesters. Daarin, meer dan in de constructie hunner versterkingen zelf, moet de oorzaak gezocht worden van de groote moeite en krachtsinspanning, welke onze troepen veelal bij het veroveren van hun stellingen aan den dag moesten leggen; doch ook de inrichting en samenstelling hunner versterkingen dwong dikwijls eerbied af door hetgeen zij met de eenvoudige te hunner beschikking staande middelen, zonder eenige opleiding of oefening in vredestijd en zonder deskundige voorlichting, wisten tot stand te brengen.

De plaats of ligging der versterkingen of verschanste liniën hing natuurlijk grootendeels af van het strategisch of tactisch doel, dat daaraan ten grondslag lag. Meestal wisten zij haar op beheerschende en zeer moeilijk te genaken punten aan te leggen, en aan sterke terreinhindernissen of terreinafscheidingen te doen aanleunen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Nu eens lagen zij achter steile ravijnen, op moeilijke berghellingen, smalle en gevaarlijke bergpaden; dan weer vormden moerassen, onder water staande sawahvlakten, bijna ondoordringbare wildernissen het terrein, waarover onze troepen haar moesten naderen en aanvallen. Dergelijke terreindeelen en terreinvoorwerpen verschaften den vijand meestal de door hem gewenschte aanleuning en noopten onze troepen maar al te vaak zijn stellingen in het front aan te grijpen. Soms lagen deze zelfs midden in het woud of in een moeras.

De natuurlijke sterkte van versterkte kratons, mesigits of tempels hing natuurlijk van de ligging dezer terreinvoorwerpen af, evenzoo die van de versterkte kampoengs. Met betrekking tot de kampoengs in nog niet of pas aan ons gezag onderworpen gewesten zal het duidelijk zijn, dat in zulke streken bij de keuze van de plaats der woonplaatsen degelijk rekening werd gehouden met de sterkte van het omliggend terrein.

§ 67. **Hindernissen.** De hindernissen, welke door den inlandschen vijand het meest gebezigd werden, zijn bamboedoeri-versperringen of aoer-aoer, gewone randjoe's of borangs, buikrandjoe's, voetangels, wolfskuilen en valsleuven, droge en natte grachten. Minder veelvuldig kwamen als hindernis voor: palissadeeringen en fraiseeringen, Friesche ruiters, staketsels en inundatiën.

Voor springlansen, vallende boomen, e.d. wordt verwezen naar § 61.

Zooals reeds gezegd is, schuilde in de hindernissen voor een groot deel de aanzienlijke sterkte der inlandsche verdedigingswerken. Slechts bij hooge uitzondering werden geen hindernissen aangetroffen, b.v. de kraton van Plered in den Java-oorlog (April en Juni 1826); Goenoeng Tongka in de Z. O. Afdeeling van Borneo (November 1861), enz.

1. De hindernissen, die het meest voorkwamen en onder de genoemde de eerste en voornaamste plaats innamen, waren de *bamboe-doeriversperringen* of *aoer-aoer.*

Men kan daarbij onderscheiden de *aangevoerde* en de *natuurlijke* bamboe-doeriversperringen.

De natuurlijke bestonden uit de ter plaatse groeiende bamboedoeristoelen, waar noodig aangevuld met pagars van bamboe doeri.

De aangevoerde bestonden uit pagars, van elders aangebracht. Deze pagars groeiden in korten tijd, dank zij den krachtigen tropischen plantengroei, spoedig tot een ondoordringbaar geheel aan; zij strekten zich dikwijls over een breedte van eenige, ja zelfs tot 20 à 30 Meters (soms meer) vóór de versterking uit.

Doode bamboe-doeripagars kwamen eveneens voor.

Ook op den berm bij de escarp en op de plongée werden deze hindernissen dikwijls aangebracht. In het laatste geval deden zij tevens dienst als maske.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De groote waarde als hindernis ontleent de bamboe doeri aan het sterk door elkaar groeien der takken en aan de geduchte doorns, waarvan die takken voorzien zijn. Door deze eigenschappen is zoo'n versperring ondoordringbaar, moeilijk te vernielen en bij voldoende dikte ondoorzichtbaar.

Granaten vliegen er doorheen, zonder een opening te maken. Kapt men de stammen bij den grond af, dan blijven de pagars, of stoelen nog overeind staan, door de vele dunnere, sterk ineengegroeide takken. Alleen wanneer de bamboe doeri verdroogd is, kan zij door vuur vernield worden. Het best en vlugst is zij met behulp van buskruit op te ruimen, minder goed met dynamiet en dergelijke brisante springmiddelen.

Volgens het Handboek voor den technischen dienst van het korps genietroepen van het N. I. Leger (§§ 602—603) moet men daartoe een gewone of overladen mijn bezigen, d. i. een mijn met zoodanige lading en op zoodanige diepte, dat de straal van den mijntrechter grooter is dan de kortste weerstandslijn. De mijnoven komt onder het midden van den stoel. Voor een behoorlijke opstopping moet gezorgd worden.

Voor een bamboe-doeristoel, breed 2 en lang 3 M., is een mijn noodig van minstens 25, hoogstens 51 K.G. op een diepte van 1 M. De diepte en zwaarte der mijnlading moet zoo groot wezen, dat de bamboestoel geheel en al buiten den trechter wordt geslingerd en niet daarin terugvalt. Op deze wijze ontstaat een ruime opening.

Door het plaatselijk karakter van de uitwerking van dynamiet is daarmede tegen bamboe doeri weinig uit te richten, tenzij de lading bijzonder groot wordt genomen.

Daar, waar de bamboe doeri ontbrak of in onvoldoende mate voorkwam, maakte de inlandsche vijand ook gebruik van de gewone bamboe, de dadap doeri, de cactus, de kasoemba, de rozenstruik, de minosa, de pandem, de bariang, enz. [1])

2. De *verhakkingen*, welke menigmaal als hindernis werden aangetroffen, kwamen in wezen overeen met die, welke in Europa worden gebezigd; zij waren evenals laatstbedoelde in natuurlijke en aangevoerde verhakkingen te onderscheiden.

> Op Borneo in den oorlog van 1859—1863 en in de Palembangsche Bovenlanden werd o. a. van natuurlijke verhakkingen zeer veel gebruik gemaakt.

3. Naast de bamboe doeri werden de *randjoe's* of *borangs* het meest als hindernis gebezigd.

Zij werden vervaardigd van bamboe, arèn- of ijzerhout, hadden een lengte van 2 à 3 d.M., een breedte of dikte van 1 à

---

1) K. Eland: „Veldversterkingskunst." 5e Druk. Blz. 266.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

2 c.M., en waren van zeer scherpe, dikwijls in het vuur geharde punten voorzien. In den regel waren zij in het midden zoodanig ingekeept, dat, als men er op trapte, zij afbraken en in den voet bleven steken. Vooral voor de blootvoets gaande inlanders waren zij zeer gevaarlijk, doch ook door de schoenen drongen zij menigmaal heen.

Het verdient vermelding, dat de Javanen ook kleine ijzeren voetangels bezigden (o. a. bij Geger, Juni 1829), doch hoe deze eruit zagen, werd niet vermeld [1]). Wellicht dat zij in constructie overeenkwamen met de hieronder genoemde voetangels.

De randjoe's werden over een min of meer aanzienlijke breedte aangebracht, tot op ongeveer de helft harer lengte schuin en met de punt naar 's vijands zijde in den grond geplaatst, en veelal zoodanig tusschen de alang-alang of op een andere bedekte wijze aangebracht, dat men de hindernis eerst bemerkte, wanneer het te laat was. In vele gevechten was het aantal randjoewonden, vooral bij de inlandsche soldaten, zeer aanzienlijk en niet zelden grooter dan dat door 's vijands vuur of blanke wapenen verkregen.

De randjoe's werden zoowel vóór als in de grachten en op de taluds van deze en van de borstweringen geplant. Ook werden zij in vereeniging met andere hindernissen gebezigd.

Vergiftigde randjoe's schijnen in vroegere oorlogen [2]) meer voorgekomen te zijn dan in de latere. Wij vonden althans hoogst zelden daarvan gewag gemaakt. Hoewel wij ze bij de beschrijvingen van den Java-oorlog van 1825—1830 niet meer genoemd zagen, kwamen zij in vroegere oorlogen op Java wel voor.

Zoo werden b.v. vergiftigde randjoe's gebruikt gedurende het beleg van Bantam in 1682, tijdens den binnenlandschen krijg tusschen Sulthan Aboe'l Natzar en Sulthan Aboe'l Fatah [3]).

In de Paderi-oorlogen waren zij niet onbekend, te oordeelen naar het feit, dat bij den terugtocht van den luitenant-kolonel Vermeulen Krieger van Pisang naar Koriri (12 Jan. 1833) verscheidene zijner soldaten door vergiftigde randjoe's gewond raakten [4]).

In den Bandjermasinschen oorlog werden door een detachement onder den kapitein Benschop den 18en Juni 1860 vele vergiftigde randjoe's in de huizen van Boekit Mandi aangetroffen [5]).

4. Buikrandjoe's vormden versperringen, die zeer veel overeenkomst hadden met de piketteeringen in Europa. Zij waren op dezelfde wijze in den grond geplaatst als de gewone en zoo lang, dat zij soms tot 0.8 M. boven den grond uitstaken. Zij werden dikwijls door alang-alang, struikgewas, e.d. gemaskeerd.

---

1) Weitzel: „De oorlog op Java van 1825—1830." 2e Deel, blz. 387.
2) Vermeulen Krieger: „Oost Indische oorlogen of listen, hinderlagen, enz."
3) M. L. Van Deventer: „Geschiedenis der Nederlanders op Java." 1e Deel, blz. 318.
4) Militaire Spectator 1840.
5) W. A. Van Rees: „De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863." 1e Deel, blz. 240.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

en brachten been- en buikwonden toe, wanneer men in zoo'n versperring terecht kwam.
Piketteeringen kwamen ook voor (o.a. op Nias).

5. Een bijzondere soort randjoe's vormden de *voetangels;* deze bestonden gewoonlijk uit 5 aan elkaar bevestigde gespleten stukjes bamboe, waarvan steeds 3 punten boven kwamen. Zij werden voornamelijk bij vervolgingen gebezigd en dan door de inlanders achter zich geworpen, om hun vervolgers den weg te versperren.

6. *Grachten* moesten veelal alleen dienen tot het verkrijgen van grond voor de borstweringen en hadden als hindernis gewoonlijk weinig te beduiden.
Toch kwamen er ook dikwijls versterkingen voor, welke grachten hadden, die wel degelijk als hindernis dienst deden en een vrij groote diepte en breedte bezaten. Zij vormden dan, al naar het terrein, natte of droge grachten. De droge hadden soms geen bodem, doch den vorm van diamantgrachten. De Maleiers van Soematra's Westkust brachten hun grachten dikwijls door uitspoeling met stroomend water op de gewenschte breedte en diepte [1]).

7. *Wolfskuilen* trof men bij den inlandschen vijand zeer dikwijls aan. Zij droegen in het algemeen hetzelfde karakter als die in Europa in gebruik, doch waren, volgens den luitenant-kolonel Vermeulen Krieger [2]), zeer verschillend in vorm en afmeting, hetgeen te begrijpen is. De daarin geplaatste bamboe piketten, van scherpe punten voorzien en veelal in het vuur gehard, waren volgens dien hoofdofficier dikwijls vergiftigd. In de beschrijvingen der latere expeditiën hebben wij zulks niet bevestigd gevonden; het zou echter mogelijk zijn, daar de vergiftigde randjoe's ook wel een enkel maal in latere oorlogen werden gebezigd. In stede van sterk aangepunte piketten werden ook randjoe's of borangs op den bodem en de wanden der wolfskuilen geplant. Laatstbedoelde werden veelal met bladeren, takken, aarde, enz., bedekt, om ze aan het oog te onttrekken. Zij kregen daardoor het karakter van *valsleuven* [3]).

8. *Palissadeeringen* werden een enkel maal als hindernis

---

1) H. M. Lange: „Het Ned. O. I. Leger ter Westkust van Sumatra van 1819—1845". 2e Druk. 1e Deel, blz. 56.
2) Oost-Indische oorlogen of listen, hinderlagen, enz. Blz. 25.
3) Daar de wolfskuilen zeer verschillend van vorm heetten te zijn, hebben wij geen zekerheid of niet dikwijls van *wolfskuilen* werd gesproken, waar de benaming van *valsleuven* beter op haar plaats ware geweest.
Slechts een enkel maal troffen wij in de krijgsgeschiedkundige werken over onze Indische oorlogen de benaming van *valsleuven* aan Dat men zich niet altijd hield aan de gebruikelijke terminologie moge blijken uit het feit, dat zelfs bij de beschrijving van de Edi-Expeditie van 1890, voorkomende in het Indisch Mil. Tijdschrift van 1891, wordt gesproken van de *enveloppe* van de versterking op den Boekit Mata Ajer, terwijl *enveloppen* doorloopende *couvre-facen* of *contregarden* zijn, welke vóór den hoofdwal van vestingen zijn gelegen.
Door een dergelijke verkeerde terminologie kunnen niet anders dan onduidelijkheid en misverstand ontstaan.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

aangetroffen. Slechts eenige voorbeelden kwamen daarvan voor.

Zoo werd b.v. Penandingan (Pasoemah, 25 April 1866) door een stevige, goed verankerde palissadeering omgeven, welke achter de bamboe-doerihaag en op de ± 1 M. dikke borstwering geplaatst was. Ook de ingang was versperd door een zware houten palissadeering, die in den vorm van een tamboer was uitgebouwd. De palissaden bestonden uit boomstammen, die ongeveer 0.75 M. in den grond ingegraven en onderling stevig verbonden waren [1]). De palissaden sloten tegen elkaar aan, dus vormden eigenlijk een palank.

Ook in de Z. en O. Afd. van Borneo (b.v. bij Goenoeng Tongka) werden zij als hindernis gebezigd. Evenzoo waren de ingangen van den kraton van Plered (Java-Oorlog) daarmede versperd.

9. *Fraiseeringen* en *Friesche ruiters* vonden wij eveneens slechts een enkel maal genoemd. Het zelfde geldt met betrekking tot de *inundatiën*.

Fraiseeringen en Friesche ruiters troffen wij te Djaga-Raga aan (Bali 1848 en 1849). Evenzoo maakte daar de vijand gebruik van inundatiën. Nadat onze troepen vóór Djaga-Raga waren teruggeslagen (9 Juni 1848), stopte n.l. de vijand de waterleidingen zijner sawahs op, waardoor het terrein zoodanig geïnundeerd werd, dat onze voorposten binnen Timor Sangsit moesten terug trekken. Ook brachten die inundatiën er het hare toe bij, om de troepen wederom naar Java in te schepen [2]).

Den 23^{en} Augustus 1828 ging de kolonel Cleerens van Kedong Kebo naar Lingis met een detachement op marsch, doch daar de vijand door het opstoppen eener rivier een groote uitgestrektheid terrein onder water had gezet, bereikte hij eerst in den morgen van den 24^{en} Aug. die desa, waardoor zijn nadering door den vijand tijdig bemerkt werd en deze niet verrast kon worden. Een overvalling was, scheen het, het doel van den tocht [3])

Voorts maakten ook de Atjehers van inundatiën gebruik. Ook zij stopten soms de waterleidingen hunner sawahs op, om de bewegingen onzer troepen zooveel mogelijk te bemoeielijken. Zulks geschiedde o. a. in 1879, bij den tocht van generaal Van der Heijden in de XXII Moekim [4]).

10. *Staketsels*, tot het versperren van vaarwaters e. d., bestonden uit zware boomstammen, welke in den bodem van het water werden geheid. Ook dammen uit boomstammen bestaande, welke soms over een aanzienlijke breedte de rivieren of soengai's versperden, werden door den vijand gebezigd.

Zoo bestonden de geduchte staketsels, welke in 1819 en 1821 bij de expeditie naar Palembang de Soengsang- en Peladjoerivier afsloten, uit dicht tegen elkaar aansluitende zware boom-

---

1) Ind. Mil. Tijdschrift 1870. Blz. 151 en 156.
2) J. Van Swieten: „Krijgsverrigtingen tegen het eiland Balie in 1848." Blz. 80.
3) Weitzel: „De Java-oorlog van 1825—1830." 2e Deel, blz. 245.
4) E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog." 3e Deel, blz. 364, 393 en 415.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

stammen, op sommige plaatsen 2 en 3 rijen dik (zie § 88) [1]).

Evenzoo waren in Maart 1825 vóór de versterkingen van Badjowa (Boni), welke zich over een lengte van ± 5 kwartier gaans uitstrekten, houten staketsels langs de kust in zee aangebracht, met het doel om de landing onzer troepen zooveel mogelijk te bemoeilijken [2]).

In de Z. en O. Afdeeling van Borneo versperde de vijand, tijdens den oorlog van 1859—1863, herhaaldelijk de rivieren met boomstammen, welke hij in grooter of kleiner aantal dwars over en in het water liet vallen. Zoo had hij b.v. de Pemangkerivier bij den tocht onzer troepen naar Barabei (19—30 April 1860) op onderscheiden plaatsen over een aanzienlijke lengte versperd. Ook elders troffen onze troepen meermalen dergelijke versperringen aan [3]).

11. Hoewel de *mijnen* en *trapgranaten* eigenlijk niet tot de hindernissen doch meer tot de bijzondere strijdmiddelen behooren, willen wij ze toch hier bespreken.

De Chineezen van Borneo's Westkust hebben meermalen mijnen toegepast, terwijl de Atjehers dikwijls van een soort trapgranaten gebruik maakten.

De evenbedoelde mijnen waren niet anders dan ingegraven hoeveelheden buskruit en hadden het meest overeenkomst met de fladdermijnen in Europa.

Zij bestonden in den regel uit eenige vaatjes buskruit, op 2 à 3 dM. diepte en 6 à 8 pas onderlingen afstand. Die vaatjes waren door houten kokers onderling verbonden. Door die kokers liep dan een touw met lont. Op het gewilde oogenblik werd de lont ontstoken en het touw doorgetrokken.

In Juli 1854 hadden de Chineezen op den weg van Montrado naar Mandhor een versterking aangelegd; vóór deze waren twee groote diep ingegraven mijnen aangebracht, welke niet te omtrekken waren.

Toen den 20en Juli 1854 de Chineesche stelling Pan-djau-a zou aangevallen worden, was het detachement onder den kapitein Asmus, dat tegen het front dier stelling zou oprukken, bijna door zoo'n mijn getroffen geworden.

Toevallig ontdekte die kapitein door het geritsel een paar Chineezen in de alang-alang, welke door onze schoten verdreven en daardoor verhinderd werden, de mijn te ontsteken, waarboven ons detachement zich bevond. De lont brandde reeds, doch het touw konden zij niet meer door den koker trekken. De mijn bestond uit 6 vaten buskruit.

Den 22en Juni 1853 sprong bij den aanval op de positie, welke de Chineezen in de Sekadau-bergen hadden bezet, een mijn in het front der stelling, waardoor een oogenblik verwarring bij onze troepen ontstond.

Vele soldaten bekwamen brandwonden, doch de kapitein

---

1) Militaire Spectator 1841. Blz. 125.

2) J. C. van Rijneveld: „Celebes. enz. in de jaren 1824 en 1825." Blz. 248. Zie ook de daarbij gevoegde schets.

3) W. A. van Rees: „De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863." 1e Deel, blz. 200—207.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Van Houten en zijn officieren wisten de orde te herstellen en de Chineezen, welke na het springen der mijn een uitval ondernamen, krachtig terug te slaan [1]).

Door de Atjehers werden de niet gesprongen granaten en bij voorkeur de zware uit ons vesting- en marine-geschut, menigmaal als trapgranaten gebezigd.

Zij werden van een primitieve schokinrichting voorzien, ingegraven, gemaskeerd en werkten dan op gelijke wijze als de trapgranaten in Europa. Ook onze buizen, eenigszins gewijzigd, gebruikten zij, vermoedelijk door onze deserteurs der artillerie daarbij voorgelicht, als schokinrichting.

Ten onrechte werden deze ingegraven projectielen met den naam van granaat-mijnen betiteld; hiermede hadden zij in het geheel geen overeenkomst. Menigmaal hadden de Atjehers met die projectielen succes.

Den 4en Juni 1884 hadden zij dergelijke projectielen op den weg tusschen Lepong Ara en Tjot Basetoel ingegraven. Het gelukte aan onze troepen die granaten en de overige ter plaatse aanwezige hindernissen zonder ongelukken op te ruimen.

Den 27en. November 1884 legde de vijand zoo'n projectiel onder en tegen een der rails van den spoorweg tusschen Kota Radja en Lam Baroe. Ook in latere jaren herhaalde hij hetzelfde op de ceintuurbaan onzer Geconcentreerde Linië en menig keer bracht hij daardoor min of meer belangrijke schade aan den weg en het materieel toe. Zelfs gelukte het hem een enkel maal den locomotief op die wijze uit de rails te werpen [2]).

§ 68. **Opruiming van het voorterrein.** Een merkwaardigheid is het, dat de inlandsche vijand het terrein vóór zijn stellingen niet opruimt. Het was dan ook een hooge uitzondering, dat wij een voorbeeld vonden, dat hij zulks wèl gedaan had. Bijna altijd had hij de boomen, struiken en rimba vóór zijn versterkingen laten staan, zelfs wanneer deze in bosschen of wouden waren aangelegd. Ook met zijne versterkte kampoengs was dat het geval.

Wellicht is dat te verklaren uit de omstandigheid, dat zijn vuurwapenen in vergelijking met de onze van zeer inferieure hoedanigheid waren, en dat, zoo die zelfs goed genoemd mochten worden, zijn geoefendheid in het vuurgevecht veel minder was dan die van onze troepen (vergelijk § 126).

Door nu de terreinen voor zijn stellingen niet op te ruimen, gebeurde het maar al te dikwijls, dat onze troepen plotseling daarop stieten en van zeer nabij belangrijke verliezen kregen.

De vijand belette ons dan op die wijze behoorlijk gebruik te maken van onze betere bewapening of onze superioriteit in

---

1) W. A. van Rees: „Montrado." Blz. 74, 114, 136 en 211.

2) Een beschrijving van zoo'n Atjehsche trapgranaat komt voor in het Ind. Mil. Tijdschrift van 1890, 1e Deel, blz. 442. Zie ook het Ind. Mil. Tijdschrift van 1887, 1e Deel, blz. 452 en van 1888, 1e Deel, blz. 511.

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

het vuurgevecht, terwijl hij ons tot op afstanden liet naderen, waarop ook hij van zijn vuur behoorlijke uitwerking kon verwachten. M. a. w. hij kreeg daardoor gelegenheid, ons met zijn vuur te verrassen, ons eigen vuur te bemoeilijken en daardoor de uitwerking ervan te verminderen.

Hij begreep waarschijnlijk, dat opruiming van zijn voorterrein in den regel meer ons dan hem zelf ten goede zou gekomen zijn.

Een van de weinige voorbeelden, dat de vijand het voorterrein had opgeruimd, was de versterkte kampoeng Bandoeloe in de Lampongsche Districten (1856). De vijand had daarbij tot op ± 200 passen het voorterrein opengekapt [1]). Ook de Dajaks schijnen de omgeving hunner kampoengs open te kappen (zie § 107).

B. LOOPGRAVEN EN SCHUTTERSKUILEN.

§ 69. **Gebruik der loopgraven.** Volgens de te onzer beschikking staande bronnen zouden de Atjehers meer dan eenig ander Indisch volk van loopgraven hebben gebruik gemaakt; wat meer zegt, die bronnen maakten bij de beschrijving van de andere expeditiën maar zelden van loopgraven gewag.

Wel gaan de beschrijvingen van de Indische oorlogen algemeen aan het euvel mank, dat zij in menig opzicht onvolledig zijn, ook met betrekking tot de inlandsche versterkingen — de §§ 70 tot 74 zullen zulks ten aanzien van de loopgraven bewijzen — doch in verreweg de meeste gevallen gaven de geschiedboeken over de versterkingen genoegzame gegevens, om daaruit af te leiden, onder welke soort zij gerangschikt moesten worden, onder de loopgraven of onder de zwaardere werken. De enkele malen, dat wij ook bij de overige Indische volken van loopgraven lazen en eenige gegevens aantroffen, was de onderstaande algemeene beschrijving daarop van toepassing.

Wij meenen het bovenbedoeld verschijnsel te moeten toeschrijven aan het karakter van den Atjeh-oorlog. Meer dan bij de oorlogen met de overige Indische volken het geval was — de Java-oorlog laten wij hier buiten beschouwing — zijn de Atjehers actief tegen onze stellingen opgetreden.

Zoodra onze troepen zich beperkten tot het bezet houden hunner stellingen, kwamen de Atjesche strijdbenden hen daarin verontrusten, de communicatiën tusschen de posten bemoeilijken. Loopgraven en schutterskuilen verschaften dan aan de strijders, waar het terrein daarin te kort schoot, de noodige dekking tegen ons vuur.

Groot-Atjeh na het vertrek der 2e expeditie en na de tochten van generaal Pel, luitenant-kolonel Engel en generaal Wiggers

---

1) Militaire Spectator van 1860. Geschiedkundige Mengelingen. Blz. 89.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

van Kerchem, tot aan de tochten van generaal Van der Heijden; de latere jaren laten wij buiten beschouwing.

Beschikten de Atjehers over genoegzamen tijd en gelegenheid, dan waren hun aanvalswerken soms zeer geducht en meer dan loopgraven (Pagar Ajer, Lam Teboe, Senangri, Sabang 1874 en 1875).

In het algemeen kan men zeggen, dat daar, waar de inlandsche vijand zich, zoowel strategisch als tactisch, tot de verdediging bepaalde — en zulks was gewoonlijk het geval (zie §§ 119 en 120) — hij bij genoegzamen tijd van voorbereiding en bij genoegzame werkkrachten, zijn versterkingen zoo geducht mogelijk maakte

Wij kunnen dus aannemen, dat, wanneer hij in dat geval loopgraven of vluchtige bentengs — ook deze bespreken wij later — bezigde, hem door den vorm of de gesteldheid van het terrein (b. v. steile berghellingen) of door gebrek aan den benoodigden tijd de gelegenheid tot het opwerpen van zwaardere versterkingen ontbroken had.

Dat gebrek aan tijd kon b. v. zijn oorzaak hebben in de groote uitgestrektheid der stelling (b. v. de kust van Samalanga, 1877), of wel in het feit, dat onze troepen in een andere richting oprukten, dan door hem verwacht werd (b. v. Pengilit Toenoeng, Samalanga 1877).

Ook bij belegeringen maakte de vijand van loopgraven gebruik (b. v. Fort Amerongen 1833; Goegoeq Malintang 1841; Kroeëng Raba 1878; Samalanga 1882; Bonthain en Boelekomba 1824—1825).

§ 70. Algemeene beschrijving.

1. Profiel. Het profiel der loopgraven was zeer verschillend. Nu eens bestonden zij uit eenvoudige kuilen, soms geheel of nagenoeg zonder borstwering, dan weer uit gevechtsdekkingen, welke overeenkwamen met de loopgraven voor knielende of staande schutters in Europa, soms van zwaarder profiel en met gebliñdeerde schuilplaatsen en opstellingeñ voor lila's.

De Chineezen van de Wester-Afdeeling van Borneo gebruikten ook hun schilden als vluchtige gevechtsdekking.

2. Tracé. Het tracé der loopgraven was zeer verschillend doch eenvoudig. Het was natuurlijk afhankelijk van de richtingen, waarin de vijand dacht zijn vuur te moeten afgeven.

Menigmaal was hij op kruisvuur en het onderling flankeeren dier gevechtsdekkingen bedacht. Soms werden dubbele liniën loopgraven aangetroffen, enkele keeren zelfs *en étage*.

3. Maskeeren. Na hetgeen wij in § 68 omtrent de opruimingen in het voorterrein gezegd hebben, zal het duidelijk wezen, dat de loopgraven in den regel behoorlijk gemaskeerd waren.

Waar het open terrein daarin al eens niet voorzag, was de vijand op het aanbrengen van maskes bedacht.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

4. Hindernissen. Wanneer het terrein zelf geen genoegzame hindernissen aanbood (rivier, lagune, moeras, ravijn, steile hellingen, enz.), werden bij genoegzamen tijd hindernissen aangebracht (bamboe doeri, verhakkingen, randjoe's, enz.).

5. Voorterrein. In verband met het in § 68 medegedeelde zal het wel geen verwondering baren, dat men de hier bedoelde versterkingen niet alleen in kampoeng- of boschranden en in meer open terreinen aantrof, doch dat men er ook dikwijls in meer bedekte, als alang-alangvelden, rimba, bosschen, enz., onverwachts op stiet.

§ 71. **De loopgraven der Atjehers.**

a. De loopgraven bij Biloel-Zuid (Februari en Maart 1877). Onze versterking Biloel-Zuid en de beide wachthuizen, op twee zuidwaarts van Biloel-Zuid gelegen heuvels (Wester- en Oosterheuvelpost), werden gedomineerd door het zich verder westelijk en zuidelijk uitstrekkend gebergte (zie plaat I). Op ± 300 M. ten zuiden van den Oosterheuvelpost bevond zich een plateau, waar de vijand 3 stukken geschut had opgesteld. Verder waren op de verschillende heuveltoppen ten westen, zuiden en oosten van onze versterkingen een groot aantal ingravingen gemaakt, waarin hij zich nestelde en onze stelling veelvuldig met geweervuur bestookte.

De gemeenschap tusschen genoemde wachthuizen en onze versterking Biloel-Zuid werd hierdoor bovendien zeer onveilig gemaakt. Den 6en Februari bekwamen wij bij een vuurgevecht, dat van het aanbreken van den dag tot ongeveer 10 uur 's voormiddags duurde, 2 dooden en 12 gewonden. Toen eerst slaagde het vereenigd artillerie-vuur van onze versterkingen Biloel en Biloel-Zuid er in, den vijand te doen aftrekken.

Bij de verkenning, welke den 11en Maart d. a. v. door den kapt. Schoggers gemaakt werd, bleek het, dat de andermaal door den vijand bezette loopgraven bestonden uit schutterskuilen of tirailleerputten, door gemeenschapsloopgraven verbonden. Zij waren bij voorkeur aangebracht achter de toppen op de van onze versterkingen afgekeerde zijden der heuvels, zoodat zij niet van onze heuvelposten gezien konden worden, maar deze uit die loopgraven zeer goed konden worden beschoten. Op sommige punten werden achter die ingravingen pondoqs met kookgereedschap aangetroffen [1]).

Van de profielen treffen wij geen verdere gegevens aan.

b. De loopgraven in Samalanga (1877). Zooals men reeds vroeger vernomen had, bleek het bij de verkenning van den fungeerend stafofficier, den 1en luitenant L. F. A. Winckel, van 8 tot 12 Juli 1877 op de kust van Samalanga gehouden, dat de Atjehers van de Koewala Samalanga tot aan de Koewala Tamboewa langs de geheele kust (ongeveer 6 K.M. lengte) loopgraven met geblindeerde schuilplaatsen hadden aangelegd. Geschut werd daarin niet bespeurd. Waaruit de blindeeringen bestonden, bleek niet. Evenmin bleek ons, of het loopgraven

---

[1]) E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog." 2e Deel, blz. 520 en 524—525.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

voor staande of knielende schutters waren. De profielen werden niet vermeld.

Met het oog op de bovenbedoelde versterkingen werd dan ook den 10en Aug. 1877 ten oosten van de Koewala Tamboewa geland, nabij Pengilit Baroh.

Bij de den 19en Aug. d. a. v. gehouden verkenning bleek het, dat de loopgraven in den kampoeng Pengilit Toenoeng bestonden uit een uitgestrekte dubbele linie, welke de vijand in korten tijd had opgericht. Deze loopgraven — al weder misten wij opgaven omtrent de profielen — stonden behoorlijk met elkaar in gemeenschap (vermoedelijk door gemeenschapsloopgraven), en vormden door haar vooruitspringende gedeelten min of meer getenailleerde liniën, welke elkaar flankeerden, terwijl door traversen tegen enfileervuur bescherming werd verleend. Aan de voorzijde waren versperringen van bamboe doeri aangebracht. Hier en daar waren pondoqs gebouwd [1]).

c. De loopgraven tegenover onze versterking Samalanga (1882). Den 4en Sept. 1882 werd door den plaats. militairen commandant te Samalanga, den kapitein G. J. H. Van der Geugten, van Potjoet Maligoi, de invloedrijke zuster van den radja van Samalanga, het bericht ontvangen, dat dien nacht onze versterking door vijandelijke benden zou worden aangevallen, welke, zooals later bleek, uit ± 3000 gewapenden bestonden, uit de bovenstreken en uit Merdoe afkomstig.

Nadat de vijand in den nanacht vergeefsche pogingen had aangewend, om de versterking met brandende, aan pijlen bevestigde petroleumlappen in brand te schieten, begon hij in den morgen van den 5en September op een afstand van 150 à 200 M. op onze versterking uit de kampoengs Pinang Seriboe en Kandang en uit de westwaarts gelegen sawah-vlakte het vuur te openen (zie plaat II). Tot den 14en September belegerde de vijand, welke den 9en met een 300-tal strijders uit Pedir en Ajer Leboe en den 10en met een 600-tal strijders uit Pasanga en een 60-tal uit Endjoeng versterkt was, onze versterking en beschoot hij deze uit loopgraven, waarmede hij haar steeds meer en meer naderde. Deze loopgraven maakte hij voornamelijk 's nachts. Verscheiden nachten hoorde men hem, wanneer onze stelling niet verontrust werd, duidelijk er aan werken, alsmede hout en bamboe kappen. Den 6en wierp hij zelfs over dag zijn aanvalswerken op, in weerwil van ons hevig daarop gericht vuur.

In den nacht van 7 September had hij in het westelijk gedeelte van kampoeng Kandang loopgraven gemaakt achter de bamboe-doeristoelen van den kampoengrand, waarin hij zoo goed gedekt was, dat ons vuur weinig daartegen vermocht. Bij het punt A had hij dergelijke werken aangelegd, waaruit hij voortdurend de gemeenschap van onze versterking met de rivier en met de daar gelegen accessoires ten zeerste bemoeilijkte.

In den nacht van 7 op 8 September werkte hij druk aan de ingravingen bij B, C en D, blijkbaar om een gedekte gemeenschap tusschen zijn verschillende stellingen te verkrijgen. In den nacht van 8 op 9 September werkte hij weer druk aan

---

1) E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog." 3e Deel, blz. 75—76 en blz. 99.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zijn gevechtsdekkingen, evenals in den daaropvolgenden nacht, toen hij bij E zijn loopgraven tot op 100 M. ten westen van de schietbaan vooruitbracht. Deze loopgraaf was door een gemeenschapsloopgraaf met die in kampoeng Seriboe verbonden. In den voornacht van 10 op 11 September werkte de vijand andermaal zeer druk en bracht hij dien nacht zijn loopgraven tot op 75 M. van den Z.W. saillant onzer versterking vooruit. Deze dekkingen waren door naderingsloopgraven, behoorlijk zigzagsgewijze aangelegd, met de gedekte stelling in kampoeng Kandang verbonden.

Zelfs in den nacht van 13 op 14 Sept. was de vijand nog druk in de weer zijn stellingen te versterken. Ook toen hoorde men hem nog aanhoudend hout en bamboe kappen.

Zijn vuur, dat voortdurend al die dagen van 's morgens vroeg tot 's avonds, den 9en Sept. zelfs tot 's nachts 1 uur, geduurd had en den 8en Sept. zijn grootste hevigheid had bereikt, was den 13en Sept. aanmerkelijk verminderd. De vijandelijke benden begonnen toen gebrek aan munitie en levensmiddelen te krijgen en te verloopen.

Den 14den September deed de bezetting, met de 12 September uit Kota Radja gezonden troepenversterkingen en de landingsdivisie der ter reede liggende oorlogsschepen, een uitval en verdreef den vijand voor goed. Deze werd nog een 1000 M. vervolgd.

Het bleek toen, dat de vijandelijke loopgraven zeer oordeelkundig waren aangelegd en ingericht, en dat zij van een omvangrijken arbeid getuigden. Zij hadden een zeer groot profiel — gedetailleerde gegevens ontbreken alweer — en waren allerwege voorzien van schuilplaatsen, trappen, waterputten, afdaken, ligmatjes, enz. Het grondverzet was, in verband met den korten tijd, reusachtig en uit alles bleek, dat de berichten omtrent 's vijands sterkte gedurende het beleg niet overdreven waren geweest.

Vele bogen, bestemd tot het schieten van brandpijlen, werden in de loopgraven aangetroffen. Aan den pagar, die den groententuin omringde, was een 200 M. lange rotan-kabel bevestigd, welke tot in de loopgraaf reikte en blijkbaar gediend had tot het alarmeeren der bezetting tijdens den nacht [1]).

Uit het feit, dat de ingravingen een zeer groot profiel hadden en van trappen voorzien waren, zou men kunnen afleiden, dat zij meer waren dan loopgraven voor staande schutters.

d. De loopgraven tegenover en nabij onze versterking te Edi (1889 en 1890). De ingravingen, waaruit de vijand in April en Mei 1889 herhaaldelijk onze patrouilles tusschen onze versterking en de Koewala Edi bestookte, bestond uit een rij kuilen, welke op ± 750 M. ten N. O. van onzen post waren gelegen.

Deze kuilen waren ± 1 M. diep en breed, en 2 à 3 M. lang. Zij lagen in de hooge alang-alang; de aarde was weggevoerd en sommige waren met kelapa-takken overdekt (gemaskeerd?), zoodat onze troepen ze eerst op ± 15 passen afstand gewaar werden.

---

1) E. K. A. De Neve: „De verdediging, bouw en inrichting van versterkingen tegen inlandsche vijanden." Blz 439—453. Voordracht gehouden in de Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, op 19 Maart 1891.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Die ingravingen waren zoodanig aangebracht, dat zij uit den boschrand langs het strand, waar de vijand zich gewoonlijk ophield, ongezien konden bezet worden. Achter deze rij, welke uit 6 à 7 kuilen bestond, was een tweede rij gelegen, welke eveneens in alang-alang (± 1.7 M. hoog) was verscholen.

Den 6en Mei moesten onze troepen, die uit Kota Radja te Edi waren aangekomen, hem uit kuilen en loopgraven verdrijven, welke hij aan weerszijden van den weg van onze versterking te Edi naar de bij de Koewala Edi gelegen landingsplaats had aangelegd.

Den 8en Mei d. a. v. moest hij verdreven worden uit zijn stelling ten N. O. van den weg van Edi naar Pedawa Pontong. Deze stelling bestond uit meerdere rijen kuilen, achter elkaar gelegen, welke voor een deel rechthoekig omgebogen ingravingen vormden [1]).

De ingravingen, welke den 5en Juni 1890 door onze troepen op den Boekit Pelawi en Goenoeng Poetoes waren genomen, bestonden gedeeltelijk uit dergelijke kuilen, gedeeltelijk uit loopgraven, waarvan geen profiel werd opgegeven.

Den 11en Juni d. a. v. lagen voorwaarts van de vijandelijke benteng op den Boekit Roembia eveneens twee rijen kuilen, welke wederom dezelfde afmetingen hadden als de bovengenoemde (± 1 M. breed en diep, ± 2.5 M. lang). Bovendien waren in de nabijheid dier benteng een 4-tal loopgraven, waarvan geen profielen en afmetingen vermeld werden. Verder was in een der kampoengs ten N. van den Boekit Aroen en den weg van Edi naar Edi Tjoet nog een geblindeerde loopgraaf, doch details betreffende die blindeering ontbraken, evenals van die loopgraaf zelf [2]).

De profielen van al die gevechtsdekkingen zullen echter wel weinig verschild hebben van die, welke sub *e* zullen besproken worden.

e. De loopgraven tegenover Kroeëng Raba (April 1883) *en op Kota Pagani* (1886). Ook elders op Atjeh maakten de Atjehers gebruik van dergelijke loopgraven en kuilen (zie § 69), o. a. in Juni 1878 bij Kroeëng Raba [3]). Den 10den April 1883 b.v., toen het 3de bataljon en twee andere detachementen uitrukten, om de Atjehsche benden, welke uit Lepong de IV Moekim onveilig maakten, uit de z.g. posthoudersbenteng bij Kroeëng Raba te verdrijven, bleek het, dat zij zich ook in vóór die versterking aangelegde loopgraven hadden genesteld. Deze waren en étage tegen de hellingen van den heuvel, waarop die benteng stond, aangebracht en behoorlijk met takken gemaskeerd [4]).

In 1886, nadat onze troepen uit Oleh-leh het terrein op de landtong Pogani hadden opengekapt, bleven de Atjehers aanhoudend ons kampement te Oleh-leh beschieten uit loopgraven, welke evenzoo met behulp van takken en struikgewas gemaskeerd waren. De loopgraaf, welke zij bij de Koewala Tjangkoel hadden aangelegd, stond door een 200 à 300 M. lange gemeenschaps loopgraaf in verbinding met het meer achterwaarts ge-

---

1) Indisch Militair Tijdschrift 1889. 2e Deel, blz. 187–189 en blz. 526–536 (met schets).
2) Ind. Mil. Tijdschrift 1891. 2e Deel, blz. 301–303, 317–319 en 323–324 (met kaart).
3) E B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-Oorlog. 3e Deel, blz. 224–226.
4) Ind. Mil. Tijdschrift 1886. 1e Deel, blz. 332–333.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

legen bedekte terrein, zoodat zij haar ongezien konden bezetten. Die loopgraaf had, evenals de meer achterwaartsche gevechtsdekkingen, een profiel, dat vrij wel overeenkwam met dat van onze *loopgraaf voor staande schutters* [1]).

§ 72. **Loopgraven der Chineezen op Borneo (1850—1854).**

Wij vermelden hier deze werken in het bijzonder, omdat wij een aanteekening van den majoor W. A. Van Rees [2]) over dat onderwerp niet van belang ontbloot achten.

De Chineezen zouden, volgens dien hoofdofficier, hun schilden (zie § 25) ook gebezigd hebben tot het versterken van stellingen. Zij plaatsten ze daartoe naast elkaar in den grond, wierpen daartegen aan de voorzijde vlug aarde en alang-alang, zoodat zij als 't ware het binnentalud der borstwering vormden. Moest de stelling eenigen tijd bezet blijven, dan lieten zij de schilden staan, zonder dat er gevaar voor verrotting bestond. Moest de positie voor langeren duur versterkt worden, dan werden de schilden door planken en palen vervangen.

Het detachement van majoor De Brabant stiet den 14^{en} Augustus 1854, bij den tocht van Montrado naar Larah, bij Tjolong Tatap op een zeer sterke stelling der Chineezen. Drie en étage aangebrachte loopgraven — epaulementen zegt de majoor Van Rees; blijkbaar worden loopgraven bedoeld, daar épaulementen geen gevechts- doch afwachtingsdekkingen zijn — bestreken een 250 M. lange loopbrug, welke uit planken was samengesteld en over het voor de stelling gelegen moeras voerde.

Enkele versterkte huizen of blokhuizen schijnen de steunpunten te hebben uitgemaakt, daar genoemde schrijver spreekt van „reduits en andere gebouwen", welke in die stelling door onze troepen aangetroffen en verbrand werden [3]).

§ 73. **Loopgraven bij de overige Indische volken.**

Zooals wij reeds in § 69 opmerkten, waren de gegevens omtrent de loopgraven over het algemeen zeer onvolledig. De enkele gegevens, welke wij vonden, stemden overeen met de in § 70 gegeven algemeene beschrijving. Wij verwijzen daarom naar die §.

§ 74. **Natuurlijke dekkingen.** Waar de inlandsche vijand in het open veld optrad, maakte hij natuurlijk ook gebruik van de dekkingen, welke het terrein opleverde. Galangans, aardranden, waterleidingen en slooten of greppels (selokans), terreinplooien, ravijnen, hoogten, heuvels, boomen, rotsblokken e. d. dienden hem dan tot dekking. De kunst om daarvan partij te trekken verstond hij — wij merkten het vroeger reeds op — in hooge mate.

---

1) Leiddraad voor den Pionierdienst der Infanterie. § 76.
2) Montrado. Blz. 73.
3) W. A. Van Rees: „Montrado." Blz. 155.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

C. BENTENGS EN VERSCHANSTE LINIËN.

I. Algemeene Beschrijving.

§ 75. **Algemeene opmerkingen.** Leverden de verschillende bronnen met betrekking tot de loopgraven meestal slechts zeer onvolledige gegevens, ten aanzien van de bentengs en verschanste liniën waren die beter, ofschoon wij ze menigmaal nog vollediger hadden gewenscht.

Wat wij onder *bentengs* en *verschanste liniën* te verstaan hebben, werd reeds in § 64 gezegd. Zij kwamen voor als op zich zelf staande werken, dan wel in verband met loopgraven en andere bentengs (verschanste liniën) of versterkte terreinvoorwerpen (zie §§ 64 en 65).

De bentengs waren zeer verschillend van sterkte. Soms troffen onze troepen er aan, die een meer vluchtig karakter droegen; meestal hadden zij evenals de verschanste liniën zware profielen en waren zij dikwijls zeer geducht en voorzien van — zooals wij dat zouden noemen — inrichtingen van tijdelijken aard (vergelijk § 62).

Wat wij in § 63 omtrent de gebezigde materialen mededeelden, geldt ten volle voor deze versterkingen; evenzoo hetgeen in de §§ 66 tot 68 van de natuurlijke sterkte, de hindernissen en het opruimen van het voorterrein gezegd is.

§ 76. **Tracé.** Het tracé der *bentengs* was zeer verschillend. Zij bestonden zoowel uit open als gesloten werken.

De majoor La Gordt Dillié beweert, dat de open bentengs het meest voorkwamen [1]). Wij hebben zulks in de krijgsgeschiedenis van Nederlandsch-Indië niet bevestigd gezien. Het zou moeilijk zijn met juistheid uit te maken, welke werken het meest voorkwamen, open of gesloten bentengs. Wij achten zulks ook van minder belang, omdat beide soorten zeer veel gebezigd werden.

Een enkel maal lazen wij ook van halfgesloten werken. Onder de bentengs kwamen er voor, welke eenvoudig uit een rechte borstwering met omgebogen vleugels bestonden, dus min of meer den vorm van een halve redoute of afgesneden redan hadden. Deze trof men veelal aan, waar de vijand een of ander acces of defilé had versterkt, b.v. een weg door een bosch of woud, een bergpas, een rug tusschen twee ravijnen, e. d.

In de Z. en O. Afdeeling van Borneo hadden vele versterkingen den vorm van een flèche of redan.

Bij dergelijke open werken zorgde de vijand in den regel voor een behoorlijke aanleuning (zie § 66).

De meeste bentengs, wanneer zij althans geïsoleerd stonden, hadden echter de gedaante van een vierhoekige redoute, soms vierkant, meestal echter rechthoekig van vorm.

---

1) Bijdrage tot de kennis der oorlogvoering in de Nederlandsch Oost-Indische gewesten. Blz. 37.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Ook kwamen er soms voor, die een ronden of cirkelvorm hadden.

Voor het flankeeren der hindernissen was in de meeste gevallen niet gezorgd. Soms geschiedde het door breking der borstwering dan wel door bastionvormige uitbouwingen, een enkel maal ook door bastions op de saillanten. Zelfs werd een enkele keer van cirkelbastions gewag gemaakt. Doch flankeering der hindernissen was bij de bentengs, wij herhalen het, geen regel; het tegendeel is waar.

De *verschanste liniën*, bestaande uit een linie van open, ook wel gesloten bentengs, al of niet verbonden door borstweringen of loopgraven van min of meer zwaar profiel, hadden een zeer verschillend tracé. Dit was natuurlijk afhankelijk van de richting, waaruit de aanval kon verwacht worden en in welke dus het vuur moest worden afgegeven.

De verschanste liniën vormden, in verband daarmede, nu eens een rechte, dan weer een min of meer gebroken linie van versterkingen.

Meestal was de vijand daarbij op onderlinge flankeering dier werken bedacht geweest.

Ook zijn er voorbeelden, dat zoo'n linie uit elkaar échelonneerende werken of liniën bestond.

Soms vormden zijn versterkingen *dubbele verschanste*, d. z. achter elkander gelegen liniën.

Het flankeeren der hindernissen had veelal plaats door breking der borstweringen of door de vooruitspringende ligging der bentengs. Het geschiedde dus uit den open wal en had uit den aard der zaak weinig te beduiden, daar het flankement dan tot zwijgen te brengen was. Bovendien bleven er bij deze wijze van flankeering groote doode hoeken bestaan. Geschiedde het flankement door de in de volgende § te bespreken schietkokers, dan had het meer waarde.

Met betrekking tot de ligging der bentengs en de verschanste liniën wordt verwezen naar § 66; evenzoo wat de aanleuning van laatstbedoelde versterkingen aangaat. Streefde de vijand, zooals wij in die § zagen, in den regel naar aanleuning, zoo was deze toch dikwijls nog niet voldoende en waren zijn versterkingen dan, al ging het veelal met kolossale bezwaren gepaard, toch te omtrekken. Door de groote bedektheid van het terrein was het echter veelal zeer moeilijk uit te maken, tot hoever zich de vleugels zijner stelling uitstrekten.

§ 77. **Profielen en inrichtingen der borstweringen.** Al naarmate de sterkte, wisselde de hoogte der aarden borstweringen af van 1 à 1.5 M. tot 5 M. De meest voorkomende hoogte was die van 2 á 2.5 M. tot 3.5 M. De dikte varieeerde tusschen 0.5 en 4 à 5 M. De meest voorkomende dikte was 1.5 à 3.5 M.

Wat de hellingen aangaat, moet opgemerkt worden, dat de plongée meestal niet helde doch horizontaal was. Het binnen-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

talud was gewoonlijk opgezet met bamboe, boomstammen en balken, soms met blokzoden, rijshout en fascines.

Het buitentalud had de natuurlijke helling of was op dezelfde wijze bekleed als het binnentalud. In het laatste geval had dan de borstwering dikwijls het karakter van twee rijen boomstammen of palissaden, bamboe's, e. d. waarvan de tusschenruimte met aarde, of met aarde en steenen was opgevuld. De bekleedingen waren gewoonlijk goed verankerd.

De voor de borstweringen benoodigde grond werd verkregen uit een buitengracht. Dikwijls, doch niet altijd, deed deze tevens dienst als hindernis en had dan menigmaal een groote diepte.

Een glacis of iets, wat daarop geleek, kwam een enkel maal voor. Soms werden ook binnengrachten aangetroffen. Deze dienden dan tot betere dekking tegen ons vuur, minder, naar het schijnt, tot het verkrijgen van grond voor de borstwering.

Bestonden de borstweringen uit liggende boomstammen, zooals enkele malen voorkwam, dan bedroeg haar dikte zelden meer dan 1 M., de hoogte niet meer dan 2 M. Deze borstweringen kwamen minder voor dan die, bestaande uit aan elkaar sluitende palissaden van boomstammen, stevig in den grond geplaatst en aan elkaar verankerd. De hoogte dier palissadeeringen — wij bezigen hier de in Indië gebruikelijke benaming, hoewel die van palank de juiste zou zijn — was meestal 2.5 à 3 M. Er zijn voorbeelden, dat de borstweringen uit 2, soms zelf uit 4 achter elkaar geplaatste rijen palissaden bestonden.

Onder de borstweringen van op elkaar gestapelde steenen — meestal klip- en riviersteenen — vonden wij er vermeld, die een dikte van 1 à 1.5 M. hadden en een hoogte van 2 à 2.5 M. bereikten. Een enkel maal waren die steenen met boomstammen of balken bekleed, dus feitelijk weer dubbele palissadeeringen met steenen opgevuld. Deze versterkingen kwamen weinig voor; voornamelijk werden zij op Nias gebruikt.

De bentengs van gemetselden steen waren meestal Europeesche versterkingen uit vroeger tijden.

Had de vijand vuurmonden in zijn versterkingen opgesteld, dan had hij ze meestal en barbette geplaatst. Ook bezigde hij dikwijls schietgaten voor zijn geschut. Deze schietgaten hadden verschillende gedaanten. Meestal waren zij zeer nauw, soms liepen zij naar voren eenigszins breed uit, op de wijze van de embrasures van Europeesche versterkingen. Over de diepte der schietgaten vonden wij geen gegevens.

De wangen waren in den regel bekleed, meestal met stammen of sparren en bamboe, soms met planken en rijshout, ook wel met bamboe vlechtwerk (sasaq).

De schietgaten waren soms met schietgatblinden van gedroogde karbauhuiden, ook wel van hout, gesloten. Slechts één geval is ons bekend, dat deze van ijzer waren.

Eenige malen troffen wij vuurmonden in bastions en zelfs in cirkelbastions aan.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Ook waren de vuurmonden soms onder blindeeringen geplaatst. Zij vuurden dan door kokers, welke in de borstwering bij het opwerpen waren uitgespaard. Deze schietkokers waren met hout of bamboe bekleed.

De majoor La Gordt Dillié beweert, dat de vuurmonden zelden en barbette waren opgesteld doch meestal achter schietgaten en onder blindeeringen. Wij vonden zulks niet bevestigd. Blijkbaar bedoelde die hoofdofficier, dat met de vuurmonden zelden over bank gevuurd werd, want al is een vuurmond op een barbet geplaast, dan is het gebruik van schietgaten in het algemeen niet uitgesloten [1]). Ook bij den inlandschen vijand was zulks het geval. Tevens spreekt ZHEGestr. van schietgaten, welke aan de binnenzijde vierkant en ruim waren, doch naar de buitenkruin zeer nauw toeliepen. Deze quasi minimaalschietgaten troffen wij echter bij geen enkele beschrijving aan. Toch willen wij hun bestaan niet betwisten. Daarvoor waren onze gegevens niet volledig genoeg.

De schutters vuurden over bank; veelal maakten zij ook gebruik van in de borstwering aangebrachte schietkokers. Dikwijls waren deze in 2 soms in 3 rijen boven elkaar aangebracht.

De strijders stonden bij hooge borstweringen op banketten opgesteld. Ook kwamen twee banketten onder elkaar voor. Zij waren in het algemeen vervaardigd van aarde, hout, bamboe enz.

Ook de nader te bespreken blindeeringen deden vaak als banket dienst.

Nog verdient vermelding, dat de vijand ook van geweerschietgaten, door bonnetten gevormd, gebruik maakte. Hij plaatste daartoe mandjes, van kelapa- of andere palmbladeren gevlochten en met aarde gevuld, op de plongée (Atjeh).

Een enkel maal kwam het voor, dat hij planken op de plongée had geplaatst, om zich beter tegen ons infanterievuur te dekken (Toba-expeditie, 1883). Hoe de constructie daarvan was, werd niet vermeld. Wellicht dat wij daarbij aan schietsleuven hebben te denken.

Bij de borstweringen bestaande uit palissaden werd zoowel over bank als door schietgaten gevuurd. Die schietgaten bestonden uit openingen in de palissaden uitgekapt; of zij ook verkregen werden door het aanbrengen van kortere palissaden, is ons niet gebleken. Wij kunnen daaromtrent dus niets naders mededeelen.

Bij de borstweringen, uit opgestapelde steenen bestaande, schoot de vijand evenzoo op beide wijzen. De schietgaten schijnen daarbij in de borstwering uitgespaard geweest te zijn.

---

[1]) Bijdrage tot de kennis der oorlogvoering in de Nederlandsch Oost-Indische gewesten. Blz. 38.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Bij de oude steenen versterkingen van Europeeschen oorsprong schoten de schutters over bank of wel door in de muren aanwezige schietgaten. De vuurmonden stonden dan in de bastions.

Wanneer wij in deze § spraken van vuurmonden, hadden wij op het oog de bij den vijand in gebruik zijnde kanonnen. De lila's werden veelal van de eene plaats naar de andere gedragen, zoodat deze moeilijk tot zwijgen waren te brengen.

Het spreekt van zelf, dat door de bovenbedoelde schietgaten en schietkokers voor de bediening van het geschut en de schutters wel de noodige dekking werd verkregen — door de schietkokers zelfs een volkomen dekking — doch dat het schootsveld daardoor ook zeer beperkt werd. Zulks was echter minder het geval met de schietgaten, door bonnetten gevormd, en met die in palissadeeringen. De schietgaten en schietkokers hadden, met betrekking tot het vuur, alleen waarde voor de accessen, toegangen of hindernissen, waarop zij eventueel gericht waren. Er zijn voorbeelden in de krijgsgeschiedenis, dat de vijand de richting der schietgaten en schietkokers door proefschoten bepaalde, doch zulks hief de bovengenoemde nadeelen natuurlijk niet op.

Ten slotte zij er nog op gewezen, dat door den vorm der plongée de doode hoeken vóór de borstweringen in den regel zeer vergroot werden. Ook de omstandigheid, dat een glacis slechts zelden voorkwam, werkte daartoe mede.

§ 78. **Traversen. Schuilplaatsen. Smoorkuilen.** Hoewel niet algemeen werden toch dikwijls in de versterkingen traversen aangetroffen en was de vijand dus blijkbaar op écharpeer- en enfileervuur bedacht geweest.

Die traversen bestonden meestal uit aarde, aan beide zijden bekleed.

De dikte was verschillend.

De afmetingen, welke soms vermeld werden, waren 1.25 à 1.6 M.

De traversen staken niet boven de borstweringen uit, naar het schijnt. Wel lazen wij van traversen, die even hoog als de borstweringen en soms lager dan deze waren. De bekleeding bestond uit balken, stammen, planken, bamboe, sasaq, blokzoden, e.d.

Tegen worpvuur waren veelal geblindeerde schuilplaatsen achter en soms onder de borstwering aangebracht. Deze schuilplaatsen waren zeer verschillend in hoogte en breedte. Een enkel maal werd gesproken van geblindeerde zitplaatsen, terwijl aan den anderen kant de schuilplaatsen dikwijls weer als logies dienst moesten doen.

Die *onder* de borstweringen droegen hetzelfde karakter als in Europeesche veldwerken met inrichtingen van tijdelijken aard. Zij kwamen echter minder voor.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Die *achter* de borstwering waren menigmaal naar dezelfde beginselen als die in Europa vervaardigd, van hout of zware bamboe. Soms bestonden zij alleen uit een dekking van bamboe en sasaqs en onder zoodanige helling, dat de granaten bij het treffen opstieten. De veerkracht der bamboe bracht hiertoe het hare bij.

Achter de borstwering geplaatst, hadden de schuilplaatsen meestal den vorm van afdaken, waarvan de hoogte veelal 2 à 3 M. bedroeg. Aan de achterzijde waren zij soms ook gesloten, waartoe dan ook wel een soort parados dienst deed (Djaga Raga, 1849). De geblindeerde zitplaatsen hadden natuurlijk een mindere hoogte.

Deden de schuilplaatsen tevens dienst als logies, dan hadden zij soms grooter hoogte. Wij hebben dan een enkel maal schuilplaatsen van ± 4 M. hoogte aangetroffen (Djaga Raga, 1849).

Ook werd af en toe gesproken van geblindeerde woningen binnen de versterkingen; volgens anderen waren het granaatvrije slaap- en kookplaatsen (Senangri, Lam Teboe en Sabang op Atjeh, 1874 en 1875). Wellicht, dat hier aan een andere benaming voor hetzelfde onderwerp moet gedacht worden.

Voorts wordt nog opgemerkt, dat er voorbeelden zijn, dat de blindeeringen in bentengs zich nagenoeg over de geheele lengte der borstwering uitstrekten. Ook kwam het voor, dat de gemeenschappen binnen de benteng geblindeerd waren.

Dat de blindeeringen dikwijls als banket dienst deden, werd reeds gezegd.

Hoewel zelden lazen wij van open schuilplaatsen of epaulementen, in het terre-plein der versterkingen aangebracht. Zelfs kwamen er voor in meerdere rijen achter elkaar.

In het terre-plein waren in den regel smoorkuilen gegraven. Dit waren gaten met water of modder gevuld, om, wanneer de granaten daarin terecht kwamen, ze te doen smoren. Die smoorkuilen waren van verschillende afmetingen. Zelfs waren er, die feitelijk kleine vijvers vormden. De uit die kuilen afkomstige grond diende, naar het schijnt, soms ook tot het verkrijgen van grond voor de borstwering (Bondjol 1835—1837).

§ 79. **Logies. Wachthuizen. Terre-plein.** Binnen de bentengs en achter de verschanste liniën trof men dikwijls voor de wachthebbenden of voor de vaste bezetting loodsen of een soort barakken, hutten of pondoqs, dan wel afdaken aan. Ook de in § 78 besproken schuilplaatsen deden veelal als zoodanig dienst.

Deze inrichtingen tot legering waren, zooals gezegd is, gewoonlijk bestemd voor de wachthebbenden of de vaste bezetting dier versterkingen. Ook voor het geval laatstgenoemde niet in de onmiddellijke nabijheid der kampoengs gelegen waren of voor de van elders gekomen strijders in de nabij gelegen kam-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

poengs geen voldoende logies aanwezig was, werden dergelijke inrichtingen vervaardigd (zie voor de legering de §§ 40 tot 50).

Menigmaal werden ook binnen de bentengs of verschanste linië̈n achter de borstweringen verhoogde wachthuizen gebouwd, welke aan de daarin geplaatste schildwachten gelegenheid gaven het omliggend terrein beter te observeeren. Welke de inrichting dier wachthuizen was, werd gewoonlijk in het midden gelaten. Vermoedelijk waren zij wel uit bamboe en dergelijke materialen samengesteld, evenals de in de sawahs, ladangs, pepertuinen, e.d. voorkomende wachthuisjes.

Waar zulke wachthuizen ontbraken, werden de schildwachten ook wel in hooge boomen opgesteld.

Wat het terre-plein der bentengs aangaat, was dit veelal voor een deel ingenomen door smoorkuilen, een enkel maal door epaulementen of open schuilplaatsen (zie § 78), doch meestal vertoonde het een onregelmatige vuile binnenruimte.

Wat wij reeds in § 40 bij de legering van de inlandsche strijdbenden omtrent het veronachtzamen van alle hygiënische regels mededeelden, geldt ook voor deze versterkingen, althans wanneer zij gedurende geruimen tijd bezet geweest waren.

Ook voor een behoorlijke afwatering schijnen zij daarbij niet altijd gezorgd te hebben. Wij lazen ten minste menig keer van versterkingen, welke van binnen een vuilen, stinkenden poel vertoonden.

§ 80. **Munitiemagazijnen. Reduits.** Enkele voorbeelden komen in de Indische krijgsgeschiedenis voor, dat de inlandsche vijand ook een munitiemagazijn in zijn versterkingen had aangelegd. Van de inrichting van zoo'n munitiemagazijn werden echter geen gegevens verstrekt.

Vermoedelijk borg hij zijn zakken, vaatjes of kisten munitie onder de afdaken of blindeeringen, welke zich achter de borstweringen bevonden.

Bij hooge uitzondering werd van een soort reduit gesproken. Ook hiervan werd echter de inrichting niet of onvolledig vermeld.

§ 81. **Ingangen.** De ingang bij gesloten bentengs bestond gewoonlijk uit een nauwe opening in de borstwering of palissadeering, welke met een stevige deur of klinket werd gesloten. Deze ingang werd dan langs een pad bereikt, dat doorgaans, evenals de bedoelde sluiting, juist breed genoeg was om één man te laten passeeren, en meestal door de hindernissen en c. q. zelfs door de bortwering kronkelend was aangelegd.

Daardoor en door de dichtheid van de bamboe doeri of aoeraoer en andere hindernissen, dan wel van het onmiddellijk voorgelegen terrein, was die ingang dikwijls niet dan moeielijk te vinden.

Was er een buitengracht, dan werd de ingang gewoonlijk over een eenvoudige loopbrug, een boomstam of iets dergelijks

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

bereikt Bij uitzondering gebeurde het wel eens, dat hij door palissaden of boomstammen (tamboer) was afgesloten.

Binnen de benteng was soms nog een borstwering of travers aangebracht, om den ingang, bij het eventueel forceeren van bovenbedoelde deur of klinket, te verdedigen.

Een enkel maal sloten zelfs twee achter elkaar geplaatste deuren den ingang in de borstwering af; ook op het pad door de hindernissen werden daartoe wel eens zulke afsluitingen aangebracht.

Het was dan vooral op dergelijke afsluitingen en toegangen, dat de vijand zijn vuurmonden en schietkokers gericht had.

§ 82. **Drinkwater. Maatregelen tegen brandgevaar.** Wanneer geen stroomend water zich in de onmiddellijke nabijheid bevond, werden waperputten, steenen of houten vaten met water in de versterkingen aangetroffen, en (o. a. op Borneo) ook wel ijzerhouten perahoe's als waterreservoirs gebezigd.

Dat water deed dan vermoedelijk ook als brandbluschmiddel dienst. Hiertoe werden ook lodonqs, d. z. met water gevulde zware bamboe's, gebezigd.

Soms nam de vijand, ter voorkoming van brand, de atappen en welits van zijn hutten, pondoqs of barakken af.

Ook gebeurde het wel, dat onze troepen lappen of doeken, aan bamboe's of stokken bevestigd, m. a. w. een soort zwabbers, in de versterkingen aantroffen. Op Borneo kwam dit veel voor. Zelfs vond men in de versterking Goenoeng Tongka bamboe spuiten tot het blusschen van brand.

II. Eenige typen en voorbeelden.

§ 83. **Bentengs en verschanste liniën der Javanen.** Zooals reeds in § 62 werd opgemerkt, maakten de Javanen in den oorlog van 1825—1830 minder van versterkingen gebruik dan de andere Indische volken.

Wanneer zij het gevecht verdedigend voerden, trokken zij in den regel partij van ravijnen of djoerangs, rivieren, kampoeng-randen, enz., waarachter of waarin zij zich opstelden.

Slechts enkele voorbeelden zijn er, dat de Javanen tot een hardnekkige verdediging van versterkte terreinvoorwerpen overgingen of hun desa's tot een zoodanige verdediging hadden voorbereid (kraton van Plered, de desa Geger, de desa Djoengrangan en de nabijgelegen desa's op de hellingen van het Kelirgebergte (zie de §§ 95 en 101), doch zulks bleef uitzondering.

Evenzoo kwam het maken van bentengs tot steunpunt van de door hen ingenomen stelling of tot verdediging van een of ander punt zelden voor.

In de laatste helft van Juni 1826 moest de majoor De Ceuvelaere, bij zijn tocht van Wanasaba (Banjoemas) naar Merden (Bagelen), nabij en vóór Kali Goeboeq een wel bezette en hardnekkig verdedigde benteng nemen.

Den 3en April 1827 nam de kolonel Cleerens bij Kamiri Amba (Kadoe) 3 bentengs, welken den 21en April d.a.v. nogmaals moesten genomen worden, daar de vijand ze wederom hersteld

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

en zich daarin genesteld had. De opstandelingen hielden in die bentengs stand, nadat zij uit hun stelling verdreven waren, welke zij op een hoogte, voorwaarts van die bentengs, hadden ingenomen. De toegangen tot die stelling hadden zij met verhakkingen en borangs of randjoe's bemoeilijkt.

Den 16en April 1827 nam de luitenant-kolonel Diell twee bentengs, één bij Mergaloenjoe en één bij Randjingan (Bagelen).

Den 28en Januari nam de kapitein Schippers bij de desa Beron (Rembang) een benteng, welke uit op elkaar gestapelde rots- of bergsteenen bestond, zeer steile taluds had en door een 40 M. breede verhakking was omgeven [1]).

Uit deze voorbeelden kan men afleiden, dat het maken van bentengs bij de Javanen toch voorkwam, al behoorde het tot de uitzonderingen.

Wij wilden zulks alleen aantoonen, daar men door de voorstelling van sommige schrijvers allicht zou denken, dat de kraton van Plered en de desa Geger de eenige voorbeelden zijn, dat de Javanen zich in versterkingen verdedigd hebben [2]).

Van de inrichting van bovenbedoelde bentengs kunnen wij echter geen nadere gegevens verstrekken.

§ 84. Bentengs en verschanste linië̈n der Maleiers op Soematra's Westkust.

a. Algemeene opmerkingen [3]). De verschanste linië̈n, waarmede de Maleiers tijdens de Paderi-oorlogen hun loewaqs of landschappen nog omringd hadden, gaven een staaltje van de geduchte versterkingen, waartoe de inlandsche vijand met zijn beperkte hulpmiddelen in staat was. Ook hun kampoengs brachten zij in geduchten staat van tegenweer. De zooeven bedoelde verschanste linië̈n tusschen de loewaqs bestonden doorgaans uit een borstwering ± 2 M. dik, waarvan de plongée en het buitentalud met bamboe doeri of aoer-aoer beplant waren. Die borstweringen, waarachter de vijanden in den regel neerhurkten, waren veelal niet hooger dan ± 1 M. Daarvóór vond men doorgaans grachten, welke dikwijls zeer diep en breed en, zooals wij reeds vroeger opmerkten, door uitspoeling met stroomend water verkregen waren. Achter en tegen deze linië̈n waren gewoonlijk van afstand tot afstand wachthuizen op hooge stijlen geplaatst, ten einde door het hoogere gedeelte der bamboe doeri of aoer-aoer een vrij en ruim uitzicht op den omtrek te hebben.

Bij het tot stand brengen dier linië̈n was veelal ook partij getrokken van de terreingesteldheid, door ze langs ravijnen e. d. aan te leggen. Zij liepen gewoonlijk langs de grenzen van ieder landschap, over en door het meest ongelijke terrein. Zij waren meestal slechts op een zeer aanzienlijke hoogte in het gebergte afgebroken, waar de natuur tegen het doordringen onoverkomelijke hinderpalen in den weg legde.

Vóór de grachten werden in oorlogstijd randjoe's, verhakkingen, wolfskuilen en hindernissen van allerlei aard aangebracht; zoodoende werd het verdedigingsvermogen aanzienlijk verhoogd. Menigmaal is dan ook de grootste inspanning en onversaagdheid van onze troepen

---

1) Weitzel: „De oorlog op Java van 1825—1830." 1e Deel, blz. 308, 466—467, 472, en 2e Deel, blz, 125.

2) La Gordt Dillié: „Bijdrage tot de kennis der oorlogvoering in de Nederlandsch Oost-Indische gewesten." Blz, 52.

3) Deze zijn grootendeels ontleend aan den luit.-kolonel H. M. Lange: „Het Ned. O. I. Leger ter Westkust van Sumatra van 1819—1845". 2e Druk. 1e Deel, blz. 56—58.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

noodig geweest, om door zoo'n linie heen te dringen en dikwijls is er veel bloed gestort, zonder dat de meest schitterende pogingen daartoe met een gewenschten uitslag bekroond werden.

Niet alleen hadden de verschillende loewaqs, doch ook de verschillende districten en zelfs het grootste gedeelte der op zich zelf staande kampoengs zich op bovenstaande wijze versterkt.

Daar elk landschap en elk district zulk een verschanste linie bezat, werden bijna overal twee tegenover elkaar gelegen liniën op zeer ongelijke afstanden aangetroffen, op sommige plaatsen 100 à 200, elders slechts een 20-tal passen van elkaar gelegen. De zooeven bedoelde liniën bestonden toen reeds in vredestijd; doch ook elders, tijdens den oorlog, wierp de vijand bij herhaling geduchte versterkingen op, waarbij hij uitstekend van het stroomend water partij trok, niet alleen tot uitspoeling der grachten doch ook tot aanspoeling van den voor hun borstweringen vereischten grond. Aan deze in oorlogstijd opgeworpen versterkingen gaven de Maleiers in den regel grootere profielen en maakten zij daarbij van schietkokers gebruik. De aoer-aoer was dan daarbij door andere hindernissen of wel door pagars van aangevoerde bamboe doeri vervangen.

Hieraan kan toegevoegd worden, dat, al waren de versterkingen in den regel van aarde, er toch ook een enkel maal voorkwamen, uit palissaden of zware boomstammen bestaande, waarin schietgaten uitgespaard of uitgekapt waren (de verschanste linie van Ajer Papoe, 16 September 1833).

Ook steenen versterkingen werden aangetroffen doch zulks scheen uitzondering te zijn (de 2 bentengs bij Talang, 10 Mei 1834; de versterkingen bij Loeboeq Pinang in Sibanang, 29 Mei 1845).

Voorts zij hier nog ten overvloede vermeld, dat de benteng der Atjehers bij Tapoes uit een dubbele palissadeering bestond.

Wat het tracé aangaat, gold daaromtrent het in § 76 verhandelde. Ook dubbele verschanste liniën trof men bij de Maleiers aan.

Zoo bestond b.v. de verschanste linie van Gadoewi en Loeaq voor het gedeelte, dat den naam van de „linie van Gadoewi" droeg, uit een dubbele verschanste linie, waarvoor zich 4 bentengs bevonden, welke échelonsgewijze waren aangelegd [1]).

Dat de hindernissen zeer geducht konden wezen, moge blijken uit het feit, dat zich vóór de linie van Kapau (15 Augustus 1822) o.a. 3 grachten bevonden, waarvan de achterste zoo diep was, dat zij zonder bijzondere overgangsmiddelen niet was te overschrijden. Deze gracht droeg veel zoo niet het meest bij tot het échec, dat onze troepen daar ondervonden.

Bij Loeboeq Antai strekten zich de randjoe's, verhakkingen en andere hindernissen tot op 50 passen vóór de versterkingen uit [2]). Ook hier mislukte onze aanval (3 Mei 1838).

b. De verschanste linie van Marapalam (13—17 April 1823). Met welke onoverkomelijke moeilijkheden onze troepen bij de verovering der versterkingen op Soematra's Westkust dikwijls te kampen hadden, en met welk een oordeel en bekwaamheid de vijand bij het inrichten en verdedigen zijner stellingen te

[1]) H. M. Lange: „Het Ned. O. I. Leger ter Westkust van Sumatra". 2e Druk. 1e Deel, blz. 423—426; 2e Deel, blz. 10, 329 en 489—490.

[2]) H. M. Lange: „Het Ned. O. I. Leger ter Westkust van Sumatra". 2e Druk. 1e Deel, blz. 70—72; 2e Deel, blz. 286.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

werk ging, heeft o.a. de verdediging van de verschanste linie bij Marapalam (13—17 April 1823) bewezen, waar onze troepen onder den jongen, bekwamen en dapperen luitenant-kolonel Raaff een geduchte nederlaag leden en met een verlies van 2 officieren en 19 onderofficieren en manschappen aan gesneuvelden, 10 officieren en 127 onderofficieren en soldaten aan gewonden, zoomede met achterlating van 4 vuurmonden moesten aftrekken.

De stelling van Marapalam (zie Plaat III) sloot den weg van Tanah Datar naar Lintau af en lag op een hoogte van ± 1000 M. tegen de zuidelijke hellingen van den Goenoeng Sagoe. Zij strekte zich over een lengte van ± 1000 M. uit en bestond uit 4 rijen loopgraven, wier borstweringen van steen en aarde waren opgeworpen. Zij lagen en étage boven elkaar. De hindernissen bestonden uit wolfskuilen en randjoe's. Achter de linie waren tal van wachthuizen op palen opgericht.

Het mislukken van den aanval op 14 April schreef de luitenant-kolonel Raaff toe aan de zwarigheid, welke bestond in het beklimmen der steile hoogte, waardoor de manschappen uitgeput van vermoeienis boven kwamen, toen de inspanning van al hunne krachten eerst recht vereischt werd. Daarenboven hadden de vijandelijke borstweringen of loopgraven een boogvormig tracé, waardoor zij niet geënfileerd konden worden, terwijl de toegangen tot de stelling zoo nauw bleken te zijn, dat er voor 2 man in front bijna geen plaats was.

Hoewel men al deze moeilijkheden grootendeels voorzien had, kwamen er nog andere bij, die zoo mogelijk nog grooter waren, want, behalve het vuur, dat de vijand uit zijn versterkingen en uit holen — vermoedelijk in de berghellingen aanwezig — op onze troepen richtte, maakte hij ook nog van de steile hellingen gebruik, om zware steenen en balken, vóór de borstweringen aan touwen en rotans bevestigd, naar gelang onze troepen naderden, met zooveel behendigheid los te laten, dat het oprukken daardoor onmogelijk werd. Ook had de vijand de waterleidingen opgestopt en daardoor de steile hellingen door overstrooming glibberig en moeilijk beklimbaar gemaakt. Als gewoonlijk was het terrein in alle richtingen met randjoe's bezaaid [1]).

Tot ons leedwezen vonden wij geen verdere details over de linie bij Marapalam, noch bij den majoor Kielstra, noch bij den luitenant-kolonel Lange, noch in de andere door ons geraadpleegde bronnen, waardoor wij dus geen nadere gegevens over die geduchte linie kunnen mededeelen.

c. De verschanste linie van Matoewa. De meest volledige beschrijving troffen wij aan van de verschanste linie van Matoewa, welke den 10den September 1832 in onze handen viel, en waartegen onze troepen van 28 September tot 20 October 1833, haar andermaal moetende nemen, ernstig het hoofd stieten. Eerst in den nacht van 13 op 14 Juni 1834 gelukte het haar bij verrassing te nemen.

---

1) E. B. Kielstra: „Sumatra's Westkust van 1819—1825." Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië. Jaargang 1886.
Zie ook G. B. Hooijer: „De krijgegeschiedenis van Nederlandsch Indië van 1811—1894." 1e Deel, blz. 143.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Zij lag op den weg, welke van Fort De Kock naar de vallei van Alahan Pandjang (Bondjol) voert. Toen in September 1833 3 detachementen of colonnes onder den luitenant-kolonel Elout, de majoor De Quay en den majoor Eilers, respectievelijk uit de Padangsche Benedenlanden (van Mengopo via Loeboeq Ambaloe), uit de L Kota's (van Fort Van den Bosch via Siliki en Pau Datar) en uit Rau (van Fort Amerongen via Loeboeq Sikaping) tegen Bondjol zouden oprukken, werd van uit Fort De Kock een vierde detachement naar de verschanste linie van Matoewa gedirigeerd, ten einde de vijandelijke strijdkrachten aldaar zooveel mogelijk vast te houden of te binden.

Den 12en September marcheerde daartoe dat detachement ter sterkte van 2 compagnieën infanterie, 1 detachement Javaansche barisans, 2 houwitsers en 2300 man Maleische hulptroepen, onder bevel van den kapitein De Vos van Steenbergen naar den kampoeng Pantar af, welke tegenover Matoewa gelegen was (zie Plaat IV) en dienzelfden dag door de Paderi's in de asch werd gelegd, evenals de loodsen, welke daar door de Maleiers van Agam voor onze troepen waren opgericht.

Op bevel van den generaal-majoor Riesz werd in den nacht van 14 op 15 September een versterking (voor 1 officier, 50 geweren, 1 houwitser en een detachement hulptroepen van Batipoe) opgericht op een heuvel, welke in het ravijn lag, dat de verschanste linie van Matoewa van onze troepen te Pantar scheidde; deze heuvel had zeer steile hellingen doch op den top een plateau, dat even hoog was als de ravijnwanden. De vijand had verzuimd dit punt te versterken en trachtte toen herhaaldelijk maar vergeefs, de onzen vandaar te verdrijven. Ook ten Z. van den verbranden kampoeng Pantar werd tegen den rand van het ravijn een versterking voor onze troepen opgericht.

Het bovenstaande dient tot beter begrip van het volgende.

Het ravijn, dat zich tusschen de verschanste linie van Matoewa en onze positie te Pantar bevond was breed en 90 à 100 M. diep. Het strekte zich uit van het Z.Z.W. naar het N.N.O. Door dit ravijn kronkelde de Batang Matoewa, welke, noordwaarts stroomende, zich met de Kali Masang vereenigde, na tal van kleine riviertjes of beekjes, die haar rechts en links uit kleinere ravijnen toevloeiden, te hebben opgenomen. Zij was bijna altijd doorwaadbaar, hoewel haar waterstand zeer verschillend kon zijn.

De weg naar Bondjol liep links van kampoeng Pantar, waarvan hij door een eenigszins lager terrein was afgescheiden. Links van den weg lag, op een hoogte aan den rand van het ravijn, de bovenbedoelde versterking, waarin het detachement onder den kapitein De Vos van Steenbergen was gelegerd.

De weg, welke dus tusschen deze versterking en kampoeng Pantar doorliep, daalde daarna onmiddellijk met een bocht noordwaarts, langs den ravijnwand vrij steil naar beneden.

In het breede ravijn lag een weinig ten Z. en links van die versterking, aan de overzijde der rivier, de hoogte, waarop de onzen in den nacht van 14 op 15 September bovenbedoelde versterking hadden opgericht. Ten N. en Z. van die hoogte liepen beken, welke met bedoelde rivier samenvloeiden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De ravijnwanden liepen, vooral aan den W.-kant, waar de vijand zijn stellingen had, zeer steil op, zoodat die W. helling alleen langs eenige smalle ruggen, welke hier en daar tegen dien wand opliepen, te beklimmen was. Deze ruggen waren door den vijand van steile en diepe coupures voorzien, waarachter hij versterkingen had opgericht.

Eenige honderden passen ten N. of rechts van de plaats, waar de groote weg naar Bondjol door het ravijn liep, kwam een ander even diep doch smal ravijn daarop uit. Dit kleine ravijn liep in N.O. richting achter de vijandelijke versterkingen om en vervolgens, na zich O-waarts gebogen te hebben, op het daareven genoemde punt in het groote ravijn. Ten W. van dit en ten N. van het smalle stonden eenige huizen; achter de vijandelijke stelling lag de kampoeng Matoewa Oediq. Hier werd het smalle ravijn minder steil en diep. Ten Z.W. van onze redoute bij Pantar en nabij die op de hoogte in het groote ravijn lag de kampoeng Pau.

De rechtervleugel van de vijandelijke linie was tegen het gebergte, dat het meer van Manindjoe omsluit, aangeleund. De borstweringen liepen hoog tegen het gebergte op tot daar, waar het terrein geheel ontoegankelijk werd, alwaar ten overvloede nog een benteng als rechter steunpunt was aangelegd.

De linie liep overigens op de meeste plaatsen niet langs den rand van het groote ravijn, doch een weinig meer achterwaarts; op sommige plaatsen, waar die ravijnrand meer inboog, naderde zij dezen evenwel.

De linkervleugel der linie was achterwaarts omgebogen, en aldaar bevond zich tusschen de vijandelijke versterkingen en bovenbedoeld smal ravijn, een open vlakte met een paar kleine heuveltjes. Deze vlakte werd door een paar kleine bentengs, welke tegen den ravijnrand waren aangelegd, en door de coupures in de straks genoemde ruggen beschermd. Tegenover deze vlakte was het groote ravijn wat minder breed en de oostelijke wand, dus die aan de zijde van Pantar, wat minder steil.

De vijandelijke borstweringen waren meerendeels hoog en dik — détails omtrent de profielen ontbraken — terwijl daarin op vele plaatsen groote bamboe schietkokers waren aangebracht.

Vóór de linie was een breede diepe gracht, op sommige plaatsen waren er zelfs twee aangelegd. Op die plaatsen, waar de verschanste linie meer van den ravijnrand terugweek en bij de punten, waar de wand eenigszins beklimbaar was — zooals bij de bovenbedoelde ruggen — waren bentengs tot aan den rand van het ravijn vooruitgeschoven. Aoer-aoer of bamboe doeri zag men weinig, doch het tracé der linie was zoodanig, dat men bijna overal aan kruisvuur was blootgesteld, zoodra men haar naderde.

Achter de linie van Matoewa bevond zich de verschanste linie van Andalas, iets ten W. van het punt, waar de weg van Manindjoe dien naar Bondjol ontmoette. Deze linie was den 10en Sept. 1832 door den luitenant-kolonel Vermeulen Krieger genomen op den zelfden dag, dat die van Matoewa door hem was verrast (zie boven).

De linie van Matoewa schijnt niet met geschut bewapend geweest te zijn. Daaromtrent vonden wij althans geen gegevens. Lila's zullen waarschijnlijk wel tot de bewapening behoord hebben.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

d. De verschanste linie van Pasimpat Doerian Tarang. Ten slotte vermelden wij nog met een enkel woord de verschanste linie van Pasimpat Doerian Tarang. De vijand had zich hier versterkt achter een ravijn, dat 45 à 60 M. diep was. De linie bestond uit een borstwering en was niet uitgestrekt; zij had slechts een lengte van 300 passen. Achter de borstwering had de vijand een soort binnengracht gegraven, om zich tegen ons vuur te dekken. Vóór het ravijn, d. i. aan de zijde, vanwaar onze troepen kwamen, had hij wolfskuilen en randjoe's aangebracht. Op ongeveer 300 passen achter die linie bevond zich een tweede ravijn, op gelijke wijze versterkt. Over dit ravijn lag een brug, om de gemeenschap tusschen de beide liniën te onderhouden.

Binnen beide liniën waren barakken of loodsen gebouwd, waar 2000 à 3000 strijders konden gehuisvest worden. In die gebouwen vond men balé-balé's, van legmatjes voorzien. Op de borstweringen lagen een ontelbare menigte houten lansen, welke hadden moeten dienen, om onze troepen te bewerpen. Van een bewapening met geschut werd niets vermeld.

De linie van Pasimpat Doerian Tarang werd den 12en Mei 1845 door den luitenant-kolonel J. Van Swieten, door omtrekking van beide vleugels, vermeesterd. Pasimpat Doerian Tarang ligt in de XII Kota's, ten Z.W. van Soengai Pagoe.

Met deze voorbeelden hopen wij een denkbeeld van die versterkingen te hebben gegeven. Wij ontleenden ook deze gegevens aan den luitenant-kolonel H. M. Lange [1]).

§ 85. Bentengs der Niassers.

Zooals wij reeds zeiden bouwden de Niassers hun versterkingen voornamelijk van steenen, welke zij daartoe op elkaar stapelden.

De versterking, waartegen den 6en Januari 1856 het detachement onder den kapitein De Vos het hoofd stiet, bestond uit een rechte borstwering, dwars op den weg naar Orahili. Deze weg liep door de rimba, zoodat de troepen zich niet zijwaarts daarvan konden ontwikkelen en hij dus een defilé vormde.

Die borstwering bestond uit op elkaar gestapelde steenen, zij had een hoogte van 2 à 2.5 M., terwijl schietgaten waren uitgespaard. De steenen waren met klei gemetseld. Vóór de borstwering was op eenigen afstand een coupure in den weg gemaakt. Deze was met een voorgelegen verhakking versterkt. Achter die verhakking bevond zich een piketteering van 0,5 à 0,6 M. hoogte, bestaande uit piketten van scherpe doornen voorzien; zij waren op 1 dM. onderlingen afstand in den grond gestoken. Daartusschen waren randjoe's als gezaaid. Achter deze versperringen waren nog bovendien wolfskuilen gegraven, zoodat de vóór de borstwering gelegen hindernissen een aanzienlijke breedte hadden. Volgens de opgaven moet zij minstens 50 M. bedragen hebben.

Het profiel der borstwering werd niet nader beschreven. Haar lengte kon niet worden nagegaan, omdat haar vleugels zich in de rimba verloren.

---

1) Het Ned. O. I. Leger ter Westkust van Sumatra van 1819—1845. 2e Druk.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Een dergelijke borstwering vermeesterde den 29en Mei 1863 de kapitein Van Hamel op den weg van Hilibobo naar Orahili, welke ± ¼ uur meer zuidelijk liep dan die, door den kapitein De Vos in 1856 ingeslagen.

Ook de versterkingen, welke den 1en Juni 1863 de voorwerken van Orahili op den weg naar Fadoro bleken uit te maken, bestonden uit steenen borstweringen. Zij waren door randjoe's, wolfskuilen, verhakkingen, enz. en voorts door een diepe gracht versperd. Bovendien waren zij door het struikgewas uitstekend gemaskeerd.

Het voorwerk, dat den weg van Fadoro en den meest noordelijken van Hilibobo afsloot, had den vorm van een flèche met 2 nagenoeg loodrecht op de kapitaal staande vleugels [1]).

Na de verovering van Orahili (1 Juni 1863) werden ook dergelijke versterkingen ten Z. van dien kampoeng, op den weg naar Hilibobo, aangetroffen, o. a. een borstwering met 8 schietgaten voor lila's, welke dien weg geheel bestreek. Vóór die borstwering versperden evenzoo wolfskuilen, randjoe's en verhakkingen den toegang.

De borstwering, den 29en Mei t. v. door het detachement van kapitein Van Hamel genomen (zie boven), was ook weder hersteld. De vijand had toen, door het maken van een aarden borstwering en een groot aantal wolfskuilen, zich tegen een omtrekking trachten te dekken, daar hij op zooeven bedoelden datum door een omtrekkende beweging die stelling verloren had [2]). De vijand had dus geleerd.

§ 86. Bentengs der Atjehers.

De versterkingen der Atjehers waren in den regel van aarde. Ook steenen versterkingen werden bij hen aangetroffen, b.v. Kota Pantai Tjermin, Kota Mogat (April 1873), Kota Pohama (van oud-Europeeschen oorsprong), Kota Peraq, Kota Pedir (Dec. 1873), terwijl gepalissadeerde werken evenzoo eenige malen voorkwamen; wij herinneren o. a. aan de versterkingen te Geloempang (in Djolok op de Oostkust, Nov. 1873), de Kedai Tandjoeng Semantoh (Nov. 1876), Tepin Tjedé (Simpang Olim, Nov. 1876), de versterkingen te Tepin Serin (evenzoo in Simpang Olim, Juli 1877), enz.

Ook bij de Atjehers maakten de bentengs in den regel deel uit van verschanste linièn of van versterkte kampoengranden. Zij kwamen ook als min of meer op zichzelf staande werken voor.

Zij hadden zeer uiteenloopende afmetingen, soms zelfs het karakter van vluchtige verschansingen.

Wederom betreuren wij het veelvuldige gemis aan volledige gegevens in de te onzer beschikking staande bronnen. Nochtans hopen wij met het onderstaande genoegzaam het karakter der versterkingen weer te geven.

Wij merken al dadelijk op, dat, waar gesproken wordt over aardmanden, daarmede bedoeld worden mandjes van gevlochten palmbladeren, welke met grond of klei gevuld werden. De borstweringen, uit deze aardmanden opgestapeld, hadden uit den aard der zaak steile taluds.

Voorts waren de Atjehers, door het van elders aandragen van dergelijke gevulde mandjes, in staat, in korten tijd versterkingen

---

1) W. A. Van Rees: „De Pioniers der beschaving." Blz. 11, 61—65 en 67—69.
2) W. A. Van Rees; „De Pioniers der beschaving." Blz. 72—73.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

op te werpen op punten, waar de drassige gesteldheid van het terrein zich tot graven minder leende of het vuur van onze versterkingen hun daarin anders te veel bemoeilijkt zou hebben. Bovendien verkregen zij daardoor op eenvoudige wijze een vrij goede bekleeding der taluds.

a. De bentengs in Soerian. Den 26en Juli 1874 namen onze troepen na een hardnekkig gevecht de benteng te Soerian (Merasa). De kampoeng Soerian (zie Plaat V) was van de N.W. daarvan gelegen kampoengs Lamdjabat en Tjoet Aroem, door welke onze troepen oprukten, door een 100 M. breede sawahstrook gescheiden. De rand van Soerian bestond uit een levende pagar (zie § 105). Achter deze pagar was op korten afstand een tweede pagar, welke 1 M. dik en zoo dicht begroeid was, dat men er slechts met moeite door heen kon zien. Alleen was waar te nemen, dat zich een kleine grasvlakte achter deze heg bevond en meer links een loopgraaf was aangelegd. Onze troepen ontvingen, toen zij achter die pagar waren aangekomen, een hevig vuur in front, dat echter slecht gericht was en geen uitwerking had. Eerst, toen onze tirailleurs door die heg waren gedrongen, bleek het, dat zij zich op korten afstand van een sterk bezette benteng bevonden, waaruit zij hevig beschoten werden, Ook het verder omgelegen terrein was met pagars begroeid. Op ± 10 M. achter de benteng bevond zich een kleine hoogte, van welke de vijandelijke versterking min of meer gedomineerd kon worden.

Uit het bovenstaande kan men zich eenigszins een denkbeeld vormen van het om de benteng gelegen terrein.

De versterking bestond uit een vierhoekige redoute met 20 en 18 M. lange facen.

De borstwering was deels met blokzoden, deels met aardmanden steil opgezet. Zij had een hoogte van ± 2 M. en een zoodanige dikte, dat er later op de plongée genoeg ruimte bleek te bestaan voor den troep, welke bij de bestorming het vuur op de verdedigers binnen de benteng richtte.

Vermoedelijk zal de dikte, in verband daarmede, 1 à 1.5 M. bedragen hebben. In de keel van de benteng, d. i. aan de zuidzijde, bevond zich de ingang, welke door een stevige deur gesloten was. De hindernissen bestonden uit bamboe doeri en randjoe's, welke zoo geducht waren, dat van bestorming geen sprake kon wezen, voordat de genietroepen ze hadden opgeruimd. De benteng was ook door een droge gracht omgeven. Deze schijnt geen groote afmetingen gehad te hebben en alleen tot het verkrijgen van grond te hebben gediend. De geschutbewapening bestond uit 2 kleine ijzeren vuurmonden, 1 vierpondscarronnade op een slede en 1 lila.

Aan de noordzijde der benteng was een loopgraaf aangebracht, welke als een soort voorwerk was te beschouwen. Ook in het omgelegen terrein waren eenige loopgraven opgeworpen. Voorts dienden ook de pagars in het omgelegen terrein tot dekking van de vijandelijke schutters.

In kampoeng Empeiroem schijnen daarenboven een tweetal bentengs gelegen te hebben (zie Plaat V). Wij vonden daarvan geen beschrijving.

b. De bentengs in Langkeroeq. Den 28en Sept. 1874 veroverden onze troepen 8 bentengs in den kampoeng Langkeroeq, ten O.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

van de Atjeh-rivier, nabij Penajoeng. Die bentengs waren in 3 linièn aangelegd, waarbij op een aanval van de zijde der Atjeh-rivier gerekend was (zie Plaat VI).

De eerste linie bestond uit 3 bentengs in den W. rand van den kampoeng, de tweede uit 3 bentengs ten O. van en langs den Pedirdijk, de derde uit 2 bentengs, welke meer oostelijk in den kampoeng lagen.

Daar onze troepen van Lam Poeloe en Lam Ara, twee onzer ten N. van Penajoeng gelegen versterkingen, oprukten, ageerden zij tegen de rechtervleugel dezer linièn en namen zij dus de vijandelijke stelling over haar geheele diepte in de flank. De voorste linie werd echter uit het zuiden aangevallen, welke aanval eveneens van uit Lam Poeloe plaats had.

De zuidelijke versterking der 1e linie was een vierhoekige redoute, met facen van 50 en 15 M. lengte. De borstwering was 2 M. hoog en van schietgaten voorzien.

Dwars door de redoute liep een travers, waardoor zij in twee helften werd gesplitst, waarvan ieder op zichzelf te verdedigen was. In elke dezer deelen was een deur aangebracht. Deze deuren lagen in de keel, d. i. in de Oosterface van de versterking. De dikte der borstwering werd niet opgegeven, evenmin de inrichting der schietgaten.

Om de benteng was een gracht, daarvoor een breede bamboedoeri pagar aangebracht.

De twee andere bentengs der eerste linie waren evenzoo vierhoekige redoutes, met ± 12 M. lange facen. Zij waren op overeenkomstige wijze aangelegd. Vermoedelijk zal de travers dwars door de benteng bij deze beide laatste wel ontbroken hebben; daarvoor waren zij te klein.

De tweede linie van versterkingen lag midden in den kampoeng en, zooals gezegd is, ten O. langs den Pedirdijk. De meest noordelijke benteng dezer linie was omgeven door een 3 M. dikke, dicht begroeide bamboe-doeri pagar. Zij bestond uit een vierhoekige redoute, evenals de reeds genoemde van rechthoekigen vorm, met facen van 25 en 12 M. De borstwering was 2 M. hoog, 1,4 M. dik, loodrecht opgezet en met sasaqs bekleed. Achter de Westerface bevond zich een houten banket. Langs de geheele borstwering waren blindeeringen aangebracht, uit balken en planken samengesteld. De versterking was op doelmatige wijze van traversen voorzien, doch de afmetingen dezer dekkingen werden niet vermeld.

De geschutbewapening bestond uit 2 drieponders en 1 lila.

De daarnaast gelegen, dus de middelste versterking van de drie was eveneens een vierhoekige redoute, in den vorm van een vierkant, met 18 M. lange zijden. Deze benteng was evenals de voorgaande ingericht, doch had geen geblindeerde schuilplaatsen.

De zuidelijkste van de in de tweede linie gelegen bentengs had weer den vorm van een rechthoek, met zijden van 40 M. en 14 M., geblindeerde schuilplaatsen en overigens dezelfde borstwering en dezelfde inrichting als de beide voorgaande.

Terwijl de tweede slechts met 1 drieponder bewapend was, telde laatstgenoemde benteng 2 drieponders en 1 lila.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Van de 2 in derde linie gelegen versterkingen was de meest noordelijke de sterkste. Zij had een rechthoekig tracé.

De facen waren 30 à 35 M. lang. In elken saillant was een soort bastion, met een drieponder en barbette. Deze barbetten schijnen uit houten stellingen bestaan te hebben, vermoedelijk van planken en balken vervaardigd.

De borstwering dier redoute was 2,5 M. hoog en 1,5 M. dik. Denkelijk was ook die steil opgezet of bekleed, evenals bij de bentengs in de tweede linie. De afsluiting was door een smalle deur gevormd, waarvóór een travers lag. In elk bastion stond een drieponder.

De benteng was door een 3 M. breede en 2 M. hooge bamboedoeri pagar omgeven.

De zuidelijk van deze redoute gelegen benteng had een zelfde tracé als de laatstbedoelde doch slechts 22 en 15 M. lange facen. Zij had, evenals die in tweede linie gelegen, een borstwering, welke 2 M. hoog en 1,4 M. dik was, geblindeerde schuilplaatsen en traversen, doch geen geschutbewapening.

De geheele inrichting kwam met de in tweede linie gelegen versterkingen overeen.

c. De bentengs in Lemboeq en Berawi (November 1874). De op plaat VI voorkomende versterkingen in de kampoengs Lemboeq en Berawi, welke den 7en November 1874 genomen werden, hadden alle een rechthoekig tracé en vormden vierhoekige redoutes, welke door bamboe-doeri pagars waren omgeven. De borstweringen waren alle ± 1,20 M. hoog, hadden een dikte van 0,8 M. en waren eveneens met bamboe doeri beplant. De meest zuidelijke, aan de rivier gelegen benteng had echter een dikkere borstwering. *Op haar plongée* waren wolfskuilen met scherp aangepunte bamboe's geplaatst.

In de bentengs waren hutten of pondoqs opgericht. In den N.W. saillant van de laatstbedoelde versterking stond een huis, dat hardnekkig verdedigd werd. Of dat huis op een of andere wijze versterkt was, werd niet vermeld.

Zooals men uit de schets kan zien, lagen de bentengs deels in den N. kampoengrand, deels in den kampoeng en in dicht begroeid terrein.

Volgens de schets was ook de rand in den N.W. hoek van kampoeng Berawi versterkt. Wij vonden echter alleen van een met bamboe-doeri omringden rand en versperde toegangen melding gemaakt.

De gezamenlijke geschutbewapening bestond uit 2 bronzen lila's, 1 ijzeren drieponder en 1 ijzeren tweeponder.

d. De bentengs in en nabij de kampoengs Kadjoe en Meroe (September 1876). De versterkingen, welke onze troepen den 26en Sept. 1876 in de kampoengs Kadjoe en Meroe en ten N. van eerstgenoemden namen, kunnen mede een denkbeeld van de Atjehsche bentengs geven (zie Plaat VII).

De versterking A bestreek de sawahstrook ten O. van kampoeng Tjadé Raja. Deze benteng bestond wederom uit een vierhoekige redoute en was aan de W.- en N.-zijde door 3 bamboe-doeri pagars omgeven, welke op onderlinge afstanden van 100 en 50 M. van elkaar stonden. Voorts was de benteng

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

door een gracht omringd, waarvan de diepte en breedte niet vermeld werden, doch welker afmetingen niet groot geweest kunnen zijn, daar onze troepen er zonder bezwaar doorheen schijnen getrokken te zijn. Tusschen de gracht en de borstwering bevond zich nog een 3 M. breede bamboe-doeri pagar. De borstwering was 3 M. hoog. Haar bewapening bestond uit een kanon van 9 cM. en 3 lila's, alle, naar het schijnt, op affuiten.

De overige versterkingen in kampoeng Kadjoe werden door een ± 360 M. lange loopgraaf BB gevormd, waarvóór op den rechtervleugel een benteng lag, terwijl nabij en dicht achter den linkelvleugel evenzoo een benteng werd aangetroffen.

Op ± 150 M. achter het midden der loopgraaf lag nog een vierhoekige redoute.

Van deze bentengs vonden wij geen nadere bijzonderheden, wel van de benteng C, waarvan wij tevens een plattegrond aantroffen en de doorsnede *a b* construeerden.

Deze bestond uit een vierhoekige redoute, waarvan de facen 27 en 25 M. lang waren. De borstwering was steil opgezet. Waarmede of op welke wijze zulks geschied was, is ons onbekend. Achter die borstwering, welke 3 M., op sommige plaatsen 2,5 M. hoog was, bevond zich een banket (van hout of van aarde?). In 3 der saillanten waren barbetten, waarvan één 2 M., de twee andere 3 M. hoog (even hoog als de borstwering).

Binnen de versterking werden gebouwtjes of pondoqs aangetroffen. Enkele traversen en parados dienden tot dekking tegen enfileer- en reversvuur. Ook had de vijand, wat wel vermelding verdient, voor een privaat gezorgd (zie den plattegrond). Een put binnen de versterking verschafte het benoodigde drinkwater. Tevens bevond zich in het inwendige (bij de keel) een soort reduit (zie doorsnede *a b*) waarbinnen een der zooeven bedoelde barbetten was gelegen. Deze barbet was voor de opstelling van 2 vuurmonden ingericht.

De redoute was volgens de opgaven door een 10 M. breede bamboe-doeri versperring omgeven. Volgens den plattegrond bedroeg die breedte 9 en 15 M.

Ongeveer in het midden dier hindernis had men een gracht aangebracht, welke 2 M. diep en 1 M. breed was, nagenoeg loodrechte taluds had en met doorntakken was opgevuld.

In de keel van het werk, waar de hindernis slechts 9 M. breed was, boog zich een smalle doorgang rechthoekig door deze laatste heen. Deze doorgang was met 2 poortdeuren afgesloten. Zij bestonden uit zware aan elkaar verbonden bamboe's, welke door middel van een ijzerhouten palang-pintoe konden gesloten worden,

Door dezen doorgang en de zorgeloos gesloten poortdeuren werd de benteng door onze troepen bestormd en genomen.

De geschutbewapening bestond uit 4 drieponders.

De bentengs in kampoeng Meroe waren minder geducht.

De versterking D bestond uit een vierhoekige redoute, met een aarden borstwering, welke 1,5 M. hoog was en waarop een versperring van bamboe-doeri takken was aangebracht.

De bewapening bestond uit 1 ijzeren drieponder, 1 ijzeren tweeponder, 2 groote en 1 kleine lila.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Deze benteng was binnen den kampoengrand gelegen.

De versterking E bestond uit een half gesloten vierhoekige redoute, waarvan de oostelijke of half-gesloten face door den kampoengrand gevormd werd. Zij lag dus in de sawah tegen den kampoeng aan. De borstwering was 1,5 M. hoog en 1 M. dik, met een bamboe-doeri pagar op de plongée.

Evenwijdig aan de Z.W.- en N.O.-facen waren op het terre-plein met onderlinge afstanden van ruim 15 M. doorloopende épaulementen aangebracht, zoodat de benteng uit 3 van elkaar gescheiden gedeelten bestond, die de vijand achtereenvolgens verdedigde.

De facen waren ± 60 en ± 50 M. lang.

In het meest noordelijke gedeelte der versterking stond een ijzeren vuurmond van groot kaliber.

De benteng F bestond evenzoo uit een vierhoekige redoute. De N.W.-face, welke evenals de andere ± 60 M. lang was, werd gevormd door een aarden borstwering, de drie andere facen door een lagen wal of dijkje met een bamboe doeri pagar.

Bij den N.W. saillant bevond zich nog een borstwering, welke in den kampoengrand gelegen was en een daargelegen voetpad afsloot. Deze borstwering was 20 M. lang. Nadere gegevens omtrent de profielen waren niet vermeld. Uit de beschrijving zou men afleiden, dat deze versterkingen een zeer vluchtig karakter droegen of nog niet voltooid waren.

In de N.W.-face bevonden zich twee, in de N.O.-face één opening, waardoor men achter de zooeven bedoelde borstwering kon komen.

In de benteng werden 5 vuurmonden en 2 lila's, achter de bedoelde borstwering 2 vuurmonden en 1 lila gevonden [1]).

e. De benteng Lam Boeroe (Maart 1876). Een andere merkwaardige versterking was de benteng Lam Baroe, welke den 7en Maart 1876 door onze troepen na een hardnekkig gevecht werd genomen. Zij was een vierhoekige redoute en had den vorm van een gelijkbeenig trapezium, waarvan de basis naar het N. gekeerd was (zie Plaat VIII). De Zuiderface had een lengte van ± 15 M., de andere van ± 30 (volgens de schets ± 35 M.).

De aarden borstwering had blijkens de opgaven een hoogte van 1 à 1.5 M. bij de buitenkruin en 1.5 à 2 M. bij de vuurlijn, zoodat deze iets hooger lag. De dikte bedroeg 1.5 à 2 M. De binnen- en buitentaluds waren met rondhouten bekleed, welke loodrecht in den grond stonden en dwars door de borstwering met rotan aan elkaar verankerd waren.

Achter de borstwering bevond zich een laag banket en op 1 M. van den voet van het bankettalud een binnengracht, die 2 M. breed en 0.75 M. diep was. Deze gracht stond ten boorde toe vol water. Vermoedelijk had zij gediend tot het verkrijgen van grond voor de borstwering. Ook is het mogelijk, dat zij tot betere dekking tegen het vuur was aangebracht, doch door de slechte afwatering van de benteng, vol geloopen was. Daar door de uitgraving van den grond het terre-plein lager was

1) De bovenstaande beschrijvingen en schetsen zijn ontleend aan den majoor E. B. Kielstra: „De beschrijving van den Atjeh-oorlog."

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

geworden dan het omgelegen terrein, was het n.l. in een modderpoel veranderd. Ook is het denkbaar, dat de binnengracht tot draineering van het terre-plein had moeten dienen doch daarvoor te geringe afmetingen had.

Binnen de benteng werden pondoqs aangetroffen, welke van bamboe vervaardigd, met atap ingedekt en van balé-balé's voorzien waren.

Zoowel in als buiten de versterking, vóór de Oosterface, was een diepe put gegraven.

Gracht, putten, terre-plein en pondoqs waren als bezaaid met uitgekauwd suikerriet en ander vuil, dat in de modder lag te rotten en een ondraaglijken stank verspreidde.

De hindernissen bestonden langs de N.- en Z.-facen uit een bamboe-doerie verhakking, langs de O.-face uit dicht ineen gegroeid kreupelhout, langs de W.-face uit bamboe-doeri stoelen. Langs deze face liep tevens een gracht van zeer kleine afmetingen en wellicht van ouden datum. Wat men langs de andere facen vond, was slechts een ondiepe, grootendeels droge sloot, met verhakkingen opgevuld.

De ingang werd in de O.-face, nabij den N.O. saillant gevonden. Zij bestond uit een doorgang in de borstwering, welke ter plaatse verbreed was. Deze doorgang, waarvan de taluds loodrecht opgezet waren, had een breedte van 80 cM., boog zich in de borstwering rechthoekig om en was met een houten deur afgesloten. Een voetpad leidde van dien ingang door de hindernissen naar een tweede, maar kleinere versterking, welke aan de Atjeh-rivier gelegen was,

Zooals uit de schets blijkt, lag de benteng nabij den Z.W.hoek van en binnen den kampoeng. Het terrein tusschen de hindernissen en den kampoengrand was zoodanig met struikgewas en bamboestoelen begroeid en met levende pagars doorsneden, dat de versterking eerst op 50 passen afstand werd waargenomen.

Als voorbeelden van vluchtige bentengs wenschen wij nog in het kort aan te stippen Kota Nawas, dat den 13en Juni 1890 nabij Edi Tjoet werd genomen.

Kota Nawas bestond uit een vierhoekige redoute, welker borstwering slechts 1 M. hoog en 0.5 M. dik was. Daarvoor lag een droge gracht, welke door een dubbele pagar van dadapdoeri was omgeven.

Aan de N.-zijde was de benteng nog niet voltooid [1]).

Hiermede besluiten wij de gewone aarden versterkingen [2]).

f. De bentengs Kota Pohama, Kota Mogat en Pantai Tjermin.

Als type van een oud-Europeesche steenen benteng noemen wij Kota Pohama (zie Plaat IX).

Van deze versterking welke den 13en December 1873 bezet werd, bestonden 3 facen; de vierde face was slechts voor een gedeelte aanwezig. Of zij ooit voltooid geweest is, is moeilijk te zeggen; er waren althans geen overblijfselen van dat ontbrekend gedeelte.

---

1) Zie Ind. Mil. Tijdschrift 1891: „De Edi-Expeditie van 1890." 2e Deel, blz. 335. In de nood op blz. 350 zal men een beschrijving vinden van Paja Enjo, dat den 16en Juni 1890 in Oleh Gadjah werd genomen en de sterkste benteng was, gedurende die expeditie door onze troepen vermeesterd.

2) De beschrijving van Lam Baroe is evenals die van Kota Pohama ontleend aan den kolonel H. F. Meijer: „Atjeh van 26 December 1875 tot 4 September 1876." Zie blz. 138—139 en 43—44.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

De versterking was overigens zeer vervallen.

Zij had den vorm van een vierhoekige redoute met twee bastions. De steenen borstwering of muur had een hoogte van 1.5 à 2 M. en een dikte van ruim 1 M. Zij was nagenoeg loodrecht opgetrokken. Een banket ontbrak. Ook een buitengracht was afwezig. Uit welke steensoort de muur bestond, vonden wij niet vermeld.

De versterking, welker facen een lengte van 50 à 60 M. hadden, lag op een eilandje in de lagune tegenover de monding van de Kroeëng Titi Pandjang. Nabij de W.- en O.-facen vond men over de geheele breedte van het eiland bamboe-doeriafsluitingen aangebracht.

Volgens den generaal Van Swieten [1]) zou er in de versterking nog een reduit bestaan hebben, toen onze troepen haar in bezit namen.

Volgens de schets waren er op het eiland, evenwijdig aan de kust en in de richting van de keel der versterking, loopgraven aangebracht. Aan de overzijde der lagune bevond zich een 800 M. lange loopgraaf met een omgebogen flank op den rechtervleugel.

Ook Kota Moesapi was een steenen versterking met 2 bastions op de diagonaal (zie § 87 sub 2).

Ten slotte vermelden wij nog als steenen bentengs Kota Mogat en Kota Pantai Tjermin, welke den 8en en 9en April 1873 veroverd werden. Beide waren aan de zeekust, in Merasa, gelegen (zie Plaat X).

Kota Pantai Tjermin was een groote vierhoekige redoute, welke den vorm van een trapezium had, waarvan de basis naar zee was gekeerd. Aan de landzijde was zij open. De face aan de zeezijde had een lengte van ± 200 M. Het werk was ± 80 M. diep.

De borstwering bestond uit een vervallen muur van klipsteen, ± 2.5 à 3 M. hoog, waarachter een aarden wal was opgeworpen.

In den N.O.-saillant lag een bastion met schietgaten, terwijl ook in den Z.W.-saillant zich sporen van een dergelijk bastion vertoonden.

Kota Mogat, op ± 500 M. noordwaarts van Kota Pantai Tjermin gelegen, had evenzoo den vorm van een trapezium. De facen, welke evenwijdig aan de kust liepen, hadden een lengte van 190 en 150 M.; de N.O.-face was 110 M., de Z.W. 55 M. lang. De N.W.-face was gebroken.

De N.- en Z.-saillanten hadden elk een bastion; het N.-bastion bestreek het strand, het Z.-bastion de vlakte, tusschen deze benteng en Kota Pantai Tjermin gelegen.

De borstwering bestond uit een muur, van lossen kalksteen opgemetseld. Deze muur was 3 M. hoog en 1 M. dik. De keelborstwering bestond uit een lagen aarden wal, welke onmiddellijk tegen het moeras aansloot.

Achter het Z.-bastion vond men een loopbrug over de achter de benteng gelegen Aroesan.

De ingang was in de N.O.-face. Van hier voerde een loopgraaf naar buiten, zoodat de verdedigers gedekt naar binnen en naar buiten konden gaan.

---

1) De waarheid over onze vestiging in Atjeh. Blz. 109.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Hindernissen schenen bij geen van beide versterkingen te zijn aangebracht.

De bewapening van Kota Pantai Tjermin bestond uit 3 oude ijzeren vuurmonden van 6 en 8 pond en een soort bronzen mortier van 47 cM., benevens een 12-ponder, welke, zonder affuit, op de borstwering lag.

Kota Mogat was met 8 vuurmonden van verschillend, meest klein kaliber bewapend, die alle van affuiten voorzien waren.

g. De benteng Tepin Tjedé (November 1876). Als type van een gepalissadeerde benteng halen wij Tepin Tjedé (Simpang Olim) aan.

Deze versterking is ons, om zoo te zeggen bij verdrag overgegeven.

Zij lag op den linkeroever van de rivier van Simpang Olim, en diende om dit vaarwater te verdedigen (zie Plaat XI).

Zij bestond uit een vierhoekige redoute, welker facen 20 M. lengte hadden.

De borstwering was een palissadeering van boomstammen, waarvan de hoogte en dikte niet vermeld waren. Tegen de binnenzijde waren blindeeringen aangebracht — vermoedelijk ook van boomstammen — welke met aarde overdekt waren en schuin afliepen.

De ingang, welke in de keel van het werk, d. i. in de van de rivier afgekeerde face, was gelegen, bestond uit een nauwen gepalissadeerden doorgang, door een stevige deur afgesloten. Boven den ingang was een van planken vervaardigd wachthuis aangebracht.

Het terre-plein was bijna geheel door een vierkanten vijver ingenomen, welke tot het smoren van de in de benteng geworpen granaten moest dienen.

De benteng was omgeven door een 2 M. breede natte gracht; hoe diep deze was, kunnen wij niet mededeelen.

De versterking telde 7 kanonnen van 6 en 3 pond, welke voor het meerendeel op de rivier gericht waren.

Of die vuurmonden over bank dan wel door schietgaten moesten vuren, werd evenmin als bij de meeste der bovengenoemde bentengs vermeld.

In de nabijheid en benedenstrooms van Tepin Tjedé lag evenwijdig met de rivier een borstwering, vermoedelijk van aarde, waarachter een drieponder stond opgesteld.

Benedenstrooms van deze bevond zich dwars door de kali een staketsel, bestaande uit ingeheide boomstammen, waarin slechts een smalle doorgang gelaten was. Achter dit staketsel was een zware ijzeren ketting over het water gespannen.

Het terrein was op beide oevers moerassig en deels met bakau-boomen begroeid.

Wij hopen met bovenstaande beschrijving eenig denkbeeld van de benteng Tepin Tjedé te hebben gegeven [1]).

§ 87. **Verschanste liniën der Atjehers.**

Als zoodanig wenschen wij te bespreken de verschanste liniën van Tiban, Pagar Ajer en Senangri, voor zoover de gegevens ons daartoe

---

1) Deze beschrijving is evenals die van Kota Pantai Tjermin en Kota Mogat ontleend aan den Majoor E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog."

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

in staat stellen. De verschanste linie, gevormd door de versterkingen van Pakan Atjeh en Panglima Polim worden bij de verdedigingswerken van den kraton behandeld (zie § 96).

a. De verschanste linie van Tiban. Deze strekte zich van de Titi Pandjang tot aan de Atjehrivier (zie Plaat IX) uit, en diende blijkbaar tot verdediging van het voorgelegen kustgedeelte, zoomede tot verdediging van de enkele paden, welke door het tusschen beide rivierarmen gelegen moeras naar den kraton leidden, o. a. de paden, welke van Kandang Radja Bedil naar den Pedirdijk, van kampoeng Koewala en van Moesapi over de Titi Pandjang zuidwaarts liepen.

Van de versterking op den rechtervleugel tot aan Kandang Radja Bedil was de linie, linea recta gemeten, 1800 M. lang. Rekent men ook Kota Babi met de bij de Koewala Atjeh gelegen versterkingen daaronder, dan werd die lengte in rechte lijn ± 2600 M.

Voor het tracé verwijzen wij naar Plaat IX en het is voornamelijk om het tracé, dat wij deze linie vermelden.

Uit de schets blijkt dan, dat de versterkingen ten W. van Kota Peraq een dubbele verschanste linie vormden en ten O. dier benteng slechts uit een enkele linie bestonden. Alleen lag voor dit gedeelte nog de door den vijand niet bezette versterking Kota Moesapi.

De verschillende bentengs waren door loopgraven en borstweringen onderling verbonden. Van de profiels kunnen wij geen details mededeelen. Vermoedelijk waren de loopgraven van zwaar profiel, terwijl de borstweringen — deze zullen voornamelijk in de moerassige gedeelten der stelling aangetroffen zijn — waarschijnlijk het karakter van de in de vorige § behandelde gedragen hebben.

Waaruit de hindernissen bestonden en in hoever die overal waren aangebracht, vonden wij niet aangegeven; alleen kan gezegd worden, dat zich voor het O. gedeelte, tusschen de bentengs A en B, een bamboe-doeri pagar uitstrekte.

Voorts geeft de kolonel Meijer [1]) een beschrijving van Kota Moesapi. De wallen waren gedeeltelijk van steen, gedeeltelijk van aarde. Tegen de W.- en O.-facen leunden flèches aan, waarvan de keel tegen die facen aansloot. Vermoedelijk werden hier *katten* of *cavaliers* in de bastions bedoeld, daar genoemde schrijver verder ook zegt, dat de „katten" en „bastions" ingestort waren, terwijl deze oudtijds gebezigde werken den vorm van flèches hadden.

Het geheele werk was zeer vervallen, en de binnenruimte door puin en een modderpoel ingenomen. Ook de buitenmuren waren ingestort.

Verder deelt kolonel Meijer van Kandang Radja Bedil mede, dat deze benteng, welke gedeeltelijk uit aarde, gedeeltelijk uit steen bestond, nog vrij goed was, zoodat zij later met weinig moeite tot een versterking onzer troepen kon ingericht worden.

Van het terrein in en om de stelling bij Kandang Radja Bedil en van de stelling zelf zegt die schrijver, dat de geheele terreinstrook tusschen die benteng en Kota Moesapi nog (dit was in 1875 en 1876) de sporen vertoonde van de

1) Atjeh van 26 December 1875 tot 4 September 1876. Blz. 45.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

vele aardewerken, welke vóór, tijdens en tusschen de beide Atjeh-expeditiën, door den vijand waren aangelegd. Onder en tusschen de vele ingravingen en aardophoogingen vond men groote en kleine redoutes. In de nabijheid van Kandang Radja Bedil muntten daarvan twee uit, waarvan de eene ten N., de andere ten Z. van kampoeng Koewala gelegen was. Vermoedelijk had de kolonel hier Kota Laksamana en Kota Rentang op het oog [1]).

Het terrein ten W. en Z. der linie was zeer moerassig, ten N. daarvan tot aan het strand was het zandig, ten Z. van de Kroeëng Lehen bestond het uit sawahs. Ook ten N. daarvan strekte zich een sawahstrook uit.

Binnen de linie lag de kampoeng Koewala en niet de kampoeng Tiban, zooals op oude kaarten staat aangegeven. De kampoeng Tiban lag evenals de kampoeng Djelingké ten O. van de Titi Pandjang, zoodat de linie van Tiban waarschijnlijk ten onrechte dien naam droeg [2]).

De gesteldheid van het terrein blijkt verder genoegzaam uit de schets.

Met het oog op den terugtocht was de stelling tactisch zeer ongunstig gelegen, dicht voor een drietal defilé's, gevormd door de smalle paden, welke door het moeras leidden, en de brug over de Titi Pandjang. De Atjehers hebben daarvan de nadeelen dan ook ondervonden, toen zij den 14en Dec. 1873 het oostelijk deel der linie, waartegen onze aanval gericht was, verdedigden.

Door het gebrek aan gegevens ten aanzien van de profielen en hindernissen zou men moeilijk kunnen beoordeelen, in hoever de linie een offensief optreden toeliet. Toch kan haar offensief vermogen, in verband met de terreinhindernissen op de vleugels en in het front, als nihil beschouwd worden.

b. De verschanste linie van Pagar Ajer. Zeer zeker mag de linie van Pagar Ajer niet onvermeld blijven. Deze was tegenover onze versterking Long Batah Mesigit gelegen, welke versterking in 1875 zooveel van het vijandelijk vuur te lijden heeft gehad, dat de kolonel Meijer verklaarde, dit met geen andere post in zoo sterke mate het geval is geweest [3]).

Onderstaande beschrijving ontleenen wij aan genoemd hoofdofficier en aan den majoor E. B. Kielstra [4]).

Ongeveer 600 M. ten O. van onze genoemde versterking stroomde in N. richting de Kroeëng Tandjoeng, welke daar in de Atjehrivier uitmondde. Ongeveer 200 M. ten Z. van dien post liep, in een richting van W. naar O., naar de Kroeëng Tandjoeng een gegraven waterleiding, de Kroeëng Baroe, welke haar oorsprong in de drassige terreinen rondom den kampoeng Lo-ong had en vermoedelijk aangelegd was met het doel, het water, in geval van overstrooming, naar de Kroeëng Tandjoeng af te voeren.

De boorden van de Kroeëng Baroe, die 1.5 à 2 M. breed en ± 1 M. diep was, waren kunstmatig opgehoogd en, evenals

---

1) Zie blz. 46 van zijn meergenoemd werk.
2) Vergelijk kaart No. II van het 1e Deel van de „Beschrijving van den Atjeh-oorlog" door majoor E. B. Kielstra en de kaart van het Gebied bezet in Groot-Atjeh, door den Topografischen Dienst in 1885 opgenomen.
3) Atjeh van 26 December 1875 tot 4 September 1876. Blz 17.
4) Beschrijving van den Atjeh-oorlog. 2e Deel, blz. 285—286.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

van de meeste waterleidingen op Atjeh, met dicht kreupelhout begroeid. Zij schijnt, althans destijds, een gedeelte van het jaar droog te hebben gestaan.

Achter langs deze waterleiding had de vijand (zie Plaat XII) een linie van versterkingen opgericht.

Deze versterkingen bestonden uit kleine, vierhoekige aarden redoutes. Zij waren 16 in getal en door loopgraven verbonden, terwijl in het midden der linie een opening van ± 100 M. lag, zoodat zich aan weerszijden van die opening 8 kleine bentengs bevonden.

Volgens den majoor Kielstra zouden zij niet door loopgraven verbonden zijn geweest, daar die schrijver spreekt van twee borstweringen, welke ieder door traversen in 8 vakken waren verdeeld, die alle van een keelsluiting voorzien waren. Blijkens deze beschrijving zouden dus die bentengs tegen elkaar gesloten hebben.

Daar de kolonel Meijer persoonlijk in de linie van Pagar Ajer geweest is, kunnen wij diens beschrijving als de vermoedelijk meest juiste aanmerken.

De borstweringen van die 16 bentengs waren van aarde, nagenoeg loodrecht tusschen paal- en vlechtwerk opgezet. De plongée was zonder helling aangelegd. Op de plongée waren schietgaten voor de schutters aangebracht. Deze waren verkregen door aardmanden, in de vorige § reeds beschreven, welke met kleine tusschenruimten op de borstweringen waren geplaatst.

In elke benteng werden lage afdaken en een put gevonden.

Ongeveer 200 M. achter de opening, in het midden dier linie, lagen 2 vierkante redoutes met ± 30 M. lange facen. Volgens den majoor Kielstra was het één groote versterking, door een travers in tweeën verdeeld. Deze twee bentengs, welke in hoog opgaand geboomte verscholen waren, vormden het reduit der stelling.

Haar borstweringen waren 2 M. hoog en dik. Ook zij waren met paal- en vlechtwerk nagenoeg loodrecht opgezet. Voorts waren zij door een gracht en hindernissen, vermoedelijk bamboe doeri, omgeven. In één van deze twee bentengs stond de woning van den imam van Long Batah, volgens majoor Kielstra bestaande uit 3 huizen. Die woning was ruim en stevig op palen en van hout gebouwd.

Door het dichte kreupelhout, waarmede de versterkingen waren omgeven, was de vijandelijke stelling geheel aan het oog onttrokken, terwijl de vijand daarentegen in zijn loopgraven en achter zijn schuilhoeken ruimschoots gelegenheid had, al de gangen en werkzaamheden van de bezetting van onzen post te bespieden.

Welke geschutbewapening die linie gehad heeft, werd niet vermeld, wel, dat er met lila's werd geschoten.

Toen de vijandelijke stelling gedomineerd werd door een gepantserd schilderhuis, dat in den boom, welke in onze versterking stond, was aangebracht, en door een 3-tal scherpschutters bezet werd, trachtte de vijand door zijn geweer- en lilavuur die positie onhoudbaar te maken. Daar hem zulks niet gelukte en men hem door die domineerende stelling meer afbreuk kon doen dan vroeger, werd zijn verschanste linie langzamerhand en ultimo Maart 1875 zelfs geheel door hem verlaten.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

c. De linie van Senangri. Deze lag tegenover onze versterking van dien naam, welke op een eiland in de lagune, die hier diep het land indringt, was gelegen (zie Plaat XIII).

De lagune-arm ten Z. van dat eiland was bij laag water doorwaadbaar en had daar in dat geval een breedte van 40 à 45 M. De bodem bestond uit modder met een laag klei daaronder. De oevers waren echter zeer moerassig en zwaar begroeid en maakten het overtrekken van dien lagune-arm hoogst bezwaarlijk.

Daaraan vooral ontleende de door den vijand ten Z. van dien arm opgeworpen versterkingen haar groote kracht. Gedurende 18 maanden, tot Dec. 1875 toe, bestookte hij uit die linie onophoudelijk onzen bovengenoemden post.

De vijandelijke stelling bestond uit menigvuldige en goed aangelegde versterkingen, welke zich langs de geheele lagune tot bij Sabang, nabij de Koewala Tjangkoel, uitstrekten.

Al deze versterkingen waren kleine vierkante bentengs, welke bijna alle open waren. Sommige hadden den vorm van een flèche. Het tracé was natuurlijk van de richting van het vuur afhankelijk.

Voor zoover de gesteldheid van het terrein zulks toeliet, waren zij door loopgraven verbonden.

Achter deze verschanste linie werden hier en daar reduits gevonden.

De borstweringen kwamen, wat het profiel aangaat, overeen met die in de verschanste linie van Pagar Ajer. Ook zij waren met paal- en vlechtwerk nagenoeg loodrecht opgezet.

In enkele der voornaamste werken trof men overdekte, granaatvrije schuilplaatsen aan, welke tot slaap- en kookplaatsen moesten dienen.

De zuidelijke laguneoever was over haar geheele lengte door randjoe's nog meer onbegaanbaar gemaakt.

Een 10-tal ijzeren vuurmonden maakten de geschutbewapening uit.

Uit het bovenstaande blijkt, dat de linie van Senangri en van Sabang feitelijk één samenhangend geheel uitmaakten.

Door haar natuurlijke sterkte had de stelling een groot defensief vermogen, en was er aan een aanval op haar front niet te denken.

§ 88. **De verschanste liniën der Maleiers van Palembang in 1819 en 1821.**

Een bijzondere § mag wel gewijd worden aan de versterkingen, welke in 1819 en 1821, op last van Sulthan Mahmoed Badroe'd-din in en langs de Soengsang-rivier en aan de monding van de Peladjoe-rivier waren opgeworpen (zie Plaat XIV).

Zij waren in 4 maanden tot stand gekomen, nl. van 15 Juni 1819, toen onze troepen Palembang verlieten, tot 20 October d. a. v., toen de eerste expeditie voor de vijandelijke versterkingen verscheen.

De vijand had den tijd dan ook niet onbenut laten voorbijgaan.

Zijn versterkingen bestonden uit:

1°. die op den rechteroever van de Soengsangrivier en aan de monding van de Peladjoe;

2°. die op het eilandje Gombora;

3°. die in de Soengsangrivier, de z.g. Waterbatterijen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

De sub 1° en 2° bedoelde versterkingen bestonden uit batterijen, welke aan de achterzijde door palissaden afgesloten en onderling verbonden waren, zoodat zij half-gesloten werken van zeer onregelmatigen vorm uitmaakten.

De batterijen zelf hadden, blijkens de schets, een zeer eenvoudig, doch oordeelkundig tracé. Het waren alle òf z.g. *evenwijdige*, òf z.g. *tegemoetkomende* batterijen, die de Soengsangrivier, de Peladjoe-monding en den oostelijken uitgang van de Teroesan Batang met de in die vaarwaters aangebrachte staketsels behoorlijk bestreken en gedeeltelijk onder kruisvuur konden nemen.

Deze staketsels, uit zware ingeheide boomstammen bestaande, sloten die wateren volkomen af. Ook vóór de batterijen waren nog dergelijke versperringen aangebracht, terwijl zij op den wal door verhakkingen waren omgeven.

De omstandigheid, dat het omliggend terrein door de moerassen gevormd werd, welke zich op beide oevers van genoemde rivieren tot aan zee uitstrekten, maakte de positie dier batterijen zeer sterk.

De troepen moesten daardoor met de schepen en vaartuigen tot vóór de batterijen gebracht worden en onder haar vuur debarqueeren, zoomede de staketsels in de rivier opruimen, terwijl de vijand door het herhaaldelijk laten afdrijven van tallooze branders, uit met brandstoffen beladen rakits of vlotten bestaande, het verblijf onzer schepen op de rivier en de verrichtingen onzer troepen voortdurend zeer bemoeilijkte.

Van de inrichtingen der versterkingen kan het volgende medegedeeld worden [1]).

Was het plan, volgens hetwelk de batterijen en hindernissen waren aangelegd, goed doordacht, niet minder goed was de uitvoering.

Met het oog op de middelen, den korten tijd van slechts 4 maanden, welke voor de uitvoering van het werk beschikbaar geweest waren, en het langzame in het karakter der inlandsche volken in het algemeen, was het geheel een reuzenwerk, dat voor Sulthan Badroe'd-din pleitte.

De staketsels, welke de bovengenoemde rivieren afsloten, bestonden uit 2 en op sommige plaatsen uit 3 rijen zware boomstammen, welke alle ingeheid, of liever ingewigd waren. Daaronder werden zelfs, toen zij later uitgetrokken werden, stammen van ± 25 M. lengte en ± 0.60 M. dikte aangetroffen.

De stammen vormden een aaneengeschakeld paalwerk, hetwelk zoodanig aangebracht was, dat de schepen niets tegen de batterijen konden uitrichten, zonder zich onder haar werkzaamst kruisvuur te plaatsen.

Het staketsel dwingt om zijn samenstelling en afmetingen eerbied af, als men nagaat, met welke eenvoudige hulpmiddelen het tot stand gebracht was. Als heimachine was een bamboe vlot gebezigd, dat in het midden een opening had, waarboven een bok van zware bamboe was opgericht, om de palen door hun eigen gewicht te kunnen inwiggen. Dit was alles.

De borstweringen der batterijen waren van klei of aarde en 2.8 à 3.2 M. dik. Andere afmetingen werden niet opgegeven.

---

1) Militaire Spectator, jaargang 1841.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Alleen kan nog vermeld worden, dat de borstweringen met zware palen of rondhouten bekleed waren, welke zoodanig waren ingeheid, dat zij tegen elkaar sloten, terwijl zij met zware balken of rondhouten aan elkaar gekoppeld waren.

Het geschut stond achter schietgaten opgesteld. Deze waren zeer eng, zoodat de vuurmonden slechts in één richting konden vuren. Dit nadeel werd echter grootendeels opgeheven door de omstandigheid, dat het staketsel, zooals reeds gezegd is, onze schepen noopte, onder het werkzaam vuur der batterijen te blijven.

De schietgaten, zegt onze bron, waren geblindeerd, evenals de geschutpoorten van de schepen. Zulks doet vermoeden, dat zij van schietgatblinden voorzien waren. Ook is het mogelijk, dat zij overdekt waren, zoodat zij een soort schietkokers vormden. Aan den anderen kant betwijfelen wij dit laatste evenwel, omdat de kapiteins Gey, George en Van Geen, bij de bestorming van de batterijen op het eiland Gombora, met eenige artilleristen door een der schietgaten naar binnen drongen, hetgeen bij schietkokers niet mogelijk zou geweest zijn.

Blijkens het rapport van de verkenning, door den kapitein-ingenieur Jhr. K. Van der Wijck den 20en October 1819 gemaakt, telde de batterij op Gombora 12 schietgaten. Bij deze batterij sloot zich een andere aan, welke 4 schietgaten had; laatstbedoelde lag op een breeden dam of een door ophooging verkregen landtong — of eiland, zooals de kapitein-adjudant Meiss zegt [1]) — zoodat zij met de batterij op Gombora één geheel schijnt uitgemaakt te hebben. Wij vonden althans elders vermeld, dat de batterij op Gombora 16 (d. i. 12 + 4) vuurmonden telde.

De 2 batterijen op den rechter Soengsang-oever en aan de Peladjoe-monding waren met een tusschenruimte van 500 M. aangelegd. Dit schijnt in 1819 het geval geweest te zijn, daar volgens de schets van 1821 tusschen die 2 batterijen nog twee kleinere waren opgeworpen. In die 2 batterijen waren 60 schietgaten aangebracht — volgens bovengenoemd rapport — terwijl in 1821 in de 4 batterijen bij en ten W. van de Peladjoe-monding 91 vuurmonden werden gevonden.

De twee kleine middel-batterijen schijnen dus samen met een 30-tal vuurmonden bewapend te zijn geweest. Het aantal schietgaten in de 4 batterijen te samen moet nog grooter geweest zijn, daar niet achter elk schietgat een vuurmond opgesteld stond.

De z.g. Waterbatterijen waren drijvende batterijen. Van haar inrichting vonden wij geen details, hetgeen wij betreuren. Alleen werd vermeld, dat zij in 1819 vier in getal waren, elk 2 schietgaten hadden, terwijl in 1821 haar bewapening uit 9 vuurmonden bleek te bestaan.

Het verschil, dat er blijkens het bovenstaande bestond tusschen het aantal schietgaten in 1819 en dat in 1821, was denkelijk een gevolg van het feit, dat de vijand den tusschentijd had benut, tot het verbeteren en nog geduchter maken van zijn stelling.

De kanonnen waren van verschillend kaliber (vergelijk § 24, ook voor de affuitage).

---

1) Zie Militaire Spectator 1841.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Zooals reeds gezegd is, waren de batterijen aan de achterzijde door palissaden afgesloten.

In die aldus ingesloten ruimten waren bamboe woningen aangebracht, welke tot huisvesting dienden. Voorts werden daarbinnen buskruitmagazijnen aangetroffen (zie schets).

De hindernissen, voor en om de versterkingen aangebracht, werden boven reeds genoemd.

De aard der verhakkingen vermeldden onze bronnen niet.

De branders of rakits waren in groot aantal in de Peladjoemonding bijeengebracht. In de Teroesan Batang en Peladjoerivier waren bovendien gewapende perahoe's gestationneerd.

Volgens sommigen [1]) zouden de versterkingen van Palembang in 1819 en 1821 onder leiding van ter zake kundige Arabieren zijn aangelegd geworden. Wij vonden zulks elders niet bevestigd [2]).

§ 89. **Bentengs der Maleiers van de Palembangsche Bovenlanden en Grensgewesten (Pasoemahs, Redjangs, enz.).**

In § 63 werd reeds opgemerkt, dat deze volken bij het oprichten hunner versterkingen veel van hout gebruik maakten. De borstweringen schijnen zoowel uit palissaden als uit liggende boomstammen bestaan te hebben.

a. Zoo bestonden de versterking Bila Bila en die bij Pematang Tjering en Loeboeq Likoe (Sept. 1849, Komerin Oeloe) uit 1.8 à 1.9 M. hooge palissaden, waarvoor een pagar van bamboe doeri was aangebracht. Dat de vijand ook hier van het terrein voordeel wist te trekken, bewezen o. a. de versterkingen te Pematang Tjering, welke zeer moeilijk waren te omtrekken en waartegen onze troepen tot 4-maal toe vergeefs een bestorming beproefden [3]).

De versterking Bila Bila was op een hoogte gelegen, welke niet omtrokken kon worden. Rechts was zij n.l. door de rivier Selaboeng, links door een diep ravijn begrensd.

b. De versterking, welke onze troepen den 21^{en} September 1851 bij de doesoen Boengamas (Kikim) vermeesterden, lag achter een zwaar begroeid bosch. Zij bestond uit een borstwering van boomstammen, ± 1.8 M. hoog en 0.6 à 1 M. dik, en had twee kleine flanken, welke vóór de borstwering een kruisvuur mogelijk maakten. Deze versterking leunde aan weerszijden tegen een diep, zwaar begroeid en ontoegankelijk ravijn, zoodat van een omtrekking geen sprake kon zijn. De weg door het voorliggend bosch was over een lengte van ± 3 KM. door een natuurlijke verhakking versperd. Deze verhakking was tot stand gebracht door het omhakken van de boomen, welke langs den weg groeiden, zoodat onze troepen 1½ uur noodig hadden, om zich door die versperring, die gelukkig niet verdedigd werd, heen te worstelen [4]).

---

1) Zie Maurits: „Onze inlandsche vijand." Blz. 82.

2) In 1858 was de rivier van Djambi evenzoo op geduchte wijze versterkt. Zie Militaire Spectator 1860. Geschiedkundige mengelingen. Blz. 163—186.

3) E. B. Kielstra: „Bijdragen tot de Geschiedenis van Palembang sedert 1848." Ind. Mil. Tijdschrift 1889. 1e Deel, blz. 198—199 en 200.

4) Id. Id. 1e Deel, blz. 417.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

c. Den 22en April 1852 namen onze troepen bij den tocht naar Ampat Lawang een sterke stelling bij Talang Sipi. Deze stelling was op het hoogste punt van het gebergte gelegen, dat onze troepen moesten overtrekken, om Linga te bereiken, waar de vijand zich onder den reeds meergenoemden Radja Tiang Alam in grooten getale verzameld had.

De versterkingen lagen op een plateau. Zij bestonden uit een borstwering, welke zich over de gansche breedte van dat plateau tot de aangrenzende ravijnen uitstrekte, en uit 3 bentengs, welke voorwaarts van die borstwering waren aangelegd.

De borstweringen bestonden alle uit boomstammen.

Evenals van de vorige verschansingen, ontbreken ons ook van deze de noodige details.

De bronnen, welke ons voor de expeditiën in de Palembangsche Bovenlanden en Grensgewesten ten dienste stonden, waren op het punt van de inlandsche versterkingen zeer onvolledig. Uit het bovenstaande kan evenwel de samenstelling dier verschansingen eenigszins blijken. Versterkingen van aarde en riviersteenen kwamen bij deze volken echter ook voor.

De onvolledigheid dier bronnen op dat punt is te meer te betreuren, omdat daarin herhaaldelijk van zeer geduchte stellingen en zwaar versterkte doesoens gesproken wordt.

§ 90. **Bentengs en verschanste liniën der Maleiers en Dajaks van Borneo.**

Van deze versterkingen levert de Bandjermasinsche oorlog van 1859 tot 1863 de noodige voorbeelden, hoewel de bronnen in dat opzicht dikwijls ook ver van volledig waren. De meest volledige voorbeelden volgen hieronder [1]).

Men zal daaruit zien, dat deze volken hun versterkingen grootendeels van hout vervaardigden, terwijl het tracé meestal een vierhoekige redoute vormde, dan wel den flèchevorm had. Lunetten kwamen eveneens voor. Ook zal men gewaar worden, dat zij een veelvuldig gebruik van blindeeringen maakten. Bij uitzondering waren om de versterkingen geen hindernissen aangebracht.

a. Den 6en Juni 1859 werd Zr. Ms. stoomschip Montrado bij Soengai Besaran aan de Poeloe Petak-rivier uit een versterking beschoten, welke van boomstammen (vermoedelijk liggende palissaden) vervaardigd was. De borstwering had een hoogte van ± 3.6 M. en een dikte van 1.2 à 1.8 M. Boven den waterspiegel der rivier waren schietgaten voor de geweren. lila's en de 3 in de versterking opgestelde vuurmonden uitgespaard.

b. De benteng, welke den 27en September 1859 door het detachement onder den kapitein Schiff op den Goenoeng Lawaq vermeesterd werd, bestond uit een vierhoekige redoute van hooge, stevige palissaden en van 4 bastions voorzien. De schietgaten, in de borstwering aangebracht, werden met ijzeren schietgatblinden gesloten. In het terre-plein waren smoorkuilen gegraven. Het drinkwater werd in lange ijzerhouten djoekoengs bewaard.

---

1) W. A. Van Rees: „De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863."

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De bastions waren elk met een vuurmond (drie-, vier- en vijfponders) bewapend. De benteng lag bovenop de hoogte, zoodat zij den geheelen omtrek beheerschte.

c. Den 12en Maart 1860 werden de versterkingen te Moengoe Menaris door onze troepen onder kapitein Schiff genomen.

Deze bentengs waren 4 in getal, hadden alle den vorm van een flèche en waren op den Boekit Menaris (nabij Rantau) gelegen, welks top met zwaar hout begroeid was, terwijl die heuvel aan de eene zijde door een zwaar begroeide, bijna ondoordringbare vallei begrensd was.

De borstweringen bestonden uit zware boomstammen, waren 2 M. hoog en van de noodige schietgaten voorzien. De kogels uit onze drieponders hadden op die borstweringen geen uitwerking.

d. Den 21en September 1860 nam de 1e luitenant Reuter bij Tambarangan, ten Z. van Rantau, met een detachement van 58 geweren, 4 kleine flèches ten Z. van een ravijn. Aan de overzijde van dit ravijn was een redoute gelegen, welke grooter en zeer geducht was. Tegen deze benteng stuitte tot tweemaal toe de bestorming af, zoodat die officier moest terugtrekken, nadat hij een uitval uit de benteng en een aanval uit een naburig bosch had afgeslagen.

Toen hij daarop den 25en September d. a. v. weder tegen deze benteng oprukte en haar nam, bleek zij uit een vierhoekige redoute te bestaan, waarvan de facen 12 en 15 M. lang waren. De 2 M. hooge borstwering bestond uit niet minder dan 8 rijen verticale en 3 rijen horizontale palissaden, terwijl aan de W.- en Z.-facen resp. nog 3 en 4 rijen bamboe's waren aangebracht, die met water gevuld waren, zoodat de borstwering een dikte van 2 M. had. Blindeeringen van zware bamboe's waren over de geheele binnenruimte tot op 1.5 M. van de binnenste rij palissaden aangebracht.

De benteng was met gewone en buikrandjoe's omringd.

Het vuur van den houwitser van 12 cM. en van den drieponder bleef tegen die borstwering zonder eenige uitwerking.

e. De benteng op den Boekit Madang, waartegen onze troepen in Sept. 1860 tot 4-maal toe het hoofd stieten, en welke eerst bij een vijfden aanval in onze handen viel, had eveneens een geduchte sterkte.

Zij bestond uit een vierhoekige redoute, met facen van 20 à 25 M. De borstwering was 2.5 à 3 M. hoog en bestond uit 4 rijen palissaden, waarvan de buitenste rij op 1 M. afstand van de tweede rij afstond. In de borstwering waren schietgaten aangebracht.

Of de vijand blindeeringen had vervaardigd, werd niet vermeld. Vermoedelijk zal dat ook hier wel het geval geweest zijn. De benteng moet voorts een stevige afsluiting gehad hebben, want niettegenstaande zij niet door hindernissen omgeven was — daarvan werd althans geen melding gemaakt — bleek de palissadeering onbeklimbaar en mislukten al onze stormaanvallen. De vijand deed in den nacht van 23 op 24 Sept. een uitval en vond zelfs gelegenheid geheel af te trekken.

De borstwering was zoo stevig, dat zij tegen ons vuur uit

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

den houwitser van 12 cM. en uit den drieponder bestand bleek te zijn.

De heuvel, waarop de versterking lag, was ± 150 M. hoog, had aan 3 zijden steile hellingen en was met alang-alang, gedeeltelijk met struikgewas en eenige boomen begroeid.

f. Een niet minder merkwaardige versterking werd den 8en October 1860 bij Pasambi (aan de Soengai Balangan) genomen.

Deze had den vorm van een afgesneden redan, waarvan de frontface ± 65 M., de zijfacen ± 32 M. lang waren. Zij leunde met één face tegen de rivier.

De borstwering bestond uit 2 rijen palissaden, welke 3.5 à 4 M. hoog waren en een gezamenlijke dikte van 0.75 M. hadden.

Achter de borstweringen waren blindeeringen aangebracht, die tevens tot banket dienden. Boven en onder deze blindeeringen waren schietgaten gemaakt, zoodat de vijand étage-vuur kon afgeven. Voor de onderste rij schutters was onder de blindeeringen een binnengracht uitgegraven, opdat zij voldoende ruimte zouden hebben.

De versterking was door een droge gracht omgeven, waarvan de bodem, de contrescarp- en escarptaluds met randjoe's beplant waren,

De ligging was ten O. van Pesambi. Te voren waren onze troepen in den kampoeng, waarvan de ingang versperd was, op een barricade gestooten. Deze barricade was door den dichten plantengroei bijna onzichtbaar. Zij bestond uit boomstammen en planken, welke onderling met rotan verbonden en met wortels van groote boomen bedekt waren.

g. Dat de verschanste liniën soms een vrij aanzienlijke uitgestrektheid hadden, moge blijken uit het feit, dat de vijand in October 1860 te Boelin in Tanah Laoet 14 verschansingen had aangelegd, welke door ± 400 man verdedigd werden. Deze versterkingen, welke in een moeilijk toegankelijk terrein lagen, schijnen een soort geretrancheerd kamp gevormd te hebben. Omtrent haar tracé en haar profielen kunnen wij geen nadere gegevens verstrekken.

h. Zoo versterkte de Toemenggoeng Gamar in Juni, Juli en Augustus 1861 herhaaldelijk het defilé bij Pasiraman, door het aanleggen van versterkingen op en nabij den Goenoeng Pamaton (Riam Kanan). Den 8en Juni schijnen die versterkingen zeven in getal geweest te zijn; den 11en Juni had hij weer een 5-tal bentengs te dier plaatse opgericht, welke den 19en tot een 7-tal waren vermeerderd. Den 21en Juni werd de vijand daar nogmaals uit 3 pas opgeworpen bentengs verdreven, een paar dagen later was hij andermaal bezig op den Goenoeng Pamaton bentengs op te werpen. Den 27en Juli moest hij opnieuw uit die weder versterkte stelling verdreven worden, terwijl hetzelfde voor de laatste maal den 7en Augustus plaats had.

Van de samenstelling en het tracé dier versterkingen kunnen wel geen détails vermeld worden, doch de vijand bleek telkens op de beste wijze van de moeilijkheden van het terrein gebruik gemaakt te hebben, terwijl de bentengs, welke den 8en Juni door onze troepen genomen werden, uit dubbele rijen

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ijzerhouten palissaden bestonden, waartusschen zware met water gevulde bamboe's waren aangebracht. Eén der versterkingen schijnt toen, evenals ook later, een soort reduit uitgemaakt te hebben.

Uit dit voorbeeld moge blijken, hoe hardnekkig de vijand hier bij het versterken en de verdediging van zijn stellingen te werk ging. Telkens werd hij verdreven en telkens werden zijn bentengs geslecht, doch telkens begon hij hetzelfde spel opnieuw.

i. De versterking, welke den 1en Augustus 1861 door den kapitein Van der Heijden bij Limpaso (in Balangan) genomen werd, bestond uit een vierhoekige redoute. Zij had facen, welke 15 en 20 M. lang waren. De borstwering bestond wederom uit palissaden. De geheele redoute schijnt geblindeerd geweest te zijn en een soort blokhuis gevormd te hebben. Zij was door wolfskuilen, randjoe's en springlansen omgeven. Ook de breede, opengekapte weg, welke naar het front der benteng leidde, was op gelijke wijze versperd.

Op de flanken lagen, geheel in het houtgewas verscholen, twee voorwerken, welke den vorm van flèches hadden.

k. De twee bentengs, welke den 13en September 1861 te Kria Widjaja Bepintoe (in Alai) vermeesterd werden, hadden daarentegen een steile, aarden borstwering, hetgeen op Borneo niet dikwijls voorkwam.

l. De blindeeringen, die den 28en September 1861 te Ramonia in de twee aan weerszijden van de Soengai Karau gelegen bentengs werden aangetroffen, bestonden uit jonge, veerkrachtige bamboe's, waarop de granaten uit den Coehoorn-mortier afstuitten.

m. Een geduchte versterking nam de kapitein Van der Heijden den 29en October 1861 op den Boekit Peniti Biroe.

Deze hoogte stak ± 260 M. boven de omringende heuvels en rotsen uit, was door diepe ravijen omringd en slechts van één zijde langs een steil bergpad met zeer veel moeite en inspanning te bereiken.

Dit pad werd door twee voorwerken — rechte borstweringen — bestreken, De eigenlijke benteng, een vierhoekige redoute, lag op den top. Zij had een borstwering van 4 M. hoogte, die uit 3 rijen palissaden bestond, welke rijen een onderlingen afstand van 0.5 M. hadden.

Binnen de benteng waren langs de geheele borstwering blindeeringen aangebracht, welke tevens tot banket schijnen gediend te hebben. Zij vormden, als 't ware, overdekte gangen, van zwaar hout samengesteld.

Den 26en Januari 1863 werd andermaal een benteng op dezen top genomen.

n. Een van de mooiste bentengs was die van Goenoeng Tongka aan de Mantalat-rivier (November 1861).

Zij bestond uit een gebastionneerde, onregelmatige vierhoekige redoute, waarvan de Z.- en O.-facen ± 45 en ± 40 M., de N.- en W.-facen ± 33 en ± 30 M. lang waren. De borstwering bestond uit een 4.5 M. hooge palissadeering.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Achter deze bevond zich een doorloopend banket, waaronder horizontaal liggende bamboe's waren opgestapeld, die door een tweede rij kortere palissaden werden opgehouden, zoodat de borstwering beneden het banket een groote dikte verkreeg. Het gedeelte der borstwering boven het banket was met rotan versterkt.

Om de benteng was een hindernis aangebracht, bestaande uit 2 rijen palissaden, welke rijen ± 3 M. van elkaar stonden. Tusschen deze palissaden waren gewone en buikrandjoe's geplant.

In de benteng stond een huis, dat ± 25 M. lang en ± 17 M. breed en met sirappen ingedekt was. Het was inwendig goed bewerkt. Het vertrek, waarin Pangeran Antasari zijn vergaderingen hield, bevatte een troon met drie treden. In de binnenruimte vond men een tiental smoorkuilen, elk voorzien van twee zwabbers. Achter de borstwering stonden tonnen met water, waarin zich groote bamboe spuiten bevonden. De vijand had dus met het oog op brandgevaar zijn maatregelen genomen.

Elf lila's stonden op den beganen grond achter de borstwering, zoodanig in batterij, dat zij de toegangen onder kruisvuur konden nemen. In de borstwering moeten dus schietgaten geweest zijn.

Vier groote perahoe's waren met drinkwater gevuld; voorts werden o. m. door onze troepen een aantal manden met rijst aangetroffen.

Op het bastion stond een groote scheepskijker opgesteld.

De toegangen tot de benteng waren met randjoe's versperd.

§ 91. Bentengs der Boegineezen en Mangkasaren.

De luitenant-kolonel M. T. H. Perelaer geeft een algemeene beschrijving van de bentengs der Bonieren [1]).

Volgens dien schrijver kenden zij 3 soorten:

1°. de benteng rilewo, een onregelmatige vierhoekige redoute, welke geheel gesloten was. Deze werd tegenover een Europeeschen vijand zelden gebruikt, daar zij daarin voor hun terugtocht te veel bevreesd waren;

2°. de benteng talloe, zijnde 3 kleine versterkingen, welke samen een driehoek vormden en elkaar vrijwel bestreken of flankeerden;

3°. De benteng sipoewe of halve benteng, waarvan het tracé den vorm van een halven cirkel of wel van een vierkant vertoonde, zonder keelborstwering, waarbij door het aanbrengen van hindernissen tegen omtrekking gewaakt werd en, wanneer zulks niet het geval was, de verdediging al spoedig werd opgegeven.

De borstweringen der versterkingen in de nabijheid van het strand waren veelal uit klipsteenen en klei, meer in het binnenland van aarde opgezet en, om de taluds zoo steil mogelijk te maken, gewoonlijk met sasaqs bekleed. Ook werden daartoe palmstammen gebezigd: de bekleedingen van het binnen- en buitentalud werden dan aan elkaar verankerd. In het laatste geval bestonden de borstweringen feitelijk uit 2 rijen palmstammen, waarvan de tusschenruimte met aarde en steenen was aangevuld.

Achter de borstwering werd ook wel een banket aangetroffen. Zelden vuurde de vijand over bank, meestal door schietkokers, bestaande uit uitgeholde pinangboomen of uit zware bamboe's.

---

1) De Bonische Expeditiën in 1859 en 1860. 1e Deel, blz. 25—28.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Als hindernissen werd veel gebruik gemaakt van een sarapping, zijnde een pagar van bamboe doeri, welke, wat de inrichting betreft, veel overeenkomst had met de staande verhakking die in § 346 van het Handboek der genietroepen van het N. I. Leger wordt beschreven. Die hindernis bestond uit 2 rijen bamboe's, welke stevig in den grond geslagen waren, en waartusschen bamboe doeri was aangebracht, die zoodanig aan en tusschen die bamboe's was bevestigd, dat van onder of tusschen doorkruipen geen sprake was.

Achter die versperring werden gewoonlijk toeda-toeda's of Friesche ruiters geplaatst, welke onderling niet meer tusschenruimte hadden dan noodig was, om een paard door te laten. Had een ruiter — men zal zich herinneren dat ruiterij bij de Mangkasaarsche en Boegineesche volken veel voorkwam — de onvoorzichtigheid zoo'n tusschenruimte binnen te rijden, dan kon hij onmogelijk wenden. Natuurlijk had zulks alleen betrekking op hun onderlinge oorlogen.

Verder bezigden de Bonieren wolfskuilen, randjoe's van bamboe of andere harde houtsoorten. Grachten waren bij hen ook in gebruik, doch zij zouden deze, volgens den luitenant-kolonel Perelaer, van ons overgenomen hebben. Op welke wijze zij dan vroeger den grond voor hun borstweringen kregen, werd niet vermeld.

In de volgende §§ worden een paar voorbeelden van verschanste linië̈n behandeld. Van deze versterkingen vonden wij nog de meest volledige gegevens. Toch waren er tal van stellingen bij de verschillende grootere en kleinere expeditiën, welke door haar geduchte sterkte zeer zeker een nadere beschouwing verdiend hadden, doch onze bronnen verschaften daartoe te weinig details. Zoo hadden wij gaarne de bergstelling van Bara Batoewa (1872) alsmede enkele andere behandeld, welke evenzoo een denkbeeld hadden kunnen geven van de wijze, waarop de Mangkasaarsche en Boegineesche volken hun stellingen aanlegden en inrichtten.

De beschrijving van het versterkte Soepa doet zien, hoe zij hun kampoengs versterkten.

Ten slotte zij hier nog vermeld, dat bij hen de borstweringen ook wel uit palissaden bestonden, waarin schietgaten waren aangebracht, terwijl het gebruik van verhakkingen ook niet onbekend schijnt geweest te zijn [1]).

§ 92. **Verschanste linië̈n der Boegineezen en Mangkasaren.**

a. De verschanste linie van Badjowa (1825). Deze linie, welke den 27en Maart 1825 door onze troepen bij de landing stormenderhand genomen werd, wordt beschreven door J. C. Van Rijneveld [2]). Aan dezen schrijver zijn de volgende bijzonderheden ontleend.

De linie van versterkingen had een lengte van ruim één uur gaans (zie Plaat XV) en bestond uit een aaneenschakeling van batterijen, welke den zeer moerassigen oever verdedigden. De verschillende werken flankeerden elkaar door den vorm van haar tracé en door haar onderlinge ligging.

De rechtervleugel was tegen een ondoordringbaar moeras aangeleund, de linkervleugel, welke eenigszins omgebogen was, vond in een benteng sipoewe (have cirkel, zie de vorige §) zijn

1) Majoor Van Staden ten Brink: „Zuid-Celebes." Zie o. a. Bijlagen blz. 189, 191, 192, 204 en 205.

2) Celebes enz. in de jaren 1824 en 1825. Blz. 248 en 259.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

steunpunt. De kust, voor zoover zij een landing mogelijk maakte, was door stevige staketsels van palmstammen versperd.

Het tracé der verdedigingswerken blijkt voldoende uit de schets. Alle werken waren open.

Omtrent de profielen kan alleen gezegd worden, dat de borstweringen ± 2.5 M. hoog en dik waren.

Zij bestonden uit klei en klipsteen. In de linie werden een 60-tal ijzeren en bronzen vuurmonden, vermoedelijk zes-, acht- en twaalfponders, gevonden.

De benteng sipoewe was evenals de naast haar gelegen benteng met twaalfponders bewapend.

Uit de schets blijkt, dat de vijandelijke werken aan den oostelijken rand van Badjowa en te midden van moerassen gelegen waren.

b. De verschanste linie van Boni (1859). Deze linie werd den 28en Februari en den 6en December 1859 door onze troepen genomen. Den eersten keer werd zij niet rechtstreeks verdedigd; de vijandelijke strijdbenden waren toen zoodanig ten O. van Boni uit hun verschillend stellingen en kampoengs teruggeslagen, dat zij van een verderen stijd afzagen.

Den 6en December werd die linie na een betrekkelijk kort gevecht vermeesterd. Zij sloot de hoofdplaats Boni en een gedeelte van de ten O. daarvan gelegen sawahvlakte (zie Plaat XVI) in.

Zij liep dwars door den kampoengs Boekaka, terwijl in het Z.O. de kampoeng Bola Salempa tot op ± 40 M. de borstwering naderde.

Reeds in 1825 bevonden zich om Boni oude wallen. Toen den 28en Februari 1859 onze troepen de hoofdplaats binnenrukten, bleek het dat die oude wallen door den vijand weder in staat van verdediging waren gebracht. Dit kolossale werk was destijds echter nog niet voltooid. Alleen het Oosterfront en gedeelten van het Noorder- en Zuider-front, over een gezamelijke lengte van ± 1200 M., waren gereed.

Het tracé volgt voldoende uit de schets.

De linie bestond uit vierhoekige redoutes, welke bentengs door borstweringen onderling verbonden waren. Uit die bentengs kon de linie geflankeerd worden.

Wat de profielen betreft, kan men de afmetingen en de helling der taluds voldoende uit de plaat afleiden. De hoogte der vuurlijn was zeer verschillend, op sommige plaatsen bedroeg zij 3 M. Ook de dikte was zeer uiteenloopend. De plongée was overal horizontaal.

De taluds der borstweringen waren steil opgezet en op vele plaatsen geheel met bamboe bekleed. Waar ook het buitentalud bekleed was, was deze bekleeding aan die van het binnentalud, door de borstwering heen, verankerd.

Uit de profielen blijkt, dat de vijand zoowel over bank als door schietkokers vuurde. Het geschut gaf over bank vuur. De schietkokers werden door zware bamboe's en uitgeholde pinangstammen gevormd. De banketten bestonden deels uit aarde, deels uit hout en bamboe.

Volgens den majoor W. A. Van Rees [1]) waren op verscheiden plaatsen binnengrachten aangebracht, met bamboe afdaken over-

1) Handboek voor postcommandanten, enz. Versterkingskunst. Blz. 8 en volgende

PERPUSTAKAAN NASIONAL

dekt (blindeeringen?). Evenwel komen in de profielen, welke de luitenant-kolonel Perelaer geeft, geen binnengrachten voor.

In de bentengs, welke in de Z.O.- en N.O.-saillanten der linie lagen, werden stellingen aangetroffen, waarin geschut was opgesteld. Het lichte geschut hing aan takels of was op palen (draaispillen?) bevestigd.

De hindernissen bestonden uit een buitengracht, welke niet zeer diep was. De grootste diepte bedroeg 2 M.

Voorts waren bamboe-doeri pagars op de bermen geplant, terwijl vóór de buitengracht verhakkingen waren aangebracht, die door houten — volgens anderen, bamboe — stijlen, onderling door horizontale bamboe's verbonden, waren opgesloten [1]).

Wat het voorterrein betreft, was de linie met haar Ooster-, Noorder- en Zuiderfront wel in de sawahvlakte gelegen, doch behalve door den bovengenoemden kampoeng Bola Salempa, ook meer noordwaarts zoodanig door boomen en zwaar struikgewas aan het oog onttrokken, dat van haar weinig te bespieden was. Alleen het noordelijk gedeelte van het Oosterfront was wat minder bedekt.

Volgens den luitenant-kolonel Perelaer [1]) was er den 6en December 1859 in Bola Salempa nog een vierhoekige redoute, welke het Oosterfront flankeerde.

Het geschut, dat onze troepen den 28en Februari 1859 binnen Boni vonden, bestond uit 9 stukken, waaronder twee dertigen twee achttienponders.

Blijkbaar hadden de ontwerpers de Europeesche wijze van versterken willen nabootsen, zonder een juist begrip van de behoorlijke toepassing van de beginselen dier wetenschap te hebben.

De verschanste linie was veel te groot voor de bezetting, welke haar moest verdedigen. Bovendien was de geschutbewapening veel te gering en gebrekkig, en ontbrak het den vijand aan de noodige kennis van de bediening van vuurmonden. Zonder deze twee factoren was een behoorlijke verdediging niet mogelijk. Verder was de stelling gemakkelijk te omtrekken en aan de westzijde zoo goed als geheel open [2]).

c. De verschanste linie (bergstelling) van Pasempa. Toen den 6en December 1859 de Bonische krijgsscharen na het gevecht om den kampoeng Boni, door de oordeelkundige keuze van het aanvalspunt op den rechtervleugel van de linie, welke die hoofdplaats omgaf, van hun terugtochtsweg op Pasempa waren afgesneden, viel deze sterke bergstelling onzen troepen zonder slag of stoot in handen.

Tegen deze stelling hadden de Engelschen in 1814 krachtig het hoofd gestooten en waren zij er niet in geslaagd, haar te nemen.

Voor het tracé en de profielen wordt naar Plaat XVII verwezen.

Eerst op een paar honderd Meter kreeg men de stelling in het gezicht. Bij X daalde de weg, waarlangs men van Boni over Palakka naar Pasempa ging, in het ravijn af, waardoor de Pasempa-rivier stroomde. Die weg was niet meer dan een

1) De Bonische Expeditiën in 1859 en 1860. 2e Deel, blz. 132.
2) Maurits: „Onze inlandsche vijand." Blz. 31—32,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

gevaarlijk pad, dat langs den rand van het steile rotsachtige ravijn liep en bij IJ door een poort voerde, die slechts aan één man tegelijk toegang verleende. Had men, dat pad volgende, een paar honderd passen afgelegd, dan moest men over een smallen rug, waaronder de Pasempa-rivier doorstroomde, passeeren en vervolgens, weder door een nauwe opening, oostwaarts ombuigen. De weg leidde daar langs den voet van de zeer hooge en steil opgezette borstwering en kon door de flankeerende borstweringen bij Z en Z' onder werkzaam vuur genomen worden. Bij Z' was nog een zeer nauwe poort, welke slechts aan twee man tegelijk doorgang verleende en waarachter een vuurmond in een soort kazemat stond opgesteld. Eerst daarna kwam men in Pasempa. Een aanvaller, vóór die poort opgehouden, zou verpletterd zijn geworden door de massa's steenen, welke op de borstwering tusschen Z en Z' lagen opgestapeld.

De in de rots uitgehouwen borstwering verhief zich bijna loodrecht en had een hoogte boven den weg van 30 á 60 M. De pongée was horizontaal. Schietgaten en schietkokers ontbraken. De verdedigers zouden genoodzaakt zijn geweest op de plongée te klimmen, om de aanvallers onder vuur te kunnen nemen, hetgeen natuurlijk een nadeel was.

Zulks nam niet weg, dat de stelling kolossaal sterk was, te meer daar omtrekking niet kon plaats hebben.

Behalve van den eenen bovengenoemden vuurmond in de kazemat bij Z' werd van ander geschut geen melding gemaakt [1]).

§ 93. Verschanste linien der Balineezen.

De verschanste linien der Balineezen hebben in onze krijgsgeschiedenis naam gemaakt en met reden. Vooral was dat het geval met de linie van Djaga Raga in 1848 en 1849.

Ook de linie Boeleleng-Sangsit, welke in 1846 bij de 1e Bali-Expeditie door onze troepen werd genomen, schijnt zeer geducht geweest te zijn.

Van bentengs vonden wij slechts enkele voorbeelden. O. a. lagen op de wegen naar de linie van Djaga Raga een zevental versterkingen, welke bijna alle den vorm van een afgesneden redan of van een flèche hadden (zie Plaat XVIII).

Generaal Van Swieten spreekt nog van cirkelvormige en half-cirkelvormige redoutes, welke bij de Balineezen in gebruik waren [2]).

De zooeven bedoelde bentengs op den weg naar Djaga Raga werden niet verdedigd.

a. De linie Boeleleng-Sangsit. Van deze verschanste linie konden wij slechts enkele gegevens machtig worden. Zij zijn evenwel voldoende, om van de groote sterkte, welke ook deze linie bezat, een denkbeeld te geven [3]).

Zij strekte zich tusschen Boeleleng en Sangsit, langs de kust, over een afstand van ± 5 KM. uit. Het steunpunt van den linkervleugel werd door kampoeng Boeleleng gevormd.

Deze kampoeng werd in het N., d. i. aan de zeezijde, door een

---

1) M. T. H. Perelaer: „De Bonische Expeditiën in 1859 en 1860." 2e Deel, blz. 147—149.
2) Krijgsverrichtingen tegen het eiland Bali in 1848. Blz. 28.
3) P. G. Booms: „Précis des Expéditions de l'armée néerlandaise des Indes orientales contre les Princes de Bali, de 1846—1849." P. 18—19.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

borstwering verdedigd, die uit twee rijen boomen bestond, welke onderling stevig door bamboe's waren verankerd en waarvan de tusschenruimte met aarde en horden (sasaqs) was opgevuld. Vermoedelijk heeft dus die borstwering bestaan uit aarde, terwijl het buiten- zoowel als het binnentalud stevig met boomstammen bekleed was; waarschijnlijk waren achter die boomstammen de sasaqs aangebracht, om de aarde het doorstuiven te beletten.

Talrijke schietgaten voor de vuurmonden en schietkokers voor de geweren waren in de borstwering uitgespaard.

Die geduchte batterij had een lengte van 1200 M., was 2 à 3 M. dik en 6 M. hoog.

Oostelijk van Boeleleng lagen nog twee batterijen van dezelfde constructie. Bovendien werd de kampoeng aan die zijde door een riviertje met zeer steile en hooge oevers gedekt, dat vrij dicht daar langs stroomde en zich in zee uitstortte.

Verder verhieven zich in de nabijheid nog verscheiden kleinere versterkingen.

De geschutbewapening van de bovenbedoelde werken was zeer aanzienlijk. Na de verovering vond men er 60 vuurmonden van verschillende grootte en verschillend kaliber.

Op eenigen afstand in de sawahs bevond zich een pagode of tempel, door een aarden wal versterkt. De vlakte tusschen dit punt en Sangsit was gedeeltelijk door een woud of bosch bedekt, dat zich tot in het binnenland uitstrekte.

De kampoeng Sangsit, het steunpunt van den rechtervleugel, was sterk bezet.

Oostwaarts van genoemden tempel schijnen zich geen of slechts weinig versterkingen bevonden te hebben. Daar schijnt de stelling uit den boschrand en den rand van Sangsit te hebben bestaan.

Tusschen het straks genoemde riviertje en den tempel was het terrein over een uitgestrektheid van ± 600 M. niet versterkt. Deze ruimte was dan ook als landingspunt uitgekozen. Vandaar werd, na een hardnekkig gevecht en een omtrekking van den rechtervleugel van de werken van Boeleleng, dit gedeelte der stelling genomen en daardoor de weg geopend naar Singa Radja, de hoofdplaats en den zetel van den vorst van Boeleleng, welke kampoeng ons nagenoeg zonder slag of stoot in handen viel.

De verdediging van de linie Boeleleng-Sangsit werd zeer actief door de Balineezen gevoerd.

b. De linie van Djaga Raga. Nog geduchter, nog sterker dan de linie Boeleleng-Sangsit was die van Djaga Raga [1]).

Den 9en Juni 1848 werd deze door onze troepen in front aangevallen en door de Balineezen zeer actief verdedigd.

Den 15en April 1849 omtrok het 7e bataljon, door het ravijn van de Sangsit-rivier, haar linkervleugel; dat bataljon werd later op den dag door 3 compagnieën van het 5e bataljon versterkt.

---

1) P. G. Booms: „Précis des Expéditions de l'armée néerlandaise des Indes orientales contre les Princes de Bali, de 1846–1849." P. 49–51 et 73–74.
J. Van Swieten: „Krijgsverrigtingen tegen het eiland Balie in 1848." Blz. 63–65.
A. W. P. Weitzel: „De derde Militaire Expeditie naar het eiland Bali in 1849." Blz. 83–86.
Militaire Spectator 1850.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Door deze roemrijke omtrekking — waarvoor het vaandel van het 7e bataljon met de Militaire Willemsorde gedecoreerd werd — viel den 16en April de linie in onze handen.

Ook ditmaal verdedigden de Balineezen, hoewel minder dan het jaar te voren, hun stelling actief. Den 15en April deden zij n.l. door het ravijn van de Boengkoelan-rivier een uitval tegen onzen linkervleugel en in den rug onzer troepen.

Onderstaande beschrijving heeft betrekking op de linie, zooals zij in 1849 was. Na den ongelukkigen afloop der tweede expeditie in 1848 had de vijand haar aanmerkelijk verbeterd.

De hoogten, waarover de wegen van Boengkoelan en Sangsit naar Djaga Raga leidden, waren zandig en onvruchtbaar (zie Plaat XVIII).

De weg van Sangsit was tamelijk breed doch had hier en daar kuilen, vermoedelijk door zware regens ontstaan. Nu en dan liep hij door kreupelhout en door djagoeng-velden. Meer zuidelijk was het terrein open. Ten O. en in de onmiddellijke nabijheid van dezen weg lagen op + 600 en 150 passen, van het punt, waar hij zich met dien van Boengkoelan verbond, twee bentengs M en L in den vorm van een flèche en een afgesneden redan.

De weg, welke van Boengkoelan naar Djaga Raga voerde, wordt door den generaal Van Swieten beschreven. Die weg liep, op ± 1 paal afstand van Djaga Raga, over een zeer smallen bergrug en werd aan beide zijden door een haag van doornstruiken ingesloten, waardoor een defilé gevormd werd, dat niet dan uit de flank en op sommige plaatsen slechts op één gelid kon worden doorgetrokken.

Uit de schets blijkt, dat ook die weg, op ± 300 en 100 pas vóór den driesprong, langs twee versterkingen O en N voerde, welke eveneens den vorm van een afgesneden redan en een flèche hadden.

Meer westelijk liep nog een weg van Boengkoelan zuidwaarts en tusschen de heuvels door, welke langs twee voetpaden met den eerstgenoemden weg van Boengkoelan en met dien van Sangsit nabij hun ontmoetingspunt in verbinding stond.

Op ± 700 passen ten N. van dat punt lag nog een afgesneden redan P, welke dien binnenweg beheerschte.

Nabij den driesprong lag weder een dergelijke benteng K.

Op ruim 150 passen ten Z. daarvan werd de weg gesneden door een 7 à 8 M. breede en ± 10 M. diepe doorgraving, waarover een brug lag van pinang-stammen, welke den 15en April was weggenomen. Achter deze doorgraving, die de twee nabij gelegen ravijnen verbond, welke hier een ruim 200 passen breeden rug begrensden, was een borstwering I aangebracht, die zich verder langs het Oostelijk ravijn over een lengte van ± 150 passen uitstrekte.

Al deze voor- of liever gedetacheerde werken werden niet door den vijand verdedigd. Toch lagen zij op gunstig gekozen punten.

Van de ingraving liep de weg naar Djaga Raga tegen de hoogte op, waarop de linie was gelegen.

Het terrein was over het algemeen zeer heuvelachtig en hier en daar met diepe ravijnen doorsneden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Het werd begrensd door de twee nagenoeg evenwijdig loopende Boengkoelan- en Sangsit-rivieren. De gemiddelde afstand tusschen deze was + 2500 passen, doch moest men dien afleggen, dan werd hij door de ravijnen en kloven zoo goed als verdubbeld. Beide rivieren stroomden door diepe ravijnen met zeer steile wanden, hetgeen de voorziening in drinkwater voor onze troepen zeer bemoeilijkte, daar nergens anders in den omtrek water te krijgen was.

De hoofdstelling des vijands vormde een dubbele verschanste linie.

De voorste linie bestond uit de redoutes I—IV, onderling verbonden door borstweringen.

Redoute I, de meest oostelijke, leunde tegen het ravijn van de Boengkoelan-rivier en had met redoute II een gemeenschappelijke face. De redoutes III en IV waren kleiner. Redoute IV leunde tegen een diep ravijn, hetwelk op dat van de Sangsit-rivier uitliep. Zij sprong vóór alle andere werken uit en flankeerde deze. Een door borstweringen ingesloten toegang vormde haar gemeenschap met het overige van de linie, welke haar voortzetting vond in de borstwering A, die sterk gebroken was, door een diep ravijn van de borstwering B gescheiden en door deze geflankeerd werd.

Deze linie beheerschte het voorgelegen terrein volkomen, daar dit als het ware tot op 800 passen één groot glacis vormde, dat uit de werken geheel bestreken werd, wanneer men de daarin gelegen ravijnen buiten beschouwing laat. Voorts blijkt uit de schets voldoende, op welke wijze de verschillende verschansingen en borstweringen elkaar flankeerden.

Het profiel der borstweringen (zie Plaat XVIII) was zeer zwaar. De hoogte bedroeg, evenals de dikte, gemiddeld 3.5 à 4.5 M. Zij waren van zand en klei, volgens sommigen ook voor een deel van klei en steenen, opgeworpen. Het binnentalud was bekleed, op vele plaatsen met balken. Ook het buitentalud was op verscheidene plaatsen met balken opgezet.

In de borstweringen waren tal van bamboe schietkokers aangebracht, waarvan de richting door proefschoten bepaald was geworden.

Zij lagen bijna overal in 3 rijen boven elkaar en bestreken alle gewichtige punten. In de saillanten stonden in overdekte geschutstanden eenige lichte vuurmonden en lila's in batterij. Deze geschutstanden waren in de borstweringen uitgebouwd. (zie de Profielen).

Langs de borstweringen, die het front der stelling bestreken, waren op ± 0.6 M. van de binnenkruin blindeeringen aangebracht, welke uit schuin afloopende bamboe daken op stijlen bestonden en voornamelijk schijnen te hebben moeten dienen tot het doen afrollen der daarop vallende granaten en tot banket van de daarop geplaatste schutters.

Sommige dier blindeeringen waren aan de achterzijde door parados gesloten.

Het terre-plein der werken werd op vele plaatsen ingenomen door kuilen, deels met los zand gevuld, welke als smoorkuilen dienst deden. Tot het smoren der granaten had de vijand bij de 2e expeditie in 1848 het terre-plein van sommige werken met zeer veel moeite eenige c.M. onder water gezet.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Uit de profielen op Plaat XVIII blijkt tevens, dat zich bijna overal ook een binnengracht achter de blindeeringen bevond. Waarschijnlijk heeft zij alleen tot het verkrijgen van grond moeten dienen; zij lag tenminste achter de blindeeringen op eenige Meters afstand van de borstwering.

De redoutes en de overige borstweringen waren alle van een 7 à 8 M. breede en diepe buitengracht voorzien. Bovendien waren de redoutes II en IV, welke beide ver vóór de redoute III uitsprongen, nog met een breede en diepe voorgracht van dezelfde afmetingen verbonden.

Op den berm en de contrescarp waren pagars uit dadap doeri en bamboe doeri, gedeeltelijk uit cactus-planten bestaande, aangebracht. Op sommige plaatsen waren eenige rijen Friesche ruiters — hier en daar zelfs 4 rijen — geplaatst en stevig aan stijlen van waroe of dadap bevestigd, welke daartoe diep in den grond waren gegraven.

Volgens den generaal Van Swieten zouden ook de buitentaluds, althans van de redoutes II en IV, van fraiseeringen en Friesche ruiters zijn voorzien geweest. Op vele plaatsen waren randjoe's geplant.

Ook werden op verscheidene punten vóór de genoemde hindernissen wolfskuilen aangetroffen, welke volgens sommigen niet, volgens anderen wèl van randjoe's en scherpe bamboe piketten voorzien waren.

De hindernissen waren dus zeer geducht.

De afdaling in de grachten was door de steile contrescarptaluds, zoomede door de zich daarvóór bevindende versperringen zeer moeilijk.

De grachten hadden geen of slechts een zeer smallen bodem, zoodat het verzamelen der troepen in de gracht zeer moeilijk zou geweest zijn, terwijl de beklimming door de steile escarp- en buitentaluds en de op den berm geplaatste versperringen zeer veel bezwaren zou opgeleverd hebben.

En bij al die hindernissen voegden zich nog op vele punten de steile ravijnwanden.

De voorste linie was dan ook in front, daar al de hindernissen behoorlijk bestreken werden, stormvrij te noemen.

Nog verdient vermelding, dat de redoutes ook in de keel zwaar versterkt en versperd waren. Zij hadden alle één smallen ingang. Alleen redoute III was in de keel minder sterk. Zij was alleen gesloten door een smalle borstwering met drie ingangen, en had daar noch gracht, noch heg.

Achter redoute I en daartegen aansluitend schijnt nog een verschansing gelegen te hebben (althans volgens de schets), welke de sawahs, tusschen de voorste en tweede linie, kon bestrijken. In de door ons geraadpleegde bronnen werd daarover echter niet gesproken.

De weg, welke van Sangsit en Boengkoelan naar Djaga Raga voerde en reeds beschreven werd, liep tusschen de redoutes I en II door. Hier vond men een smalle poort, die door een dichte verhakking gesloten was en waarachter een zware travers was gelegen. Achter deze travers was de houwitser in batterij gebracht, welke door onze troepen het jaar te voren bij het toen geleden échec was achtergelaten.

De tweede linie bestond niet uit zoo'n aaneengeschakeld

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

geheel als de voorste doch uit twee groepen van versterkingen.

De eerste groep, bestaande uit de verschansingen C, D en E, lag op ± 250 passen achter de redoutes I, II en III. De tweede groep, gevormd door de versterkingen F en G, lag achter den linkervleugel der voorste linie. Deze waren echelonsgewijze aangelegd, terwijl de verschansing G de voorste linie overvleugelde.

Van die tweede linie werden in de verschillende bronnen slechts zeer onvolledige gegevens verstrekt. De meest volledige gaf de generaal Van Swieten. Enkele waren af te leiden uit de beschrijving der gevechten van 15 en 16 April 1849, door generaal Weitzel gegeven.

De versterkingen C en D lagen achter een ravijntje, dat ± 15 M. diep en breed was, steile wanden had en in het ravijn van de Boengkoelan-rivier uitmondde. Op sommige plaatsen waren die ravijnwanden zelfs steil afgegraven en door struik- en doorngewas onbeklimbaar gemaakt.

De borstwering van de verschansing C was ± 1.6 M. hoog en ± 1 M. dik; deze versterking had twee nauwe ingangen, hetgeen echter uit de schets niet blijkt.

De verschansing D bestond uit een versterkten tempel met steenen muren en een borstwering, welke zich in het verlengde van den noordelijken muur des tempels achter het zooeven bedoeld ravijn uitstrekte, terwijl een dergelijke borstwering zich ook bij den westelijken muur aansloot en langs den weg tot aan den kampoeng Djaga Raga doorliep.

Aan de overzijde, d.i. ten W. van dien weg, was achter een daar gelegen ravijn een dergelijke borstwering E aangelegd, welke min of meer en crémaillère gebroken was en aldus flankement toeliet.

Voor dit gedeelte der tweede linie schijnen zich geen andere hindernissen dan de zooeven bedoelde ravijnen bevonden te hebben.

De andere groep versterkingen der 2e linie bestond, zooals reeds gezegd is, uit de verschansingen F en G.

Omtrent F vonden wij geen nadere details. Blijkens de schets was zij op den rechtervleugel omgebogen en van een soort bastion voorzien, dat een flankeering van de voor de borstwering gelegen hindernissen mogelijk maakte.

De verschansing G bestond uit een half gesloten redoute. De borstwering van dit werk was 2 M. hoog en niet zeer zwaar. Zij was omgeven door een dichte levende pagar (vermoedelijk van bamboe doeri of dadap doeri). De keel was, althans voor het grootste gedeelte, door een verhakking gesloten. Tusschen deze redoute en de verschansing F was een kleine diepte gelegen.

In elk geval volgt uit het bovenstaande, dat de tweede linie in geenen deele zoo geducht als de voorste was.

Blijkens de schets bevond zich ook op den W. rand van het ravijn der Sangsit-rivier nog een versterking H, welke als een gedetacheerd werk te beschouwen was. Met welk doel deze versterking was aangelegd, is ons niet duidelijk. Wellicht was het tot afsluiting van den daar loopenden weg van Sangsit, wellicht tot verdediging van het zooeven genoemd ravijn. In dit laatste geval was de ligging zeer onvoldoende, want het 7e bataljon trok onopgemerkt daardoor heen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Volgens den generaal Van Swieten zouden zich ook nog ten Z. O. van de versterking C, aan weerszijden van het ravijn der Boengkoelan-rivier, op twee gunstig gelegen hoogten versterkingen hebben bevonden, welke met lila's bewapend waren en dat ravijn bestreken. Op de schets komen deze werken niet voor.

Bovenstaande beschrijving geeft een denkbeeld van de kolossale sterkte, welke de Balineezen aan de linie van Djaga Raga hadden weten te geven. Zij ontleende haar grootste kracht aan de enorme hindernissen, aan de goede aanleuning en aan de moeilijkheden van het terrein, dat bovendien een enfileeren der frontborstweringen onmogelijk maakte.

Een frontaanval op de linie was dan ook zoo goed als onuitvoerbaar. De aanval op 15 April heeft zulks bewezen.

Al was de aanleuning aan de ravijnen der Sangsit- en Boengkoelanrivieren goed, toch was zij niet volkomen. Een omtrekking, al was het dan ook met de grootste inspanning en bezwaren, bleek mogelijk en de eenige wijze om de zoo geduchte stelling meester te worden, wilde men niet tot een langdurig beleg zijn toevlucht nemen.

Na de verovering vond men in de stelling behalve onzen bovenbedoelden houwitser: 1 ijzeren kanon van zes pond op rolpaard; 2 ijzeren kanonnen van vier pond, eveneens op rolpaarden; 5 bronzen lila's van verschillende kalibers.

De geschutbewapening was dus uit een krijgskundig oogpunt voor zulk een uitgestrekte stelling geheel onvoldoende. Blijkbaar hadden de Balineezen hun voorraad geschut in 1846 bij Boeleleng voor verreweg het grootste gedeelte verloren en niet meer kunnen aanvullen.

Maurits oppert de meening, dat bij de Balineezen de zucht zou hebben voorgezeten, om zich volgens de toenmaals Europeesche denkbeelden te versterken [1]). Wij kunnen die meening niet deelen, want de linie van Djaga Raga had al zeer weinig van een gebastionneerd of getenailleerd front, en dat waren de stelsels van bevestiging, welke toenmaals in Europa gevolgd werden. Wij gelooven veeleer, dat het tracé der linie op natuurlijke wijze ontstaan is door den vorm van het terrein en de richtingen, waarin de vijand zijn vuur meende te moeten afgeven, om het voorgelegen terrein zoo goed mogelijk te bestrijken. Op het tracé zou uit een krijgskundig oogpunt zelfs veel af te dingen zijn.

De zware profielen zullen hun oorsprong gehad hebben in de zucht, om zich zoo goed mogelijk tegen ons geschutvuur te dekken.

Toch neemt een en ander niet weg, dat de versterkingen eerbied inboezemen voor den man, welke de werkzaamheden had geleid en doen uitvoeren, en door wiens wilskracht dat alles mogelijk was geworden. Die man was Goesti Djilantik, de Rijksbestierder van Boeleleng.

---

1) Onze inlandsche vijand. Blz. 31.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

D. VERSTERKTE KRATONS.

§ 94. **Algemeene beschrijving.** De vorstelijke verblijven of kratons waren door verdedigingswerken omgeven. Deze bestonden meestal uit een hoogen steenen muur, b.v. de kraton van Plered op Java (1826) en van Palembang (1819—1821), dan wel uit een aarden wal met steenen muren bekleed, zooals de kraton van Jogjakarta tijdens den Java-oorlog, of wel met palissaden opgezet, b.v. de kraton van Djambi (1858). Ook kwamen er voor, waarvan de enceinte alleen of nagenoeg alleen uit een aarden omwalling bestond, b.v. de kraton van Groot-Atjeh, terwijl er ook werden aangetroffen, welke uitsluitend door palissaden omgeven waren, zooals indertijd de kraton van den sulthan van Bandjermasin [1]). Die te Pontianak heeft een steenen ringmuur en daar omheen een ijzerhouten palissadeering.

De poeri's van de vorsten op Bali en Lombok waren door 3 à 4 M. hooge, soms ± 1.5 M. dikke muren omgeven, terwijl zij eveneens door dergelijke muren in verschillende vakken waren verdeeld. De toegangen bestonden uit zeer nauwe poorten.

Meestal hadden de kratons de gedaante van een vierhoek.

Soms trof men in de saillanten kleine bastions aan, terwijl ook in het midden der facen dikwijls bastionvormige uitbouwingen werden gevonden, welke een flankeeren van de enceinte en van de daarvoor gelegen hindernissen toelieten.

Achter de enceinte werden doorgaans banketten van aarde of wel van hout of bamboe aangetroffen, terwijl voor het geschut achter de facen en c. q. in de bastions barbetten aangebracht waren.

Meestal werd over bank gevuurd, doch ook schietgaten kwamen voor, een enkel maal zelfs een soort bonnetten (kraton van Atjeh).

De overige inrichtingen tot dekking tegen het geweer- en geschutvuur, zooals traversen en schuilplaatsen, kwamen, zoo zij aangebracht waren, overeen met die, welke bij de algemeene beschrijving der bentengs vermeld werden.

Vóór de enceinte vond men, hoewel niet altijd, een gracht, welke met water gevuld was (de kraton van Atjeh), of ook wel uit een droge gracht bestond (kraton van Djambi, 1858).

Ook de andere door ons genoemde hindernissen werden tot verkrijging van de noodige stormvrijheid gebezigd, zooals bamboe doeri, randjoe's, verhakkingen e. d.

Een enkel maal ontbraken de hindernissen (b.v. bij den kraton van Plered).

De toegangen bestonden gewoonlijk uit één hoofd- en enkele kleinere ingangen, welke doorgaans met zware poorten of stevige deuren werden afgesloten.

---

1) Dr. Schwaner geeft in zijn werk: „Borneo. enz.," een afbeelding van dezen kraton. Prof. V. d. Lith geeft in zijn „Nederlandsch Oost-Indië," 1e Deel, blz. 300 een korte beschrijving van den kraton te Martapoera.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Het terrein om zoo'n kraton was veelal bedekt. Aangrenzende kampoengs of andere zwaar begroeide terreindeelen maakten dikwijls de onmiddellijke omgeving van zulk een vorstelijk verblijf uit.

Ook gebeurde het vaak, dat de als hindernis dienstdoende bamboe-doeristoelen de enceinte dikwijls aan het gezicht onttrokken.

De afmetingen der kratons waren zeer verschillend. Gewoonlijk bevatten zij de woningen van den vorst (dalem of dalam) van zijn vrouwen zijn naaste bloedverwanten, zijn hofgrooten en zijn verder gevolg, lijfwacht, enz. Verder bevonden zich daarbinnen zijn stallen, wapen- en buskruitmagazijn, de balai en andere bestuursgebouwen, lusttuinen, enz. Dikwijls sloten zij geheele kampoengs in, zooals op Java en kregen dan vooral groote afmetingen. De kratons van Jogjakarta en Plered o. a. waren ± één uur gaans in omtrek. Buiten Java waren zij veel kleiner.

De geschutbewapening was zeer verschillend. Op Java en Bali waren de kratons slechts met lila's en enkele lichte vuurmonden bewapend; die van Palembang, Djambi en Groot-Atjeh hadden daarentegen een vrij groote hoeveelheid geschut, waaronder zelfs zware vuurmonden; die van Palembang telde zelfs 105 vuurmonden (zie § 24).

§ 95. De Kraton van Plered en Jogjakarta (1825–1830).

a. De Kraton van Plered. Dit voormalig vorstelijk verblijf, dat tot tweemaal toe in den oorlog van 1825—1830 door de Javanen bezet en verdedigd werd (16 April en 9 Juni 1826), lag ± 10,5 K. M. (7 paal) ten zuiden van Jogjakarta bij de Opak-rivier. Hij was in 1615 door Soesoehoenan Ageng gesticht. Omgeven door een zwaren steenen muur van ruim 6 M. hoogte, had hij een omtrek van bijna 4,5 K. M. (3 paal). Het tracé was dat van een rechthoek (zie plaat XIX). Behalve de hoofdpoort waren er slechts enkele en dan nog zeer enge toegangen in den ringmuur aanwezig. De hoofdingang was gesloten met stevige palissaden van kelapahout, waartusschen de noodige openingen (schietgaten?) waren uitgespaard, om het geweer door te laten. Achter deze palissadeering bevonden zich nog twee dergelijke afsluitingen.

Achter den muur had de vijand hooge bamboe banketten aangebracht, om over de kruin te kunnen vuren. Hij had geen schietgaten in den muur gemaakt, daarvoor was deze trouwens te dik en te stevig en zou zulks te veel moeite gekost hebben, want toen den 9en Juni in de Westerface onder en tegen den muur een mijn van 160 K. G. buskruit werd aangebracht, was deze niet zwaar genoeg om den muur in bres te leggen. Wel had hij geleden, doch was niet omgestort.

Zooals uit de figuur blijkt, was de muur van stevige fondamenten voorzien en omstreeks 1,5 M. dik.

De binnenruimte was zeer bebouwd en met veel houtgewas begroeid [1]).

[1]) Weitzel: „De oorlog op Java 1825—1830". 1e Deel Xe Hoofdstuk.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Den 9en Juni trof men als geschutbewapening aan: 1 veldstuk (éénponder), 1 bronzen lila en 1 klein ijzeren veldstukje. De éénponder stond bij den hoofdingang. De opstelling van de andere vuurmonden werd niet vermeld.

b. Een korte beschrijving van den *kraton van Jogjakarta* omstreeks 1830 met een uitvoerige kaart van Jogjakarta troffen wij aan in het werk van den kapitein P. J. F. Louw [1]). Daarin wordt ons dat vorstelijk verblijf beschreven als een verzameling van verschillende groote en kleine gebouwen, van allerlei materialen vervaardigd. Het geheel had ten naaste bij den vorm van een gebastionneerden rechthoek en was omgeven door een muur van ongeveer 3 paal, d. i. 4,5 K.M. lengte. Deze bestond eigenlijk uit 2 evenwijdige loopende muren, ruim 0,5 M. dik, waartusschen aarde was geworpen, zoodat de geheele enceinte een dikte van ± 4 M. had. De hoogte wisselde af van 4 tot 6 M. Feitelijk was dus de kraton omringd door een 3 M. dikken aarden wal, met 4 à 6 M. hooge bekleedingsmuren (*halve* en *volledige revetementen*), en met een op gelijke wijze bekleed binnentalud. Achter langs dien wal liepen smalle walgangen. Of hier banketten bedoeld worden, is ons niet duidelijk, daar van banketten in het geheel niet gesproken wordt.

In de saillanten bevonden zich kleine *gevone bastions*, welke als gevulde bastions beschreven worden, dus van een aarden barbet voorzien waren.

Vóór dien wal strekte zich een onbeduidende gracht uit.

Daardoor, zoomede door de kleine afmetingen der bastions en de buitengewoon aanzienlijke lengte der courtines was het defensief vermogen zeer gering. Het inwendige was door hooge muren in vakken verdeeld, welke de binnenverdediging zeer ten goede zouden gekomen zijn. Het terrein binnen den kraton was dicht begroeid.

§ 96. De Kraton van Groot-Atjeh.

Deze vorstelijke verblijfplaats, welke den 24en Januari 1874 door onze troepen in bezit werd genomen, bestond, wat de verdedigingswerken aangaat, uit den eigenlijken kraton en de voorwerken.

De kraton lag in een vrij sterk bevolkte en goed bebouwde vlakte, op ± 200 M. van den linkeroever der Atjehrivier, nabij de bijna rechthoekige kromming, welke zij op ± 5 K.M. van het strand maakt, waardoor haar loop van een W.- tot een N.-richting overgaat (zie Plaat XX).

Tot op het oogenblik der verovering was de kraton door zwaar geboomte en dikke, nagenoeg ondoordringbare bamboedoeripagars bijna geheel aan het oog onzer troepen onttrokken.

Na een verblijf van verscheidene dagen in de zeer nabij gelegen werken (de Mesigit Raja, Kota Goenoengan en Kota Pekoeboeran Radja), na verschillende verkenningen en waarnemingen, na een dagen achtereen goed onderhouden vuur uit onze belegerings-batterijen, kon men zelfs het beloop van den wal niet met zekerheid bepalen.

---

1) De Java-oorlog van 1825—1830. 1e Deel, blz. 254. Bij Prof. J. J. De Hollander: „Handleiding bij de beoefening der Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië," vindt men tegenover blz. 352 van het 1e Deel een afbeelding van den kraton, zooals hij tegenwoordig is.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Hieruit en uit de schets kan men zich van het omgelegen terrein eenigszins een denkbeeld maken.

De omwalling vormde in hoofdzaak een rechthoek van ongeveer 600 M. lengte en 250 M. breedte, zonder bepaald stelsel van versterking.

Het tracé had den vorm van een gebroken lijn, zoodat de grachten geflankeerd konden worden.

Rechts en links van de hoofdpoort in de N. face bestond de omwalling uit een muur; voor het overige was zij geheel van aarde.

Voor de profielen verwijzen wij naar de schets; daar zijn een drietal dwarsdoorsneden gegeven.

De afmetingen liepen nogal uiteen; gemiddeld was de borstwering niet dikker dan 2 à 4 M. De hoogte der vuurlijn bedroeg bij de N.- en W.-facen 4 à 6, bij de Z.-face 1 à 2 en bij de O.-face gemiddeld 2 à 3 M.

Volgens de schets bevond zich op de N.- en W.-facen een doorloopend emplacement achter de borstwering.

Overal waren het buitentalud en de berm met een 4 à 5 M. dikke bamboe-doeripagar beplant, welke ver boven den wal uitstak en dezen geheel maskeerde. Vóór die bamboe doeri was een 5 à 6 M. breede gracht, welke 2 à 3 M. diep was en een moerassigen bodem had, waarop 0,5 M. water stond. Aan den zuidkant der W.-face liep deze gracht droog. Aan de Z.- en O.-facen, waar zij uit het daar gelegen moerassig terrein gevoed werd en waar haar waterstand door een afdamming ten N. van den kraton op zekere hoogte gehouden kon worden, bedroeg de diepte 1,5 M. en meer.

Volgens den generaal Borel [1]) was dit laatste onjuist en was het terrein ten O. van den kraton het grootste gedeelte van het jaar droog, terwijl ook de gracht voor de O.-face droog was. Alleen tusschen den kraton en Pakan-Atjeh lagen diepe kuilen, waarin zich gewoonlijk water bevond. Volgens dien generaal zouden de opnemers, welke destijds met de terreinbeschrijving en het in kaart brengen belast waren, òf zich vergist hebben, òf de opname verricht hebben op een tijd, dat er toevallig veel regen gevallen was, waardoor de gracht gevuld en de bodem buiten moerassig gemaakt werd. Men kon bijna overal op de Z.- en O.-facen over de plongée en door de gracht droogvoets naar buiten komen.

Vóór de gedeelten der gracht, welke minder diep waren of droog liepen, zoomede langs de geheele N.-face, was een zeer zware bamboe-doeri verhakking aangebracht, welke een breedte van 12 à 16 M., vóór de N.-face, waar zij in twee rijen lag, zelfs een breedte van ± 20 M. had.

Vóór den N. W.-saillant was een breede randjoe-versperring.

Blijkbaar was, toen onze troepen den kraton binnentrokken, sinds korten tijd een gedeelte der omwalling aanmerkelijk verbeterd. De borstwering van de N.- en W.-facen was behoorlijk onder profiel gebracht, zoowel door blokzoden als — waar het commandement onvoldoende was — door de reeds meer besproken aardmanden van gevlochten kelapabladeren.

Hier en daar vond men geblindeerde ingegraven zitplaatsen

---

1) Onze vestiging in Atjeh. Blz. 101—102. Noot 1.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

achter de borstwering en geblindeerde schuilplaatsen onder en tegen den wal (Profiel AB).

Op de W.-face lagen verscheidene traversen van blokzoden, met planken of sasaqs bekleed (Profiel CD). Deze traversen hadden gemiddeld een even groote dikte als de borstwering en staken niet boven de vuurlijn uit.

Behalve eenige tusschen de bamboe doeri goed verborgen, zeer smalle sluipwegen, had de kraton slechts twee uitgangen: één aan de noordzijde en één aan den westkant, met de daarvoor gelegen Pintoe Oekoep.

De N.-poort was gesloten door een zware houten deur en goed gebarricadeerd. De toegang werd, behalve door de reeds genoemde verhakkingen, door een diepe gracht met borstwering afgesloten, welke dicht met randjoe's beplant was.

De uitgang aan de westzijde was geen poort doch een breed voetpad, dat over de borstwering leidde en door zware verhakkingen afgesloten was.

Op ± 20 M. hiervóór lag de Pintoe Oekoep, een op zich zelf staande steenen poortje, dat 1 M. breed en 3 M. diep was. Het was geheel door bamboe doeri, struikgewas, geboomte en verhakkingen verborgen, zoodat men eerst twee dagen na de inname kon zeggen, wat het was. Het stond met den kraton door een loopgraaf in verbinding [1]).

De vijand had, zooals uit het bovenstaande kan blijken, alles gedaan, wat hij kon, om den hoofdwal, althans de N.- en W.-facen — en ook de voorwerken, zooals wij straks zullen zien — zoo sterk mogelijk te maken.

Binnen de omwalling was daarentegen alles in verval en in een bijzonder verwaarloosden toestand.

De muren, welke eertijds een 2e en 3e enceinte hadden gevormd, bestonden slechts gedeeltelijk meer en vormden daardoor geen aaneengeschakelde afsluiting.

Behalve vóór de woning van den sulthan bestond het terrein daarbinnen uit een ordelooze vereeniging van bamboe huizen, boschjes, struikgewas, pisangboomen en opgehoogde begraafplaatsen. Nabij de sulthanswoning stond een steenen buskruitmagazijn. Door den kraton stroomde de Kroeëng Daroe, welker steenen kaaimuren eveneens zeer vervallen waren. Uit de schets blijkt verder de inwendige inrichting van dit vorstelijke verblijf voldoende.

De bewapening bestond uit 51 ijzeren en bronzen voorlaad-vuurmonden en uit 2 primitieve onbruikbare achterlaadkanonnen (zie § 33). Op de wallen stonden of lagen 40 vuurmonden in batterij, de overige werden in den kraton gevonden. Slechts een 10-tal vuurmonden lag op affuiten of rolpaarden, de overige lagen meest op de wallen of muren, de tappen en kulas van achteren gesteund door in den grond geslagen palen. Enkele vuurmonden waren geheel of gedeeltelijk in de borstwering ingegraven.

Van die 40 vuurmonden vormden 13 ijzeren en 10 bronzen kanonnen de bewapening der N.-face; daarvan dienden 5 ijzeren en 6 bronzen stukken tot verdediging van de hoofdpoort, welke

1) De Pintoe Oekoep was waarschijnlijk een uitgang van den kraton naar den later te noemen Taman (vorstelijk lustoord) geweest, toen de kraton nog veel grooter omvang had dan op het tijdstip, dat onze troepen hem innamen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

op den muur, aan weerszijden van dien ingang, in batterij stonden.

Op de W.-face had de vijand 9 ijzeren en 1 bronzen kanon, op de Z.-face 3 en op de O.-face 4 ijzeren stukken.

Het bleek na de inname, dat uit 35 vuurmonden op ons gevuurd was.

De kalibers liepen zeer uiteen. Er waren zelfs vuurmonden van 17 cM. Enkele vuurmonden waren o. a. geladen met ledige granaten van 16 cM., van de marine afkomstig.

Een van de bronzen vuurmonden had een lengte van 2.7 M. en een kaliber van 66 cM. Blijkens het opschrift „Jacobus Rex 1617" scheen het een geschenk van den Engelschen koning geweest te zijn.

De voorwerken bestonden uit de Mesigit Raja, Kandang Poth Djemaloen, Kota Rantang Belang Padang, Kota Pekoeboeran Radja, Kota Goenoengan en Taman, welke, door verschanste liniën versterkt, van den linker-oever der Atjeh-rivier af tot den Z.W.-saillant toe, het verdedigingsvermogen van de N.- en W.-facen des kratons belangrijk verhoogden.

De N.O.- en O.-zijden van den kraton werden door de linie van Pakan Atjeh en Panglima Polim beschermd. Deze versterkingen strekten zich langs den linkeroever van de Atjeh-rivier tot voorbij kampoeng Lampoe Idjoe uit.

De Mesigit Raja wordt in § 98 beschreven. Zij had op zich zelf als verdedigingswerk niet veel waarde, doch ontleende haar groote kracht aan de doelmatige versterkingen, welke de vijand er om heen had aangebracht en die in het N. tegen de Atjeh-rivier aanleunde. Deze versterkingen bestonden uit vrij dikke borstweringen met zeer steile binnentaluds, waarin nisvormige ingravingen tamelijk veilige schuilplaatsen tegen granaatscherven opleverden.

Men vond er, evenals in zoovele werken der Atjehers, schietgaten voor geweervuur, gevormd door een soort bonnetten, bestaande uit met aarde gevulde mandjes van gevlochten kelapabladeren. Verder werden achter de noordelijkste (RS) dier borstweringen, die 2 à 3 M. hoog was, nog traversen aangetroffen. Daarvóór strekte zich een droge gracht uit, op wier contrescarp een soort glacis was opgeworpen, dat geheel met bamboe doeri en randjoe's beplant was. De ten N. van de mesigit gelegen borstweringen vormden een dubbele linie. Het tracé dier werken was zoodanig, dat flankement mogelijk was.

Ook aan de W.-zijde waren dergelijke borstweringen vóór de mesigit aangebracht, die haar voortzetting vonden in de begraafplaats Kandang Poth Djemaloen en Kota Rantang met de voorgelegen werken, welker inrichting met de boven besproken borstweringen overeenkwamen en welker tracé voldoende uit de schets blijkt. Meer zuidelijk lagen de begraafplaatsen Kota Pekoeboeran Radja en Kota Potjoet. Al die begraafplaatsen waren door 1.5 à 3 M. hooge muren omgeven.

Van meer beteekenis was Kota Goenoengan met den nabij gelegen Taman. Kota Goenoengan was eveneens een begraafplaats. Taman was, zooals wij reeds zeiden, een lustoord.

Kota Goenoengan was door een 3 M. hoogen en 1 M. dikken muur ingesloten en vormde een rechthoek met zijden van 20

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

en 15 M. lengte. Een breede trap gaf toegang tot het inwendige.

Op 5 M. afstand daarvan bevond zich de Taman, een monumentaal bouwstuk, van steen opgetrokken.

Aan de N.-zijde sloot tegen Kota Goenoengan een borstwering met traversen aan, welke borstwering den vorm van een langwerpigen vierhoek had. Zij was door voorliggende bamboedoeriverhakkingen versterkt. Ook aan de W.-zijde was een dergelijke versterking begonnen doch niet voltooid.

De versterkingen van Pakan Atjeh en de linie van Panglima Polim vormden een verschanste linie, die een lengte van ± 1500 M. had en van de N.-face van den kraton langs de Kroeëng Daroe tot aan de Atjeh-rivier en verder oostelijk, langs den linkeroever van deze, zich uitstrekte. Zij bestonden uit kleine aarden redoutes, welke alle tegen elkaar sloten, zoodat zij telkens één face gemeen hadden en haar frontborstweringen eigenlijk één doorloopende borstwering uitmaakten.

De versterkingen van Pakan Atjeh vormden gezamenlijk een hoornwerk, dat de N.- en O.-facen van den kraton flankeerde. Zij hadden evenals die van de linie van Panglima Polim zeer hechte borstweringen, terwijl talrijke traversen tegen enfileervuur beschermden.

De ook hier aangebrachte schietgaten waren van schietgatblinden van gedroogde karbauhuiden voorzien.

De werken waren deels met bamboe-doeristoelen, deels met verhakkingen versperd.

De versterkingen van Pakan Atjeh hadden tot geschutbewapening 7 ijzeren kanonnen van 6 à 12 c.M., die ten N. van de Mesigit Raja 2 drieponders en 1 lila.

De gesteldheid van het terrein, om den kraton en zijn voorwerken gelegen, blijkt genoegzaam uit de schets [1]).

E. VERSTERKTE MESIGITS (MASDJIDS) EN TEMPELS.

§ 97. **Algemeene beschrijving.** De mesigits of masdjids der Mahomedanen zijn van verschillende afmetingen en samenstelling.

De mesigits, waar alleen de dagelijksche gebeden mogen gehouden worden, zijn veel kleiner dan die, waarin de geloovigen zich tot het Vrijdagsch gebed mogen vereenigen, en deze laatste verschillen ook weder in afmetingen.

De eerstbedoelde kleinere bedehuizen (langgars, mandersah's, bandersah's of hoe zij heeten mogen) treft men in elken kampoeng aan, de grootere of mesigits alleen in aanzienlijke kampoengs. Dienen zij voor meerdere dorpen, dan bevinden zij zich óf in een in het centrum gelegen kampoeng, of wel

---

1) Voor meerdere details van den kraton verwijzen wij naar majoor E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog." 1e Deel, Bijlage XXV.

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

buiten de kampoengs, op een daartoe geschikte en in het centrum gelegen plaats.

De mesigits zijn meestal van tijdelijke materialen, hout en bamboe, vervaardigd en met atappen, welits e. d. ingedekt, terwijl zij òf op palen, òf op een steenen voetstuk of fondament gebouwd zijn.

Onder de mesigits komen ook zeer groote voor, welke als 't ware de hoofdmesigit voor een geheele streek of gewest vormen. Op Java zijn zulke mesigits veelal van steen opgebouwd, met sirappen of pannen ingedekt, en, hoewel niet altijd, met steenen muren omgeven. Buiten Java zijn die hoofdmoskeeën soms van steen, gewoonlijk echter van hout opgetrokken en van sirappen of atappen daken voorzien, terwijl zij ook daar dikwijls door steenen muren zijn omringd.

Wanneer in oorlogstijd zoo'n mesigit verdedigd moest worden, geschiedde zulks, door de ringmuren tot verdediging in te richten, of, zoo deze ontbraken, de mesigit met een borstwering te omgeven.

Voorts werden dan om zoo'n borstwering of ringmuur de meergenoemde hindernissen aangebracht.

Het omliggend terrein bestond, al naar de ligging van zoo'n moskee, uit min of meer bedekte, soms ook wel uit meer open terreinen. Dit laatste was meestal afhankelijk van de omstandigheid, of de mesigit in een kampoeng, dan wel daarbuiten in het centrum van eenige kampoengs gelegen was [1]).

De tempels of pagoden der Balineezen op Bali en Lombok bestonden uit twee of drie door muren omgeven ruimten.

Deze muren waren gewoonlijk van gebakken of van natuurlijken steen opgetrokken.

De binnenste ruimte bevatte den eigenlijken tempel, bestaande uit eenige offerhuisjes en offernisjes. De andere twee ruimten, welke elkaar en die binnenste ruimte omgaven, werden evenals laatst bedoelde afdeeling door smalle poorten betreden [2]).

Deze muren waren dikwijls 3 à 4 M. hoog en van aanzienlijke dikte.

§ 98. **Mesigits op Groot-Atjeh.**

Als voorbeelden van versterkte mesigits zullen de Mesigit Raja of de Groote Mesigit, de Mesigit Lam Bada en de Mesigit Lam Joeng besproken worden.

Ook elders werden op Atjeh versterkte mesigits aangetroffen, die zeer zeker de vermelding waard waren, b.v. de Mesigit Oleh Karang, welke den 22sten Februari 1876 en de Mesigit Indrapoeri, welke den 24sten Maart 1879 door onze troepen werden veroverd. Tal van andere, kleinere versterkte mesigits werden gedurende den Atjeh-oorlog genomen, doch uit de beschrijving van de 3 eerst-

---

1) Voor de korte beschrijving van eenige mesigits en meerdere details omtrent hun inrichting verwijzen wij naar Prof. Van der Lith: „Nederlandsch Oost-Indië." 1e Deel, blz. 97, 98, 161, 224, 259, 414—415 en 416; 2e Deel, blz. 96—97.

2) Voor nadere bijzonderheden wordt verwezen naar Dr. Julius Jacobs: „Eenigen tijd onder de Baliërs," en naar W. Cool: „De Lombok-expeditie."

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

genoemde zal voldoende het karakter van deze versterkte tempels blijken.

a. De Mesigit Raja lag nabij den N. W.-saillant van den kraton (zie Plaat XX). Onze troepen hebben haar 3-maal genomen, n.l. den 10en en den 14en April 1873 en den 6en Januari 1874.

Hieronder volgt de beschrijving, zooals wij haar aantroffen na de verovering op 10 April 1873 (zie Plaat XXI). Op Plaat XX is de Mesigit afgebeeld, zooals zij was na de verovering op 6 Januari 1874 en onze artillerie van daaruit den kraton beschoot.

De mesigit, zooals zij op Plaat XXI is geschetst, was ongeveer door een 1.8 M. hoogen en 0.70 à 0.80 M. dikken ringmuur, die een vierkante ruimte insloot, welke aan de W.- en O.-zijde 170 M., aan den N.- en Z.-kant 120 en 110 M. lang was. De oostelijke muur was grootendeels vervallen; in het Z. deel van den westelijken muur was een gat van 2 M. breedte, in den zuidelijken muur een spleet, 1.5 M. boven den beganen grond, ruim genoeg om een man door te laten.

Binnen deze ruimte vond men een plateau van 95 à 100 M. in het vierkant, waarop de mesigit en eenige andere gebouwen gestaan hadden. Deze gebouwen waren den 10en April 1873 door onze artillerie met lichtkogels in brand geschoten, hetgeen te gemakkelijker ging, omdat zij van hout opgetrokken en met atap ingedekt waren. Even bedoeld plateau was ruim 1 M. hoog en door een 1.5 M. hoogen muur omgeven. Hierdoor werd aan den N.-, W.- en Z.-kant een gang gevormd, welke resp: 36, 10 en 15 M. breed was.

Aan de O.-zijde sloot het plateau tegen den ringmuur, voor zoover deze nog bestond. Waar dit gedeelte van den ringmuur vervallen was, was de aarde van het plateau afgestort en vormde zij een helling, welke, ofschoon op sommige plaatsen vrij steil, toch voldoende gelegenheid aanbood, om in en uit te gaan. Deze helling was eenigszins door een dijkje en een bamboe pagar met een deur afgesloten.

De westelijke gang lag even hoog als de sawah; naar het O. liep de bodem op, zoodat men daar over den muur heen kon vuren. Het oostelijk gedeelte van de noordelijke gang was door een dwarsmuur afgesloten; daar achter was het terrein tot boven het plateau opgehoogd. Binnen de enceinte vond men een paar waterputten met goed drinkwater. In den Z.W. hoek stond een bijzonder groote waringinboom.

De ringmuur had geen schietgaten, zoodat de aanwezigheid van banketten moet verondersteld worden, hoewel de door ons geraadpleegde bronnen daaromtrent niets vermelden.

De mesigit was niet door hindernissen omringd. De gesteldheid van het omliggend terrein blijkt voldoende uit de schets. De in § 96 genoemde voorwerken zijn vóór en tijdens de 2e expeditie opgeworpen.

Tijdens de 1e expeditie werd de mesigit uit de omringende kampoengranden en begraafplaatsen, zoomede uit den kraton en de ten N. van dezen gelegen versterkingen met vuur ondersteund.

Bij de 2e expeditie (6 Januari 1874) werd de mesigit zelf niet verdedigd, des te hardnekkiger echter de noordelijke voorwerken.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Toen waren er echter geen banketten binnen den ringmuur [1]).

b. De Mesigit Lam Bada werd den 30en Januari 1877 na een hardnekkig gevecht vermeesterd. Den 12en October 1876 hadden onze troepen onder den majoor H. K. F. Van Teijn voor dezelfde sterkte krachtig het hoofd gestooten.

De versterkte mesigit lag, achter hoog opgaand geboomte verscholen, te midden van een terrein, dat met struikgewas bedekt en door een kreek of zijtak der lagune in het O.- en L.- begrensd werd. De oevers dier lagune waren zeer moerassig.

Na al hetgeen reeds omtrent de Atjehsche versterkingen gezegd is, kan met een korte beschrijving, onder verwijzing naar Plaat XXII, volstaan worden.

De mesigit, tevens priesterschool, was omringd door een aarden borstwering, met steil opgezette taluds. De dikte der borstwering bedroeg 3.5 à 4 M. Hoewel de hoogte niet werd opgegeven, mag in verband met de zware afmetingen aangenomen worden, dat zij minstens 2 M. zoo niet meer heeft bedragen. Zij was omringd door zware bamboedoeri. Ook de borstweringen, behalve die der O.-face waren zeer dicht met bamboe doeri beplant. Daar de versterking slechts twee ingangen had, een in de Z.-face, welke met een stevige deur gesloten werd, en een nauwen in de N.-face, waarvan de sluiting uit een op en neer beweegbare plank bestond, zou men uit den plattegrond moeten afleiden, dat er in de N.-face twee, in de W.- en O.-facen één diep schietgat waren aangebracht.

Op het terre-plein stond de mesigit en 3 houten gebouwen, met kadjangmatten omwand en met atappen ingedekt.

Het tracé blijkt voldoende uit den plattegrond. De W.-face was ± 45 M., de andere ± 55 M. lang.

De versterking was bewapend met 11 vuurmonden (waaronder een twintig-ponder), waarvan er 8 en barbette stonden opgesteld.

De aldus versterkte mesigit, leunde met de O.-face tegen een arm der lagune.

Het voetpad, dat onze troepen den 30en Januari 1877 moesten volgen, liep op de Z.-poort aan en voerde dicht langs de Z.-face.

In de lagune lagen 3 schoeners van Europeesch model, waarvan één met 2 carronnades van 3 pond bewapend was en den 12en October 1876 krachtig tot het afslaan van den aanval onzer troepen had medegewerkt.

c. De Mesigit Lam Joeng werd den 24en Dec. 1878 genomen. Zij was omringd door een borstwering, welke een vierhoekige redoute vormde, met facen van 50 en 60 M. lengte.

De borstwering was van aarde en 1.25 M. hoog. De bekleeding van binnen- en buitentalud bestond uit palen van levend hout. Verder was zij voorzien van 4 bastions, waarvan er drie met ijzeren vuurmonden op goede cirkelaffuiten. Op de Z.-face stond nog een lila in batterij. Binnen de versterking werden nog 1 ijzeren en 1 bronzen draaibas benevens 1 ijzeren en 2 bronzen lila's gevonden.

---

1) K. Eland: „Veldversterkingskunst." 5e Druk. Blz. 294.
De beschrijving is ontleend aan E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh oorlog".

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Voorts schijnt de versterking door een gracht en bamboe doeri (op haar contrescarp) omringd geweest te zijn.

In de gracht stond water. Of het een natte gracht was, dan wel dat er water in gekomen was door de veelvuldige regens, welke de voorafgaande dagen waren gevallen, is ons niet bekend.

De troepen moesten zich door een zeer moeilijk terrein heenworstelen, om de versterking te bereiken.

§ 99. Versterkte kongsihuizen der Chineezen in de Wester Afdeeling van Borneo.

Hoewel de Chineezen in de versterkingskunst bij de overige volken van den Indischen Archipel niet achterstonden — wij herinneren o.a. aan de versterkingen te en bij Pamangkat (1850), op de Sekadau-bergen (1853), de versterkingen te Singkawang, te Lohabang, bij Koelor, om Montrado (1854), enz. — zoo ontbreken ons toch de noodige gegevens, om ze en detail te behandelen. Alleen van de versterkte kongsihuizen vonden wij genoeg bijzonderheden, om deze meer van nabij te beschouwen.

De majoor Van Rees, die ze ons verschaft [1]), bespreekt met de noodige uitvoerigheid de kongsihuizen te Pamangkat (1850) en te Montrado (1854).

a. Het kongsihuis te Pamangkat, dat den 11en September 1850 na een zeer hardnekkig gevecht genomen werd, was geducht versterkt. Het vormde met de benteng op den berg Paniboengan, eenige kustbatterijen, den versterkten pasar Pamangkat en een verschanste linie op den berg Pamangkat, de positiën, welke de Chineezen dien dag bezet hielden.

Het versterkte kongsihuis lag aan den noordelijken voet van den berg Pamangkat in een sawahvlakte en was door een weg met den pasar verbonden. Die berg had zeer steile en zwaar begroeide hellingen, was ± 375 M. hoog en domineerde dus het kongsihuis totaal.

Het eigenlijke kongsihuis werd ingesloten door een vierhoekige, gebastionneerde redoute, waarvan de facen ± 43 en ± 48 M. lang waren. Op den Z.O.- en N.W.-saillant bevonden zich twee kleine bastions. De borstwering was van aarde. Op die borstwering was nog een ijzerhouten palissadeering aangebracht; de palissaden waren meskant en aangepunt. In de borstwering waren schietkokers gemaakt. De vijand had zich bij de verdediging zoowel *op* de borstwering achter de palissaden, als *achter* de borstwering achter de schietkokers opgesteld.

Het buitentalud was met randjoe's bezaaid.

In de borstwering bevond zich een stevige deur, welke den uitgang vormde.

Om de versterking lag een ondiepe, modderige gracht.

De geschutbewapening bestond uit lila's en tjonto's.

Profielen werden niet gegeven.

b. De kongsihuizen te Montrado waren drie in getal, n.l. Thang, Sjonbok en Habok. Het belangrijkste was Sjonbok van de Taijkong-kongsi. Het bestond uit een hoofdgebouw en twee bijgebouwen en was door een aarden wal omgeven, welke een

1) Montrado.
Wachia, Taykong en Amir.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

vierhoekige redoute vormde. De facen dezer redoute waren 40 M. lang. Op de diagonaal lagen twee bastions, waarvan de keel 6 à 7 M. breed was.

De borstwering was 1.25 M. hoog. Het buiten- en het binnentalud waren met hout (planken of balken?) bekleed. Voor de tjonto's waren schietgaten uitgesneden, welke bij de binnenkruin 0,5 M. breed waren en naar de buitenkruin wijd uitliepen. De zijwangen en de zool der schietgaten waren met planken bekleed. Over hun diepte werden geen gegevens door ons gevonden. Aan de achterzijde bevonden zich schietgatblinden van planken.

Daar het terre-plein van het W. naar het O. afliep, waren achter de O.- en gedeeltelijk ook, voor zooveel noodig, achter de N.- en Z.-facen banketten aangebracht.

Het hoofdgebouw was van ijzerhout en 20 M. in het vierkant. Het was gedeeltelijk van een verdieping voorzien. De overdekte ingang voerde naar het binnenplein, dat zich binnen het hoofdgebouw bevond. Dit bevatte voorts verschillende vertrekken, waarvan een als tempel dienst gedaan had. In deze zaal waren langs de wanden de noodige wapenrekken geplaatst.

De twee bijgebouwen, welke tot logies der mijnwerkers dienden, waren 25 M. lang en 6 M. breed. Zij lagen aan weerszijden van het hoofdgebouw. Het eene was van ijzerhout en bamboe, het andere had muren van gedroogde kleiblokken.

Langs het kongsihuis stroomde een waterleiding met zeer helder water.

Op 8 M. van de Z. face lag een wal, ter lengte van 80 M. en ter hoogte van 3 à 4 M. Deze wal was met bamboestoelen begroeid en voor de verdediging zeer nadeelig.

Het omgelegen terrein was zeer ongelijk. Het vertoonde slechts plassen en hoogten en hier en daar eenige groote steenen en Chineesche graven.

Habok had een nagenoeg gelijke inrichting doch was kleiner dan Sjonbok. Het had bovendien slechts één bastion, terwijl in het midden van één der facen de borstwering zoodanig naar buiten gebroken was, dat zij daar een vooruitspringend vierkant vormde, tot betere bestrijking van het terrein, dat ter plaatse een heuvelrug vormde.

Ook hier waren een hoofdgebouw en twee nevengebouwen. De laatste waren van klei.

Thang was bij uitzondering niet door een aarden wal omgeven.

De 3 kongsihuizen lagen gemiddeld op 800 à 1000 M. van elkaar en waren door rechte voetpaden onderling, met de stad (Montrado) en den pasar verbonden. Het tusschen gelegen terrein was door een menigte verlaten mijnen en uitgebaggerde gronden, welke later met water volgeloopen waren, bijna onbegaanbaar en deels ondoorwaadbaar.

De kongsihuizen waren in 1854 door onze troepen bezet. Of zij ook nog door kunstmatige hindernissen waren omgeven, is ons niet gebleken. Vermoedelijk zal dat wel het geval geweest zijn, evenals bij het kongsihuis te Pamangkat.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

F. VERSTERKTE KAMPOENGS.

§ 100. **Algemeene beschrijving.** Het ligt niet op den weg van dit boek, een gedetailleerde beschrijving van de inrichting der kampoengs te leveren [1]). Toch meenen wij enkele algemeene gegevens te moeten verstrekken, voor zoover zulks noodig is, om een afgerond geheel te krijgen.

1. Algemeen aanzien. Gewoonlijk vertoonen zich de kampoengs in de verschillende streken van den Archipel als grootere of kleinere stukken bosch, uit allerlei loof-, vrucht- en palmboomen, bamboestoelen en min of meer dicht onderhout en struikgewas, varens, slingerplanten, enz., bestaande, waaronder de woningen der bevolking min of meer regelmatig verspreid liggen.

2. De woningen. De bouworde en ook de afmetingen der woningen zijn bij de onderscheidene volken verschillend.

Op Java, Bali en Lombok o.a. staan zij op den grond, op Soematra, Borneo, Selebes en elders zijn zij op palen boven den grond gebouwd. In Palembang en Soematra's Oostkust zijn zij langs de rivieren ook wel op rakits of bamboe vlotten, in Borneo ook wel op vlotten van boomstammen (batang kajoe of kortweg batang) gebouwd.

De palen, waarop zij c.q. rusten, bestaan gewoonlijk uit een of andere duurzame houtsoort en zijn òf in den grond geheid (zooals b.v. op Borneo) òf op steenen geplaatst (zooals o.a. op Soematra's Westkust en Atjeh).

De huizen worden gevormd door een houten of bamboe geraamte, terwijl de wanden van planken, allerlei sasaqs, kadjangmatten, niboenglatten, e. d. zijn vervaardigd. In sommige streken is ook de ruimte onder de op palen gebouwde woningen omwand (Soematra's Westkust).

De dakbedekking bestaat uit sirappen, atappen, welits, idjoeq, boomschors, of dergelijke.

De huizen der Balineezen hebben echter muren van klei; zij zijn voor de meer aanzienlijken van steen opgetrokken.

De vloeren der op den grond staande woningen zijn doorgaans van klei of leem, van die, welke op palen gebouwd zijn, van planken, gespleten of plat geslagen bamboe, stevige sasaqs, latwerk of wat dies meer zij.

Het is natuurlijk afhankelijk van de streek en van de ontwikkeling en beschaving der bevolking, welke der genoemde materialen het meest gebezigd worden. Zulks is in de onderscheidene gewesten niet hetzelfde.

3. De erven. De woningen zijn met de daarbij behoorende

---

1) Wij verwijzen daarvoor o.a. naar Prof. J. J. De Hollander: „Handleiding bij de beoefening der Land- en Volkenkunde," 5e druk; naar Prof. P. A. Van der Lith: „Nederlandsch Oost-Indië, en naar de verschillende schrijvers, gedeeltelijk reeds in dit werk aangehaald, welke gedetailleerde ethnografische beschrijvingen omtrent de verschillende volken geven.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

bijgebouwen en c.q. nevengebouwen door z.g. erven omgeven, welke wederom door pagars van de naburige erven of omgeving zijn afgescheiden.

In streken, waar de veiligheid van personen en goederen nog veel te wenschen overlaat, zijn die pagars zeer zwaar en dicht begroeid (zoo b.v. op Atjeh in de nog niet door ons onderworpen streken); elders bestaan zij uit lichtere heggen of bamboe rasterwerk.

Op Bali worden de erven door 2 à 3 M. hooge kleimuren omringd, welke met een kleine, nauwe deur het erf van het overige van den kampoeng afzonderen.

4. Gemeenschap binnen de kampoengs. Deze is lang niet overal dezelfde. In de aan ons direct gezag onderworpen streken leiden meestal behoorlijke en goed onderhouden wegen door de bosschen, welke de woningen met hun erven bevatten, terwijl smallere of breede voetpaden de zijwegen vormen, welke op die hoofdwegen uitkomen.

In zulke kampoengs zijn de woningen ook min of meer regelmatig verspreid.

Hetzelfde neemt men ook waar bij volken, welke een zekere trap van beschaving hebben bereikt; daar was reeds zulk een gemeenschap vóór onze komst.

Zoo zijn de huizen der Bataks meestal in twee rijen gebouwd, zoodat er een soort straat ontstaat; ook vormen zij, hoewel minder vaak, een soort plein, waarbij nog dient vermeld te worden, dat de plantengroei tusschen de huizen is opgeruimd.

In de kampoengs op Nias treft men zelfs geplaveide straten, soms zelfs geplaveide dwarsstraten en pleinen aan.

In de Balineesche kampoengs op Bali en Lombok bevinden zich evenzoo breede, zelfs zeer breede wegen, welke, door de muren van de verschillende erven ingesloten, even zoovele hoofd- en zijstraten vormen.

Elders, en zulks geldt voornamelijk van de nog niet aan ons direct gezag onderworpen volken, vindt men meestal slechts breede of smallere voetpaden, welke zich in allerlei bochten tusschen de erven en door het dicht geboomte slingeren.

De kampoengs der Dajaks, welke in den regel maar enkele groote woningen bevatten, waarin tal van huisgezinnen, tot één familie behoorende, samenwonen, bestaan uit een open ruimte, waarop die gebouwen bijeenstaan.

5. Aloen-aloen. Op West-Java vindt men in de kampoengs een open ruimte, aloen-aloen genaamd, waaraan de woning van het kampoenghoofd en de mesigit of wel de langgar gelegen zijn.

Op Midden- en Oost-Java wordt de aloen-aloen in de desa's alleen vóór de kratons en regentswoningen aangetroffen.

Ook buiten Java (b.v. op Soematra's Westkust en op Nias) heeft men dergelijke pleinen (halaman), waar zich de vergaderzaal of het raadhuis (balai) bevindt.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

6. De kampoengrand. Deze bestaat bijna overal uit bamboe- en bamboe-doeristoelen, dan wel uit een min of meer zware levende pagar van doorngewassen, slingerplanten, e. d.

Zelfs op Java bestaan de desa-randen nog uit bamboe- en bamboe-doeristoelen.

In de nog niet aan ons direct gezag onderworpen gewesten, waar de veiligheid van leven en eigendom nog gering is, hebben die pagars soms kolossale afmetingen en vormen zij een zoo goed als ondoordringbare massa, welke slechts met zeer veel inspanning en ten koste van zeer veel tijd zijn op te ruimen (b.v. Atjeh). In andere streken zijn de kampoengs zelfs in vredestijd door borstweringen omgeven (vroeger op Soematra's Westkust, tegenwoordig b.v. nog in de onafhankelijke Bataklanden).

De woonplaatsen der Dajaks, althans in de binnenlanden, zijn van een hooge palissadeering, veelal van ijzerhout, omringd.

Op Bali en Lombok hebben zij een ringmuur, gevormd door de muren der buitenste erven.

Op Zuid-Nias zijn zij evenzoo door steenen muren omringd, op Noord-Nias evenwel niet.

7. De ligging der kampoengs. Waar ons gezag gevestigd is, en de noodige veiligheid van handel en verkeer is gewaarborgd, wordt bij de keuze van de plaats tot het bouwen van nieuwe kampoengs alleen rekening gehouden met de ligging van de groote verkeerswegen, rivieren enz.

In de meer onafhankelijke landen, waar die veiligheid nog niet bestaat, onderlinge veeten en oorlogen de bevolking nog steeds naar de wapenen doen grijpen, wordt bij de keuze van de plaats voor de op te richten woonplaats wel degelijk met het terrein rekening gehouden, ten einde zooveel mogelijk tegen vijandelijke aanvallen beveiligd te wezen.

Hetzelfde neemt men ook waar in vele grensgewesten van het rechtstreeks aan ons onderworpen gebied.

'In zulke streken ziet men de kampoengs veelal gebouwd op berg- of heuvelruggen, begrensd door steile ravijnen, of wel op een of ander terreindeel, ingesloten door een paar rivier- of lagune-armen, moerassen e. d., terwijl ook de gemeenschap met den kampoeng zoo moeilijk mogelijk wordt gemaakt.

Het spreekt van zelf, dat zulke kampoengs, wanneer zij door onze troepen moeten genomen worden, dit door hun ligging dikwijls hoogst bezwaarlijk maken, daar de nadering slechts langs enkele terreindeelen en meestal in het front der vijandelijke stelling kan geschieden, en een omvatten of omtrekken daarvan veelal niet dan met de grootste bezwaren kan plaats hebben.

8. Het versterken der kampoengs. Uit hetgeen hierboven omtrent de kampoengs in het algemeen en in het kort medegedeeld is, kan men afleiden, dat, waar in vredestijd nog geen

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

verdedigingswerken zijn opgeworpen, zulks in oorlogstijd met zeer weinig moeite kan geschieden. De meestal zeer sterke rand geeft daartoe een bijzonder geschikte gelegenheid. De geduchte hindernissen zijn dan reeds aanwezig en de bewoners hebben daar achter slechts borstweringen en bentengs op te werpen, enkele minder dichte of sterke gedeelten van den rand met andere hindernissen aan te vullen en in betrekkelijke korten tijd is een sterke stelling in het leven geroepen.

Op deze wijze had meestal het versterken der kampoengs plaats.

Nu eens was de geheele kampoengrand of een uitgestrekt gedeelte daarvan versterkt, dan weer waren slechts enkele bentengs opgeworpen, welke als het ware steunpunten in dien rand vormden voor de strijders, die zich achter dezen hadden opgesteld. Dit laatste kwam veel op Atjeh voor.

Een enkel maal gebeurde het, dat de vijand onmiddellijk vóór of buiten tegen den rand bentengs opwierp, vermoedelijk tot betere flankeering, wanneer de rand zelf door zijn vorm daartoe geen gelegenheid aanbood. Deze waren dan als voorwerken te beschouwen.

> Als voorbeeld wordt aangehaald de mesigit buiten den versterkten rand van Bondjol (1835—1837), de benteng in kampoeng Bola Salempa, nabij den Z. O.-saillant van Boni (Dec. 1859), de benteng voor en tegen den rand van kampoeng Meroe (XXV Moekim, Groot-Atjeh 1876), enz.

Ook gebeurde het, vooral waar het hoofdplaatsen of gewichtige kampoengs betrof, dat buiten den versterkten rand bentengs waren opgericht op punten, waarvan het bezit voor de verdediging van belang was, of welke de naderingswegen afsloten.

Soms waren die versterkingen op zoodanigen afstand vooruit geschoven, dat zij moeilijk als voorwerken doch veeleer als gedetacheerde werken moesten beschouwd worden.

> Wij herinneren voor een en ander o. a. aan Soepa (1824 en 1825), aan Bondjol (1835—1837), aan Daloe-Daloe (1838), aan Orahili (op Nias, 1856 en 1863) enz.

Veelal waren, om tot de verdediging van een of anderen hoofdkampoeng mede te werken, de voor-, achter- en nevengelegen kampoengs versterkt en verdedigd, en deden zij dan denzelfden dienst als de zooeven bedoelde bentengs op de naderingswegen of nabijgelegen gewichtige punten.

> Wij wijzen andermaal op Bondjol en Daloe-daloe, verder op Boni (Febr. 1859), Djati (Palembang, 1858—1859), enz.

Na hetgeen over de inrichting der woningen gezegd is, zal het duidelijk zijn, dat die voor de verdediging weinig waarde hadden.

Toch waren b. v. in Soepa (1825) en in Bondjol (1835—1837) de huizen versterkt (zie hierover §§ 102 en 108).

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Van meer belang voor de binnenverdediging is de inwendige gesteldheid van den kampoeng. In de kampoengs der Balineezen vormen de door muren omringde erven even zooveel kleine bentengs, welke een hardnekkige verdediging toelaten, terwijl in dezulke, waarin de erven door zware pagars omgeven zijn en de begroeiing van het buiten de erven gelegen terrein het gebruik van troepen zeer beperkt of bemoeilijkt, een verdediging voet voor voet zeer goed mogelijk zou wezen. Op Atjeh hebben onze troepen zulks menigmaal ondervonden. De vijand scheen dat daar ook te begrijpen; wellicht, dat hij daarom ook menigmaal binnen den kampoeng bentengs opwierp, om als steunpunt bij de binnenverdediging te dienen.

§ 101. **Versterkte desa's der Javanen.**

De Javanen hebben volgens den majoor La Gordt Dillié hun desa's zelden versterkt, en uit de beschrijving van den Java-oorlog door Weitzel is het tegendeel niet gebleken. Wanneer zij zich in een desa verdedigden, maakten zij gebruik van de dekking, welke de rand opleverde, en van de natuurlijke sterkte, welke de desa door haar ligging te midden van onder water staande sawah's, rawah's, moeilijk te genaken bergruggen, enz. bezat. Volgens Louw waren de randen door half afgekapte, soms aangepunte bamboe's versterkt, welke aldus een natuurlijke verhakking schijnen gevormd te hebben [1]).

Djoengrangan en de in de nabijheid dier plaats gelegen desa's op de hellingen van het Kelir-gebergte zoomede de desa Geger ten O. van de Opakrivier (Jogjakarta) hadden b. v. daaraan haar groote sterkte te danken. Van aangebrachte versterkingen is ons althans niets gebleken.

Genoemde desa's lagen op moeilijk te genaken punten en waren slechts langs smalle toegangen te bereiken.

Zooals wij reeds mededeelden (§ 61), had de vijand bij eerstbedoelde desa's tal van steenen en rotsblokken gereed leggen, om deze omlaag te storten, zoodat het forceeren van die toegangen onmogelijk schijnt geweest te zijn. De kolonel Cochius zag er tenminste van af. De desa Geger was eveneens slechts langs een z. g. paardenweg te bereiken, welke zich door meer dan manshooge alang-alang, over brokkelige zandsteenrotsen, over diepe kloven en langs de hellingen van steile afgronden opwaarts slingerde. Voorts leidde dat pad eerst door kreupelhout, vervolgens door steeds dichter wordende grootere en kleinere bosschen van djati-, pisang- en waringinboomen en liep eindelijk uit op de desa, welke te midden van uiterst dicht ineengegroeid bosch gelegen en slechts door enkele nauwe zwaar versperde toegangen te bereiken was.

De desa schijnt op een plateau gelegen te hebben. Toen het het eerste plateau met zijn steile hellingen na vier vergeefsche stormen eindelijk genomen was, stieten onze troepen andermaal op een 9 à 12 M. hoogen rotswand, waarboven zich een tweede plateau bevond. Beide plateau's waren eveneens zwaar begroeid. Dit tweede plateau werd evenzoo na een hardnekkig gevecht vermeesterd, zoodat na een strijd van 6 uur, van 's morgens 9 tot

[1]) De Java-oorlog van 1825—1830. 1e Deel, blz. 204.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

's middags 3 uur, de geheele vijandelijke stelling eindelijk bemachtigd was. Deze korte mededeelingen mogen eenig denkbeeld van de sterkte van Geger geven [1]).

§ 102. Versterkte kampoengs der Maleiers op Soematra's Westkust.

Kan § 84 reeds min of meer een denkbeeld geven van den geduchten staat, waarin de Maleiers hun versterkingen wisten te brengen, hieronder zal de beschrijving van de versterkte kampoengs Bondjol en Daloe-Daloe doen zien, hoe zij aan hun woonplaatsen een niet minder groote sterkte wisten te geven.

Daloe-Daloe vormde de hoofdplaats van Tamboesai; Bondjol lag, zooals reeds vroeger gezegd is, in de vallei van Alahan Pandjang. Laatstgenoemde kampoeng werd na een langdurig beleg (11 Juni 1835—16 Aug. 1837), eerstgenoemde na een insluiting van 10 dagen (18—28 Dec. 1838) genomen.

a. Bondjol. Volgens den luit.-kolonel H. M. Lange [2]) bestond het versterkte Bondjol (zie Plaat XXIII) uit een kampoeng, welke ± 600 passen lang en 200 à 300 passen breed was, daar het zuidelijk gedeelte van den westelijken rand, welke overigens in een rechte lijn liep, meer dan honderd passen naar binnen sprong. Het tracé blijkt voldoende uit de plaat. De kampoeng was omgeven door een borstwering, waarvan de afmetingen verschillend worden opgegeven [3]), doch volgens de profielen A B en E F zou de hoogte en dikte der borstwering ± 2.4 M., volgens anderen 3 à 4 M. bedragen hebben. Het buitentalud (met natuurlijke helling) en de hellende plongée waren met een zware en dichte aoer-aoer begroeid. Het binnentalud was met boomstammen, planken en balken bekleed.

Achter de borstwering strekte zich een binnengracht uit, die op sommige plaatsen zeer modderig was en zelfs onder water stond. Uit die binnengracht was, naar het schijnt, evenals uit de later te vermelden vijvers, de grond voor de borstwering verkregen. Haar voortalud was, volgens de profielschetsen, op dezelfde wijze als het binnentalud bekleed.

Ook vóór de borstwering strekte zich de aoer-aoer uit, want wij lezen, dat het maken van de naderings-loopgraven tegenover den in den westrand uitspringenden hoek (14 Juli—6 Aug. 1837) zeer bemoeilijkt werd door het met bamboe doeri en struikgewas zwaar begroeide terrein, terwijl die plantengroei zoo sterk was, dat men overdag uit de op ± 50 passen van even bedoelden hoek aangelegde loopgravenkat niet kon nagaan, hoe 's nachts de werkzaamheden aan de loopgraven moesten voortgezet worden. Zelfs stiet men bij het verder sappeeren onverwachts tegen een 4.5 à 5 M. langen vischvijver, welken men door den dichten plantengroei niet eer had kunnen waarnemen.

Hoewel in de profiel-schetsen er geen is aangegeven, spreekt

---

1) Voor meerdere bijzonderheden over dit hoogst belangrijke gevecht en deze geduchte stelling verwijzen wij naar Weitzel: „De Oorlog op Java van 1825—1830." 2e Deel, blz. 385—392.

2) „Het Ned. O. I. Leger ter Westkust van Sumatra van 1819—1845". 2e Druk. 2e Deel, blz. 48, e. v.

3) K. Eland: „Veldversterkingskunst". 5e Druk. Blz. 276—278.

de overste Lange toch van een onbeduidende buitengracht, welke natuurlijc tot het verkrijgen van grond zal gediend hebben.

Achter de borstwering bevonden zich op vele plaatsen twee banketten (zie profiel E F), waarvan de inrichting niet nader werd omschreven.

Om zich tegen ons geschutvuur zooveel mogelijk te dekken, had de vijand traversen opgeworpen, welke ± 1.6 à 1.9 M. hoog en ± 1.25 à 1.60 M. dik waren. Deze traversen bestonden meerendeels uit aarde- en riviersteenen, met planken en balken bekleed.

Tusschen deze traversen waren tegen de westelijke borstwering hutten geplaatst, welke voor huisvesting moesten dienen en die dus aan drie zijden tegen ons vuur gedekt waren, terwijl zij bovendien zeer oordeelkundig waren geblindeerd. Waaruit die blindeeringen bestonden, werd niet vermeld.

Wat het inwendige van Bondjol betreft, werden vooral nabij den westelijken rand veel vijvers aangetroffen, welke slechts door voetpaden van elkaar gescheiden waren, zoodat troepenbewegingen daardoor binnen den kampoeng zeer zouden belemmerd geworden zijn. Waarschijnlijk was de aarde uit die vijvers voor de bovenbedoelde doeleinden gebezigd, en hadden de meeste hun ontstaan daaraan te danken.

Ongeveer 40 passen vóór den westelijken rand bevond zich een schoone mesigit, waarvan het dak met een compositie van lood en tin versierd was. Een dergelijke tempel verhief zich binnen dien rand. Deze laatste was door een borstwering, welke met zware bamboe doeri of aoer-aoer beplant was, omgeven. Ook de buiten-mesigit schijnt versterkt geweest te zijn. Wij maken zulks op uit het rapport, dat de commissie, welke in Juni 1836 door den generaal Cleerens werd benoemd, teneinde het terrein om Bondjol te verkennen en voorstellen te doen tot het opwerpen van batterijen en verdere aanvalswerken, een paar maanden later indiende [1]).

Van de mesigit binnen den kampoeng had de vijand het dak afgenomen, om het in brand schieten te voorkomen. De buitengelegen mesigit werd den 29en November 1836 in brand geschoten.

Nabij den oostelijken rand werden binnen den kampoeng verscheiden woningen aangetroffen, welke weinig van ons vuur te lijden hadden gehad. De meeste waren op hooge palen gebouwd, van onderen geblindeerd en tot een hardnekkige verdediging ingericht. De lengte van een dezer gebouwen werd op ruim 50 M. geschat.

De vele huizen lagen onder en te midden van bamboestoelen, kelapa- en andere palm- en vruchtboomen, struikgewas, enz. verscholen.

Na den val van Bondjol bleek tevens, hoe de vijand de door ons geschut gemaakte bressen had versterkt. Hij had daartoe aan weerszijden hooge barricaden opgeworpen (zie profiel CD), waardoor een binnenstormende troep aan een à bout portant afgegeven vuur zou hebben blootgestaan en reeds op eenige passen afstand door een diepen vijver in zijn vaart zou gestuit zijn.

---

1) Lange: 2e Deel. Blz. 111 en 114—115.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Ook buiten den kampoeng in de westwaarts gelegen vlakte had de vijand loopgraven en randjoe's aangebracht. Wij lezen althans, hoe de kapitein Vogel bij zijn verkenning in den nacht van 2 op 3 December 1835 op een borstwering stiet, welke ± 0.9 M. hoog en dik en op ± 50 passen vóór de verbrande buiten-mesigit gelegen was. Op korten afstand daarachter waren 3 rijen buikrandjoe's, van 0.9 à 1.2 M. lengte, in den grond geplaatst, welke echter door ouderdom vergaan waren.

Met betrekking tot de bewapening van Bondjol kan medegedeeld worden, dat het aantal vuurmonden zeer gering was.

Volgens het rapport van bovenbedoelde commissie aan den generaal Cleerens, zou de geschutbewapening van Bondjol zelf uit 7 kanonnen van 6 à 12 pond bestaan hebben, terwijl in de later te noemen versterkingen op den Boekit Terdjadi 3 drieponders zouden geweest zijn. Den 16en Aug. 1837 vielen ons slechts 3 ijzeren kanonnen in handen.

Bondjol zelf was dus geducht versterkt, doch zijn grootste sterkte ontleende het zeer zeker aan het omliggend terrein en de daarin met oordeel aangelegde versterkingen.

De kampoeng lag op 500 à 600 passen van den linkeroever der Alahan Pandjang-rivier (± 75 pas breed en doorwaadbaar). Tusschen deze rivier en den begroeiden rand van Bondjol stroomde de Ajer Melandoe. Het terrein tusschen deze beide rivieren bestond uit een grasvlakte, welke zeer drassig was.

Van de Ajer Melandoe tot aan den begroeiden rand van Bondjol strekte zich een sawahvlakte uit, welke meer noordwaarts en ten N. van den kampoeng zoo moerassig was, dat deze van die zijde niet was te genaken.

Ten O. en ten Z. grensde Bondjol aan een 125 à 150 M. hooge heuvelketen, den Boekit Terdjadi, welke aan de zijde van dien kampoeng zeer steile hellingen vertoonde en daarvan door de Batang Boeboe gescheiden was. De toppen van den Boekit Terdjadi waren door bentengs bekroond.

Ook de overige in de vlakte van Alahan Pandjang gelegen kampoengs en nog vele andere der die vallei insluitende hoogten waren versterkt.

De inrichting der heuvelbentengs werd niet vermeld; alleen bleek ons van enkele, dat zij van aoer-aoer, gebouwen en dekkingen tegen ons geschutvuur voorzien waren. Wat voor dekkingen dit waren, werd niet gezegd, evenmin werd haar constructie medegedeeld.

Den 16en Augustus 1837, nadat al de bentengs op den Boekit Terdjadi veroverd waren — de sappen- en loopgravenarbeid in de westelijke sawahvlakte had men wederom gestaakt — werd Bondjol door een poort in den oostelijken rand binnengedrongen en verlaten bevonden.

b. Daloe-Daloe. Daloe-Daloe was, zooals wij zeiden, de hoofdplaats van Tamboesai, en diende tevens als hoofdzetel aan Toewankoe Tamboesai, dezelfde welke ons bij herhaling in de landschappen Rau, Mandaheling, enz. sinds jaren bestookt had. De kampoeng lag aan de Sosah-rivier, een zijtak van de Rokan, en had (zie Plaat XXIV) bij een lengte van 112 M. een breedte van 70 M.

De huizen vormden regelmatige straten en konden aan een

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

talrijke bezetting voldoende huisvesting verschaffen. De kampoeng was door een hooge en steile borstwering met gracht omgeven.

Vóór die gracht strekte zich een ruimte uit, welke aan de N.O.- en aan de N.-W.-zijde ± 30 M., aan de Z.W.-zijde ± 57 M. breed was. Ook deze was door een hooge borstwering met gracht omgeven, terwijl het Z.W.gedeelte daarvan door borstweringen in vakken verdeeld was. Hier, evenals in de langs de W.-zijde van den kampoeng loopende ruimte, stonden een aantal regelmatig gebouwde huizen; in een der vakken van de Z.-waarts gelegen ruimte verhief zich een prachtige mesigit.

Voor de laatstbedoelde borstwering en gracht strekte zich nog een ± 12 M. breede ruimte uit, welke op haar beurt weder door een hooge, steile borstwering met gracht omgeven was.

De hoogte der verschillende borstweringen blijkt genoegzaam uit de profielen op Plaat XXIV. Van banketten werd in het geheel niet gesproken. Vermoedelijk zullen zij toch voorgekomen zijn, in verband met de hoogte der borstweringen.

Het verdient opmerking, dat op de contrescarp van de tweede gracht over haar geheele uitgestrektheid en op die van de binnenste gracht aan de Z.W.-face eveneens borstweringen waren opgericht, welke echter voor de verdediging niet gunstig waren.

Achter de buitenste omwalling waren hooge wachthuizen opgericht, waaruit men den omtrek kon overzien en in sommige waarvan lila's waren opgesteld. Voorts waren de borstweringen ten deele van traversen voorzien; op de beide buitenste vond men aoer-aoer.

Alle grachten waren met water gevuld; de beide buitenste stonden met de rivier in verbinding.

Het geheel vormde een vierkant, ± 250 M. lang en breed, waarvan de Z.O.-face aan de Sosah-rivier leunde en daarom minder versterkt was. De vier saillanten waren juist naar de vier windstreken gekeerd. In het Z.W.-front was de ingang, bestaande uit een brug met poort, waarvoor zich een soort *ravelijn* bevond.

In de Z.W.-face van den kampoeng gaf een dubbele poort toegang. In de Z.O.-face trof men evenzoo een dubbele poort, de z.g. waterpoort aan. Ook bij den Z. saillant van de twee buitenste borstweringen was nog een ingang.

Wanneer men de plaat beschouwt, zou men den versterkten kampoeng als het reduit van de geheele stelling kunnen beschouwen. Binnen dat reduit was de met palissaden omgeven woning van Toewankoe Tamboesai gelegen.

Buiten deze stelling waren op de toegangswegen nog een drietal bentengs I, II en III aangelegd, welke van de hoofdstelling resp. ± 250 M., ± 400 M. en ± 1000 M. verwijderd lagen. Het omgelegen terrein was sterk begroeid, behalve aan de O.-zijde, d. i. aan den overkant der rivier, waar een sawahvlakte lag.

De hoofdversterking, welke den 28en Dec. 1838 na een stoutmoedige bestorming onzer troepen in handen viel, was bewapend met 14 vuurmonden, meest alle beschadigd — wij vermoeden tengevolge van ons geschutvuur, dat den 28en December uit benteng II de vijandelijke vuurmonden tot zwijgen bracht —

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

doch van welke soort en van welk kaliber zij waren, werd niet vermeld.

Wanneer men den plattegrond en de profielen van Daloe-Daloe aandachtig beschouwt, dan zal men moeten toegeven, dat het tracé te wenschen overliet en de profielen niet oordeelkundig gekozen waren, terwijl de geschutbewapening voor zoon'n stelling geheel onvoldoende was. Voor het flankeeren der grachten was in het geheel niet gezorgd.

Wij noemen het tracé onvoldoende, omdat voor de saillanten groote onbestreken ruimten waren en de borstweringen zeer gemakkelijk geënfileerd konden worden. De profielen waren niet oordeelkundig gekozen, omdat de tweede borstwering en die van den kampoeng zelf geen behoorlijk commandement op de voorgelegen borstwering hadden, hetgeen na verovering van de buitenste, resp. tweede omwalling, de verdediging zeer benadeeld zou hebben. Vooral de borstwering op de contrescorp van de tweede gracht en op die van de derde gracht, tegenover de Z. W. face van den kampoeng, was al zeer nadeelig: evenzoo de borstweringen, welke de daar gelegen ruimte in vakken verdeelden. Ook bleek het, dat de bezetting voor zoo'n stelling niet sterk genoeg was geweest.

Men moet bij de beoordeeling echter in het oog houden, dat het slechts eenvoudige inlanders waren, welke de verdedigingswerken van Daloe-Daloe hadden ontworpen en uitgevoerd, en dan zal men eerbied moeten hebben voor hun werk.

De luit.-kolonel Lange noemt Daloe-Daloe dan ook ten rechte: „de meest regelmatige inlandsche versterking, welke men ter Westkust van Soematra had aangetroffen. Ten slotte wordt hier opgemerkt, dat generaal H. I. J. L. Ridder De Stuers [1]) mededeelt, dat er ten W. van Daloe-Daloe verscheidene bentengs waren opgericht, hetgeen bij den luit.-kolonel Lange in zijn meermalen aangehaald werk niet blijkt. Deze vermeldt er slechts drie.

§ 103. **Versterkte hoeta's der Bataks.**

Zooals in § 100 opgemerkt is, zijn de kampoengs of hoeta's in de onafhankelijke Bataklanden ook reeds in vredestijd versterkt. Een paar voorbeelden troffen wij aan in de beschrijving van de expeditie naar de Tobalanden, welke in 1883 plaats had. [2])

Wij geven hier de beschrijving van de hoeta's Saon Angin en Tiang, welke den 29en Juli 1883 vermeesterd werden.

De hoeta's bestonden uit twee rijen huizen, welke als gewoonlijk met de smalle zijde naar de aldus gevormde straat gekeerd waren. Het terrein tusschen de woningen, welke deels van hout en deels van bamboe vervaardigd waren, was van plantengroei ontdaan.

De beide hoeta's werden door een bedekten weg verbonden.

De hoeta Tiang was door een ± 2 M. hooge aarden borstwering omgeven; haar dikte bedroeg ± 0.6 M. Op de horizontale plongée was een levende bamboe-doeri pagar aangebracht. Het binnen- en buitentalud was steil opgezet. Of daartoe be-

---

[1]) De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra. 2e Deel, blz. 130.

[2]) D. Diets: „Krijgsverrichtingen in Toba gedurende de maanden Juli, Augustus en September 1883." Ind. Mil Tijdschrift, jaargang 1885.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

kleedingsmiddelen werden aangewend, bleek niet uit de beschrijving. Wellicht dat de grondsoort uit klei bestond en zulks niet noodig maakte.

Achter de borstwering was een zeer breed banket of emplacement, onnoodig breed zelfs, daar de vijand blijkbaar niet over geschut beschikte.

Een ondiepe droge binnengracht verleende volkomen dekking tegen frontaal artillerievuur, tegen worpvuur uit mortieren natuurlijk niet.

Vóór de borstwering was een ± 1 M. diepe en ± 1.5. M. breede droge gracht; vóór de contrescarp strekte zich een onbeduidend glacis, zoomede een ± 10 M. breede randjoeversperring uit.

Wat het tracé aangaat, vertoonde de versterkte hoeta, zooals gewoonlijk het geval was, een rechthoek. In den N.O.-saillant bevond zich een klein bastion, waarvan geen details verstrekt werden.

De nadeelen aan het tracé verbonden — gemakkelijk te enfileeren borstweringen en groote onbestreken ruimten vóór de saillanten — behoeven geen nadere toelichting.

Voornamelijk de hindernissen, welke voor een deel uit Saon Angin geflankeerd konden worden, verleenden aan den kampoeng zijn sterkte. Door den vorm van het profiel der borstwering was de randjoe-versperring uit de versterking moeilijk te bestrijken, tenzij de vijandelijke schutters zich blootgaven.

Het omliggend terrein was, evenals dat van Saon Angin, open; de geheele Tobavlakte vertoonde trouwens dat karakter.

Saon Angin bestond uit twee gedeelten, welke door een gedekte gang onder den grond met elkaar in verbinding stonden.

Deze hoeta was met meer zorg versterkt dan Tiang, hoewel ook hier dezelfde beschouwingen omtrent het tracé en de profielen kunnen gelden.

Het zuidelijk gedeelte der hoeta was door één, het noordelijk gedeelte door twee borstweringen omgeven, behalve de Westerface, welke er slechts één had. De Zuiderface had, voor zoover zij tegen het Zuidelijk gedeelte der hoeta aansloot, van zelf een dubbele borstwering.

De buitenste borstwering van noordelijk Saon Angin was ± 1.70 M. hoog en ± 0.80 M. dik. Zij had een horizontale plongée, waarop bamboe doeri groeide. Het banket was 0.9 à 1 M. breed. De taluds waren alle steil opgezet.

Op ± 3 M. achter de borstwering was een 1 M. diepe en 1.70 M. breede droge gracht gegraven. Deze gracht was echter bij den N.W.- en Z.W.-saillant en achter de W.-face met water gevuld en daar dus blijkbaar dieper.

In de W.-face bevond zich een soort bastion, waarvan de vuurlijn hooger was.

De vrij diepe en breede buitengracht was vóór de N.-face met water gevuld en had daar vermoedelijk een grooter diepte.

De randjoe-versperring vóór de contrescarp was een 10 à 20 M. breed; zij sloot ook den bedekten weg naar Tiang in en vormde op die wijze met de randjoe-versperring rondom deze hoeta één samenhangende hindernis.

Vóór de N.-face van Saon Angin werd nog tusschen de gracht en de randjoe-versperring een levende pagar van doorngewas

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

en bamboe doerie aangetroffen, vóór de W.-face een verhakking en levende pagars van bamboe doeri.

De binnenste borstwering van noordelijk Saon Angin was bijna 2 M. hoog. ± 1.30 M. dik, en had eveneens een horizontale plongée, waarop bamboe doeri groeide. Zij vormde dus feitelijk een soort parados, wanneer men haar buitengracht als de binnengracht van de buitenste borstwering beschouwde.

Hoe die binnenste borstwering moest verdedigd worden, is niet duidelijk, daar alleen achter de Westerface een banket aanwezig schijnt geweest te zijn.

Nog verdient vermelding, dat op de plongée der borstweringen schermen van dikke planken waren geplaatst, tot dekking tegen ons geweervuur. Deze planken waren echter door de salvo's onzer infanterie doorboord.

Van zuidelijk Saon Angin misten wij nadere gegevens. De borstweringen en grachten zullen daar wel op dezelfde wijze ingericht geweest zijn.

De Noorderface had echter een lage vuurlijn (zie Profiel CD), hetgeen voor de verdediging van noordelijk Saon Angin eer voor- dan nadeelig was.

De Westerface van de zuidelijke hoeta was gebroken. Terwijl de noordelijke hoeta behalve de bovenbedoelde onderaardsche gemeenschap slechts één ingang had, had de zuidelijke er twee. Alle ingangen waren door stevige deuren gesloten. Vermoedelijk zal dat ook met de hoeta Tiang het geval geweest zijn.

§ 104. **Versterkte kampoengs der Niassers.**

Gewoonlijk bouwden de Niassers hun kampoengs op het plat van een heuvel of bergrug. Door het onder een steile helling afsteken van den grond werd de toegang tot den kampoeng moeilijk en alleen langs een ladder of ruw uitgekapten balk mogelijk gemaakt. In het Z. van Nias werd de ingang door een zware poort gesloten en het geheele dorp door een steenen muur omgeven. Vóór deze waren op 60 à 100 M. een tweede muur of borstwering en grachten aangebracht, terwijl voorwerken in den regel niet ontbraken. De kampoengs kregen daardoor een groote sterkte.

Op deze wijze waren in 1863 Hilibobo, Orahili en Botohosi o. a. versterkt.

a. Hilibobo was gelegen op een ± 30 M. hoogen heuvel en omgeven met een nagenoeg loodrechten muur. De hoogte en dikte der muur werden niet vermeld, doch in verband met de afmetingen van de muren, welke de in § 85 behandelde versterkingen hadden, kan men die hoogte toch minstens op 2 à 2.5 M. stellen. Het steile pad, dat naar Hilibobo voerde, bestond voor een deel uit stukken steen, tot trappen opgestapeld, voor een deel uit blokken kelapahout. Het pad kon slechts met één man in front beklommen worden. Wat de hindernissen betreft, lazen wij alleen van randjoe's op het pad, dat naar dien kampoeng leidde.

b. Orahili lag op een 120 M. hoogen heuvel en schijnt slechts gedeeltelijk met randjoe's versperd geweest te zijn.

Deze kampoeng had een steilen hoogen muur tot omwalling en vormde een sterke stelling. Tot 3-maal toe werd dan ook

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

een storm van ons afgeslagen, waartoe de dappere verdediging meewerkte.

Nog meer was de kampoeng Botohosi versterkt. Deze lag op een 150 à 160 M. hoogen heuvel en was zelfs door 3 muren omgeven. Binnen deze muren was nog een 4.5 M. diepe gracht met steile taluds.

Zoowel Hilibobo als Orahili en Botohosi waren van voorwerken voorzien, welke op de naderingswegen waren aangelegd. Wij bespraken hun inrichting reeds in § 85. Eigenlijk zou voor sommige de naam van „gedetacheerde werken" beter op haar plaats geweest zijn dan die van „voorwerken", daar de afstand, waarop zij van de versterkte kampoengs gelegen waren, soms zelfs 1000 tot 1200 passen bedroeg, en de vijandelijke wapenwerking dus niet gedoogde, hen uit de hoofdversterking door vuur te steunen en te beheerschen [1]).

Wat de bewapening betreft, kunnen wij alleen vermelden, dat die van Orahili bestond uit 2 ijzeren achtponders, een ijzeren drieponder en een paar lichte stukken en lila's (zie § 31).

Reeds werd medegedeeld (§ 100), dat alleen de kampoengs van Zuid-Nias op bovenbedoelde wijze versterkt waren; die van Noord-Nias waren alleen op moeilijk te genaken ruggen, plateau's en heuveltoppen gebouwd, zonder meer [2]).

§ 105. **Versterkte kampoengs (gampongs) der Atjehers.**

De Atjehsche kampoengs waren door hun gesteldheid en inrichting met weinig moeite en arbeid in geduchte stellingen te veranderen. De rand bestond uit een dikke, ondoordringbare levende pagar, waarachter in vele kampoengs een breede, diepe sloot met water werd aangetroffen. Enkele smalle, afsluitbare openingen gaven toegang tot het inwendige. Ook dit was zwaar begroeid. De erven om de huizen waren door hoog en laag geboomte en veelal zeer dichte pagars omgeven. De gemeenschap in den kampoeng bestond uit eenige smalle voetpaden, welke zich door dat dichte bosch heen slingerden. De huizen stonden op een tamelijk grooten afstand van elkaar, geheel afgezonderd en onregelmatig verspreid. Stevige houten deuren sloten de toegangen tot den kampoeng en ook daarbinnen tot de erven af.

Dr. Julius Jacobs deelt mede [3]), dat de pagars om de kampoengs zoo dicht begroeid en ineen gestrengeld waren, dat zelfs een hond er onmogelijk door heen kon dringen. Deze pagars waren dikwijls 3 M. en meer hoog.

De wegen, welke van den eenen naar den anderen kampoeng gingen, meestal zeer smalle voetpaden, liepen in den regel zigzagsgewijze, waarschijnlijk om 's nachts de toegang voor vreemden moeilijk te maken. Dikwijls meende men vlak voor den ingang te staan, om het

---

1) Voor de beschrijving van de kampoengs op Nias met hun stevige op palen gebouwde houten of van niboenglatten vervaardigde huizen, hun regelmatige dikwijls geplaveide hoofd- en zijstraten, enz., verwijzen wij o. a. naar Van Rees: „De Pioniers der beschaving", blz. 38—40, 71 en 75—76. Aan dit werk ontleenden wij ook bovenstaande gegevens.

2) Prof. J. J. De Hollander: „Handleiding bij de beoefening der Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië. 5e Druk. 1e Deel, blz. 595.

3) „Het familie- en kampongleven op Groot-Atjeh". Dr. Julius Jacobs geeft hier een zeer belangwekkende beschrijving van een Atjehschen kampoeng in het 2e Deel van zijn werk, blz. 1—38.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

volgend oogenblik gewaar te worden, dat men er zich weer van verwijderde. Voegt men daarbij nog, dat die voetpaden de moerassige of drassige terreinen volstrekt niet vermeden, doch in die terreinen over de diepere gedeelten door een liggenden boomstam vervangen werden, dan krijgt men een denkbeeld van de moeilijkheden, welke zoo'n weg opleverde.

De omgelegen terreinen bestonden òf uit dicht begroeide bosch- en alang-alangterreinen òf uit grootere en kleinere sawahs, suikerrietvelden, enz., welke al naar den tijd van het jaar beplant of wel deels in een grasvlakte, deels in een moeras herschapen waren (onder water stonden).

Zóó waren de kampoengs, welke onze troepen bij hun komst op Atjeh aantroffen. Door hun ligging, door de hen omringende pagars en door hun inwendige gesteldheid hadden deze dus geen gemakkelijke taak, wanneer zij zulke kampoengs moesten nemen.

Bovendien verhoogde de vijand het verdedigingsvermogen door het opwerpen van bentengs vóór, in of achter den rand, dikwijls ook in het inwendige (vergelijk § 86). Soms vormden de versterkingen in den rand een linie van bentengs, door loopgraven of borstweringen verbonden.

Dit was o. a. het geval met Lemboeq: dat den 25en December 1873 na een hardnekkig gevecht door onze troepen genomen werd (zie Plaat XXVI). Dit was dezelfde kampoeng, waarvan in § 86 sprake was.

Na al hetgeen wij reeds over den aard en het karakter der Atjehsche versterkingen mededeelden, zal een nadere beschrijving van dien versterkten kampoengrand wel onnoodig wezen.

Alleen wordt hier nog vermeld, dat de pagar om den kampoeng 5 M. dik was en slechts met de grootste moeite en inspanning onder een bijna à bout-portant afgegeven geweeren lilavuur moest opgeruimd worden [1]).

§ 106. **Versterkte doesoens der Maleiers in de Palembangsche Bovenlanden en Grensgewesten.**

Ten aanzien van de versterkte doesoens verkeerden wij, met betrekking tot de gegevens, in gunstiger omstandigheden, dan zulks met de bentengs en verschanste linië̈n het geval was; de beschrijving van de Pasoemah-expeditie (1866) verschafte ons vrij volledige details [2]).

De doesoens waren vroeger meestal ook in vredestijd versterkt; zij waren in den regel door een aarden borstwering en, zoo deze niet aan een ravijn paalde, bovendien door een gracht omgeven. Op de borstwering stond meestal een bamboe-doeripagar, welke zeer dicht en bijna ondoordringbaar was. In de borstwering was meestal één nauwe ingang en één of meer verborgen uitgangen.

In hetzelfde opstel [3]) wordt echter gezegd, dat de doesoens, behalve Moentar Alam, voor zoover onze troepen ze hadden moeten ver-

---

1) Wij lazen en spraken ook zelf dikwijls van bamboe-doeripagars om en binnen de kampoengs.

Geheel juist is dat niet. Dr. Julius Jacobs geeft op blz. 12 in het 2e deel van zijn meergenoemd werk een opsomming van de boomen en planten, waaruit zoo'n pagar bestaat. De bamboe doeri vormt een onderdeel daarvan.

2) De Expeditie tegen de Pasoemahlanden. Ind. Mil Tijdschrift 1870.
Een woord over de Passoemah-Expeditie in 1866. Bijdrage tot de Indische Krijgsgeschiedenis, door twee Oost-Indische Officieren.

3) Ind. Mil. Tijdschrift 1870. Blz. 101—102 en blz. 112.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

meesteren, alle kort vóór of tijdens de expeditie zijn versterkt geworden.

Een en ander is dus met elkaar in strijd.

Ook de talangs — gehuchten, welke door de bewoners, tijdens den rijstbouw, nabij de ver verwijderde sawahs worden betrokken — waren hier en daar versterkt.

In elk geval is bewezen, dat de Pasoemahs, eenmaal met de versterking hunner doesoen begonnen, dat werk door gemeenschappelijken arbeid in ongelooflijk korten tijd tot stand konden brengen.

In de onmiddellijke nabijheid van de doesoens of talangs werden menigmaal kleine meertjes of vijvers aangetroffen, door de natuur of kunstmatige afdamming gevormd, welke als waterreservoirs voor de besproeiing der sawahs dienst deden. Veelal waren zij zoo gelegen, dat zij niet weinig tot versterking der doesoens bijdroegen.

a. De versterkte doesoen Djati (1858—1859). De strijd om het bezit van deze doesan was den 17en October 1858 aangevangen en den 29en Maart 1859 geëindigd. Herhaalde aanvallen werden door den vijand afgeslagen. Eerst nadat de doesoens vernield waren, waaruit Djati zijn behoeften en strijders trok, en nadat het door onze troepen aan alle zijden werd ingesloten, konden deze laatsten van die plaats bezit nemen. De bezetting sloeg zich echter door, voor zoover zij nog aanwezig was.

Djati lag in Goemai Oeloe, nabij Lahat, aan de Lamatang, aan den voet van den ravijnwand (zie Plaat XXVII). De doesoen was door een borstwering, van traversen voorzien, omgeven. Binnen en tegen of nabij die enceinte waren een aantal kleine bentengs gebouwd. De borstweringen waren van riviersteenen en zware boomstammen opgetrokken.

De doesoen was aan twee zijden door bosch ingesloten. Waaruit de hindernissen bestonden, werd niet medegedeeld. Naar de hardnekkige verdediging te oordeelen moeten die niet gering geweest zijn [1]).

Nadere gegevens konden wij niet machtig worden.

b. De versterkte talang Penandingan. Deze talang, welke in Pasoemah Lebar gelegen was, behoorde tot de doesoen Gelong Sakti. Haar versterkingen werden in veertien dagen voltooid.

Zij bestonden (zie Plaat XXVII bis) uit een hoogstens 1.2 à 1.3 M. hooge borstwering, welke ± 1 M. dik was.

Op deze borstwering stond een houten palissadeering (geen palank), welke zoo stevig was, dat het onze infanterie in weerwil van de grootste inspanning niet gelukte, de palissaden los te trekken. Zelfs de genietroepen konden tijdens het gevecht slechts een tweetal palissaden los krijgen; zij waren te zwaar en te diep in den grond geplaatst, en de beschikbare ruimte bleek niet voldoende, om de bijl naar behooren te hanteeren.

Achter de borstwering was een binnengracht, welke 1.5 M. diep was. Hierin waren van afstand tot afstand blindeeringen aangebracht, welke 4 à 5 M. breed waren en ± 0.25 M. boven de borstwering uitstaken, zoodat de vijandelijke schutters uit die schuilplaatsen gedekt konden vuren.

---

1) E. B. Kielstra: „Bijdragen tot de geschiedenis van Palembang sedert 1848." Ind. Milit. Tijdschrift 1889.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De blindeeringen bestonden uit planken of een voldoend dikke laag bamboe's, met alang-alang overdekt. Zij waren granaatvrij.

Tevens waren hier en daar bamboe schietkokers in de borstwering aangebracht. De vijand vuurde zoowel over bank als door die kokers.

Achter de binnengracht waren smoorkuilen, welke vol water en modder stonden.

Onmiddellijk vóór de borstwering en palissadeering bevond zich een sterke bamboe-doerihaag. Tegenover de sterkste punten der omwalling was zij minder geducht. De Pasoemahs deden zulks meer en met opzet, om een aanval op die punten uit te lokken.

In het Z. O.-front bevond zich de ingang. Deze werd door een tamboer afgesloten. De tamboer bestond uit sterke palissaden, welke ± 0.75 M. in den grond stonden en onderling stevig verbonden waren, en schijnt, volgens de plaat, geheel geblindeerd te zijn geweest.

De ingang zelf bestond uit een 1 M. breede opening in de borstwering; zijn taluds waren met sasaqs steil opgezet. Voorts was hij met sasaqs en aarde geblindeerd. Achter die poort was een travers, bestaande uit 3 zware steenen, door palissaden gesteund.

Ten O. van de talang bevond zich een moeras, ten W. een vijver of meertje, ten Z. een alang-alangterrein, dat de vijand echter had platgebrand, om een gedekte nadering langs die zijde onmogelijk te maken [1]).

Allicht kan de vraag rijzen, wat de vijand met den grond gedaan had, welke uit de binnengracht was verkregen. Deze was echter niet overal 4 à 5 M. breed, doch alleen daar, waar schuilplaatsen waren aangebracht. Den grond, welke niet voor de borstwering benoodigd was, zal hij, evenals die uit de smoorkuilen, vermoedelijk achter de gracht verspreid hebben.

Alleen uit den tamboer vóór de ingang konden de hindernissen geflankeerd worden. Dit bezwaar was echter zoo groot niet, daar de versperring voldoende uit de borstwering kon bestreken worden; de doode hoek was zeer gering.

Dat de palissaden geen palank vormden, blijkt uit het feit, dat de vijand tusschen de palissaden door vuurde en onzen soldaten, welke die palissaden trachten op te ruimen, lansteken toebracht.

Gelong Saktie, dat dienzelfden dag (25 April 1866) bezet werd, was niet voor de verdediging gereed.

Deze doesoen was wel door een aarden borstwering omgeven, doch de bamboe-doeripagar, welke op die borstwering groeide, verkeerde in onvoldoenden staat sedert de verwoesting, welke die doesoen in 1854 bij de expeditie onder den luit.-kolonel De Brauw had ondergaan.

Haar borstwering was door een gracht omgeven. De ingang werd ook hier door een smalle geblindeerde poort gevormd, vóór welke een smalle bamboe brug was aangebracht.

De vijand was reeds aan blindeeringen achter en een palissadeering op de borstwering begonnen.

---

1) Bovenstaande beschrijving is ontleend aan het Ind. Mil. Tijdschrift. Die beschrijving was de duidelijkste van die, welke te onzer beschikking stonden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

c. De versterkte doesoen Kota Agoeng. Deze doesoen werd den 13en Mei 1866 na een tweedaagschen strijd door den vijand verlaten. Ten Z. W. daarvan strekte zich het zwaar begroeide ravijn van de Pematang Lintang uit; ten Z. O. lagen een 10-tal vijvers. In het N. werd zij door een sawah-vlakte begrensd.

De doesoen was door een ± 6 M. hooge borstwering omgeven, welke aan de N.- en O.-zijde door een breede diepe gracht omringd was, terwijl op den berm een zware bamboe-doeripagar was aangebracht. Aan de Z.- en W.-zijde werd eveneens zoo'n pagar aangetroffen, terwijl daar verder de noodige stormvrijheid door de steile ravijnwanden werd verkregen.

Op de borstwering was een bamboe palissadeering opgericht, althans op de N.- en O.-facen; de Z.- en W.-facen waren slechts gedeeltelijk van zoo'n palissadeering voorzien.

Achter de N.- en O.-facen kwamen blindeeringen voor.

De ingang bestond uit een poort van de zelfde constructie als die van Penandingan, echter zonder travers. Zij schijnt ook door een tamboer gesloten geweest te zijn. Vóór de poort lag over de gracht een smalle bamboe brug.

Op ± 300 M. ten N. van Kota Agoeng lag haar sosokan (de nieuw gevormde doesoen, wanneer de oude te dicht bevolkt wordt). Deze sosokan was alleen aan den N. kant versterkt. Die versterking bestond uit een borstwering, waarop een boeboe-doeripagar en waarvoor een 5 M. breede en 3 M. diepe gracht was aangebracht. Achter de borstwering waren eenige blindeeringen, als die te Penandingan, doch nog niet voltooid. De sosokan was dus als een voorwerk van Kota Agoeng te beschouwen. Laatstgenoemde was met lila's bewapend.

d. De versterkte doesoen Moentar Alam. Deze hoofdversterking der Pasoemahs werd van 13 Mei tot 11 Juni 1866 zeer moedig en met de meeste volharding verdedigd, terwijl het den vijand ten slotte nog gelukte zich door onze insluitingslinie heen te slaan. De doesoen was in het N. en O. door een 40 à 100 M. breede strook struikgewas van de in genoemde richtingen gelegen sawahs gescheiden (zie Plaat XXVIII).

Ten N. en N. W. strekten zich twee met bosch en struikgewas begroeide ravijnen uit, welke ten N. en ten Z. van de doesoen te niet liepen of m. a. w een aanvang namen.

De gracht stond met de riviertjes, welke door die ravijnen stroomden, in verband. Ten Z. O. van de doesoen lagen, te midden van het struikgewas, een 14-tal grootere en kleinere vijvers.

De doesoen vormde een zeer onregelmatigen veelhoek.

Hier en daar vertoonde de borstwering een soort van cirkelbastions, waaruit sommige facen bestreken konden worden.

De borstwering was zeer zwaar — profielen ontbraken ons — en was door een natte grach tomgeven, die op enkele plaatsen 8 M. breed en 10 M. diep was, m. a. w. een klein ravijntje vormde. Op enkele punten was een tweede borstwering aangebracht, welke de eerste domineerde en eveneens van een gracht voorzien was.

De borstweringen waren met bamboe doeri of aoer-aoer beplant. Waar deze hindernis minder sterk was, waren de openingen met een bamboe palissadeering gedicht.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

In de borstwering waren tal van bamboe schietkokers aangebracht, op sommige plaatsen zelfs tot drie rijen boven elkaar. Achter den versterkten rand werden een groot aantal zware blindeeringen gevonden, daar achter weder de noodige smoorkuilen voor de granaten.

Opmerking verdient het, dat de drinkwaterreservoirs buiten de doesoen waren gelegen. Toen deze en de leidingen door onze troepen in het dicht begroeide terrein ontdekt en afgesneden waren, en bovendien door de insluiting ook gebrek aan zout en tabak ontstond, was het pleit spoedig beslist,

Doch dat ± 100 eenvoudige inlanders het bijna gedurende één maand tegen een detachement infanterie en artillerie, ter sterkte van ± 600 man en 4 vuurmonden, konden volhouden, pleitte o. m. voor de sterkte hunner stelling. De geschiedenis leert echter, dat de leiding van onze troepen veel te wenschen overliet. [1])

Een niet minder merkwaardig versterkte doesoen was Tebat Seroet, dat van 13 tot 27 Augustus 1866 onze troepen weerstond.

Wij zullen het echter bij bovengenoemde voorbeelden laten.

§ 107. **Versterkte kampoengs der Dajaks.**

Dr. Schwaner geeft van de versterkte kampoengs of kota's der Dajaks een uitvoerige beschrijving en verschillende afbeeldingen [2]).

De Dajaksche kampoengs, welke meestal slechts uit enkele huizen bestaan — deze zijn dikwijls zeer groot, op 2 à 6 M. hooge palen gebouwd en bevatten soms een 200-tal bewoners — zijn door hooge palissaden omgeven, welke gewoonlijk een hoogte van ruim 9 M. bereiken.

De borstwering bestaat dikwijls zelfs uit 2 rijen palissaden, welke in den regel van ijzerhout zijn.

Daarachter bevindt zich op 1.5 à 1.6 M. beneden de kruin een doorloopend banket.

Op dit banket komen òf, zooals in sommige streken, de vertrekken der woningen uit, òf de plankieren of gaanderijen, welke de gemeenschap tusschen het banket en de woningen vormen [3]).

Ook kunnen de bewoners door trappen van den beganen grond het banket bereiken. Deze trappen bestaan òf uit een soort ladders, òf uit uitgekeepte boomstammen.

In de enceinte bevindt zich doorgaans op eenigen afstand boven den grond een deur of klinket, dat toegang tot den kampoeng geeft. Deze ingang wordt gewoonlijk langs een soort loopbrug, op eenige hoogte boven den grond gebouwd, dan wel langs een ladder of uitgekeepten boomstam bereikt.

Het omgelegen terrein is veelal opengekapt, om tegen overvallingen van vijandige stammen beveiligd te zijn.

Daartoe zijn de kampoengs in den regel ook op plaatsen aangelegd, waar twee rivierarmen, tot op grooten afstand afzienbaar, elkaar ontmoeten, om in staat te zijn den vijand, die meestal in perahoe's nadert, op grooten afstand waar te nemen.

Bij sommige Dajakstammen worden ook wachthuisjes aangetroffen, welke op verschillende punten boven de palissadeering zijn geplaatst, en waarin zich voortdurend een wacht ophoudt.

---

[1]) Zie de twee reeds genoemde bronnen. Voorts Maurits: „Onze inlandsche vijand" Blz. 36—37.

[2]) Borneo. Beschrijving van het stroomgebied van den Baritoe. Zie o. a. 1e Deel, blz. 215—219.

[3]) Zie o.a. de afbeeldingen in het 2e Deel van Dr. Schwaner's werk.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Alleen de in de binnenlanden gelegen kampoengs zijn nog van zoo'n palissadeering omgeven.

§ 108. Versterkte kampoengs der Boegineezen en Mangkasaren.

De versterkte kampoeng Soepa. Deze hoofdplaats van het Rijkje Soepa, waartegen de Engelschen tijdens hun tusschenbestuur tot driemaal toe het hoofd stieten en waar ook onze troepen in Augustus 1824 herhaaldelijk werden teruggeslagen, werd den 27en Juni 1825 aan den generaal-majoor Van Geen overgegeven, nadat den 26en alle buitenwerken door onze troepen genomen waren.

Soepa lag nabij het strand, doch was van dien kant moeilijk te naderen. Zulks was een gevolg van de moeilijkheden, welke de kust daar opleverde, en van de omstandigheid, dat tusschen Soepa en het strand een dicht bosch gelegen was. De kust was daar o. a. moerassig.

Van de ligplaats onzer schepen, welke ten Z.W. van Soepa voor anker lagen, was het door een heuvelrug gescheiden en gedomineerd.

De kampoeng lag in de vlakte. Ten Z. strekten zich een sawah en andere vlakke terreinen uit (zie Plaat XXIX).

Aan de zuid- en westzijde was hij door een borstwering omgeven, aan den noord- en oostkant was hij open maar tegen het bovenbedoelde bosch aangeleund, dat zeer moerassig was. Dat bosch bleek, hoewel moeilijk, toch doorgaanbaar te zijn, want onze troepen waren den 27en Juni 1825 bezig den kampoeng langs die zijde om te trekken, toen de onderhandelingen geopend werden.

De borstwering, waarvan het tracé voldoende uit de schets blijkt, was hoog en dik — van de profielen werden geen nadere détails opgegeven — en met palissaden steil opgezet. Vermoedelijk was zoowel het binnen- als het buitentalud daarmede bekleed.

Over de geheele lengte der borstwering waren, op onderlinge afstanden van ± 8 M., schietkokers aangebracht, welke van uitgeholde kelapa- (pinang-?) stammen en bamboe vervaardigd waren en zich op ± 1 M. boven den grond bevonden.

Deze schietkokers waren op de toegangswegen gericht; hun richting was bij het maken der borstwering door proefschoten bepaald geworden.

Binnen Soepa waren de op palen gebouwde bamboe woningen elk in een kleine benteng herschapen. Daartoe waren onder de huizen 1 à 1.5 M. diepe kuilen gegraven, aan de Z.- en W.-zijde door een borstwering omgeven (loopgraven). Deze borstweringen waren met planken en rijshout bekleed.

Ook bij de huizen was niet op een aanval uit het O. of N. gerekend. Aan dien kant waren zij niet versterkt.

De kampoeng was tot op ± 20 M. van de borstwering door bamboe doeri en dicht ineen gegroeide verhakkingen omringd. Ook wolfskuilen, met scherpe randjoe's beplant, maakten mede deel van de hindernissen uit. De geheele kampoeng was zoodanig met dicht struikgewas omgeven, dat de borstwering onzichtbaar was, evenzoo de voorgelegen hindernissen.

In het omliggend terrein waren valsleuven gemaakt, welke eveneens met piketten en randjoe's beplant en door groen —

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

graszoden, alang-alang of takken? — overdekt waren. Een 4-tal bentengs waren ten Z.O. van Soepa gelegen, ter zijde van de sawahvlakte. Eén benteng, de z.g. benteng van den tamarindeboom, lag in de sawahs en was door een bedekten weg met den kampoeng verbonden.

§ 109. **Versterkte kampoengs der Balineezen.** Reeds werd in § 100 de algemeene inrichting van de kampoengs der Balineezen beschreven. Daaruit kan voldoende blijken, hoe zij met zeer weinig hulpmiddelen in weinig tijd tot een hardnekkige verdediging zijn in te richten, daar elk erf, door een hoogen muur omringd, als het ware een steenen benteng vormt.

Uit die erven kunnen de verschillende straten gemakkelijk bestreken en geënfileerd worden, waartoe de vijand slechts banketten achter en schietgaten in de muren heeft te maken, terwijl de wegen of straten met barricaden of andere hindernissen zeer gemakkelijk te versperren zijn. Voorts zijn op dezelfde wijze de erven uit die, welke er omheen liggen, te bestrijken.

Bevinden zich in zoo'n kampoeng nog poeri's van vorsten of huizen van aanzienlijken, dan vormen die met hun hooge en dikke steenen muren, hun grootere hechtheid en stevigheid nog moeilijker te nemen versterkingen; een poeri vormt zelfs een reeks van versterkingen, door de verschillende vakken waaruit zij bestaan.

Voorbeelden van aldus versterkte kampoengs gaven Kasoemba (24 Mei 1849), Dentjarek, Bandjar di Atas en Bandjar di Bawa (24 October 1868), Mataram en Tjakra Negara tijdens de laatste Lombok-expeditie.

G. VERSTERKTE HUIZEN.

§ 110. **Algemeene beschrijving.** Zooals wij reeds in § 100 opmerkten, zijn de huizen der inlanders niet geschikt om verdedigd te worden. Leest men in de geschiedenis ook al eens een enkel maal van versterkte huizen, dan zal men die vermoedelijk hebben te beschouwen als woningen, welke door een borstwering omringd waren.

Op deze wijze waren o.a. de woningen in Soepa 1825 versterkt. Deze waren aan de west- en zuidzijde van loopgraven voorzien. Ook vele huizen in het oostelijk gedeelte van Bondjol schijnen op deze wijze versterkt geweest te zijn. Zij waren bovendien geblindeerd. Vermoedelijk had de vijand daartoe de vloeren der woningen met balken of aarde overdekt en de ruimte onder de woningen met een borstwering van aarde, steen of hout omringd.

Tijdens den Bandjermasinschen oorlog stieten onze troepen menigmaal op versterkte huizen [1]). De wijze, waarop die woningen versterkt waren, werd echter niet omschreven. Alleen vonden wij eenige details omtrent de versterkte woning, welke

---

1) W. A. van Rees: „De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863."

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

den 9en Februari 1860 door onze troepen te Amoenthai werd genomen,

De z.g. versterking van Djalil bevatte 4 woningen, welke dicht bij elkaar gelegen en door een dubbele pagar van bamboe doeri en dadap omringd waren. De ruimte tusschen die pagar en de huizen was moerassig en droeg nog de sporen eener overstrooming. Van twee der woningen waren de daken afgenomen, vermoedelijk voor het gevaar van brand. Vooral het zuidelijkst gelegen gebouw, dat den rivieroever bestreek en twee der andere gebouwen flankeerde, was zwaar versterkt. Het had een borstwering, welke was samengesteld uit horizontaal op elkaar gestapelde balken, die een gezamenlijke dikte van 1.5 M. hadden, zoodat het vuur uit ons geschut (2 drieponders en 1 houwitser van 12 cM.) niets vermocht.

Vermoedelijk was ook hier de ruimte onder de woning door die borstwering omringd, daar de palen, waarop de huizen in Borneo rusten, en ook de vloeren wel stevig zijn, doch niet zoo, dat zij zulk een zware borstwering zouden kunnen dragen.

Ook in de „Beschrijving van den Atjeh-oorlog" werd eenige malen, zonder nadere bijzonderheden, melding gemaakt van versterkte huizen (o. a. den 26en December 1875 in kampoeng Aroë, den 22en Februari 1876 in Lam Kapang) [1]).

Den 6en Juni 1883 namen onze troepen bij kampoeng Mampereh (in de XXII Moekim) een versterkt huis, dat door de bendehoofden Toekoe Hoesin en Toekoe Ali Pagar Ajer werd verdedigd en door loopgraven was omgeven [2]).

H. VERSPERREN EN VERNIELEN VAN GEMEENSCHAPPEN.

§ 111. **Algemeene beschouwingen.** De krijgsgeschiedenis leert, dat de Indische volken er veelal op bedacht waren, onzen troepen door het vernielen of versperren van de verschillende gemeenschapsmiddelen in hun bewegingen, hun verpleging en het onderhouden der communicatiën te bemoeilijken.

Het vernielen en versperren van wegen, bruggen, spoorwegen en telegraaf- (telefoon-) lijnen behoorde dan ook volstrekt niet tot de zeldzaamheden, evenmin het versperren van vaarwaters.

§ 112. **Het onbruikbaar maken van wegen.** Tot het onbruikbaar maken van wegen bezigde de inlandsche vijand een enkel maal coupures, doch gewoonlijk versperringen. Deze versperringen bestonden meestal uit gewone randjoe's, buikrandjoe's, piketteeringen, wolfskuilen en (in houtrijke streken, bosschen of wouden) uit verhakkingen, welke soms over een zeer groote uitgestrektheid waren aangebracht.

Er zijn voorbeelden in de geschiedenis, dat die versperringen $^1/_4$ tot 1 uur gaans en meer lang waren.

---

1) E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog." 2e Deel. Blz. 225 en 301. Deze kampoengs lagen resp. in de XXV en XXVI Moekim.
2) Ind. Mil. Tijdschrift 1887. 1e Deel. Blz. 419.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Een enkel maal kwam het voor, dat de Atjehers ook een palissadeering en trapgranaten in vereeniging met andere versperringen hadden gebezigd.

Het aanbrengen van springlansen op of naast de wegen kwam minder algemeen voor.

De wolfskuilen werden ook wel met graszoden of aarde overdekt en aldus gemaskeerd.

De Chineezen op Borneo legden een enkel maal mijnen in den weg aan, waarlangs onze troepen moesten passeeren (zie § 61).

Het vernielen van de bruggen in de wegen werd menigvuldig door den vijand toegepast (zie § 113).

Voorbeelden van een en ander geeft, zooals reeds gezegd is, de Indische krijgsgeschiedenis overvloedig.

Als merkwaardig worden o. m. de volgende aangehaald:

De weg van Lahat naar Tebing Tinggi was vóór Boengamas (21 Sept. 1851) over een lengte van ± 2¼ paal (± 3⅜ K.M.), en die van Tebing Tinggi naar Goenoeng Meraksa (April 1852) over een lengte van ± 7 paal (2 uur gaans) door een verhakking van zware boomstammen, welke de vijand over den weg had doen vallen, versperd.

Den 7en April 1857 bleek het, dat de vijand het smalle en steile voetpad van Arahan Tiga naar Talang Dadap (in Goemai Oeloe, Palembang) over een lengte van ± 2 paal (± 3 K.M.) met randjoe's beplant had [1]).

De weg van Hatoesoea naar Honitetto (Seram) bestond van af Kairatoe uit een smal voetpad vol modderpoelen, dat door sagobosschen liep en op ontelbare plaatsen door omgehouwen boomstammen en hier en daar door buikrandjoe's versperd was (Oct. 1860) [2]).

Den 29en Mei 1863 hadden de Niassers op den weg van Hilibobo naar Orahili over een lengte van ¼ uur gaans zware verhakkingen op en wolfskuilen en randjoe's naast den weg aangebracht. Daarachter bevonden zich piketteeringen, randjoe's en wolfskuilen. Over welk een lengte dit geschied was, werd niet vermeld, doch deze was aanzienlijk.

Den 4en Juni 1884 hadden de Atjehers op onzen communicatieweg tusschen Lepong Ara en Tjot Basetoel een 9-tal versperringen aangebracht, welke uit coupures of kuilen en rijen palissaden bestonden, terwijl zij ook *trapgranaten* hadden gebezigd (zie § 61). Deze versperringen werden door den vijand verdedigd en onder zijn vuur door de genietroepen opgeruimd [3]).

§ 113. **Het vernielen van bruggen en versperren van waadbare plaatsen.** De verschillende wijzen, waarop de vijand onze bruggen vernielde, bestonden in:

1°. het wegnemen van de dekplanken en liggers, of van de dekplanken alleen;

2°. het verbranden van de bruggen, door ze met petroleum

---

1) E. B. Kielstra: „Bijdrage tot de geschiedenis van Palembang sedert 1848." Ind. Mil. Tijdschrift 1e Deel, blz. 417, 2e Deel, blz. 15 en 310.
2) W. A. Van Rees: „Pioniers der Beschaving." Blz. 129.
3) Ind. Mil. Tijdschrift 1887. 1e Deel, blz. 452.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

te begieten of er andere zeer brandbare materialen tegen aan te binden en ze daarna aan te steken.

Ook kwam het bij vroegere expeditiën voor, dat de vijand de jukstijlen of schraagbeenen, dan wel de liggers voor $^2/_3$ of $^3/_4$ had doorgezaagd of doorgekapt, zoodat de brug schijnbaar in goeden staat verkeerde [1]).

Evenzeer schijnt het voorgekomen te zijn, dat de vijand dan onder zoo'n brug buikrandjoe's of gewone randjoe's plaatste, om de troepen daarin te laten vallen, als de brug bezweek. De luit.-kolonel Vermeulen Krieger beweert althans dit laatste [2]). Deze hoofdofficier spreekt zelfs van bruggen, welke opzettelijk zeer gebrekkig waren gebouwd en op die wijze waren ingericht.

Doorwaadbare plaatsen werden door den vijand wel eens met randjoe's versperd.

Het verbranden van bruggen hebben o. a. de Atjehers veel toegepast (zie § 61).

§ 114. **Het vernielen en versperren van spoorwegen, het vernielen van telegraaf-(telefoon-)leidingen.**

a. Het vernielen van spoorwegen door den inlandschen vijand heeft tot nog toe slechts op Atjeh plaats gehad. In 1886 en later moest de ceintuurbaan van onze geconcentreerde linie op Groot-Atjeh het telkens ontgelden. De vernielingen bestonden gewoonlijk in het opbreken van de dwarsliggers en rails, door de laschplaten over een of meer vakken los te schroeven, de haakbouten uit te trekken of de koppen dier bouten af te slaan, enz.

Herhaaldelijk kwam het voor dat hij granaten onder en tegen de rails plaatste en deze voorzag van een schokinrichting, op de wijze als bij trapgranaten plaats heeft (vergelijk § 61).

b. Het vernielen van telegraaf- (telefoon-) leidingen. Ook het vernielen van onze telefoonleidingen kwam op Atjeh herhaaldelijk voor. De vijand kapte daartoe de draad door en nam die, dikwijls over een groote uitgestrektheid, mede. De isolatoren werden daarbij natuurlijk niet ontzien.

§ 115. **Het versperren van waterwegen.** Het versperren van waterwegen had in de gewesten, waar de grootere en kleinere rivieren voor een groot deel de verkeerswegen vormden, zeer veel plaats.

De vijand bezigde daartoe staketsels van zware palissaden (vergelijk § 67 sub *10*), of liet over zekeren afstand boomen in de rivier vallen, welke hij daartoe omkapte of wel uit de nabijheid aanvoerde.

Reeds werd vermeld (§§ 67 en 88) op welk een geduchte wijze de verdedigers van Palembang de Soengsang met sta-

---

1) Vergelijk W. A. Van Rees: „Handleiding tot de kennis der velddienst en vecht wijze van het Ned O. I. Leger tegen inlandsche vijanden." Blz. 24.

2) Oost-Indische oorlogen of listen, hinderlagen, enz.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ketsels hadden versperd en hoe ook op Borneo het versperren van rivieren herhaaldelijk voorkwam.

Behalve de reeds aangehaalde versperringen in de Pemangke-rivier (April 1860) herinneren wij aan die in de Antasan Amboekoe, welke Zr. Ms. stoomschip Onrust ontmoette op zijn tocht naar Benoewa Lima. Deze antasan was door een staketsel een een paar reusachtige boomen afgesloten.

Nabij Alabioe had Pangeran Antasari een staketsel laten aanbrengen, dat over een lengte van 100 M. de rivier afsloot. De middelste palen waren echter door den sterken stroom weggeslagen, zoodat de Onrust door die opening kon stoomen [1]). Voorts wordt herinnerd aan de versperring bij de versterking Tepin Tjedé in Simpang Olim (zie § 86 sub g).

I. OORLOGSVAARTUIGEN EN VERSTERKTE VLOTTEN [2])

§ 116. **Algemeene beschouwingen.** De tijd, dat de inlandsche vijand nog over een behoorlijke oorlogsvloot beschikte, behoort reeds tot de grijze oudheid.

In de Indische krijgsgeschiedenis van vorige eeuwen kan men lezen, welk een macht sommige autocraten ter zee konden ontwikkelen.

Hun vloten telden soms eenige honderden vaartuigen, waaronder jonken van 300 en 400 ton inhoud voorkwamen. Met die vloten voerden zij geheele legers, enkele malen zelfs van 10 à 20 duizend strijders, met vuurmonden — wij lazen eenmaal 200 kanonnen (zie § 19) — ruiterij en legertrein over de zeeën, hetzij om hun gezag op de andere grootere en kleinere eilanden van den Archipel uit te breiden, hetzij om de hun vijandige vorsten in het eigen land te bestrijden.

Het waren vooral de vloten van de vorsten van Madjapahit, later (in het begin der 16e eeuw) van die van Demak en Djapara, van de sulthans van Atjeh en Djohor, alsmede van de vorsten van Mangkasar, waarmede rekening moest gehouden worden.

Wij herinneren aan de vele overzeesche aanvallen op Malakka, welke de Portugeezen te doorstaan, en aan de vele zeegevechten, welke zij in de Molukken te leveren hadden. Vooral de Javanen werden door de Portugeezen als goede en stoute zeevaarders en als de beste loodsen van den Archipel geroemd.

Wat die vloten te beteekenen hadden, mag o.a. blijken uit het feit, dat in 1573 de vorstin van Djapara nog een 300-tal schepen had uitgerust, waaronder niet minder dan 80 van 400 ton inhoud, om, in vereeniging met de Atjehers, de Portugeezen in Malakka aan te vallen, terwijl in 1575 de Atjehsche vloot 3 Portugeesche fregatten in den grond boorde, die een aantal schepen, met munitie voor Malakka geladen, convoyeerden, welke den Atjehers in handen vielen.

---

[1]) W. A. Van Rees: „De Bandjermasinsche Krijg van 1859—1863", 1e Deel, blz. 115 en 200—201.

[2]) Eigenlijk behoort dit onderwerp in dit hoofdstuk niet thuis. Wij vonden het niet omvangrijk en belangrijk genoeg, er een afzonderlijk hoofdstuk aan te wijden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De Nederlanders hadden het aan de Portugeezen te danken, dat de macht ter zee van de Javaansche vorsten bij hun komst in Indië nog slechts een flauwe weerschijn vertoonde, van hetgeen zij vroeger geweest was, daar de Portugeesche vloten haar herhaaldelijk doodelijke slagen hadden toegebracht.

Nog eenmaal scheen tijdens de O. I. Compagnie de scheepsmacht van Java te zullen herleven. Het was onder den Soesoehoenan Ageng van Mataram, doch het eskader onder onzen vlootvoogd Van Vliet, maakte aan die laatste stuiptrekking een einde, door de Javaansche vloot, ter sterkte van 80 vaartuigen, in straat Bangka te verslaan en te vernietigen (1634).

De vloten van Djohor en Atjeh verloren eerst in later jaren hun beteekenis, wat het laatste land betreft, eerst na den dood van Sulthan Mantsoer Sjah (1636).

Bij de expeditiën in deze eeuw leest men nog wel enkele malen van oorlogsvaartuigen, doch deze waren in den regel niet veel meer dan gewapende perahoe's, welke over het algemeen weinig te beteekenen hadden.

§ 117. **Gewapende perahoe's en andere vaartuigen.** Zooals reeds in de vorige § gezegd is, waren de oorlogsvaartuigen, welke de inlandsche volken tijdens de expeditiën dezer eeuw nog bezigden, niet veel meer dan gewapende perahoe's. Deze vaartuigen, met welke zij alleen in de onmiddellijke nabijheid der kusten en op de rivieren konden varen, werden met dajoengs of pagaaien voortbewogen en waren zeer verschillend in grootte.

Men trof er aan, welke slechts uit uitgeholde boomstammen vervaardigd waren (djoekoengs) en veel overeenkomst met een kano hadden, evenals de sampans koliq, een soort kleine, scherp gebouwde schuitjes. Deze konden uit den aard der zaak slechts enkele personen bevatten.

Zij hadden het voordeel, dat zij zich tot in de kleinste soengai's en kreekjes konden bewegen en zich dus snel uit de voeten konden maken.

Men trof er aan, die grooter en zelfs veel grooter waren, verschillende constructiën hadden en ook verschillende namen droegen (perahoe, sampan, orembaai, enz.).

Al naar hun grootte konden zij 10, 20, 30 en meer personen bevatten. De vaartuigen, welke de Bataks op het Toba-meer, ook tot oorlogsdoeleinden, bezigden, boden ruimte aan voor 80 à 100 strijders.

Het spreekt van zelf, dat al die vaartuigen in vredestijd voor handel of vischvangst en als vervoermiddel gebezigd werden.

Wanneer zij in den strijd moesten dienen, werden zij soms ook nog op een of andere wijze versterkt; wij hebben daarvan althans eenige voorbeelden gevonden. Met welke materialen dat geschiedde, bleek ons niet altijd. Het schijnt, dat de vijand, wanneer het draagvermogen van het vaartuig zulks toeliet, daarvoor balken, stevige planken of bossen rotan bezigde.

Waren de bedoelde vaartuigen in vredestijd geheel of ten

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

deele overdekt, d. w. z. van een afdak of kap voorzien, dan werden zij voor oorlogsdoeleinden daarvan ontdaan. Zelfs kon men daaraan zien, of die vaartuigen al of niet met een vredelievend doel naderden. Het afnemen van zoo'n afdak of overdekking was noodig, daar het n.l. in den strijd zou gehinderd hebben.

Wat de bewapening der bedoelde vaartuigen betreft, schijnen die, althans de grootere vaartuigen, menigmaal uit lila's of ander zeer licht geschut bestaan te hebben.

Overigens werd door de strijders uit hun vaartuigen met geweren en donderbussen gevuurd en trachtten zij een enkel maal onze schepen of sloepen langs zijde en aan boord te komen of z.g. te enteren.

Werden de perahoe's [1]) alleen tot vervoermiddel bij een of ander oorlogshandeling aan den wal gebezigd, dan waren zij gewoonlijk niet met geschut bewapend, doch ook dan waren de meer genoemde afdaken afgenomen.

Nog verdient vermelding, dat de Atjehers bij hun rooftochten ter zee en ook de zeeroovers uit de andere deelen van den Archipel van zeilvaartuigen gebruik maakten.

Deze waren van grooter inhoud dan de bovenbedoelde roeivaartuigen en droegen al naar hun bouw, grootte en het gewest, waar zij thuis behoorden, verschillende benamingen (toengkang, sampan poekat, sampan besar, bidoeq, enz.).

De toenkangs waren evenals de sampans poekat vrij groote vaartuigen. Eerstgenoemde hadden in den regel een laadruimte van 10 à 25 kojans, laatst genoemde zelfs van 40 kojans, soms meer (1 kojan = $2^1/_2$ M^3). Beide soorten waren van 2 masten voorzien.

De sampans besar en de bidoeqs waren kleinere vaartuigen. Eerstgenoemde hadden gewoonlijk een laadruimte van 8 à 10 kojans, laatstgenoemde van $2^1/_2$ à 5 kojans, evenals de perahoe's bidar.

Deze vaartuigen hadden slechts één mast.

De bidoeqs waren kleine visschersvaartuigen, welke dikwijls, zooals b.v. op Atjeh, van z.g. vlerken waren voorzien, welke uit 2 aan weerszijden van het schip uitstekenden boomen bestonden, die buiten boord door twee dwarshouten waren verbonden, waarmede het vaartuig bij het overhellen op het water steunde en tegen omslaan beschermd werd.

Of de 3 laatstbedoelde kleinere zeilvaartuigen ook voor zeeroof en oorlogshandelingen gebezigd werden, kan niet met zekerheid door ons gezegd worden. Vermoedelijk zal dat wel het geval geweest zijn, althans bij zich minder ver uitstrekkende tochten in de nabijheid der kusten.

De zeilvaartuigen waren behalve met lila's ook met eenigs-

---

1) Waar wij voortaan het woord perahoe bezigen of tot nog toe bezigden, worden of werden in het algemeen roeivaartuigen bedoeld.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zins zwaardere vuurmonden bewapend. De geschiedenis geeft daarvan althans voorbeelden.

Of en, zoo ja, op welke wijze zij versterkt werden is ons niet bekend.

Ten slotte moet opgemerkt worden, dat de perahoe's, de groote zelfs in weerwil van haar afmetingen, een groote snelheid konden ontwikkelen. In den regel waren het rank gebouwde vaartuigen, dikwijls van zeer duurzame houtsoorten, terwijl de snelheid ook verzekerd werd door het groot aantal roeiers, welke daarin plaats namen.

Onder de zeilvaartuigen kwamen vlugge zeilers voor, welke door hun geringen diepgang vaarwaters konden binnenzeilen, waar onze oorlogsschepen hen moeilijk konden volgen.

In Mei 1819 werd onze versterking te Toeboewali (Bangka) door eene aanzienlijke macht zeeroovers, welke geland waren, na het ongemotiveerd aftrekken harer bezetting in bezit genomen.

In Mei 1820 werd onze versterking Koba (Bangka) ingesloten door 40 perahoe's van Raden Ali (zoon van Raden Keling van Toeboewali, een der hoofden van het verzet) en door 60 à 70 perahoe's van de Orang Kaja van Lingga, waaronder 9 groote, sterk bemande Boegineesche vaartuigen.

Van de landzijde werd Koba door de opstandelingen van Niëri ingesloten.

Trouwens in den geheelen strijd, welke van 1819 tot 1821 op Bangka gevoerd werd, hebben de zeeroovers een groote rol gespeeld.

Hoewel de geraadpleegde bron [1]) sprak van perahoe's, moeten wij toch op grond van diezelfde bron aannemen, dat hier de algemeene benaming perahoe ook voor zeilvaartuigen is gebezigd.

In 1819 en 1821 hadden de Maleiers van Palembang wèl gewapende vaartuigen achter de staketsels in de Peladjoe en in de Teroesan Batang, doch die vaartuigen hebben niet veel verricht [2]).

In 1825 maakten de Bonieren van hun perahoe's (lippa-lippa, een soort kano) alleen gebruik tot het bemoeilijken der verkenningen onzer daartoe aangewezen officieren, waarbij die vaartuigen onze sloepen wel hardnekkig met overmacht vervolgden, doch zich toch niet te ver uit de kust waagden, met het oog op de vloot, welke voor Badjowa lag [3]).

In Februari 1859 hebben een aantal gewapende perahoe's der Bonieren, waaronder er voorkwamen, welke met lila's bewapend waren, o. a. meegewerkt tot de verdediging van de Tjenrana-monding [4]).

In den nacht van 3 op 4 December 1829 werd onze versterking te Ajer Bangis (Soematra's Westkust) door Atjehsche zeeroovers overvallen en vermeesterd.

In Januari 1831 werd die post door 3000 Paderi's van de landzijde en door Atjehsche zeeroovers van de zeezijde ingesloten,

---

1) Militaire Spectator 1841.
2) Militaire Spectator 1841.
3) Rijneveld: „Celebes enz. in de jaren 1824 en 1825.
4) Perelaer: „De Bonische Expeditiën in 1859 en 1860," 1e Deel.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

doch 4 dagen later door den ons bevrienden Boegineeschen handelaar Anachoda Langkap met zijn vaartuigen ontzet.

Den 5en September 1831 werd onze versterking te Tapanoeli (Soematra's Westkust) door Atjehsche zeeroovers aangevallen.

In den aanvang van 1841 belegerden de Atjehers Baroes, waartoe zij strijders, leeftocht, vuurmonden en munitie over zee aanvoerden.

Herhaaldelijk maakten zij de Westkust van Soematra onveilig.

Den 21en Juni 1848 voeren de Atjehers met hun sampans de rivier bij Singkel op, overvielen onze versterking, doch moesten, hoewel zij vrijwel slaagden, na een hardnekkigen strijd aftrekken. Een zeer schoon gevecht [1]).

In 1858 maakten de zeeroovers van Reteh, op Soematra's Oostkust, een expeditie noodzakelijk [2]). Zij hadden bij hun twee bentengs twee groote vaartuigen liggen, resp. met één en twee zware vuurmonden bewapend. Ook was bij de beschrijving dezer expeditie sprake van perahoe's met vervaarlijk hooge borstweringen. Hoewel geen beschrijving daarvan gegeven werd, bleek daaruit toch, dat de roovers hun vaartuigen op een of andere wijze tegen ons vuur hadden versterkt.

Tijdens den krijg in de Z.- en O.-Afd. van Borneo (1859—1863) hadden onze oorlogschepen eenige gevechten op de rivieren met gewapende perahoe's en z. g. kota-mara's te leveren (zie volgende §). Ook maakte de vijand daarbij gebruik van versterkte ijzeren en houten laadperahoe's, welke oorspronkelijk aan de te Kalangan vermoorde Europeanen hadden toebehoord. Onder zijn vaartuigen kwamen er voor met lila's bewapend en die zoodanig versterkt waren, dat zij het geschutvuur van den stoomer Tji-panas konden weerstaan.

De ijzeren laadschouwen had hij met balken of stammen versterkt, waarin schietgaten waren uitgespaard, welke met schuiven konden gesloten worden.

Wij herinneren hier aan de gevechten op de Kapoeas- en Petak-rivier, zoomede aan de aanvallen op onze versterking Poeloe Petak in Juni, Juli en Augustus 1859 [3]).

Een enkel maal kwam het voor, dat de inlandsche vijand ook beschikte over schepen van Europeesch maaksel.

Zoo nam de marine-landingsdivisie den 4en Nov. 1873 op de Djolok-rivier de versterkingen bij kampoeng Geloempang en de schoener Penang Beauty, welke aan den vorst van Djolok toebehoorde en met één kanon bewapend was, dat de rivier in de lengte bestreek.

Bij de Mesigit Lam Bada lagen drie schoeners van Europeesch model, waarvan er één 2 carronnades van 3 pond tot bewapening had (Atjeh, 30 Januari 1877). Dit laatste vaartuig had den 12en Oct. 1876 krachtig tot het afslaan van onzen aanval op genoemde mesigit medegewerkt [4]).

---

[1]) H. M. Lange: „Het Ned. O.-I. Leger ter Westkust van Sumatra van 1819—1845". 1e Deel, Blz. 157, 165, 187. 2e Deel, Blz. 323—334, 335—348 en 500—501. Zie verder voor den aanval van zeeroovers op onze versterking Bila aan de Panei-rivier (Soematra's Oostkust) in Mei 1839, het 2e Deel, blz. 302—305.

[2]) Zie voor de bijzonderheden den Militairen Spectator van 1859, blz. 216 e. v.

[3]) W. A. Van Rees: „De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863." 1e Deel, blz. 80—86. W. A. Van Rees: „De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863. Nader toegelicht." Blz 42—56.

[4]) E. B. Kielstra: „Beschrijving van den Atjeh-oorlog." 1e Deel, blz. 169; 2e Deel, blz. 515 en 486—489.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Ook de sulthan van Palembang beschikte in 1819 over een Europeesch vaartuig, dat echter na de verovering van Palembang in zeer vervallen toestand bleek te verkeeren.

§ 118. **Versterkte vlotten (kota-mara's) op Borneo.** Deze drijvende bentengs vormden in het waterrijke Borneo een zoo eigenaardig verdedigingsmiddel, dat wij een afzonderlijke § er aan meenden te mogen wijden [1]).

Blijkens hetgeen de majoor W. A. van Rees daaromtrent mededeelt, had Jacob Jansz. De Roij op zijn reis naar Borneo in 1691 reeds met deze waterkasteelen te strijden [2]).

De kota-mara's hadden alle nagenoeg dezelfde inrichting. Zij verschilden wel eens in afmetingen.

De hieronder beschreven kota-mara werd den 6en Aug. 1859 bij Poeloe Kanamit in de Kapoeas-rivier door Zr. Ms. Celebes veroverd. Met de beide kota-mara's, welke den 27en Juli t. v. bij Soengai Kajoe, evenzoo aan de Kapoeas-rivier, door dat schip en den stoomer Tji-panas werden vermeesterd, had de vijand het voornemen naar Poeloe Petak af te zakken en daarmede de oorlogsschepen bezig te houden, terwijl tegelijkertijd de hoofdaanval met een groote macht tegen onze versterking aldaar zou ondernomen worden.

Op een zwaar vlot, uit groote boomen of batang kajoe (zie Plaat XXX) samengesteld, was een langwerpig vierkant raam van zware rondhouten of stammen gelegd. De binnenruimte van dit raam was zoodanig in de lengte en breedte van zware deelen voorzien, dat er een dek van gespleten bamboe over gelegd kon worden — dit vormde den vloer — en tevens stevige jukken en schragen daarop konden worden geplaatst; tegen die jukken rustte van boven de palissadeering (palank), terwijl de ondereinden daarvan door zoo even genoemd raam belet werden onder uit te glijden.

De omwanding of palissadeering bestond uit een buiten- en een binnenbekleeding. De buitenbekleeding bestond uit overeind staande en eenigszins naar binnen hellende boomstammen, welke tegen elkaar sloten en een dikte van 0.5 M. hadden. De binnenbekleeding bestond uit liggende ijzerhouten balken, welke evenzoo 0.5 M. dik en tegen de buitenbekleeding geplaatst waren.

Door middel van verankeringen en schoren werd deze dubbele borstwering belet achterover te vallen of uit elkaar te geraken.

Het geheel werd gesloten door een dek of zolder van tamelijk zware balken, welke evenwel niet granaatvrij waren.

In elke lange zijde van de borstwering waren 4 nisvormige

---

1) De beschrijving is ontleend aan den majoor W. A. van Rees: „De Banjermasinsche krijg van 1859—1863". Blz. 85. Idem nader toegelicht. Blz. 43—46.

2) Hachelijke reijstogt van Jacob Jansz. de Roij na Borneo en Atchin, in zijn vlugt van Batavia, derwaards ondernomen in het jaar 1691 en vervolgens." Deze bron hebben wij niet machtig kunnen worden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

schietgaten aangebracht, welke dicht boven den waterspiegel lagen. Achter deze schietgaten waren zware stukken hout geplaatst, om de lila's tot affuit te dienen. In elke korte zijde waren 2 schietgaten uitgespaard, zoodat het vlot met 12 lila's kon bewapend worden.

De schietgaten werden met schuiven gesloten. De buitenste bekleeding was zoodanig ingericht, dat het gat, door een indringend projectiel gevormd, onmiddellijk weder gesloten werd door het links en rechts naar elkaar toevallen van eenige lichtere stukken hout, die los tegen de buitenste boomstammen waren aangezet.

Het bovendek of de zolder (zie boven) lag 0,75 M. beneden den bovenrand der borstwering, welke op die hoogte niet van een ijzerhouten binnenbekleeding voorzien was. Op dat dek waren twee kleine huisjes opgericht. In één dier huisjes werd een blok gevonden, waarin 5 of 6 gevangenen konden gesloten worden. Dit was, zooals het heette, voor de gevangen te nemen officieren bestemd.

Binnen die drijvende benteng was voldoende ruimte voor een 50-tal strijders. De bediening van het geschut moet evenwel moeilijk zijn geweest, daar de schoren en stutten elkaar tamelijk dicht kruisten. Alles droeg evenwel de blijken van een stevige constructie.

De 4 hoofdstijlen waren met gedrochtelijk snijwerk, in den vorm van een menschelijk gelaat, versierd. Daar de kota-mara nog niet geheel voltooid was, schijnt de versiering nog voor een deel ontbroken te hebben.

De voornaamste afmetingen waren:

lengte van het vlot	40 M.;
breedte „ „ „	12 M.;
lange zijde der palissadeering	25 M.;
korte „ „ „	5 M.;
hoogte „ „	3,5 M.;
dikte „ „	van onderen 1 à 1,2 M.;
„ „ „	„ boven (onder het dek) 0,9 à 1 M.;
gemiddelde diepgang	1,8 M.;

Wat de stevigheid aangaat, deze moge blijken uit het feit, dat de twaalf-ponds carronnade van de Tji-panas niet de minste uitwerking op de borstwering had.

De 16 cM. van Zr. Ms. „Celebes" had echter meer uitwerking. Een der granaten, welke het vlot in het midden van de lange zijde trof, drong door de buitenste bekleeding heen doch bleef tegen den ijzerhouten binnenwand zitten en sprong daar, waardoor den buitenpalissaden over een lengte van ± 8 M. uit elkaar geslagen en hoog in de lucht geslingerd werden, zoodat er een groot gat ontstond.

Het vlot werd met lange riemen voortbewogen. Natuurlijk

PERPUSTAKAAN NASIONAL

had het geen groote snelheid. Het bewoog zich ongeveer even snel als de groote bamboe-vlotten, welke in vredestijd de rivieren komen afzakken.

De voltooide kota-mara, welke den 27en Juli bij Soengai Kajoe werd genomen, was 5 M. lang en breed, 3.5 M. hoog en had slechts 8 schietgaten.

Deze was dus veel kleiner dan die van Poeloe Kanamit.

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

P87/88-2519

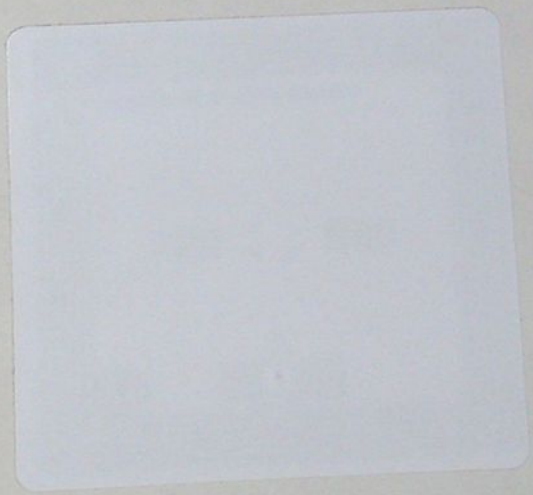

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA